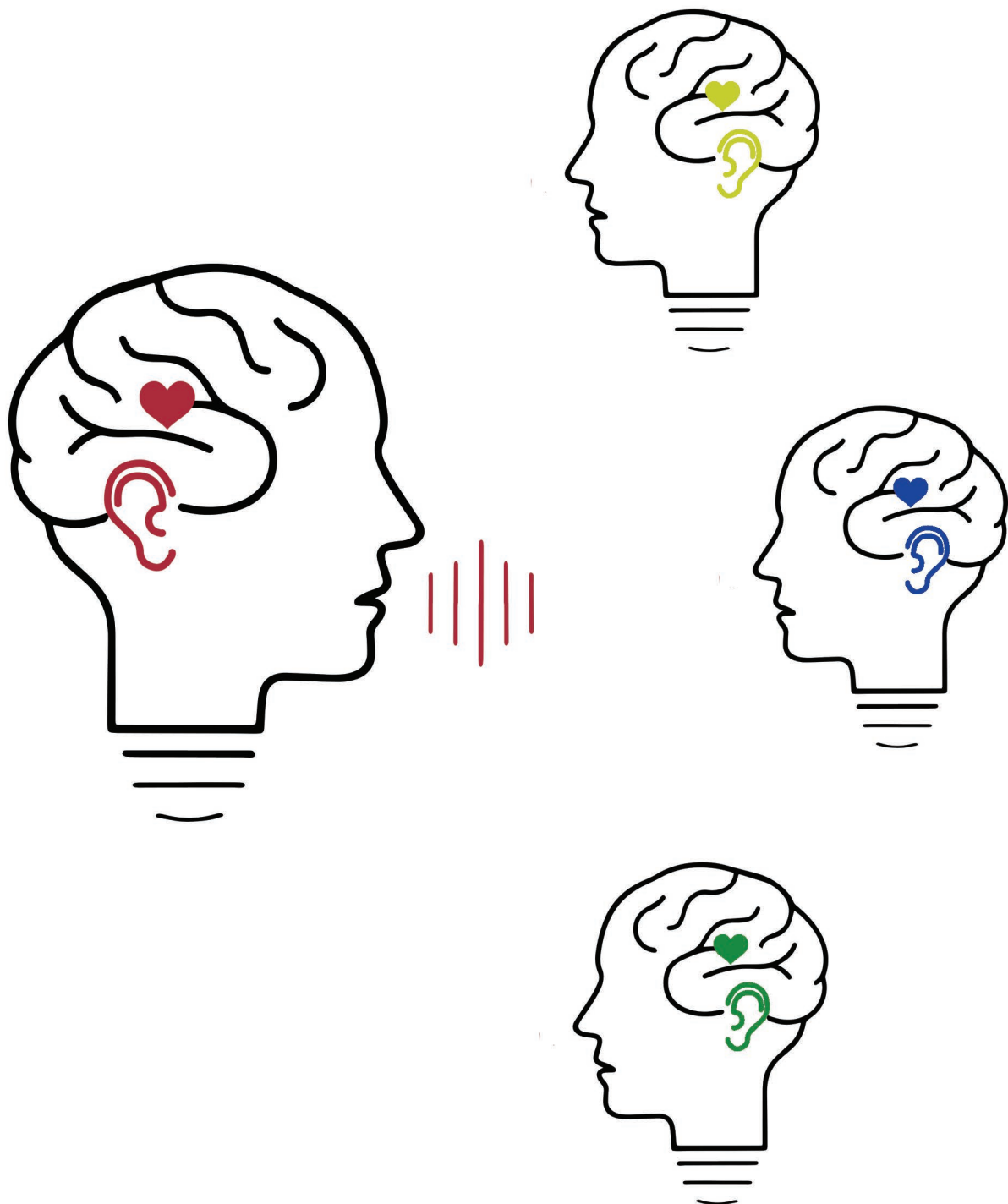

GOVORNIŠTVO ZA NASTAVNIKE

Diana Tomić

GOVORNIŠTVO ZA NASTAVNIKE

Nakladnik

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za nakladnika

Izv. prof. dr. sc. Domagoj Tončinić

Recenzenti

Doc. dr. sc. Sanja Jurić

Doc. dr. sc. Sanja Kišiček

Izv. prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof

Lektorica

Katarina Varenica, prof.

Korektura

Obrt Lector, obrt za poslovne usluge

Naslovnica, grafičko uređenje i prijelom

Marko Maraković

Urednica područja

Prof. dr. sc. Renata Geld

Godina elektroničkog izdanja

2025

<https://doi.org/10.17234/9789533791357>

**NEZAVISNI SINDIKAT ZNANOSTI
I VISOKOG OBRAZOVANJA**

Objavlivanje knjige omogućeno je sredstvima Ministarstva znanosti i obrazovanja i mladih Republike Hrvatske te Nezavisnog sindikata znanosti i obrazovanja i visokog obrazovanja.

ISBN:

978-953-379-135-7

The work is released under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 International Public License (CC BY-NC-ND): This license allows reusers to copy and distribute the material in any medium or format in unadapted form only, for noncommercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

Govorništvo za nastavnike

Diana Tomić

Zagreb, 2025.

Djevojčici dobrog srca

SADRŽAJ

Predgovor.....	9
1. Govor, govorništvo, komunikacija.....	13
1.1. Sposobnosti i vještine: komunikacijske, govorničke i govorne.....	13
1.2. Komunikacijskim vještinama do uspjeha	15
1.3. Suvremeno govorništvo i govorničke vještine.....	19
1.4. Govorno izražavanje i govorne vještine	21
1.5. Retorika	24
1.6. Govorništvo, retorika, vještine i poučavanje	27
2. Strah od javnoga govora i trema pred javni nastup.....	33
2.1. Strah od javnog govora u kontekstu komunikacijskih strahova.....	35
2.2. Čega se bojimo i što osjećamo?.....	36
2.3. Može li javni govor postati ugodno iskustvo?	39
2.4. Kako mjeriti stupanj straha od javnoga govora i što učiniti s rezultatom?	41
3. Slušanje govora.....	47
3.1. Znanost o slušanju	49
3.2. Kompetencije slušanja - govorničko slušanje.....	52
3.3. Vrste neslušanja.....	56
3.4. Aktivno slušanje.....	57
3.5. Pisani i govoreni jezik.....	61
4. Priprema javnoga govora.....	67
4.1. Faze pripreme govora	68
4.2. Proces pripreme	70
4.3. Struktura govora.....	84
4.3.1. Priprema glavnog dijela.....	86
4.3.2. Priprema uvoda i zaključka	100
4.4. Govornički postupci: obrazlaganje, jezik i figurativnost.....	105
5. Izvedba javnoga govora.....	115
5.1. Vrste govorničke izvedbe.....	118
5.2. Odlike dobre govorničke izvedbe	122
5.3. Govorna sredstva i vještine.....	123

5.3.1. Govorna sredstva.....	124
5.3.2. Govorne vještine.....	129
5.4. Od govornih sposobnosti do govornih vještina – primjeri vježbi	135
5.5. Poučavanje govorničke izvedbe.....	139
6. Neverbalna komunikacija	147
6.1. Znanstveni pristup neverbalnoj komunikaciji	148
6.2. Kako pristupiti razumijevanju neverbalne komunikacije: izvori informacija, temeljne funkcije, karakteristike i načela tumačenja.....	151
6.3. Neverbalna komunikacija u govorničkoj izvedbi	160
7. Govori u posebnim prigodama	167
7.1. Opće upute za pripremu govora u posebnim prigodama	170
7.2. Česti govori u posebnim prigodama.....	172
7.2.1. Pozdravni govori	172
7.2.2. Najava govornika	174
7.2.3. Govori prilikom dodjele nagrada ili priznanja.....	176
7.2.4. Zdravice	177
8. Debata u nastavi.....	181
8.1. Što je debata i čemu služi u nastavi?.....	181
8.2. Prednosti i nedostaci debate u nastavi	185
8.3. Upute za pripremu debate za nastavu.....	186
8.3.1. Format debate.....	192
8.3.2. Uloge sudionika debate i njihova priprema	194
8.3.3. Teme i teze za debatu	196
8.3.4. Uporaba tehnologije u debatiranju	198
9. Vrednovanje javnoga govora	203
9.1. Vrednovanje komunikacijske kompetencije.....	204
9.2. Vrednovanje govorničkih vještina.....	207
9.3. Načini vrednovanja sadržaja javnoga govora i govorničke izvedbe.....	209

PREDGOVOR

Govorenjem bistrimo misli.

Ivo Škarić

Pred vama je *Govorništvo za nastavnike*. Knjiga je ime dobila po kolegiju u sklopu nastavničkog modula Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Namijenjena je nastavnicima, učiteljima, studentima nastavnčkih studija i svima zainteresiranima za javni govor. Iako je govorenje, kao dio komunikacijske kompetencije, prisutno u odgojno-obrazovnim kurikulumima, u nastavnoj je praksi prilično zanemareno. Ova knjiga nastoji to promijeniti.

Knjiga je podijeljena u tri tematska dijela. Svaki dio obuhvaća tri poglavlja. Tematski okvir prvog dijela odnosi se na govorništvo i nastavu. Započinje poglavljem pod naslovom *Govor, govorništvo i komunikacija* u kojem se određuju ključni pojmovi, odnos sposobnosti i vještina, razlike između govornih, govorničkih i komunikacijskih vještina te govorništva i retorike. Tema drugog poglavlja je strah od javnoga govora i trema pred javni nastup, dok se treće poglavlje bavi slušanjem. U njemu se određuje govorničko slušanje kao jedna od govorničkih vještina. Cilj prvog dijela jest postavljanje temelja za interdisciplinarno razumijevanje javnoga govora te preduvjeta za poučavanje govorništva. Taj cilj je posebno naglašen u poglavlju o slušanju koje je u govorničkoj pedagogiji i praksi uglavnom zanemareno. Tema drugog dijela knjige je priprema javnoga govora. Poglavlja koja obuhvaća druga tema su: *Priprema javnoga govora*, *Izvedba javnoga govora* i *Neverbalna komunikacija* koja je dio pripreme izvedbe u cjelini. Središnji dio knjige ne daje samo smjernice za pripremu javnoga govora, nego i određuje koncepte koji su u udžbenicima i priručnicima o javnom govoru često zanemarivani. To su *govorna sredstva* i *govorne vještine*. Tema trećeg dijela knjige je govorništvo za nastavnike i donosi sadržaje za nastavu. Praktičniji je i usmjeren na specifične aktivnosti u nastavničkom poslu, poput *pripreme govora u posebnim prigodama*, primjenu *debate u nastavi* te *vrednovanje javnoga govora*.

Sva su poglavlja organizirana tako da započinju ishodima učenja i ključnim riječima. Ishodi učenja su iznimno korisni za savladavanje sadržaja, a ključne riječi zamjenjuju glosar i indeks pojmova. Naime, kako se radi o digitalnoj knjizi, pretraživanje pojmova je jednostavno i brzo, a njihov popis to dodatno olakšava. Poglavlja su, ovisno o temi, opremljena i dodatnim sadržajima: prijedlozima aktivnosti, primjerima, vježbama, ilustracijama, obrascima itd. Oni su rezultat nastavničkog iskustva te ih rado dijelim s čitateljima ove knjige. Svako poglavlje donosi i referencije kojima želim studentima i kolegama olakšati pronalaženje korisnih izvora o određenoj temi, a kako pretpostavljam da će se češće čitati pojedinačna poglavlja, ova organizacija djeluje pri-

kladnije. Sadržaj knjige ne uključuje popise i definicije stilskih figura jer su dostupni u drugim hrvatskim izvorima, niti donosi osnove argumentacije i argumentacijske pogreške. Zainteresirani čitatelj će na temelju referencija pronalaziti izvore i produbljivati znanje o tim temama.

Sadržaj knjige ističe interdisciplinarnost poučavanja govorničkih vještina kao dijela temeljnih nastavničkih kompetencija. Dobar nastavnik je dobar govornik i time čini proces obrazovanja uspješnijim. Često čujemo pitanje o odnosu fonetike, znanosti o govoru, i govorništva. Zašto fonetičari poučavaju govorništvo? Odgovor leži u činjenici da bez govora, govornog izražavanja te govornih vještina javni govor i razvoj govorničkih vještina nije moguć. O tim ključnim pojmovima i odnosu govornih, govorničkih i komunikacijskih vještina više u sljedećem poglavlju. Također, razlog zašto su fonetičari uspješni i kvalitetni učitelji govorništva leži u našoj tradiciji i razrađenoj govorničkoj pedagogiji, odnosno metodici govorništva.

Temelj i poticaj za knjigu su moje mentorsko iskustvo na *Govorničkoj školi Ivo Škarić* te nastavničko iskustvo stečeno na različitim visokoškolskim kolegijima - *Govorništvo za nastavnike*, *Kulturi javnog govorenja*, *Kineziološkoj komunikologiji* i *Govorničkim vještinama*. Govornička škola dala mi je poticaj, nastava otvorila potrebu za materijalima, a studenti motivirali da vrlo široke i interdisciplinarne teme pokušam objasniti riječima.

Govorničku pedagogiju među fonetičarima razvio je profesor emeritus Ivo Škarić (1933. - 2009.). Hrvatska suvremena govornička pedagogija započinje s njegovim kolegijem *Govorništvo* te knjigama o govorništvu (U potrazi za izgubljenim govorom (1982), Temeljci suvremenog govorništva (2000) i Argumentacija (2011)). Stalno ističući društvenu važnost govorništva i njegovo mjesto u obrazovanju, profesor Škarić 1992. pokreće Govorničku školu koja postumno nosi njegovo ime. Govornička je škola obrazovala srednjoškolce o javnom govoru, kritičkom mišljenju i komunikaciji u najširem smislu, ali je obrazovala i mentore, mlade fonetičare koji su na Školi vodili radionice s učenicima. Mentori su se profesionalno razvijali u različitim smjerovima te oni danas čine bazu hrvatskih govorničkih stručnjaka u formalnom i neformalnom obrazovanju. Škarićev znanstveni interes temelj je specifičnosti hrvatske govorničke pedagogije. On je prije svega interdisciplinaran, zbog čega je, u kontekstu europskih retoričara danas, naša tradicija drugačija. Uz antičku retoriku te američke priručnike za javni govor, Škarić svoja promišljanja o govorništvu temelji na teoriji informacije i komunikacije što se posebno vidi kroz pristup profiliranju publike te kroz opće ciljeve govora, odnosno, kako ih on naziva, strategije javnoga govora. Nadalje, prisutan je i snažan utjecaj suvremenih teoretičara argumentacije poput Chaima Perelman i Stephena Toulmina. Tome još možemo dodati i njegov profesionalni interes za medije, čime dolazimo do jedinstvene govorničke pedagogije koja se 20 godina primjenjivala na *Govorničkoj školi Ivo Škarić*. Škarićeva govornička pedagogija, osim na kolegiju *Govorništvo* na studiju fonetike, nastavlja se i kroz kolegij *Govorništvo za nastavnike*. Taj izborni kolegij dio je nastavničkog obrazovanja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu čime se

kontinuirano ostvaruje ideja o nastavniku-govorniku. U osmišljavanju i nastojanju da se kolegij o govorništvu uvrsti među nastavničke kolegije Filozofskog fakulteta sudjelovao je i profesor Ivan Ivas (1953. - 2006.), još jedan fonetičar koji je u svome radu istraživao i poučavao javni govor. Kolegij *Govornišтво za nastavnike* sadržajno se razvijao pod nositeljstvom prof. dr. sc. Gordane Varošanec-Škarić te su ga na redovitom studiju od 2009. do danas izvodile fonetičarke s profesionalnim interesom za govorničku pedagogiju (Carović, Grgić, Kišiček, Pletikos Olof i Tomić). Osobno, nastava na kolegiju otvarala mi je pitanja, poticala na promišljanje i istraživanja te rezultirala knjigom pred vama.

Knjiga je dovršena i zaokružena, ali nikako ne i završena. Proučavanje i poučavanje komunikacije u komunikacijski dinamičnom vremenu u kojem živimo briše pojam završenosti. Zato molim čitatelja da pitanja, komentare, nejasnoće i pogreške uputi na moju adresu (dtomic@ffzg.unizg.hr) kako bismo zajedno pripremali buduća izdanja.

1. GOVOR, GOVORNIŠTVO, KOMUNIKACIJA

*Potrebna nam je retorička vještina, teorija i praksa,
ako ćemo preživjeti i rasti u 21. stoljeću.
Andrea Lunsford*

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Odrediti razliku između sposobnosti i vještina
- Definirati govornništvo
- Nabrojiti govorne vještine
- Objasniti povijesni razvoj definicije retorike
- Usporediti pojmove govornništvo i retorika

Ključni pojmovi: sposobnosti, vještine, komunikacijske vještine, govornništvo, govorno izražavanje, govorne vještine, retorika

Naslov ovog poglavlja otvara pitanje nazivlja, značenja, konteksta i disciplina koje poučavaju i poučavaju javni govor. Što mislimo kad kažemo govornništvo, a što retorika? Jesu li to sinonimi ili ne? Tko poučava i istražuje javni govor? Iz ovih pitanja proizlazi potreba za definicijama i razgraničenjem ključnih pojmova kako bismo ih mogli kontekstualizirati u okviru nastavnčkog obrazovanja.

Javni govor poučavaju stručnjaci unutar različitih disciplina. Obično ga, unutar osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja poučavaju učitelji i nastavnici materinskog jezika, a kasnije, na visokoškolskoj razini ili na edukacijama tijekom cjeloživotnog obrazovanja, psiholozi, sociolozi, filozofi, komunikacijski stručnjaci različitog obrazovanja, a u Hrvatskoj najčešće fonetičari. Fonetičari kao stručnjaci za govor u poučavanju javnoga govora naglasak stavljaju na govorenje, dakle na govorne vještine koje se proširuju govorničkim vještinama i postaju dio naprednih komunikacijskih vještina.

1.1. Sposobnosti i vještine: komunikacijske, govorničke i govorne

Unutar obrazovnih sustava uokvirenih u kompetencijskom pristupu često govorimo o stjecanju znanja i razvoju vještina koje, uz stupanj samostalnosti, čine kompetenciju. No, vrlo često se prilikom razvoja vještina oslanjamo na nesvjesno ili čak spontano razvijene vještine koje bismo trebali nazvati sposobnostima. U obrazovnom je kon-

tekstu stoga razlikovanje sposobnosti od vještina važno za usmjeravanje obrazovnog procesa, planiranje učenja te vrednovanje. Štoviše, u poučavanju govora, govorenja i govorništva razlikovanje sposobnosti i vještina još je važnije jer razlikovanje sposobnosti i vještina otkriva probleme poput zanemarenosti govornog izražavanja u obrazovanju (Kaldahl, 2020; Mercer, Warwick i Ahmed, 2017; Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013, 2016).

Rječničke definicije ukazuju na ključnu razliku između sposobnosti i vještine. Sposobnost se definira kao potencijalni reaktivni sustav za obavljanje određene djelatnosti koji urođene predispozicije razvija pod utjecajem okoline (Sposobnost, HJP). To znači da se sposobnosti razvijaju bez ili uz manji udio voljne kontrole pod utjecajem okoline, ako biološki sustav zadovoljava preduvjete urednog razvoja. Jednostavnije, sposobnost govorenja razvija se nesvjesno u prvim godinama života, ako su zadovoljeni biološki preduvjeti i čovjek raste u prikladnoj okolini. Vještina se definira kao spretnost, stečena vježbanjem, vidljiva kroz brzo i točno obavljanje posla, stručnost, majstorstvo, odnosno okretnost, umješnost, promućurnost (Vještina, HJP). Intencionalnost u uporabi vještine, odnosno usmjerenost na cilj i rezultat, jasno je vidljiv iz ove definicije. Stoga nas neće iznenaditi susret s dobrim govornikom bez govorničkog obrazovanja, slično kao što u sportu primjećujemo prirodne talente. No, u sportu su istraživači već dali jasnije mjere: od košarkaša se očekuje visina, dug torzo i ruke u odnosu na kraće noge, takva građa tijela sigurno završava u NBA ligi, posebno ako se radi o visini preko dva metra, dok je za trčanje, posebno za sprinterske discipline, važno da su noge duge i tanke kako bi mogle udovoljiti motoričkim zahtjevima tog sporta. Što znači da, iako se prilično razlikuju u visini, košarkaš i trkač mogu nositi hlače iste dužine (primjer preuzet iz TED govora *Postaju li sportaši zaista brži, bolji, jači* (engl. *Are Athletes Really Getting Faster, Better, Stronger?*), 2014). Sposobnost je, dakle, prirodna i urođena, ne poučava se i usvojena je spontano i nesvjesno. Vještina je, pak, naučeno ponašanje koje se može kvantificirati, poučavati, testirati, mjeriti te se razvija kroz obrazovanje, odnosno uvježbavanje. No, što je s umijećem? Tu nam rječnici ne pomažu previše budući da ne razlikuju tri spomenuta termina. Umijeće je u rječniku sinonim za vještinu i sposobnost. U govorničkoj pedagogiji često nailazimo baš na tu frazu - umijeće javnoga govora (npr. *Umijeće javnog govora* je naslov hrvatskog prijevoda Lucasovog priručnika (Lucas, 2015)). Rječnici engleskoga jezika riječ umijeće određuju kao kreativnost ljudskog izraza koji se materijalizira najčešće kroz različite vidove umjetnosti, ali i kroz napredne vještine. Iz toga možemo zaključiti da je sposobnost prirodna i urođena, vještina je kultivirana sposobnost dok je umijeće, najjednostavnije rečeno, iznimno razvijena vještina.

Kada danas govorimo o obrazovanju često spominjemo potrebu za prilagodbom obrazovnih sustava primjenom različitih klasifikacija, okvira, popisa i podjela. U tom je kontekstu još od antike retorika temelj klasifikacija jer su prvi okviri nastali u antici. Okosnica antičkog obrazovanja bila su slobodna umijeća (vještine) – *septem artes liberales* od kojih retorika, uz gramatiku i dijalektiku, čini trivij, tj. niži, osnovni dio,

a aritmetika, geometrija, astronomija i teorija glazbe kvadrivij. Osnovne vještine preduvjet su naprednima, dakle trivij prethodi kvadriviju, odnosno, u današnje vrijeme, bez osnovnih vještina, među kojima je i govornička vještina, nema uspjeha u daljnjem obrazovanju. Koristeći ključne riječi suvremenoga obrazovnog diskurza STEM (engl. *Science, Technology, Engineering, Mathematics*) treba biti STEAM, tj. prirodne i tehničke znanosti moraju ići ruku pod ruku s društvenim i humanističkim (A - *Arts* u kratici STEAM). Napredak koji donose prirodne i tehničke znanosti teško se ugrađuje u društvo i pojedinca bez humanističkog poimanja svijeta i komunikacije. Tako je bilo, tako jest.

1.2. Komunikacijskim vještinama do uspjeha

Kako procjenjujemo komunikacijsku uspješnost? Svakodnevno vidimo medijske objave o različitim vještinama koje obrazovanje treba razviti kod pojedinca da bi on bio spreman za zahtjeve 21. stoljeća; popisuju se vještine uspješnih menadžera i lidera, daju savjeti koje vještine razvijati kod djece kako bi bila spremna za profesionalne izazove pred njima. Budući da nema jedinstvenog i općeprihvaćenog popisa vještina za uspjeh u budućnosti, krenut ćemo od temeljne kategorije – komunikacijskih vještina.

Komunikacijske su nam sposobnosti urođene te su dio ljudskog razvoja kroz interakciju s okolinom. Uključivanjem pojedinca u formalno obrazovanje započinje ciljani i usmjereni razvoj vještina. Temeljne vještine tradicionalno razvijane unutar sustava obrazovanja do 21. stoljeća bile su čitanje, pisanje, interpretacija naučenog te sinteza. Obrazovne znanosti potaknule su njihov razvoj i bolje razumijevanje, stoga većina klasifikacija danas kreće od četiri temeljne kategorije vještina. To su kognitivne, intrapersonalne, interpersonalne i tehničke vještine, što se u literaturi obično naziva podjela OECD-a (Ananiadou i Claro, 2009). Unutar temeljne podjele promjene se događaju u skupini interpersonalnih vještina koje se počinju nazivati komunikacijskim vještinama i dodatno se razrađuju. Podjela se još dodatno proširuje digitalnim vještinama unutar tehničkih, ali i vještinama razumijevanja globalnih praksi te kolaboracijom, tj. suradničkim vještinama. Upamćivanje znanja postaje manje važno u odnosu na primjenu tog znanja, odnosno misaonih procesa najvišeg reda. Neki će autori te kategorije proširiti poduzetničkim i financijskim vještinama, donedavno nezastupljenim u obrazovnom sustavu, a koje zbog ekonomskih promjena postaju neizbježne. Pregled razvoja kategorija vještina 21. stoljeća daje Geisinger (2016) i zaključuje da bi vještine za 21. stoljeće bile: **konstrukcija znanja, rješavanje problema u stvarnom svijetu, vješta komunikacija i kolaboracija, uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije u učenju te samoregulacija**. Različite potpodjele (Chalkiadaki, 2018; González-Pérez i Ramírez-Montoya, 2022; Joynes i sur., 2019; Karaca-Atik i sur., 2023) dovode do zaključka da sadržajno, većina spominjanih vještina pripada komunikacijskim vještinama u najširem smislu. To se vidi i iz vrlo popularne američke klasifikacije pod nazivom P21. *Okvir za učenje u 21. stoljeću* (P21, 2011) i svi noviji dokumenti koji

proizlaze iz tog okvira spominju vještine učenja pod zajedničkim nazivom 4K (engl. 4C). 4K su: kritičko mišljenje, komunikacija, kolaboracija i kreativnost te peto K - kooperativnost koje uvode González-Pérez i Ramírez-Montoya (2022). Uvođenjem kooperativnosti otvara se novo pitanje o razlici kooperativnosti i kolaboracije, o čemu detaljnije piše Sanja Kišiček (2023) razlikujući ih prema kriteriju zajedničkih interesa i zajedničkih vrijednosti, obostranog poštovanja i obostranog povjerenja, labavih odnosno čvrstih odnosa, uključenosti odnosno osnaženosti kroz komunikaciju te dodijeljenog tj. naređenog propitkivanja u odnosu na zajedničko propitkivanje s ciljem rasta. Skupno, 5K je podskupina transverzalnih vještina unutar spomenutog okvira koje se grupiraju unutar koncepta vještine učenja.

Komunikacijske su vještine dio strateških dokumenata. U temeljnom europskom dokumentu, *Preporuci Europskog parlamenta i Savjeta* o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje iz 2006. (2010) definira se osam ključnih kompetencija među kojima je komunikacijska kompetencija na materinskom jeziku prva. Oblikovana je na sljedeći način:

...proizlazi iz usvajanja materinskog jezika koji je tijesno povezan s razvojem kognitivne sposobnosti tumačenja svijeta i uspostavljanja odnosa svakog pojedinca s drugim osobama. Komunikacija na materinskom jeziku zahtijeva da svaki pojedinac pozna vokabular, funkcionalnu gramatiku i jezične funkcije. To uključuje svijest o glavnim tipovima verbalne interakcije, o različitim vrstama književnih i neknjiževnih tekstova, glavnim osobinama različitih stilova i jezičnih registara i o varijabilnosti jezika i komunikacije u različitom kontekstu. Svaki pojedinac treba savladati vještinu komuniciranja u govorenom i pisanom obliku u različitim komunikativnim situacijama te kontrolirati i prilagođavati svoju vlastitu komunikaciju potrebama situacije. Ova kompetencija također uključuje sposobnosti razlikovanja i upotrebe različitih tekstova, traženje, prikupljanje i obradu informacija, korištenje pomagala i formuliranje i izražavanje vlastitih argumenata na uvjerljiv način, u govorenom i pisanom obliku, u skladu s kontekstom. Pozitivan stav prema komunikaciji na materinskom jeziku uključuje raspoloženost za kritički i konstruktivan dijalog, uvažavanje estetskih kvaliteta i volju da se one postignu, zainteresiranost za interakciju s drugima. To obuhvaća svijest o djelovanju jezika na druge i potrebu razumijevanja i korištenja jezika na pozitivan i socijalno odgovoran način (str. 175-176).

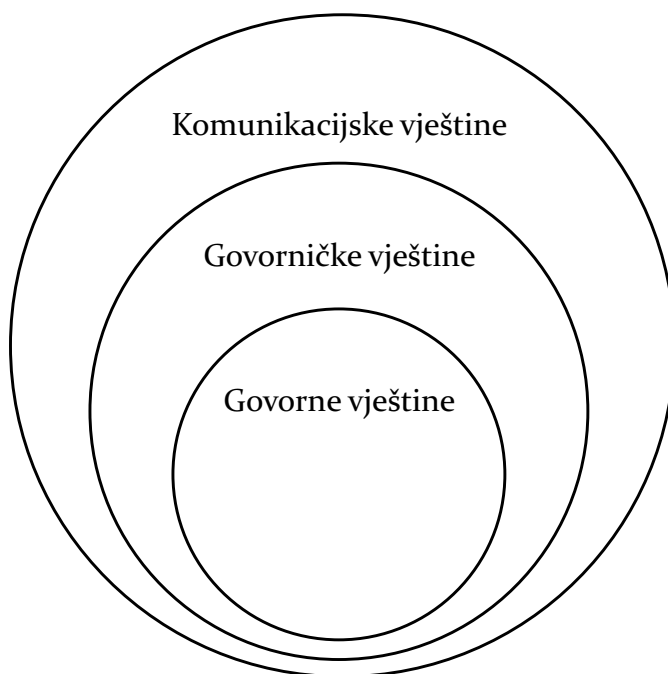
Iz detaljnog opisa se vidi da komunikacijska kompetencija na materinskom jeziku implicitno uključuje svih ranije spomenutih pet K-ova: kritičko mišljenje, komunikaciju, kolaboraciju i kreativnost te kooperativnost.

Komunikacijske su vještine neupitno važne, kako u svakodnevnim situacijama tako i u obrazovnim politikama, stoga treba odgovoriti na pitanje: „Što danas smatramo komunikacijskim vještinama?” Pretraživanje literature ili internetskih izvora kao rezultat daje ili tradicionalni popis komunikacijskih vještina: čitanje, pisanje, slušanje i govorenje ili nešto šire popise s pet, sedam ili 11 vještina, ne nužno identičnih. Najiscrpniji popis s internetskih izvora iz 2023. donosi 66 komunikacijskih vještina

(Drew, 2023). Ovaj popis ne slijedi znanstvene klasifikacije, nego proizlazi iz prakse. Autor popisom želi osvijestiti brojne vještine koje povećavaju zapošljivost pojedinca. Neke od njih su komunikacijske u širem smislu, poput slušanja, humora, davanja povratne informacije; neke bismo svrstali u govorničke, poput oslovljavanja, davanja primjera i samog javnoga govora, a neke u govorne, npr. kontrola vlastitoga glasa ili ton glasa. Primjeri iz prakse koje autor navodi važni su za samorefleksiju, npr. unutar komunikacije treba ponoviti ono što je bilo dogovoreno u ranijoj komunikaciji (engl. *follow up*), taktičnosti (engl. *hedging*) ili kalibriranosti, odnosno usklađenosti unutar komunikacijskog kanala. Popis uključuje i neverbalnu komunikaciju, od odjeće do glasa, ali i neke socijalne obrasce, poput davanja vremena i prostora sugovorniku za procesiranje određene informacije. Ako posjetite internetsku stranicu s tim abecednim popisom sigurno ćete se zapitati kojom od spomenutih vještina vladate i do kojeg stupnja, koje su važne za nastavu, koje biste istaknuli na razgovoru za posao, a koje očekujete od suradnika. Ovakve popularne izvore treba doživjeti kao kreativne radne popise koji u nastavi mogu poslužiti za razgovor i osvještavanje, a objašnjenje zašto konačnog popisa nema leži u prirodi same komunikacije. Komunikacija je proces, a proces je promjenjiv. Budući da živimo u komunikacijski dinamičnom vremenu koje nikad ranije nije bilo toliko intenzivno, teško je ponuditi konačnu klasifikaciju. Čak i da se razvije čvrsta klasifikacija, zbog interdisciplinarnog proučavanja komunikacije, netko će joj sigurno prigovoriti.

Tradicionalno, različite su klasifikacije komunikaciju dijelile prema kodu na verbalnu i neverbalnu ili, ovisno o broju sudionika, na: intrapersonalnu (komunikacija sa samim sobom), interpersonalnu (komunikacija dvaju sudionika), komunikacija u malim grupama (broj sudionika je veći od tri a manji od šest jer šest i više sudionika često prelazi u interpersonalnu komunikaciju 1:1, što ovisi o brojnim drugim čimbenicima poput teme ili komunikacijske situacije), javnu komunikaciju i medijsku komunikaciju. Noviji izvori (Coopman i Lull, 2012) uvode podjelu s još dvije kategorije: organizacijsku komunikaciju koja, kao što smo vidjeli iz prethodnog primjera dugog popisa komunikacijskih vještina, postaje sve važnija, a temelji se na razvoju organizacijske psihologije, te globalnu komunikaciju kojoj opravdanje ne treba.

Unatoč tomu što konačne klasifikacije komunikacijskih vještina nema često se termin komunikacija smatra jedinstvenom vještinom bez detaljnije razrade sadržaja. Verbalna, neverbalna i pisana komunikacija bit će uključene u većinu klasifikacija. Jednako kao i govorničke vještine, odnosno javni govor, iz čega proizlazi i da su govorne vještine kao preduvjet govorničkima dio komunikacijskih vještina. Odnos komunikacijskih, govorničkih i govornih vještina prikazan je na Slici 1.

Slika 1. Odnos komunikacijskih, govorničkih i govornih vještina

AKTIVNOST

Povezujući popise komunikacijskih vještina s navedenom klasifikacijom vrsta komunikacije prema broju sudionika (intrapersonalna, interpersonalna, komunikacija u manjim grupama, javna komunikacija i medijska komunikacija) u nastavi može biti korisno izraditi otvoreni popis komunikacijskih vještina učenika/studenata te ga potom razvrstati prema kategorijama. Kategorije mogu biti razne, od vrste komunikacije ili pitanja koja je vještina važna za koju vrstu komunikacije do medija koji se koristi za komunikaciju ili situacije za koju je navedena vještina važna. Također, u nastavi se može dosjećati situacija i njih klasificirati prema dogovorenom kriteriju. Takve aktivnosti djeluju poticajno, otvaraju raspravu, a ujedno daju plastične i upamtljive primjere za teorijski sadržaj, poput podjele prema broju sudionika.

1.3. Suvremeno govorništvo i govorničke vještine

Govorništvo (engl. *oratory*) u najširem je smislu javna komunikacija jednoga govornika i publike o određenoj temi. Govorničke vještine označavaju umijeće ili elokvenciju u javnom govoru. Različiti se termini koriste skoro pa sinonimično u raznim jezicima. U hrvatskom se koriste govorništvo, javno govorenje, retorika, a u engleskom govorništvo, javno govorenje ili javni govor, javno obraćanje ili čak govor za govornicom (engl. *oratory, public speaking, public address, podium talk*). Kod nas terminologiju problematiziraju Jozić i Vančura (2020) donoseći definicije iz hrvatskih rječnika i zaključuju kako se govorništvo i retorika u rječnicima značenjski isprepliću. Škarić (2000) definira javni govor kao monološku vrstu kojom se cjelovito i zaokruženo obrađuje određena tema, a koji je usmjeren publici, dok Reisigl sličnoj definiciji dodaje i konkretnu prigodu u kojoj se govor izvodi (Reisigl, 2008). Javno govorenje (engl. *public speaking*) najrašireniji je engleski termin zahvaljujući američkim udžbenicima i priručnicima za uvodne kolegije o javnom govoru. Danas se zbog utjecaja novih medija polemizira o elementu i stupnju javnosti. Koliko je javno obraćanje *vlogera* iz njegovog/njezinog dnevnog boravka? Koliko informacija se dijeli javno i koliko uopće razlikovanje privatnog i javnog u kontekstu novih medija čini smislen kriterij?

Uključujući u određenje suvremenoga govorništva i danas neizbježnu tehnologiju Rossette-Crake (2022) daje konkretnije odrednice. Govorništvo danas označava **govoreni, monološki diskurz obogaćen multimodalnim sadržajem i prisutnim govornikom**. Govorništvo nužno **uključuje publiku, dakle više primatelja**. Nadalje, sam **proces** javnoga govorenja **nije interaktivan** za razliku od razgovora, nego je čin javnoga govorenja društveni proces. Dakle, proces je **određen temom, ciljem, glavnim informacijama ili tezom** te se odvija u **institucionaliziranom kontekstu**. Kontekst je tradicionalno bio određen govornicom, podijem, a danas se govor prenosi i kroz nove medije. Kontekst diktira i određena **pravila** govorničkog formata ili vrste. Pravila se danas brzo mijenjaju i čini nam se da za brojne suvremene formate nisu još uvijek opisana, ali ih pojedinci koji javno govore u određenim formatima poznaju na temelju iskustva. Javni govor je **pripremljen**, dakle govornik svjesno pristupa govorničkom zadatku, promišlja o temi, oblikuje misli i koristi jezik na prikladan način te poštuje određeni **stupanj formalnosti** određen govorničkom situacijom ili vrstom.

Ove bi odrednice trebale biti temelj razvoja govorničkih vještina. Govorničke vještine svakako uključuju govorne vještine, kao što je prikazano na Slici 1. i navedeno u prvim odrednicama govorništva. Odrednice također potvrđuju već postojeće sadržaje govorničkog obrazovanja, neovisno hoćete li ih usporediti s nekim antičkim izvorima ili suvremenim priručnicima za javni govor. Govorničko obrazovanje uključuje nošenje s tremom, znanje o načinima analize publike i primjenu tih znanja u konkretnoj situaciji, poznavanje faza pripreme govora, način oblikovanja poruke da bi proces javnoga govorenja bio što bolji, poznavanje pravila za izbor cilja, strategije, ali i strukture govorničkih vrsta koje se pripremaju, elemente uvjeravanja, figurativnost,

jezične oblike i način njihovoga govornog ostvarenja. To čini formalni okvir javnoga govora, odnosno javne komunikacije. Složit ćemo se da je to sve dio tradicionalnoga govorničkog obrazovanja te bismo jednostavnije rekli da govorničke vještine uključuju primjenu različitih retoričkih i drugih znanja za pripremu i izvedbu javnoga govora u određenom kontekstu pred određenom publikom. Neka govornička znanja stječemo spontano gledanjem javnih govora, budući da su nam brojni danas dostupni u medijima. No da bi javni govor bio bolji, neovisno o talentu, govorničko je obrazovanje ključno. Slično je u sportu. Iako netko ima određene predispozicije za uspjeh u određenom sportu, bez treninga, koji će uključiti stjecanje znanja i razvoj vještina, neće postati vrhunski sportaš. Koje vještine treba imati dobar govornik? Prethodno opisan sadržaj govorničkog obrazovanja povezan je s ostalim transverzalnim vještinama – kritičkim mišljenjem, kreativnošću, istraživačkim vještinama itd.

Druga funkcija određenja govorništa jest da se među brojnim izgovorenim i kroz medije javno dostupnim sadržajima jasno razgraniči što ne pripada govorništvu. Uzmimo kao primjer *vlogove*. Većina istraživanja ih razvrstava prema njihovom sadržaju, ne propitkujući jesu li neki od njih uopće govorničke forme ili ne. Kriterij za tu klasifikaciju bi trebao biti je li govorenje središnja aktivnost u analiziranom videu ili ne. Ako se radi o nekom *tutorijalu* u kojem je govor tek način prenošenja poruke, koji u novijim formatima zna biti popraćen i transkriptom u obliku titlova, tada ne možemo govoriti o govorničkoj formi. Posebno ne ako u videu samo čujemo glas govornika koji nam demonstrira proces. Naravno da autori tog medijskog sadržaja koriste određene govorničke vještine i pravila samog formata, odnosno usmenog diskurza, no takva govorna praksa nije socijalni čin iako informira publiku, dok *vlog* u kojem se razrađuje tema poput kvalitete života slijedeći minimalistička načela jest. S druge pak strane nastava, kao i npr. kraća predavanja karakteristična za suvremene pristupe poučavanju, isprepletena s ostalim aktivnostima u učionici, i dalje zadovoljavaju prethodno navedene odrednice i pripadaju govorništvu. Pitate li se zadovoljava li nastava stvarno sve odrednice? Što je s interaktivnošću? Predavanja bi danas trebala biti interaktivna, dakle učenici i studenti postavljaju pitanja. No, budući da nastavnik, neovisno o trajanju predavanja, informira publiku tako da tematski zaokruži svoje predavanje prije pitanja i rasprave, odgovor je da. Rossette-Crake (2022) propituje poštuju li još neke govorničke vrste navedene odrednice. Na primjer, govori u posebnim prigodama ili obrana diplomskog rada. Govori u posebnim prigodama su iznimno pripremljeni i razrađeni te im je cilj ritualan. Privatni govori u posebnim prigodama nemaju dugotrajni utjecaj na društvo, ali imaju važan utjecaj na određenu zajednicu koja obilježava određeni događaj. Obrana diplomskog rada možda ne uključuje veliku publiku, ako je prisutno samo tročlano povjerenstvo, ali podrazumijeva ostale odrednice i zbog toga bismo obje komunikacijske forme, ako ih uopće tako treba klasificirati, smatrali govorničkima. Čini se nemogućim propisati jednoznačne, čvrste kriterije za sve oblike komunikacije unutar kojih bismo razvrstali različite govorničke vrste, no okvir koji se dobije promišljanjem i navođenjem odrednica nužan je za razumijevanje komunikacije u koju smo svakodnevno uronjeni.

1.4. Govorno izražavanje i govorne vještine

Govorno se izražavanje tradicionalno određuje kao sposobnost jasnog i gramatički točnog usmenog izražavanja (engl. *oracy*). Propitujući termin u određenju govornog izražavanja često se pojavljuju vještina slušanja i uporaba neverbalnih znakova. Sam termin prvi spominje Wilkinson 1965. (prema Kaldahl, 2020), a razrađuju Mercer i sur. (2017) smatrajući da je vještina govornog izražavanja ili govorna kompetencija, kako se često naziva, jednostavno uporaba govornih vještina u govorenju i slušanju. Govorno je izražavanje u obrazovanju jednako važno kao i ostale vještine (pisanje, čitanje, matematičke vještine/vještine računanja i digitalne kompetencije) te je uglavnom manje zastupljeno (Kaldahl, 2022; Mercer i sur., 2017; Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013) iako je neupitno preduvjet za razvoj svih ostalih vještina. Govorno-jezični razvoj dio je ljudskog razvoja općenito, dio kognitivnog razvoja, ali i procesa socijalizacije. Govorom se komunicira misao. Budući da se govor razvija prije ulaska u formalni obrazovni sustav, razvoj te vještine se podrazumijeva i čini se da je to podloga zane-marivanju poučavanja govornog izražavanja u formalnom obrazovanju. To odgovara na često pitanje zašto se učenici i studenti danas sve lošije govorno izražavaju. Lošije govorne vještine odražavaju se i na ostale komunikacijske vještine, ali i vještine kritičkog mišljenja, kreativnost ili kolaboraciju. Teško se može očekivati izražavanje kritičkog mišljenja ako nas govorna vještina ograničava; nemoguće je objasniti svoju ideju, ma kako ona kreativna bila, bez govora u današnjoj govornoj kulturi. Drugi razlog proizlazi iz pitanja što su govorne vještine? Novija istraživanja pokazuju da nema preciznog određenja te pokušavaju odgovoriti na to pitanje. Naime, pokazalo se da nastavnici različito doživljavaju sam konstrukt govornog izražavanja pa ga i na različite načine primjenjuju u nastavi (Holmes-Henderson i sur., 2022; Kaldahl, 2022). Istraživanja pokušavaju odrediti što sve uključuju vještine govornog izražavanja te su razradili određene klasifikacije. Najpoznatiji i među istraživačima poprilično zastupljen je *Okvir za procjenu govornog izražavanja* (Mercer i sur., 2017) koji uključuje četiri područja i 14 vještina kao što je prikazano u Tablici 1. Nazive područja bi svakako trebalo doraditi, što spominju i autori, no sam *Okvir* nam daje jasnu perspektivu zašto je govorno izražavanje izazov za obrazovanje 21. stoljeća.

Tablica 1. Okvir vještina govornog izražavanja (Mercer i sur., 2017, prev. autorica)

Fizičko područje	
1. Glas 2. Govor tijela	1. Glas a) fluentnost i tempo govora b) varijacije u tonu glasa c) kvaliteta izgovora d) projekcija glasa 2. Govor tijela a) geste i držanje b) mimika i pogled
Lingvističko područje	
3. Vokabular 4. Jezične varijacije 5. Struktura 6. Retoričke tehnike (postupci)	3. Vokabular – prikladan izbor vokabulara 4. Jezične varijacije a) registar b) gramatika 5. Struktura i organizacija govora 6. Retoričke tehnike – uporaba retoričkih tehnika poput metafora, humora, ironije ili mimikrije
Kognitivno područje	
7. Sadržaj 8. Pojašnjavanje i sažimanje 9. Samoregulacija 10. Zaključivanje (umovanje; engl. <i>Reasoning</i>) 11. Svijest o publici	7. Sadržaj a) izbor prikladnog sadržaja za prenošenje poruke i namjere b) oblikovanje sadržaja uključujući tuđa mišljenja 8. Pojašnjavanje i sažimanje a) izbor informacija i pojašnjenja pomoću pitanja b) sažimanje 9. Samoregulacija a) usredotočenost na zadatak b) organizacija vremena 10. Zaključivanje (umovanje; engl. <i>reasoning</i>) a) korištenje dokaza (engl. <i>reason</i>) u obrazlaganju b) kritičko preispitivanje ideja i stajališta u komunikaciji 11. Svijest o publici – uključivanje stupnja razumijevanja publike u oblikovanje poruke

Socioemocionalno područje	
12. Suradnja 13. Slušanje i odgovor na primljenu poruku 14. Samopouzdanje pri govorenju	12. Suradnja a) upravljanje komunikacijom (interakcijama) b) izmjenjivanje govornih priloga (engl. <i>turn-taking</i>) 13. Slušanje i odgovor na primljenu poruku – aktivno slušanje i prikladno odgovaranje 14. Samopouzdanje pri govorenju a) samopouzdanje b) živahnost i talent (engl. <i>flair</i>)

Okvir za procjenu govornog izražavanja daje detaljnu korisnu strukturu za njegovo razumijevanje govornog izražavanja, a dodatni izvori objašnjenje pojedinog dijela okvira. Primjerice, izbor registra označava uporabu jezika usklađenu s društvenom situacijom koja se najčešće izražava stupnjem formalnosti. Oblikovanje sadržaja na temelju tuđih mišljenja (7b) odnosi se na govorne situacije kojima je cilj međusobno razumijevanje te će u takvim situacijama govornik iznositi svoje mišljenje povezujući ga s prethodno iznesenim mišljenjima. Živahnost i talent (14b) odnose se na prezentacije i glumu te označavaju stupanj entuzijazma i imaginativnosti.

Postojanje *Okvira* svakako je važan korak za uključivanje govornog izražavanja u obrazovanje. No, kako su ga oblikovali praktičari koji sami izražavaju nesigurnost u poznavanju i razumijevanju govornog izražavanja, potrebna mu je dodatna razrada. Prvo, klasifikacija vještina pokazuje nerazlikovanje govornih i govorničkih vještina, što se objašnjava činjenicom da je retorička teorija, posebno antička, metodički i metajezični temelj za konceptualizaciju *Okvira* te nastavnih aktivnosti i vrednovanja govornih vještina koje iz njega proizlaze (Kaldahl, 2020; Mercer i sur., 2017). Stoga nam se čini da bi se neke od vještina mogle izdvojiti u zasebnu kategoriju, koja bi uključila petu, šestu, sedmu, osmu i 11. vještinu, i tako olakšati proces poučavanja. U određenju vještine 14b, znanje o govornoj izvedbi – angažiranosti i dinamičnosti govorne izvedbe – nužno je jasnije određenje same vještine što bi olakšalo poučavanje i vrednovanje. Prvo područje, fizičko, svakako treba dodatno istražiti i razjasniti. Govorne vještine, poput govorne spretnosti i fluentnosti, ishodište su brojnih vještina uključenih u *Okvir*, stoga bi uključivanje fonetičara i fonetskih znanja u doradu *Okvira* rezultiralo razumljivijom teorijskom podlogom, a slijedom toga i lakšom primjenom, tj. razvojem nastavnih materijala i postupaka vrednovanja.

Unatoč spomenutim ograničenjima, poznavanje *Okvira* je korisno i važno za nastavnike govorništva i nastavnike općenito. *Okvir* može poslužiti kao poticaj za razmišljanje o govornim vještinama, za uključivanje teme govornog izražavanja u nastavu, za praćenje europskih trendova u obrazovanju i za odgovor na komunikacijske potrebe današnjice.

Određivanje govornih vještina nije ni fonetičarima lagan zadatak. U posljednje vrijeme česti i intenzivni razgovori o toj klasifikaciji vode se i među hrvatskim fonetičarima koji povezuju hrvatsku tradiciju proučavanja govora (Guberina, 2010) sa suvremenim znanstvenim spoznajama. Detaljnija razrada govornih vještina dio je petog poglavlja. Budući da je govorenje preduvjet za javno govorenje, govorne vještine kojima se ostvaruju govorna sredstva trebaju u pedagogiji biti polazišna točka. Govorna sredstva su ton, intonacija, tempo govora, stanke i glas. Klasifikacija govornih vještina temelji se na podjeli na proizvodnju i primanje govora. Proizvodnja govora temelj je podjele na tri razine – disanje, glasanje i izgovor, iz kojih proizlazi jedna ili više vještina. Prve dvije govorne vještine su govorno disanje i govorno glasanje, dok se razina izgovora ostvaruje u trima vještinama: govornoj spretnosti, preciznosti i fluentnosti. One, uz jezična proizvodna sredstva, provođenje asimilacija te način izgovora glasnika, mogu smatrati dikcijom. Četvrtu bismo vještinu nazvali govorna interpretacija i u njoj se povezuju proizvodnja i primanje govora. Cilj predložene klasifikacije je primjena u obrazovanju, a buduće preinake ovog prijedloga proizići će iz znanstvenih istraživanja.

1.5. Retorika

Budući da je govorništvo, uz ostala znanja i vještine, primjena određenih retoričkih znanja u javnoj komunikaciji, a retorička se pedagogija temelji na retoričkoj teoriji, u ovom je poglavlju potrebna definicija retorike, termina koji se u hrvatskom jeziku često zamjenjuje terminom govorništvo. Ni to nije jednostavno, iako izvora i definicija ne manjka jer u većini teorijskih pristupa, pa tako i ovdje, uglavnom vrijedi pravilo koliko autora toliko definicija. Drugi problem predstavlja vrlo široka, figurativna uporaba riječi retorika. Aristotelova R/retorika može značiti knjigu, ali i teoriju. Retorika Baracka Obame označava retoričku praksu, no često i analizu u okviru određenog (retoričkog) teorijskog okvira; retorička analiza, naziv često korišten u našim istraživanjima, uz kvantifikaciju određenih diskurzivnih ili govornih parametara, često označava i retoričku kritiku (engl. *rhetorical criticism*). Konačno, česta fraza *šuplja retorika* u neformalnoj i kolokvijalnoj komunikaciji određuje lošu komunikacijsku praksu kojoj manjka argumenata.

U poglavlju *Čemu retorika?* Škarić (2000) daje antičke definicije retorike koje naglašavaju element uvjeravanja, Jozić i Vančura (2020) uz antičke definicije pronalaze i suvremene koje se temelje na uvjerljivosti, što je neupitno najčešće polazište za definiranje retorike, te u nastavku knjige vrlo detaljno donose povijest retorike opisujući najvažnija retorička promišljanja bez navođenja povijesnog razvoja definicija. Sagledavajući povijesno određenje retorike baš kroz definicije, jasno se vide uzroci nejasnoće termina. Nejasnoće proizlaze iz širih i užih definicija retorike u kojima se često mijenjaju ili uvode novi termini. Također, kroz povijest je pojam retorike sagledavan iz različitih perspektiva pa se tako u antici polazilo od govornika da bi se polazište prebacilo na publiku na koju govornik djeluje. Na brojnim internetskim

stranicama i u knjigama o retoričkoj teoriji pronalazimo preglede definicija retorike. Izdvojiti ćemo neke kako bismo pokazali kako se definicija mijenjala, a same promjene, poput uvođenja pojma diskurza, komunikacije i simbola, proširivale i sužavale pojam retorike što je, bez dubljih uvida, dovelo do terminoloških izazova. Kroz povijesni pregled definicija retorike spomenut ćemo i najvažnije teoretičare u različitim razdobljima.

Pitanje koje se nameće prije povijesno-teorijskih informativnih odlomaka jest zašto je razvoj definicije retorike potreban nastavnicima ili budućim nastavnicima? Dijakronijska perspektiva i propedeutički sadržaj trebaju biti dio visokoškolskog obrazovanja jer se inače često stječe dojam da je proučavanje određenog područja vrlo mlado ili, u slučaju retorike, da postoji velika povijesna praznina, posebno zato što se suvremena govornička pedagogija oslanja dominantno na antičku retoriku pa se čini da postoje dvije vremenske točke – antika i suvremeno govorništvo. Pogledamo li samo neke američke priručnike za javni nastup (Coopman i Lull, 2012; Jaffe, 2016; Lucas, 2008; Osborn, 2012; Sellnow i Sellnow, 2005; K. S. Verderber i sur., 2010; R. F. Verderber i sur., 2011) vidimo da u njima dominiraju antičke klasifikacije i podjele nužne u govorničkoj pedagogiji. Konačno, važnost komunikacije u najširem smislu, koja se danas ističe bilo u politikama ili u dokumentima, ne može se smatrati trendom 21. stoljeća jer otkad čovjek govorom potiče promjene u društvu, komunikacija je važna. Stoga se bez poznavanja retoričke teorije teško može razumjeti dugovječnost važnosti komunikacije u poučavanju i pojava interdisciplinarnosti u njenom proučavanju. Ovaj kratak pregled definicija može poslužiti kao jednostavan uvod u tu temu.

Poimanje retorike mijenja se povijesno zbog dva temeljna utjecaja: kulture i tehnologije. Sagledamo li retorički čin – skupinu ljudi koja komunicira na određeni način s određenim ciljem u određenom kontekstu i vremenu, nije jednako zamišljamo li političare u antici, predsjednika Kennedyja i prvu predsjedničku debatu koja se prenosi na televiziji ili objave političara na društvenim mrežama danas. Sudski govori nisu isti u SAD-u, Hrvatskoj i Zambiji, forma izlaganja na znanstvenim skupovima razlikuje se u znanstvenim područjima. Utjecaj tehnologije na komunikaciju i retoriku došao je do izražaja posljednjih nekoliko godina posebno zbog pandemije COVID-19, no i u prethodnim ilustracijama se vide promjene u komunikaciji u različitim kulturama uvjetovane razvojem tehnologije, konkretnije medija.

Antički mislioci u definicijama retorike naglasak stavljaju na uvjeravanje. Osim uvjeravanja spominje se i umijeće dobroga govorenja, dakle govorne vještine (Kvintilijan, *Rhetorica ad Herennium*). Retorika se ostvaruje kroz pet procesa, odnosno pet retoričkih kanona ili faza pripreme govora (*inventio, dispositio, elocutio, memoria i actio*). Iako nisu jedini, za oblikovanje antičke teorije i pedagogije čine se ključnim, stoga ako vas zanima područje antičke retorike, najvažnija imena na početku proučavanja su Platon, Aristotel, Ciceron i Kvintilijan. Retorička se teorija dugo manje ili više držala antike, uz određene prilagodbe trenutnom vremenu, pa značajniji teorijski zaokret vidimo u 16. st. Smatrajući da stil i izvedba pripadaju retorici, Petar Ramus tvrdi da

prve dvije faze pripreme govora (*inventio* i *dispositio*) pripadaju filozofiji, a ne retorici (Sellberg, 2020). Ubrzo Francis Bacon mijenja pogled na retoriku stavljajući publiku u središte s naglaskom na psihološku perspektivu te vraća persuaziju retorici (Borchers i Hundley, 2018). Baconova definicija uloge retorike je „primijeniti i preporučiti razum na imaginaciju kako bi se pobudili osjećaji i htijenja“ (Bacon i Devey 1605/1901, linije 271-272 prema Borchers i Hundley, 2018:8). Zanimljiv utjecaj prepoznat je i kod Georga Campbella (18. st.). Bitzer (G. Campbell, 1988) i Ehninger (1950), također važni retorički teoretičari, smatraju Campbella revolucionarnim u određenju retorike jer se odmiče od antičke tradicije. Retoriku tj. elokvenciju, dakle vještinu koja uključuje sve oblike i vrste komunikacije, definira kao vještinu ili talent kojim se diskurz prilagođava cilju, odnosno kao umijeće komunikacije ideja, osjećaja, strasti, naravi i svrhe (G. Campbell, 1988: xix). Koliko Campbellovo poimanje zaista odstupa od antičkih promišljanja čini se da ovisi o perspektivi (McDermott, 1963) te se lako ti elementi pronalaze u djelima antičkih retoričara, no ono što je važno za razumijevanje retoričke teorije, koja svoju primjenu ima u nastavi općenito i nastavi govorništva, jest da Campbellova definicija retorike uključuje komunikaciju u vrlo širokom smislu. U 20. stoljeću u definiciju retorike ulaze jezik i neverbalna komunikacija. Kenneth Burke, kojeg će se često, uz logičare Perelmana i Toulmina, isticati kao jednog od najznačajnijih retoričkih teoretičara 20. stoljeća, definira retoriku kao funkciju koja se „ukorjenjuje u esencijalnoj jezičnoj funkciji, funkciji koja je posve realistična i neprekidno se obnavlja, a to je uporaba jezika kao simboličkog sredstva za postizanje suradnje među bićima koja po prirodi ogovaraju na simbole“¹ (Burke, 1955: 43). Istaknimo ključne razlike spomenutih definicija i određenja retorike. Ramus otvara pitanje o odnosu retorike i filozofije na sličan način na koji se u ovom tekstu pokušava razlikovati govorništvo od retorike. Bacon prebacuje središte na publiku, jednako kao što i suvremeni priručnici naglašavaju promjenu u perspektivi u odnosu na prethodna i konkurentna izdanja ističući da im je publika u središtu (engl. *audience-centered*). Campbella bismo definitivno smatrali revolucionarnim jer uvođenje komunikacije u određenje retorike zapravo otvara vrata razvoju retorike 21. stoljeća. On također, iako nesvjesno, spominje diskurz kao koncept. A diskurz je vezan za jezik. Te konačno Burke, koji umjesto komunikacije koristi termin suradnja kako bi naglasio kulturnu inkluziju, ali, još važnije, određuje retoriku kao simboličku. Zbog toga retorička teorija danas uključuje neverbalne kodove i multimodalne poruke te možemo govoriti o npr. vizualnoj retorici. Najnovije definicije retorike, poput one Andree Lunsford, iznimno su široke. Ona retoriku definira kao vještinu, praksu i proučavanje ljudske komunikacije (Lunsford i sur., 2009), potvrđujući današnji stav da ono što je nekad podrazumijevala retorika, danas sve češće proučava komunikologija. Na tom tragu, odnos retorike i komunikacije pojašnjava Foss (2018) koja daje jednostavno, a prilično razumno objašnjenje da razlika u terminologiji

¹ Hrvatski je prijevod preuzet iz Meyer i sur. (2008) u kojem je, uz cjelovit i detaljan povijesni pregled, dostupno i kratko i jednostavno objašnjenje Burkeovog poimanja retorike.

proizlazi iz područja koja proučavaju taj komunikacijski fenomen; u humanističkim je znanostima uobičajeniji termin retorika, a u društvenim znanostima komunikacija.

Najcjelovitija suvremena definicija retorike, koja uključuje sve ranije navedeno, jest da je retorika uporaba jezika i drugih simboličkih sustava za razumijevanje vlastitih iskustava, konstrukciju osobnog i kolektivnog identiteta, stvaranje značenja i poticanje djelovanja na svijetu (Rosteck, 1999 prema Borchers i Hundley, 2018). Ova je definicija primjenjiva na brojne teorijske pravce, od feminističke, afro-američke ili kineske retorike, do kritičke retorike, sjecišta kulturalnih i retoričkih studija te postmodernističkih pristupa. Ona uključuje analizu teksta i govora, neverbalne i multimodalne poruke te različite kulture. Iako prilično široka, nije isključeno da će se i ta definicija mijenjati. Koliko će vremena proći prije nego što se pojavi potreba za novom definicijom? S obzirom na tehnološki razvoj, konkretnije, primjenu umjetne inteligencije u proizvodnji sadržaja, posebno diskurza, čemu danas svjedočimo, vjerojatno ne predugo.

1.6. Govorništvo, retorika, vještine i poučavanje

Nakon svih prethodnih određenja ipak je nešto ostalo otvoreno - razlika između govorničkih i retoričkih vještina te govorničke i retoričke pedagogije koja se temelji na razlici govorništva i retorike. Kad kažemo retorika, mislimo na retoričku teoriju, retoričku praksu i retoričku kritiku, odnosno analizu. U tu podjelu treba smjestiti retoričku pedagogiju. Pedagogija se temelji na teoriji koja se razvija pod utjecajem kritike i analize, a primjenjuje u praksi. Retorička praksa je iznimno široka te bismo za razumijevanje trebali uvesti pojmove retoričkog čina i situacije. Retorički je čin oblikovanje poruke čiji oblik, početak i završetak, određuje jedna ili više osoba nastojeći ostvariti određeni cilj kod određene publike (K. K. Campbell i sur., 2015: 9). Retorički je čin komunikacijska aktivnost. Retorička situacija je također komunikacija. Početno je to komunikacijski trokut između govornika, publike i teme (Jozić i Vančura, 2020) koji bismo danas postavili u izvanjski okvir – kontekst. Danas određenje retoričke situacije često uključuje i cilj. Retorička situacija više nije samo rezervirana za govor, nego se često poruka zamjenjuje tekstom, a govornik autorom, obuhvaćajući širi retorički okvir pisanog i govorenog medija. Retorička pedagogija i retorička praksa mogu se sagledati kao retorički činovi, jednako kao i javno govorenje, ali se govornička teorija i pedagogija, danas samo djelomično preklapaju.

Govorništvo je prvenstveno nadređeni pojam procesu javnoga govora – vještini i pedagogiji tj. metodici. Ono uključuje retorička znanja, temelji se na njima, posebno na antičkim, ali uključuje i neka druga znanja, koja se danas više ne proučavaju unutar retoričke teorije. Primjerice, znanje o slušanju, strahu i tremi, govornoj izvedbi, različitim govorničkim vrstama koje, da bismo mogli govoriti o kvalitetnom poučavanju govorništva, moraju uključiti i druge discipline poput psihologije, komunikologije ili fonetike. Da, možemo reći da je i u antici bilo spomena straha i treme te da je izvedba dio temeljnih kanona, no znanja iz antike ne odgovaraju potrebama za razvoj

govorničkih vještina koje su rezultat govorničke pedagogije, a suvremena ih retorička teorija, unatoč nekim suvremenim iznimkama koje zvučno ostvarenje doživljavaju kao simboličku komunikaciju (Kišiček, 2020, 2022), uglavnom ne uključuje.

Nadalje, ako razmislimo o samoj retorici, tj. retoričkoj teoriji i što sve proučava, ključna razlika leži u tome što retorička teorija uključuje pisani diskurz te je usko vezana uz semiotiku zbog proučavanja simboličkih funkcija u različitim diskurzima. Dakle, govorništvo je u jednu ruku šire od retorike zbog potrebe za spoznajama iz drugih disciplina, dok je retorička teorija šira od govorništva jer joj je predmet proučavanja širi. Neupitno je i da postoji veliki stupanj preklapanja, no i retorika i govorništvo su tijekom vremena obuhvatili dodatne sadržaje po kojima se razlikuju.

Pri određivanju odnosa i granica uvijek nailazimo na prigovore. Međutim, razgraničavanja doprinose dubljem razumijevanju, a razumijevanje kritičnosti. U literaturi, koja je zbog važnosti retorike i govorništva iznimno bogata i brojna, čitatelj-početnik može se lako izgubiti. Antički izvori i brojni priručnici, teorijske knjige i savjeti za javni nastup glumaca, priručnici o retorici slavnih predsjednika i džepni vodiči za javni nastup, brojni su izvori s ključnim riječima retorika, govorništvo i javni govor. Cilj ovog prvog poglavlja jest smanjiti nejasnoće, ali i potaknuti zanimanje za govorništvo među nastavnicima, stoga stupnjevitost razlike govorništva i retorike možemo ilustrirati na sljedeći način.

Zamislite da na stolu imate četiri knjige. Prva je *Retorička teorija. Uvod.* (Borchers i Hundley, 2018), druga je *Retorički čin: kritičko mišljenje, govorenje i pisanje* (K.K. Campbell i sur., 2015), treća je *Retoričko govorništvo: Građansko djelovanje u digitalnom dobu* (Crick, 2017) te četvrta *TED govori: Službeni TED-ov vodič za javni govor* (Anderson, 2016). Kada biste trebali izabrati koja se knjiga bavi retorikom logično je već iz naslova da se radi o prvoj. Kada biste trebali izabrati koja je knjiga dominantno govornička, izabrali biste TED-ov priručnik jer su TED govori, slikovito, glavna „govornica“ današnjeg vremena (TED – engl. *Technology, Education and Design*). Osim što se na samim TED ili TEDx (x je oznaka za lokalno organizirane događaje prema TED-ovoj licenci) govori održavaju uživo pred publikom, poslije TED konferencija govori se objavljuju na internetskoj stranici i YouTubeu. TED govori su vrhunac primjene govorničkih vještina danas, te su, slično kao u antici kad su dobri govornici inspirirali razvoj pedagogije, zaslužni za razvoj suvremene govorničke pedagogije. Kad biste otvorili knjigu o retoričkim činovima, iznenadili biste se koliko korisnih informacija za pripremu javnoga govora u njoj ima, iako se sadržaj knjige najvećim dijelom odnosi kako na govoreni tako i na pisani diskurz. Cijelo treće poglavlje u toj knjizi posvećeno je pripremi javnoga govora, od straha i treme do govorne izvedbe. Očekivano, budući da je javni govor važan retorički čin. Međutim, to je manjim dijelom govornički izvor, sigurno ne dovoljno detaljan za pripremu javnoga govora niti za nastavu govorništva. S druge pak strane pogled na sadržaj Crickovog priručnika pokazuje kako poučavanje govorništva može biti snažnije povezano s retoričkom teorijom pa u prvom poglavlju autor određuje kontekst za tri različite retoričke situacije (pisanu, govorenu i digi-

talnu), u drugom poglavlju analizira govorničke vrste, u trećem govornu izvedbu, a u petom strukturu govora, ali teorijski potkovanije tako da poglavlje nosi naslov *Raspoređivanje* slijedeći antičke kanone. Ostala poglavlja govore o retoričkoj situaciji, etosu, logosu i patosu, a sve je obogaćeno brojnim primjerima. Ilustracijom sadržaja ova četiri priručnika pokazujemo kontinuum od retoričke teorije do govorničke prakse. Ovisno o cilju knjige, znanstvenom interesu ili iskustvu autora, obrazovnom sustavu u kojem djeluju i autor i publika, govornički će se izvori razlikovati prema naglasku na retoričkoj teoriji i zbog toga će se, vjerujem, još jako dugo, unatoč razlikovanju retorike, dakle teorije, prakse i kritike, od govorništva, tj. procesa javnoga govora, retorička i govornička pedagogija koristiti kao istoznačnice.

Referencije

- Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). *21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries* (OECD Education Working Papers 41; OECD Education Working Papers, Vol. 41). <https://doi.org/10.1787/218525261154>
- Anderson, C. (2016). *TED talks: The official TED guide to public speaking* (First Mariner Books edition 2017). Mariner Books, Houghton Mifflin Harcourt.
- Are athletes really getting faster, better, stronger?* (2014, travanj). TED conferences. https://www.ted.com/talks/david_epstein_are_athletes_really_getting_faster_better_stronger?language=en (posljednji pristup: 23. 8. 2023.)
- Borchers, T. A., & Hundley, H. (2018). *Rhetorical theory: An introduction*.
- Burke, K. (1955). *Rhetoric of Motives*. George Bratiller Inc.
- Campbell, G. (1988). *The philosophy of rhetoric* (L. F. Bitzer, Ur.). Southern Illinois University Press.
- Campbell, K. K., Huxman, S. S., & Burkholder, T. R. (2015). *The Rhetorical act: Thinking, speaking, and writing critically* (Fifth edition). Cengage Learning.
- Chalkiadaki, A. (2018). A Systematic Literature Review of 21st Century Skills and Competencies in Primary Education. *International Journal of Instruction*, 11(3), 1–16. <https://doi.org/10.12973/iji.2018.1131a>
- Coopman, S. J., & Lull, J. (2012). *Public speaking: The evolving art* (2nd ed., Enhanced ed). Wadsworth.
- Crick, N. (2017). *Rhetorical public speaking: Civic engagement in the digital age* (Third edition). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Drew, C. (2023, July 19). *66 Communication Skills Examples (A to Z List)* (2023). <https://helpfulprofessor.com/communication-skills-examples/> (posljednji pristup: 23. 8. 2023.)
- Ehninger, D. W. (1950). George Campbell and the revolution in inventional theory. *The Southern Speech Journal*, 15(4), 270–276. <https://doi.org/10.1080/10417945009371140>
- Foss, S. K. (2018). *Rhetorical criticism: Exploration and practice* (Fifth edition). Waveland Press, Inc.
- Geisinger, K. F. (2016). 21st Century Skills: What Are They and How Do We Assess Them? *Applied Measurement in Education*, 29(4), 245–249. <https://doi.org/10.1080/08957347.2016.1209207>
- González-Pérez, L. I., & Ramírez-Montoya, M. S. (2022). Components of Education 4.0 in 21st Century Skills Frameworks: Systematic Review. *Sustainability*, 14(3), 1493. <https://doi.org/10.3390/su14031493>
- Guberina, P. (2010). *Govor i čovjek Verbotonalni sistem*. ArtTresor.
- Holmes-Henderson, A., Žmavc, J., & Kaldahl, A.-G. (2022). Rhetoric, oracy and citizenship: Curricular innovations from Scotland, Slovenia and Norway. *Literacy*, 56(3), 253–263.
- Horga, D., & Liker, M. (2016). *Artikulacijska fonetika: Anatomija i fiziologija izgovora*. Ibis grafika.

- Jaffe, C. I. (2016). *Public speaking: Concepts and skills for a diverse society* (Eighth edition). Cengage Learning.
- Joynes, C., Rossignoli, S., & Fenyiwa Amonoo-Kuofi, E. (2019). *21st Century Skills: Evidence of issues in definition, demand and delivery for development contexts* [K4D Helpdesk Report]. Institute of Development Studies.
- Jojić, I., & Vančura, A. (2020). *Retorika. Pojmovi u povijesti javnog komuniciranja*. Filozofski fakultet u Osijeku, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Kaldahl, A.-G. (2020). *The educational challenge of oracy—A rhetorical approach: Exploring and articulating the oracy construct in Norwegian schools*. Oslo Metropolitan University.
- Kaldahl, A.-G. (2022). Teachers' voices on the unspoken oracy construct: "Oracy—The taken-for-granted competence. *Acta Didactica Norden*, 16(1). <https://doi.org/10.5617/adno.8143>
- Karaca-Atik, A., Meeuwisse, M., Gorgievski, M., & Smeets, G. (2023). Uncovering important 21st-century skills for sustainable career development of social sciences graduates: A systematic review. *Educational Research Review*, 39, 100528. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2023.100528>
- Kišiček, S. (2023). Stvaranje i održavanje kolaborativne radne okoline. U Ž. Holjevac, N. Mikelić Preradović, G. Akrap, & I. Lučić (Ur.), *Miroslav Tuđman i paradigma znanja* (str. 89–102). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Udruga sv. Jurja.
- Kišiček, G. (2020). Listen Carefully! Fallacious Auditory Arguments. *Proceedings of the Ontario Society for the Study of Argumentation Conference*, 12, 17–32.
- Kišiček, G. (2022). Sonic Rhetoric. U J. Fahnestock & R. A. Harris (Ur.), *The Routledge handbook of language and persuasion* (str. 131–147). Routledge.
- Lucas, S. (2008). *The art of public speaking*. McGraw-Hill Higher Education.
- Lucas, S. (2015). *Umijeće javnog govora*. Mate d.o.o.
- Lunsford, A. A., Wilson, K. H., & Eberly, R. A. (2009). Introduction. In *The SAGE handbook of rhetorical studies* (str. x–xxix). SAGE.
- McDermott, D. (1963). George Campbell and the classical tradition. *Quarterly Journal of Speech*, 49(4), 403–409. <https://doi.org/10.1080/00335636309382631>
- Mercer, N., Warwick, P., & Ahmed, A. (2017). An oracy assessment toolkit: Linking research and development in the assessment of students' spoken language skills at age 11–12. *Learning and Instruction*, 48, 51–60. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2016.10.005>
- Meyer, M., Carrilho, M. M., & Timmermans, B. (2008). *Povijest retorike od Grka do naših dana*. Disput.
- Osborn, M. (2012). *Public speaking: Finding your voice* (9th ed). Allyn & Bacon.
- P21. (2011). *Framework for 21st Century Learning*. Partnership for 21st Century Skills (P21). www.p21.org (posljednji pristup: 5. 8. 2023.)
- Pletikos Olof, E., & Vlašić Duić, J. (2013). Govorna izražajnost umjetničkog proznog teksta. *Jezici i Kulture u Vremenu i Prostoru II/1, Tematski Zbornik*, 421–432.

- Pletikos Olof, E., & Vlašić Duić, J. (2016). Reading Aloud and Interpretative Reading in Class/ Čitanje naglas i interpretativno čitanje u razredu. *Croatian Journal of Education - Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 18(3). <https://doi.org/10.15516/cje.v18i3.1994>
- Preporuka Europskog parlamenta i Savjeta o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (M. Gačić, prev.). (2010). *Metodika*, 11(20), 174–182.
- Proctor, D. F. (1980). *Breathing, Speech, and Song*. Springer Vienna. <https://doi.org/10.1007/978-3-7091-3737-6>
- Reisigl, M. (2008). Analyzing Political Rhetoric. U R. Wodak & M. Krzyżanowski (Ur.), *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences* (pp. 96–120). Macmillan Education UK. https://doi.org/10.1007/978-1-137-04798-4_5
- Rossette-Crake, F. (2022). *Digital Oratory As Discursive Practice: From the Podium to the Screen*. Springer International Publishing AG.
- Sellberg, E. (2020). Petrus Ramus. U E. Zalta N. (Ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020). Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/ramus/>
- Sellnow, D. D., & Sellnow, D. D. (2005). *Confident public speaking* (2nd ed). Thomson/ Wadsworth.
- Škarić, I. (1982). *U potrazi za izgubljenim govorom*. Školska knjiga.
- Škarić, I. (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Školska knjiga.
- Sposobnost. *Hrvatski jezični portal*. Znanje i Srce. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1xjXxk%3D&keyword=sposobnost
- Varošaneć-Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora*. Filozofski fakultet Sveučilišta.
- Verderber, K. S., Verderber, R. F., & Sellnow, D. D. (2010). *Communicate!* Wadsworth/ Cengage Learning.
- Verderber, R. F., Sellnow, D. D., & Verderber, K. S. (2011). *The challenge of effective speaking*. Wadsworth Cengage Learning.
- Vještina. *Hrvatski jezični portal*. Znanje i Srce. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=figvWhV1&keyword=vje%C5%9Atina

2. STRAH OD JAVNOGA GOVORA I TREMA PRED JAVNI NASTUP

*Na svijetu postoje samo dvije vrste govornika. Nervozni i lažljivi.
Mark Twain*

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Objasniti osjećaje i/ili strahove koji se javljaju u kontekstu javnoga govorenja
- Razlikovati komunikacijske strahove i njihovu subjektivnu podlogu
- Nabrojiti fiziološke i psihološke simptome treme
- Procijeniti vlastiti stupanj straha od javnoga govora
- Primijeniti znanja o strahu od javnoga govora na smanjenje treme pred javni nastup

Ključni pojmovi: strah od javnoga govora, trema pred javni nastup, stupanj javnosti, komunikacijski strah, simptomi treme, PRPSA

Nema priručnika niti osobe koja na spomen javnoga govorenja ne pomisli na strah i tremu. Većina tih istih priručnika poglavlja o strahu i tremi započinje parafrazirajući ili citirajući *stand-up* komičara Jerryja Seinfelda koji kaže da je strah od javnoga govora prema većini istraživanja jedan od najvećih ljudskih strahova. Zapravo prvi. Strah od smrti je drugi. To znači da bi većina ljudi radije na sprovodu izabrala lijes nego nadgrobni govor. No nije to samo parafraza zgodne priče najpoznatijeg komičara, već to iznova potvrđuju i znanstvena istraživanja (Dwyer i Davidson, 2012; Stein, 1996). Većina govornika još od antike spominje i priznaje da osjeća bilo strah od javnoga govora ili tremu pred sam nastup. Od Cicerona koji problijedi na početku govora, preko Margaret Thatcher koju epitet željezne dame nije zaštitio od straha i treme, do jednog od najboljih i jako često citiranih govornika Winstona Churchilla koji je na početku političke karijere puno vremena trošio na pripremu baš zbog straha. Strah od javnoga govora i nastupa osjećaju i mladi učitelji i nastavnici te se često u nastavu metodike uključuje i ta tema. Strah će se vidjeti i u učionici kod učenika na svakoj razini obrazovanja zbog čega je ova tema uvijek svima zanimljiva i neupitno važna.

Iz prvog odlomka možemo zaključiti da je strah od javnoga govora uobičajen, no tome treba dodati da ga publika rijetko primjećuje. Riječju uobičajen namjerno izbjegavamo pozitivnu ili negativnu konotaciju osjećaja koji vrlo često odbija ljude od javnoga govorenja, ali i karijere, poslova i aktivnosti koje uključuju javnu komunikaciju.

Strah od javnoga govora je osjećaj tjeskobe koji se javlja pri pomisli na održavanje govora pred publikom. Intenzitet tog osjećaja razlikuje se od osobe do osobe te su sretnici oni kod kojih se javlja u vrlo blagom obliku i potiče ih na bolju pripremu, dok se kod drugih javljaju paralizirajući napadaji panike pri pomisli na govornicu. Iako se u većini izvora, bilo na hrvatskom ili engleskom, koriste praktički istoznačno (Ayres i Hopf, 1993:4; Bodie, 2010), strah od javnoga govora (engl. *public speaking anxiety*) objasniti ćemo u kontekstu komunikacijskih strahova, a tremu (engl. *stage fright*) kao fenomen koji se pojavljuje netom prije samog nastupa te se može javiti ne samo kod govornika već i kod glumaca, glazbenika itd. (Stein, 1996) U nastojanju da je odvoji od straha od javnog nastupa Ayres (1986) navodi da se trema javlja u trenutku kad govornik postane svjestan da je javni nastup neizbježan.

Strah i trema jesu i uobičajeni i rašireni, no jesu li nužno negativni, kao što ih se stereotipno doživljava? To ovisi o stupnju izraženosti i prisutnosti. Ako je strah od javnoga govora jako izražen te utječe na život pojedinca u smislu da onemogućava njegov razvoj, primjerice usmeno odgovaranje u školi, izbor posla i sl., neupitno je negativan. Međutim, ako ga taj osjećaj nelagode potiče da se što bolje pripremi, da stječe iskustva i poboljšava svoje znanje i vještine, onda je pozitivan.

Trema također treba biti pozitivna. Ilustrirat ćemo osobnim iskustvom u nastavku.

Često na uvodnim predavanjima kažem studentima da ću prestati raditi ovaj posao onog trenutka kad ne budem osjećala uzbuđenje prije ulaska u učionicu. Uzbuđenje koje osjećam svaki put prije nego započnem semestar zapravo je izraz poštovanja prema publici kojoj dobar govornik uvijek prilagođava svoj govor. To čini i dobar nastavnik. Stoga uzbuđenje, iščekivanje, promišljanje o pitanjima koja bi mi mogli postaviti ili razmišljanje o razlozima zašto su upisali ovaj kolegij, najavljuje uspostavu odnosa govornik-publika/profesor-student.

U komunikaciji je stupnjevito iznimno česta te se treba spomenuti i promjenjivost u stupnju javnosti kroz vrijeme, a unutar obrazovnog konteksta. Na početku školske godine ili semestra nastavnici i učenici ili studenti i profesori se ne poznaju. Stupanj javnosti je viši, i jedni i drugi su u svojim profesionalnim ili institucionalnim ulogama i ne znaju puno jedni o drugima. No, to će se, kroz vrijeme koje će proći u zajedničkom dijeljenju informacija, poučavanju, postavljanju pitanja i komunikaciji, promijeniti. Stupanj javnosti smanjit će se, što će se odraziti na komunikaciju općenito, ali i na osjećaj treme kod nastavnika prije ulaska u tu učionicu. Na stupanj javnosti utječe i način komunikacije na nastavi. Tradicionalni pristupi poučavanju, posebno u visokoškolskoj nastavi, održavaju stupanj javnosti, odnosno formalnosti u komunikaciji, dok suvremeniji pristupi, poput projektnog ili problemskog učenja ili obrnute učionice, doprinose opuštenijoj atmosferi, komunikaciji i bliskosti zbog čega je neformalnija komunikacija izraženija. Nadalje, nastavnikova trema neće biti toliko izražena tijekom akademske ili školske godine kao što će kod većine biti prije izlaganja na skupu.

2.1. Strah od javnoga govora u kontekstu komunikacijskih strahova

Strah od javnoga govora u kontekstu komunikacijskih strahova proučavao se vrlo intenzivno 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, a najpoznatiji istraživač je socijalni psiholog James McCroskey, autor brojnih radova i do danas korištenih klasifikacija i skala procjene različitih podvrsta komunikacijskih strahova (više informacija dostupno je na internetskoj stranici www.jamesmccroskey.com (L. L. McCroskey i sur., 2014)).

Klasifikacija komunikacijskih strahova:

1. **Opći komunikacijski** strah javlja se u svim situacijama, razgovoru jedan na jedan, malim grupama ili tijekom javnoga govorenja.
2. **Komunikacijski strah od određene publike** javlja se samo u situacijama koje uključuju određenu publiku, primjerice šefa, određenog profesora i sl.
3. **Situacijski komunikacijski strah** je kratkotrajna pojava koja se javlja u konkretnim situacijama kao što je razgovor za posao, usmeni ispit ili objava loše vijesti.
4. **Kontekstualni komunikacijski strah** je strah koji uključuje točno određeni kontekst, a najčešće je to javno govorenje uz sastanke, rad u skupini ili razgovor jedan na jedan.

Razumijevanje ovih podvrsta komunikacijskih strahova za učitelje i nastavnike je važno ne samo da bi bolje procijenili i unaprijedili svoje govorničke sposobnosti, nego i da bi kod učenika primijetili ponašanje uzrokovano strahom, oklijevanje ili odbijanje određenih komunikacijskih aktivnosti. Opći komunikacijski strah najčešće se primjećuje kod introvertiranih osoba nesklonih komunikaciji općenito pa tako i javnom nastupu. Strah od određene publike povezuje se često s lošim iskustvima, dok situacijski komunikacijski strah pokazuje svijest o negativnim posljedicama koje određena komunikacijska situacija može donijeti. Kontekstima koji izazivaju kontekstualni komunikacijski strah možemo kao zajednički nazivnik postaviti elemente javnoga govorenja, odnosno straha od vlastitog neuspjeha. Ni ova klasifikacija nije apsolutna, dapače, kao i kod brojnih drugih pokušaja usustavljanja komunikacijskih pojava, preklapanja su neizbježna. No čak i da se ne slažemo s McCroskeyjevom podjelom komunikacijskih strahova, ona može poslužiti za nastavne aktivnosti, primjerice za samoanalizu ili kao predložak za razgovor o komunikacijskim strahovima.

AKTIVNOST

Četiri kategorije komunikacijskih strahova možete primijeniti u različitim aktivnostima. Na primjer, u višim razredima osnovne škole učenici mogu osmisliti situacijske dijaloge unutar kojih očekuju pojavu određenog straha, mogu voditi dnevnik komunikacije i na temelju zapisa klasificirati strahove, mogu predložiti na koji način smanjiti situacijski strah itd.

2.2. Čega se bojimo i što osjećamo?

Kako bismo mogli smanjiti strah od javnoga govora treba razumjeti čega se mi to zapravo bojimo. Istraživanja pokazuju da među studentima njih oko 70 % osjeća strah od javnoga govora (Ferreira Marinho i sur., 2017). Kada ih se pita zašto oklijevaju izići pred govornicu, njihovi se odgovori mogu grupirati u nekoliko podvrsta. Prva je sramota. Boje se da se ne osramote. To je još naglašenije u slučajevima kada za svoj govornički zadatak izaberu kontekst u kojem predstavljaju nekog drugog jer je odgovornost veća. Strahuju da će nešto pogrešno reći ili da neće ništa reći, da će biti pretihi ili da će im se publika smijati (LeFebvre i sur., 2018). Ono što će laici nazvati osjećajem sramote zbog neuspjeha prilikom javnoga govora, osim neuspjeha uključuje i osjećaj odbacivanja. Neuspjeh može značiti da govornik nije završio govor, da govorom nije ostvario cilj, da se zbog izraženog straha možda nije ni pripremio, dok odbacivanje znači da unatoč pripremi, uloženom radu i trudu, publika ne prihvaća niti poruku niti samoga govornika. Također, u literaturi se često spominje strah od pogleda publike kao uzrok straha od javnog nastupa. Poznato je da ljudi osjećaju nelagodu kad imaju osjećaj da ih netko gleda. U literaturi se uspoređuju pogled i šaka, što implicira određeni vid agresije. Uz neuspjeh, odbacivanje i pogled, najveći strah predstavlja strah od nepoznatog i on je prilikom raščlanjivanja straha od javnoga govorenja četvrti element. Strah od nepoznatog u kontekstu javnoga govorenja razbija se stjecanjem govorničkog obrazovanja i govorničkog iskustva. Drugačiji pristup u analizi uzroka straha od javnoga govora proizlazi iz razumijevanja nesigurnosti, tj. teorije smanjivanja nesigurnosti (Coopman i Lull, 2012). Uzrok nesigurnosti može biti nepoznavanje i neosviještenost vlastitoga govorničkog autoriteta, govorničke vještine, ideja ili znanja o temi. Tehnologija je također često izvor nesigurnosti ili pak prostor, na primjer velike dvorane ili amfiteatri, u kojem održavamo govor. No, najčešće se bojimo ranije spomenute reakcije i procjene publike.

AKTIVNOST

Razgovor o strahovima također se lako primjenjuje u nastavi, neovisno o razini obrazovanja. To je korisna aktivnost u fazi evokacije/motivacije o temi straha i treme ili čak kao oblik šire pripreme za izvođenje govorničkog zadatka.

Brojni su simptomi straha od javnoga govora, odnosno treme prije samog nastupa koje spominju govornici, ali i udžbenici (Dwyer i Davidson, 2012; Pelias, 1989). Neki od njih mogu se činiti prilično rijetkima, poput izraženih crvenih fleka na koži, no oni zaista postoje. Ilustrirat ćemo osobnim iskustvom.

Prvi put sam se sa simptomom intenzivnog crvenila kože susrela kod kolegice u jednoj od prvih generacija studenata kolegija Govorništvo za nastavnike. Studentica kod koje sam to primijetila bila je izvrsna, zainteresirana, pripremljena, predana. Ne samo da nisam očekivala izraženu tremu niti strah, već je nisam ni primjećivala dok je izvodila prva dva govora na kolegiju. No na kraju ljetnog semestra, prilikom održavanja trećega govora, zbog godišnjeg doba studentica je bila odjevena tako da joj je vrat bio otkriven i ja sam, dok je ona držala govor, ostala šokirana. Prvenstveno, jer sam mislila da je crvenilo kože rijetko i rezervirano samo za govornike koji jedva održe govor do kraja bez da ih simptomi straha i treme u potpunosti ometu.

Spomenuta ilustracija pokazuje da publika vrlo često ne primjećuje simptome straha i treme, pa čak i kad su prilično izraženi, ali i da nastavnik, posebno učitelj govornišтва, treba voditi računa o simptomima kod svojih učenika/studenata kako se kroz pripremu i retoričko obrazovanje ne bi osnaživao kontekstualni komunikacijski strah. Reakcija našeg tijela na javni govor uzrokovana je povećanom razinom adrenalina, uz druge hormone, dakle, ona je fiziološka. Uz fiziološke simptome javlja se i psihološka reakcija. Fiziološki simptomi razlikuju se od govornika do govornika. Neke simptome govornik osjeća, a publika ne vidi, dok su neki, nažalost, vrlo vidljivi i publici. Govornik osjeća brži rad srca, podrhtavanje koljena, ruku ili glasa, znojenje, pojavu suhih usta, potrebu za naglim ili pojačanim gutanjem i grč u trbuhu. Također, plitko disanje čest je fiziološki simptom, jednako kao i bljedilo ili crvenilo. Od psiholoških reakcija možemo izdvojiti potpunu oduzetost, nesvjesnost sebe, okoline, govora, prazninu u glavi, kako je naziva Škarić (2000). Čini se da je takav osjećaj paraliziranosti tijekom javnoga govora možda čak i najteža reakcija. Ostale psihološke reakcije su zabrinutost, nervoza, negativne misli, automatski govor bez govornikove svijesti o samome sebi, sadržaju govora ili o publici. Simptomi treme često se odražavaju na govornu izvedbu i neverbalne znakove. Izvedba je, ako je trema pretjerana, nesvjesna pa slijedom toga i nelogična ili neizražajna. Neverbalni su znakovi također nekontrolirani pa se mogu javiti u obliku nekontroliranog kretanja poput nesvjesnog plesa, škljocanja kemijskom

olovkom, nekontrolirane geste poput pomicanja kose iza uha. Držanje također može biti nekontrolirano, obično pogrbljeno ili iskrivljeno. U glasu se mogu čuti određeni nekontrolirani obrasci, primjerice tih govor, ubrzani ili usporeni tempo, smanjena govorna spretnosti i fluentnost itd.

Nema konačnog popisa simptoma i reakcija straha i treme. U razgovoru sa svakim novim govornikom ili novom generacijom studenata, učenika ili polaznika zabilježiti ćemo simptom za koji nismo ranije čuli.

AKTIVNOST

Sam razgovor o simptomima, jednako kao i o strahovima tj. očekivanjima od javnoga govora, jedna je od mogućnosti primjene ovog sadržaja u nastavi. Studenti vole dosjećanje simptoma, a potom izradu top liste najzastupljenijih unutar njihove skupine. Za srednjoškolce uz takvu aktivnost može biti korisna i razvrstavanje na fiziološke i psihološke reakcije ili publici vidljive i nevidljive reakcije.

Na početku poglavlja uveli smo razliku između straha od javnoga govorenja i treme pred javni nastup te je vrijeme pojave simptoma bio glavni kriterij za njihovo razlikovanje. Da bismo bolje razumjeli te simptome i strahove također je važno razumjeti vrijeme pojave negativnih osjećaja. Oni se mogu javiti prije pripreme govora i na taj način usporiti sam proces pripreme budući da govornik odgađa i izbjegava početak. Mogu se javiti i tijekom pripreme kad smo nesigurni u to što radimo, ne vidimo jasno korake koji su pred nama ili ne znamo pripremamo li se na dobar način. Negativni se osjećaji mogu javiti i prije samog nastupa te tijekom nastupa. Ako se trema javi prije samog nastupa, obično se javlja u dva trenutka. Jedan je nešto prije samog nastupa, primjerice večer prije. Tada govornici spominju da im je dovoljno pogledati materijal koji su pripremili, razmisliti o procesu pripreme kroz koji su prošli i da im to daje samopouzdanje i smanjuje tremu. Ako govorimo o tremi koja se javlja netom prije samog javnog nastupa, rezultati istraživanja potvrđuju da je ona tada najizraženija (Behnke i Sawyer, 1999). Uzmimo za primjer izlaganje na znanstvenoj konferenciji; govornici navode da se najmanje sjećaju sadržaja izlaganja koje se održalo netom prije njihovog. Behnke i Sawyer potvrđuju da se tijekom izlaganja trema smanjuje, te razlikuju četiri faze: (1) anticipacijsku fazu, kad je trema najizraženija prije samog nastupa, (2) konfrontacijsku, tijekom koje je prilično izražena, iako nešto manja. Vremenski gledano, konfrontacijska se faza događa tijekom uvoda, stoga je važno da nastavnici govorništva skrenu pozornost na uvježbavanje uvoda kao moguće strategije za smanjenje straha i treme. U trećoj (3), adaptacijskoj fazi, govornik se već prilično prilagodio situaciji i trema se smanjuje, što se nastavlja i u fazi opuštanja (4), nekoliko minuta poslije kraja govora, kad je razina adrenalina i dalje povišena, ali se kontinuirano smanjuje.

2.3. Može li javni govor postati ugodno iskustvo?

Odgovor na pitanje iz podnaslova je: kako kome. Neki, rijetki, od početka uživaju u javnom govorenju, a neki se nikad neće usuditi javno govoriti u što profesionalno odbijam povjerovati. Odnosno, vjerujem da bi se uz dobro obrazovanje i pripremu svatko mogao okušati u javnom govoru. Ono što znamo i što je pozitivno jest da stjecanje govorničkog iskustva zapravo smanjuje strah i tremu od javnoga govora. Ilustrirat ćemo primjerom iz osobnog nastavničkog iskustva.

Kolegij Govornništvo za nastavnike jedne je godine slušala kolegica kod koje je strah od javnog nastupa bio iznimno izražen. Tema je bila paralizirajuća. Na početku semestra kad sam studentima objasnila njihove obveze, konkretnije najavila izvođenje triju govora, spomenuta kolegica mi je prišla i rekla da bi ona ispisala kolegij. Razlog tome je bio neizdrživ strah od javnoga govora. Dogovorile smo se da će ipak pokušati izvršavati obveze uz određenu prilagodbu s obzirom na situaciju. Prilagodba je uključivala sljedeće: dopustila sam joj da prvi govor održi bez publike, dakle ne u učionici nego u mom uredu. Svi se studentski govori snimaju te ih studenti trebaju pogledati i analizirati kao oblik učenja. To je trebala učiniti i kolegica, a ja joj nisam davala stručnu povratnu informaciju za prvi govor nego smo razgovarale o tome kako se i kada osjećala. Nakon što je pogledala govor, dakle udaljila se od svojih osjećaja, komentirala je da unatoč tremi koja je bila vidljiva, ona nije tako loša. Drugi govor, negdje na sredini semestra, održala je uz zadržku i oklijevanje u učionici, jednako kao i treći koji je uključio i stručnu povratnu informaciju koju smo do tada odgađali. Zadovoljstvo i nastavnički ponos nakon što je netko tko nije mogao progovoriti pred publikom izveo govor bez zastajkivanja, s prilično dobrom govornom izvedbom, i dan danas su neizmjerni. Međutim, priča ne završava kolegičinom ocjenom iz kolegija Govornništva za nastavnike. Nekoliko godina kasnije, na moje iznenađenje i oduševljenje, sreća sam kolegicu na poslu, a njezin posao je bio u odjelu za odnose s kupcima u poznatoj i komunikacijski prilično razvijenoj švedskoj trgovini namještajem. Što možemo naučiti iz ovog primjera? Prvo, kao budući nastavnici govornništva vidite proces koji možete proći sa svojim učenicima, polaznicima, govornicima prilikom njihovoga govorničkog obrazovanja. Nadalje, iz ovog primjera vidimo da ne mora politička karijera, kao na primjeru Winstona Churchilla, pokrenuti proces govorničkog obrazovanja, odnosno smanjenja straha i treme, jer je javno govorenje kao dio komunikacijskih vještina važno za svačiji profesionalni razvoj i da se uz znanje, vježbu i upornosti najveći strah može prevladati.

Ovisno o godini izdanja priručnika, pristupu koji autori zastupaju i prostoru koji je posvećen strahu i tremi, većina izvora (Coopman i Lull, 2012; Lucas, 2008; Osborn, 2012; Sellnow i Sellnow, 2005; Verderber i sur., 2011) navodi nekoliko mogućnosti za smanjenje straha i treme. Njih se može grupirati na sljedeći način: (1) terapijski pristupi, (2) primjena govorničke pedagogije u praksi i (3) individualne tehnike smanjenja treme. Prva skupina primjenjuje se kod osoba kod kojih su strah i trema izraziti te ih prepuštamo socijalnim psiholozima. Terapijski pristupi su sistemska desenzibilizacija, kognitivna modifikacija ili kognitivno restrukturiranje. U prijelaznu kategoriju možemo svrstati

tehnike vizualizacije i habituacije koje se koriste kako u terapiji tako i na treninzima komunikacijskih vještina. Primjeri tehnika vizualizacije idu od onih pomalo smiješnih, poput zamišljanja publike kako obavlja nuždu, do vizualizacije uspjeha. Ne ulazeći u psihološku podlogu samog procesa, vizualizacija nam često koristi kao proces konkretizacije – kad zamislimo i vidimo cilj, rezultat, uspjeh, lakše predočavamo i sam put do njega. Također, Ayres i Hopf (1993) savjetuju da se konkretnije tehnike vizualizacije usmjerene na javni nastup uvode nakon što je govor prilično pripremljen. Druga tehnika, habituacija označava smanjenu reakciju na podražaj koji se ponavlja i laički se naziva zauzimanje stava (engl. *power posing*). Socijalna psihologinja i jedna od najpopularnijih TED govornica Amy Cuddy u svom govoru promovira taj pristup (Govor tijela određuje tko si; engl. *Your Body Language May Shape Who You Are*, 2012). Tvrdi da zauzmemo li samopouzdan stav prikrivamo strah, a ujedno poboljšavamo samopouzdanje.

Edukacijske su tehnike zanimljive fonetičarima i retoričarima jer je naglasak na govorničkoj pedagogiji i samom procesu pripreme. U priručnicima se nazivaju *ovladanost procesom javnoga govorenja* ili *razvoj vještina javnog nastupa*. Najcjelovitiji izvor o strahu i tremi daje pregled različitih pristupa, strategija i tehnika za nošenje sa strahom i tremom. Uz ove ranije navedene zanimljiva se učinila *retorička terapija* (Ayres i Hopf, 1993). Nastala je sedamdesetih godina prošlog stoljeća u retoričkim učionicama, a autorstvo se pripisuje G. M. Phillipsu (1977) koji ju je razvio zbog studenata s vrlo izraženim strahom i tremom koji izbjegavaju komunikaciju. Kasnije se potvrdio pozitivan utjecaj retoričke terapije na smanjenje straha i treme. Detaljniji opis tehnike pokazuje da je retorička terapija zapravo edukacija iz govornništva. Sastoji se od deset susreta/sesija i obuhvaća različite teme, od izbora same teme govora preko razrade do izvedbe. Drugi edukacijski pristup naziva se *razvoj (govorničkih) vještina*. Taj pristup zapravo uključuje intenzivnu pripremu prije izvedbe govora. Retorička terapija i razvoj (govorničkih) vještina sažimaju antičku uputu o važnosti pripreme, pripreme i samo pripreme jer uključuju stjecanje retoričkog znanja i pripremu za sam govornički zadatak/situaciju u kojoj se održava konkretni govor. Kao treću edukacijsku tehniku važno je spomenuti fonetski pristup smanjenju straha i treme. Autorica primjenjuje vježbe za glas i izgovor na smanjivanje straha oblikujući tako nov i u literaturi nepoznat pristup smanjenju treme (Varošanec-Škarić, 2010:42) i navodi kako govornik netom prije samog nastupa treba izvesti vježbe za glas i izgovor: rastezanje, razgibavanje i opuštanje te na tekstu, obično je to uvod govora ili izlaganja, vježbati glas i izgovor te da može posegnuti i za nekom od ostalih vježbi u skraćenom obliku. Nadalje, naglašava važnost disanja prije samog nastupa, a poznato je kako oksigenacija pozitivno utječe na opće stanje organizma, te savjetuje gutanje i neprimjetno opuštanje ramena te vrata.

Treću skupinu čine individualne tehnike smanjenja treme. Prva među njima je realistična analiza konteksta koji uzrokuje tremu. To znači da govornik realno sagledava uzroke straha i treme, pozitivne i negativne posljedice, određuje vlastite prioritete i sl. Danas, kad je osvještavanje i razumijevanje vlastitih osjećaja i postupaka iznimno prisutno i naglašeno u kontekstu osobnog razvoja, realistična analiza čini se vrlo uobičajenom tehnikom. Neformalno rečeno, nitko neće umrijeti ako javni govor ne

bude uspješan. Druga tehnika je izmjena perspektiva i nadovezuje se na prvu tehniku. Podsjetimo se, temeljni trokut javnoga govora čine govornik, poruka i publika. Mijenjajući perspektivu fokus stavljamo na svaki od triju krakova te dobivamo jasniji uvid u komunikaciju koja uzrokuje strah. Ilustracije radi, publika želi čuti dobar govor ili dobro predavanje jer u protivnom neće slušati, pregledavat će mobitel ili se baviti nečim trećim. Iz govora će nešto naučiti, možda će se i zabaviti... Govornik će prenijeti poruku koja mu je važna, stjecat će govorničko iskustvo, dobit će priliku da poboljša svoje govorne i govorničke vještine. Razmišljajući o javnom govoru iz tih triju temeljnih perspektiva, dakle uzimajući u obzir želje i potrebe drugih sudionika javne komunikacije, poboljšavamo svoje govorničke vještine. Treća individualna tehnika je tehnika opuštanja i osamljivanja prije samog nastupa. Ni to nije posebno novo jer brojni govornici spominju kako im je takav vid pripreme jako važan. Ono što možemo dodati jest da se vrijeme netom prije samog nastupa može iskoristiti za ponavljanje govora, zagrijavanje glasa i pokretanje izgovora. Time djelujemo na koncentraciju, ali i na samopouzdanje jer ćemo sa svojim prvim izgovorenim riječima biti zadovoljniji.

2.4. Kako mjeriti stupanj straha od javnoga govora i što učiniti s rezultatom?

Najpoznatija mjera, tj. upitnik za procjenu straha od javnoga govora je Upitnik za testiranje straha i treme od javnoga govora (PRPSA - engl. *Personal Report of Public Speaking Anxiety*) (J. C. McCroskey, 1970). Razlog popularnosti upitnika jesu njegova psihometrijska svojstva i početna standardiziranost na oko 100 studenata zbog čega je često korišten. Radi se o upitniku s 34 tvrdnje o javnom govoru te primjeni skale od 1 do 5 za izražavanje stupnja slaganja. Iz toga proizlazi da je raspon ostvarenih bodova od 1 do 170 te da neutralna pozicija iznosi oko 102 boda. Danas se upitnik i dalje prevodi i prilagođava različitim jezicima, primjenjuje se za procjenu smanjivanja straha od javnoga govora u digitalnim obrazovnim okruženjima, zatim kod straha od govora na stranom jeziku itd. Osim PRPSA-e razvijeni su i drugi upitnici koji kvantificiraju komunikacijski strah (PRCA – engl. *Personal Report of Communication Apprehension*) te niz mjera za procjenu komunikacije koje su sve dostupne besplatno na osobnoj stranici Jamesa C. McCroskeyja u dijelu *Komunikacijske mjere* (<http://www.james-mccroskey.com/measures/>). PRPSA donosimo u nastavku, a dostupan je i na brojnim mrežnim izvorima. Nakon ispunjavanja upitnika i određivanja stupnja straha, postavlja se pitanje što učiniti? Može se primijeniti jedan od ranije opisanih pristupa i tehnika za smanjivanje straha od javnoga govora, a napredak se može pratiti ponovnim ispunjavanjem upitnika tijekom semestra, polugodišta ili edukacije, uspoređujući rezultat u različitim vremenskim točkama. Upitnik se u učionici može koristiti i za pripremu razgovora o temi jer konkretizira osjećaj nelagode prije i tijekom javnog nastupa. Takvu aktivnost, slično kao i ostale primjere razgovora o temi, studenti, učenici i polaznici uvijek dobro primaju.

UPITNIK ZA TESTIRANJE STRAHA I TREME OD JAVNOGA GOVORA²

UPUTA

1. Označi jedan broj na ljestnici od 1 do 5 ovisno o stupnju slaganja s tvrdnjom gdje brojevi označavaju sljedeće:

- 1 = nimalo se ne slažem
- 2 = ne slažem se
- 3 = niti se slažem niti ne slažem
- 4 = slažem se
- 5 = u potpunosti se slažem

2. Odgovaraj oslanjajući se na prvi dojam, bez dugog razmišljanja!

TVRDNJE

- ___1. Osjećam se napeto i nervozno dok pripremam govor.
- ___2. Osjećam napetost kad na predavanju čujem izraze: „govorenje“ i „javni govor“.
- ___3. Dok držim govor, misli mi postanu zbrkane.
- ___4. Nakon održanoga govora osjećam da sam imao ugodno iskustvo.
- ___5. Postajem tjeskoban dok razmišljam o nadolazećem govoru.
- ___6. Ne bojim se javno govoriti.
- ___7. Iako sam prije govora nervozan, ubrzo nakon što počnem govoriti osjećam se smireno i ugodno.
- ___8. Veselim se držanju govora.
- ___9. Nakon što nastavnik najavi neki govornički zadatak, osjećam da u meni raste napetost.
- ___10. Ruke mi se tresu tijekom držanja govora.
- ___11. Osjećam se opušteno dok držim govor.
- ___12. Uživam pripremajući se za držanje govora.
- ___13. Cijelo se vrijeme bojim da ću zaboraviti ono što sam planirao reći.
- ___14. Uznemirim se ako mi netko postavi pitanje o mojoj temi, a ja ne znam odgovor.
- ___15. Držanju govora pristupam sa samopouzdanjem.
- ___16. Osjećam da potpuno vladam sobom tijekom držanja govora.
- ___17. Dok govorim misli su mi sređene.
- ___18. Nije me strah držati govor.
- ___19. Znojim se prije nego što počnem govoriti.
- ___20. Srce mi ubrzano lupa čim počnem govoriti.
- ___21. Osjećam snažnu tjeskobu dok sjedim u prostoriji netom prije početka mogega govora.
- ___22. Određeni dijelovi moga tijela su napeti i ukočeni dok držim govor.
- ___23. Dok govorim, činjenica da mi je ostalo još samo malo vremena, čini me nervoznim.
- ___24. Dok držim govor mogu kontrolirati svoje osjećaje napetosti i stresa.
- ___25. Ubrzano dišem netom prije javnoga govorenja.
- ___26. Oko sat vremena prije držanja govora osjećam se opušteno i ugodno.
- ___27. Loše javno govorim jer sam tjeskoban.
- ___28. Osjećam se tjeskobno kad nastavnik najavi datum održavanja govorničkog zadatka.
- ___29. Ako pogriješim tijekom govora, teško mi je koncentrirati se na dijelove koji slijede.
- ___30. Tijekom važnoga govora prožima me osjećaj bespomoćnosti.
- ___31. Noć prije održavanja govora loše spavam.
- ___32. Srce mi ubrzano lupa dok držim govor.
- ___33. Osjećam se tjeskobno dok čekam da održim govor.
- ___34. Tijekom držanja govora postanem toliko nervozan da zaboravim stvari koje uistinu znam.

² Prev. autorica, prijevod revidirale A. Vančura i M. Kraljević.

BODOVANJE

1. korak: zbrojite bodove za tvrdnje 1, 2, 3, 5, 9, 10, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 i 34

2. korak: zbrojite bodove za tvrdnje 4, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 24, i 26

3. korak: PRPSA= 72 – rezultat 2. koraka + rezultat 1. koraka.

Ako ste dobro računali rezultat iznosi između 34 i 170. Vrijednosti iznad i ispod njih ukazuju da je došlo do pogreške.

REZULTATI

Visok strah od javnog nastupa = > 131

Nizak strah od javnog nastupa = < 98

Umjeren strah od javnog nastupa = 98 - 131

Aritmetička sredina = 114,6; SD = 17,2

SAVJETI I SMJERNICE ZA SMANJENJE STRAHA OD JAVNOGA GOVORA

1. Javite se za riječ i govorite prvi. Ako imate izraženi strah i tremu, smanjite vrijeme čekanja kad je trema najizraženija i olakšajte si na taj način.
2. Pazite na brzinu govora. Prebrz ili prespor govor utječe na govornu izvedbu, a jako je pod utjecajem straha i treme, odnosno adrenalina. Govornici su vrlo često potpuno nesvjesni da su ubrzali ili usporili. Ako su simptomi treme presnažni i ne primjećujete svoj tempo govora, zamolite nekog u publici da vam da znak trebate li ubrzati ili usporiti.
3. Pazite na nekontrolirane pokrete. Sve što je tijekom nastupa nekontrolirano, a o čemu će više riječi biti u poglavlju o neverbalnoj komunikaciji, publika primjećuje.
4. Stječite iskustvo/a. Zadržite pozitivan stav i prema javnom govoru, prema tom govorničkom zadatku i stječite iskustvo. Često studentima govorim da su kolegiji iz govornništva zapravo pješčanici. Kao što je ranije spomenuto kod retoričke terapije, kolegiji ili predmeti daju podlogu odnosno osnovna teorijska znanja za izvođenje javnoga govora, ali i priliku da se okuša u izvedbi različitih govora. Nema priručnika, nastavnika ili savjeta koji može zamijeniti iskustvo. Osjećaj da ništa ne osjećam ili prijateljsko lice u publici čije kimanje pokazuje da mogu nastaviti govoriti, pomiješane bilješke koje nisam označila brojem i sad sam ljuta na sebe što to nisam učinila i još puno takvih različitih situacija, pravi su put. Vaš javni govor raste s iskustvom.
5. Budite realistični, ne samo u tehnici smanjivanja straha i treme, nego i u samoprocjeni. Dale Carnegie, jedan od poznatijih suvremenijih učitelja govornništva kaže da svaki izvedeni govor ima još dva. Onaj koji se uvežbavao i onaj koji se želio izvesti. Srećom, publika ih ne poznaje.

Referencije

- Ayres, J. (1986). Perceptions of speaking ability: An explanation for stage fright. *Communication Education*, 35(3), 275–287. <https://doi.org/10.1080/03634528609388350>
- Ayres, J., & Hopf, T. (1993). *Coping with speech anxiety*. Ablex Pub. Corp.
- Behnke, R. R., & Sawyer, C. R. (1999). Milestones of anticipatory public speaking anxiety. *Communication Education*, 48(2), 165–172. <https://doi.org/10.1080/03634529909379164>
- Bodie, G. D. (2010). A Racing Heart, Rattling Knees, and Ruminative Thoughts: Defining, Explaining, and Treating Public Speaking Anxiety. *Communication Education*, 59(1), 70–105. <https://doi.org/10.1080/03634520903443849>
- Coopman, S. J., & Lull, J. (2012). *Public speaking: The evolving art* (2nd ed.). Wadsworth.
- Dwyer, K. K., & Davidson, M. M. (2012). Is Public Speaking Really More Feared Than Death? *Communication Research Reports*, 29(2), 99–107. <https://doi.org/10.1080/08824096.2012.667772>
- Ferreira Marinho, A. C., Mesquita De Medeiros, A., Côrtes Gama, A. C., & Caldas Teixeira, L. (2017). Fear of Public Speaking: Perception of College Students and Correlates. *Journal of Voice*, 31(1), 127.e7–127.e11. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2015.12.012>
- LeFebvre, L., LeFebvre, L. E., & Allen, M. (2018). Training the butterflies to fly in formation: Cataloguing student fears about public speaking. *Communication Education*, 67(3), 348–362. <https://doi.org/10.1080/03634523.2018.1468915>
- Lucas, S. (2008). *The art of public speaking* (10th ed.). McGraw-Hill Higher Education.
- McCroskey, J. C. (n.d.). James C. McCroskey. <https://www.jamescmccroskey.com/> (posljednji pristup: 9.8.2023.)
- McCroskey, J. C. (1970). Measures of communication-bound anxiety. *Speech Monographs*, 37, 269–277.
- McCroskey, L. L., Teven, J. J., Minielli, M. C., & Richmond McCroskey, V. P. (2014). James C. McCroskey's Instructional Communication Legacy: Collaborations, Mentorships, Teachers, and Students. *Communication Education*, 63(4), 283–307. <https://doi.org/10.1080/03634523.2014.911929>
- Osborn, M. (2012). *Public speaking: Finding your voice* (9th ed.). Allyn & Bacon.
- Pelias, M. H. (1989). Communication apprehension in basic public speaking texts; an examination of contemporary textbooks. *Communication Education*, 38(1), 41–53. <https://doi.org/10.1080/03634528909378739>
- Phillips, G. M. (1977). Rhetoritherapy Versus The Medical Model: Dealing With Reticence. *Communication Education*, 26(1), 34–43. <https://doi.org/10.1080/03634527709378197>
- Sellnow, D. D., & Sellnow, D. D. (2005). *Confident public speaking* (2nd ed.). Thomson/Wadsworth.
- Škarić, I. (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Školska knjiga.
- Stein, M. B. (1996). Public-Speaking Fears in a Community Sample: Prevalence, Impact on Functioning, and Diagnostic Classification. *Archives of General Psychiatry*, 53(2), 169. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1996.01830020087010>

- Varošanec-Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora* (1. izd). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Verderber, R. F., Sellnow, D. D., & Verderber, K. S. (2011). *The challenge of effective speaking*. Wadsworth Cengage Learning.
- Your body language may shape who you are*. (2012, June). TED conferences. https://www.ted.com/talks/amy_cuddy_your_body_language_may_shape_who_you_are (posljednji pristup: 9. 8. 2023.)

3. SLUŠANJE GOVORA

Slušaš li me? Čujem te!
Iz filma *Sedam* (David Fincher, 1995)

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Definirati proces slušanja
- Opisati važnost slušanja za govornika i publiku
- Nabrojiti kompetencije govorničkog slušanja
- Navesti uzroke neslušanja
- Opisati/primijeniti sastavnice aktivnog slušanja
- Prilagoditi pisani tekst govorenju

Ključne riječi: definicija slušanja, govorničko slušanje, model HURIER, vrste neslušanja, aktivno slušanje, govoreni i pisani jezik, slušljivost

Vještina slušanja važna je komunikacijska vještina u privatnom i profesionalnom životu. Empatija koja se temelji na slušanju često se navodi kao ključna razlika kod pojedinaca koji su uspješni, bilo poslovno ili privatno. U ovom poglavlju ćemo prikazati nekoliko pristupa razumijevanju slušanja te, kod nas relativno rijetko spominjano, znanstveno područje istraživanja slušanja. Za nastavničku profesiju slušanje je važno ne samo u ulozi nastavnika kao govornika – pošiljatelja poruke, nego i kod primatelja kao sudionika u dijalogu s različitim sudionicima – učenicima, studentima, kolegama, nadređenima itd.

Brojni su stereotipi o slušanju. Slušanje se smatra laganim, često se povezuje s inteligencijom, izjednačava s čitanjem zbog automatizacije i doživljava kao kognitivnu djelatnost koja ne zahtjeva pripremu. Slušanje, odnosno procesi objedinjeni pod tim terminom, istražuje se u različitim disciplinama: komunikologiji, obrazovnim znanostima, psihologiji, lingvistici, fonetici, neuroznanosti itd. Za razumijevanje složenosti slušanja treba se podsjetiti na ključne pojmove: *sluh* je osjet, sposobnost zamjećivanja zvukova iz okoline koji se prenose titranjem zvučnih valova i primaju živčanim sustavom; *slušanje* je funkcija koja uključuje složenije neurokognitivne procese obrade primljenog signala, dok je *aktivno slušanje* vještina. Kad govorimo o oštećenjima sluha rehabilitiramo funkciju, tj. sposobnost slušanja, prvenstveno zbog plastičnosti mozga koja osigurava restrukturiranje, odnosno bolje funkcioniranje s obzirom na ograničenja koja nameće oštećenje. Aktivno slušanje je svjesno, usmjereno i kontrolirano zbog čega se smatra vještinom.

Koliko je slušanje neosviješteno, a važno u komunikaciji, govori nam okvirni podatak o tome koliko vremena u danu provedemo primjenjujući temeljne komunikacijske vještine. Čovjek otprilike 9 % vremena dnevno potroši na pisanje, 16 % na čitanje, 35 % na govorenje, a 40 % na slušanje (Rankin 1929 prema Janusik i Wolvin, 2009), odnosno prema novijim istraživanjima koja uključuju i druge komunikacijske situacije te medije studenti utroše 9 % vremena čitajući, 8 % pišući, 20 % govoreći, 24 % slušajući, 8 % gledajući televiziju, 2 % slušajući radio, 4 % slušajući CD-ove, 7 % telefonirajući, dok 5 % potroše na e-maile i 13 % na internet općenito (Janusik i Wolvin, 2009). U ovom trenutku možda ne možemo u potpunosti preuzeti te brojčane podatke zbog promjena u tehnologiji, ali obrasci i omjeri i dalje vrijede.

AKTIVNOST

Ova je aktivnost pogodna za učenike srednjih škola i studente, ali i za samoprocjenu odraslih osoba. Razmislite o tome koliko vremena dnevno provodite u određenim vrstama komunikacije ili koristeći određene komunikacijske alate i medije. Ako teško procjenjujete, izaberite jedan tipičan dan i vodite komunikacijski dnevnik. Jesu li vaši podatci slični rezultatima dnevničkih istraživanja navedenih u prethodnom odlomku? Jeste li zadovoljni tim rezultatima ili biste voljeli nešto promijeniti?

Zanimljivo je pitanje na koji se način pristupa slušanju u formalnom obrazovanju ili u svakodnevnoj komunikaciji? Krenemo li od samog početka, dijete u kolijevci sluša zvukove, bilo iz okoline ili one koje samo proizvodi, osjeća zvuk svoga glasanja na tijelu, pomiče ruke i noge u uobičajenoj dojenačkoj igri. U toj je situaciji samo, leži u krevetiću i proučava svijet. U trenutku kad zaplače, oglasilo se i prestaje biti samo - majka ili član obitelji dolaze vidjeti što se događa. Budući da rast i razvoj ljudi kao socijalnih bića ovisi o interakciji, već u prvim danima života, zbog reakcije odraslih, oralna komunikacija postaje ključna za emocionalni i socijalni razvoj. Tijekom obrazovanja razvijamo različite komunikacijske vještine pa je zanimljivo koliko se vremena posvećuje pojedinoj od njih. Uzmimo u obzir da su podatci u nastavku okvirne procjene, ali neupitno odražavaju načela. Dakle, poučavanju pisanja u formalnom se obrazovanju posvećuje 12 godina, čitanju u anglosaksonskim zemljama šest do osam godina, govorenju jedna do dvije, a slušanju najviše pola godine, ako je uopće uključeno u obrazovanje. U formalnom obrazovanju nema ni nagrade za dobro slušanje. Slušanje se spominje kad učenik ne sluša pa ga se treba upozoriti i kazniti. Slično je kao i s govornim vještinama. Slušanje je važna vještina, temelj akademskog i profesionalnog uspjeha, ali se podrazumijeva. U SAD-u, gdje je znanstveno proučavanje i zastupljenost slušanja u visokoškolskom obrazovanju donekle aktivno razvijano, svega 13 fakulteta ima

posebne kolegije za slušanje na studijima komunikologije. U ostalim programima slušanje je tek jedna od tema unutar nekih kolegija poput *Komunikacijskih vještina* ili *Javnoga govora*.

3.1. Znanost o slušanju

Znanstveni pristup slušanju sagledava slušanje iz tri perspektive: afektivne, bihevioralne i kognitivne. Afektivni elementi slušanja su osobni doživljaj slušanja, motivacija i užitek koji proizlazi iz procesa slušanja, uvažavanje i sl. Bihevioralni aspekti slušanja su ponašanja koja se obično dijele na verbalna i neverbalna, dok kognitivni elementi slušanja obuhvaćaju sve one procese koji se događaju kada osoba sluša, razumije, interpretira, procjenjuje i sintetizira govor, odnosno govoreni jezik. Početci proučavanja slušanja vezani su za obrazovanje. Jedno od prvih pitanja koje je potaknulo razvoj istraživanja slušanja bilo je koliko učenici i/ili studenti pamte verbalnu poruku. Iz njega slijede pitanja razumiju li je, te što ometa zapamćivanje, a pospješuje dosjećanje?

Definicija slušanja, kao i većina definicija, priličan su izazov. Komunikolozi i psiholozi su već osamdesetih godina prošlog stoljeća zaključili da je pitanje hoće li se uspjeti artikulirati jedna zajednička definicija s obzirom na interdisciplinarnost pristupa proučavanju slušanja. Međutim Svjetsko strukovno udruženje za proučavanje slušanja - ILA (engl. *International Listening Association*) je 1996., nakon brojnih rasprava, prihvatilo ovu zajedničku definiciju: slušanje je proces primanja, konstruiranja značenja iz primljenoga i odgovora primatelja na govorenu i/ili neverbalnu poruku. Naravno, tu definiranje slušanja nije prestalo. Istraživanje slušanja nalazi se na sjecištu psihologije i komunikologije, uz prisustvo audiologije i fonetike, u čemu leži razlog zašto ga je teško definirati. Interdisciplinarnost je jedan, a nedovoljna istraženost nekih od procesa kojima je slušanje nadređeno, drugi uzrok poteškoće s definicijom slušanja. Procesi koje uključuje slušanje su, između ostalih, pamćenje, dosjećanje i razumijevanje (Worthington i Bodie, 2017).

Osim definicija, istraživači oblikuju teorije i modele. Svrha modela je zorni prikaz procesa uključenih u određeni fenomen. Budući da se komunikacija općenito temelji na procesima, za razumijevanje slušanja navest ćemo temeljne modele. Witkin (1990) navodi nekoliko kategorija modela koji objašnjavaju proces slušanja: komunikološke modele (1) koji polaze od govorne komunikacije (engl. *speech communication models*), kognitivne modele (2) i fonetske modele, tj. modele govornih znanosti (3) te još neke, poput modela koji uključuju multimodalnu pohranu, europske modele temeljene na teoriji obrade informacija te kvantitativne modele koji su uporište imali u terapijskim pristupima i empatiji. Samo se prva tri iz te antologijske podjele spominju u suvremenijim izvorima i dalje razrađuju. Komunikološki modeli slušanja odmiču se od tradicionalnog modela komunikacije, koji se temelji na pošiljatelju, primatelju i poruci, a u kojem se slušanje svodi na prijenos informacija. Slušanje se kroz suvremeni komunikološki model izdvaja kao posebna komunikacijska vještina

koja uključuje razumijevanje poruke, na što mogu utjecati različiti čimbenici: demografske karakteristike (dob, spol, školski uspjeh, rasa, nacionalnost, socioekonomski status, obrazovanje roditelja itd.), komunikacijski kontekst (zanimanje za temu, prostor, fizički umor slušača), kvaliteta govornika (govornička vještina, glasnoća, etos, odnosno autoritet govornika), jezični čimbenici (uporaba jezika, raspon vokabulara, jasnoća u oblikovanju temeljnih ideja, stil) te kognitivni faktori (inteligencija, znatiželja, sposobnost zaključivanja, koncentracija itd.). Ovi elementi se u priručnicima za javni govor analiziraju najčešće u dijelu o publici, dok komunikolozi usustavljaju elemente modele slušanja tj. primanja poruke kroz matrice i dijagramske prikaze procesa i poteškoća unutar procesa (Marsh, 1983). Kognitivni modeli dolaze iz kognitivne psihologije, a objašnjavaju konstrukte poput pažnje³ i pamćenja koji su u podlozi slušanja. Razlikovanje uloge kratkoročnog i dugoročnog pamćenja u zapamćivanju verbalnih poruka najvažniji je doprinos kognitivnih pristupa razumijevanja slušanja. Kognitivni modeli danas obuhvaćaju i neke druge parametre poput utjecaja slušanja na induktivno zaključivanje, kognitivnu kompleksnost i primateljev komunikacijski strah (Bodie i Villaume, 2003; Hogan i sur., 2014; Scott, 1962). Fonetski modeli ili modeli slušnog procesiranja uključuju fiziologiju slušanja. Iako implicitno, govorni je zvuk prisutan i u komunikološkim modelima tako da dijelovi fonetskih modela, poput visine glasa koja utječe na obradu signala, nisu prisutni isključivo u fonetskim modelima. Fonetski modeli naglasak stavljaju na razliku sluha od slušanja te obradu govornog zvuka. Slušna obrada govornog zvuka složen je proces koji ćemo ilustrirati s dva primjera. U području razvoja govora, segmentacija govornog signala važan je dio. Segmentacija označava mogućnost raščlanjivanja zvučnog kontinuuma na jezične jedinice. Najjednostavnije, to je prepoznavanje granica riječi. Budući da segmentacija utječe na nastavak govorno-jezičnog razvoja, posebno na opismenjavanje, razumijevanje slušne obrade govornog zvuka iznimno je važno. Drugi primjer je obrada različitog zvučnog signala koji, ovisno o jeziku, može biti govorni ili ne. Proizvedite zvuk poljupca ili coktanja jezikom. U hrvatskom su to negovorni zvukovi, no tako nije u svim jezicima. Istraživanja su pokazala da se ti zvukovi percipiraju na jedan način ako ne pripadaju govoru, dok ih govornici jezika koji ih svom fonološkom inventaru obrađuju na drugačiji način (Best i Tyler, 2007).

Trenutačno je najpopularniji noviji model slušanja HURIER čiji je naziv skraćena engleskih riječi: slušanje (engl. *Hearing*), razumijevanje (engl. *Understanding*), zapamćivanje (engl. *Remembering*), tumačenje (engl. *Interpreting*), procjenjivanje (engl. *Evaluating*) i odgovaranje (engl. *Responding*). Model HURIER povezuje tri temeljna područja, komunikologiju, kognitivnu znanost i govorne znanosti. Model djeluje prilično jednostavno, naglašava povezanost procesa slušanja te je razrađen i u alat za samoprocjenu slušanja (Brownell, 1994).

³ Razlika između riječi pažnja i pozornost često je spominjano jezično pitanje. Termin pažnja koristi se jer je uobičajen u području kognitivne psihologije.

Slušanje u modelu označava primanje govornog zvuka kroz usmjerenost na govornika, razlikovanje primljenih zvukova i usredotočenost na poruku. *Razumijevanje*, kao što sama riječ govori, govori o obradi informacija, dok *zapamćivanje* govori o zadržavanju i prizivanju informacija. *Tumačenje* povezuje znanje sugovornika te kontekst u kojem se komunikacija događa s konstruiranjem značenja primljene poruke, a *procjenjivanje* primjenu vlastite perspektive na primljenu poruku, dok *odgovaranje* označava prikladan odgovor sugovornika na poruku. U svakoj od spomenutih faza slušanja mogu djelovati filteri, a filteri koje autorica navodi su uloga slušača u određenom kontekstu, prethodno iskustvo slušača, stavovi, vrijednosti i predrasude. Svijest o filterima u slušanju važna je za sve profesije jer predstavlja jednostavan alat za razumijevanje nerazumijevanja. Na nerazumijevanje mogu utjecati još i kognitivno opterećenje sugovornika, ali i interes i važnost primljenih informacija.

Kad se elementi modela HURIER preoblikuju u alat za samoprocjenu, on ima šest dijelova koji mjere kognitivne procese i vidljivo ponašanje. Test se primjenjuje tako da ispitanik pročitao opis pojedine faze slušanja te da na skali od 1 (skoro nikad) i 5 (skoro uvijek) samoprocjeni koliko se opis odnosi na vještinu slušanja. Raspon pojedinih rezultata može biti od 6 do 30, a rezultati se uz opći uvid u stupanj razvijenosti vještine slušanja mogu koristiti i za otkrivanje manje razvijenih dimenzija slušanja. Sama autorica daje skalu za interpretaciju rezultata, doduše, načelnu, svjesna psihometrijskih ograničenja. Naime, u literaturi koja često navodi model HURIER kao jednostavan prikaz elemenata slušanja, nailazimo i na prigovore o njegovoj pouzdanosti i valjanosti. Cilj razvoja modela proizlazi iz autoričinog poučavanja komunikacijskih vještina u organizacijama (Berger i Brownell, 2009), oblikovan je na temelju pregleda literature te je tek kasnije šire primjenjivan, stoga navedeni prigovori o psihometrijskim karakteristikama nisu neobični jednako kao i popularnost zbog jednostavnosti i razumljivosti.

VJEŽBA

Protokol za samoprocjenu slušanja HURIER (Brownell, 2006 prema Worthington i Bodie, 2017:306–312)

Pročitajte opise pojedine faze slušanja te na skali od 1 do 5, gdje 1 znači skoro nikad, a 5 skoro uvijek, procijenite svoju vještinu slušanja prema navedenim opisima

Opisi za samoprocjenu slušanja

Slušanje: pažljivo percipiranje, razlikovanje i prepoznavanje zvukova, pridavanje pozornosti procesu

Razumijevanje: razumijevanje informacija, postavljanje pitanja zbog pojašnjavanja, bilježenje

Zapamćivanje: zadržavanje i dosjećanje informacija, uporaba strategija pamćenja

Tumačenje: razumijevanje komunikacijskog konteksta, razumijevanje govornikove perspektive

Procjenjivanje: primjena logičkog zaključivanja, prepoznavanje pristranosti i prethodno oblikovanih mišljenja

Odgovaranje: analiza komunikacijske situacije i izbor prikladnog odgovora

REZULTATI

25 – 30 bodova – Smatraš se odličnim slušačem

20 – 25 bodova – Vjeruješ da si dobar slušač

15 – 20 bodova – Misliš da si korektan slušač

10 – 15 bodova – Vidiš probleme u svom slušanju

3.2. Kompetencije slušanja - govorničko slušanje

Prema Svjetskom strukovnom udruženju za proučavanje slušanja (ILA) postoje dvije skupine kompetencija razvijenog slušanja koje su popisane krajem devedesetih godina 20. st. nakon što je i dogovorena sama definicija slušanja. Prva skupina uključuje *kompetencije* koje su temelj za *razumijevanje sadržaja* ($N = 4$), a druga *kompetencije kritičkog slušanja* ($N = 10$).

A) Kompetencije za razumijevanje sadržaja:

1. Prepoznavanje glavnih ideja
2. Utvrđivanje informacija koje potvrđuju glavne ideje
3. Prepoznavanje eksplicitnih odnosa među idejama
4. Dosjećanje glavnih ideja i detaljnih informacija

Prepoznavanje glavnih ideja uključuje (A₁): (A_{1a}) razlikovanje ideje od potkrjepa, zatim (A_{1b}) prepoznavanje prijelaza među dijelovima, dakle raspored i organizaciju informacija te neverbalnih znakova koji usmjeravaju slušača na glavne ideje te (A_{1c}) prepoznavanje ideja u strukturiranom ili nestrukturiranom diskurzu ili komunikaciji. Konkretnije, u poučavanju (instruktivnoj govorničkoj strategiji) prepoznavanje ideja označava razlikovanje koncepta ili procesa koji se poučava od definicija, primjera i modela koji služe kao objašnjenje. U slučaju uvjeravanja to znači razlikovanje teze od obrazlaganja, dakle iznošenja razloga i potkrjepa koje doprinose prihvaćanju teze. Prepoznavanje glavnih ideja u različitim vrstama diskurza, označava da slušač razlikuje bitne od nebitnih informacija, što je posebno važno u poučavanju. Druga podkompetencija (A_{1b}) u praksi znači prepoznavanje organizacijske sheme poruke (uvod, glavni dio i njegova struktura, zaključak; važnije informacije ili čak vremensku organizaciju poruke jer će se zaključak, primjerice, izgovoriti bržim tempom; ili gestu kojom govornik oslikava oblik koncepta koji pojašnjava).

Prilikom utvrđivanja informacija koje potkrjepljuju glavne ideje (A₂) od slušača se očekuje sljedeće: (A_{2a}) da u govornoj poruci prepozna potkrjepe, (A_{2b}) da razlikuje informacije koje potkrjepljuju glavnu ideju, a koje ne te (A_{2c}) da odredi postoji li dovoljan broj potkrjepa nužnih za ostvarenje komunikacijskog cilja, primjerice poučavanja. To znači da biste slušajući određeno predavanje trebali prepoznati digresije ili manjak primjera na temelju kojih učimo.

Treća kompetencija važna za razumijevanje sadržaja jest prepoznavanje odnosa (A₃) i ona uključuje: (A_{3a}) razumijevanje organizacijskih i logičkih odnosa, (A_{3b}) prepoznavanje prijelaza i (A_{3c}) utvrđivanje postojanja koji se komunicira. Ostvarenje treće kompetencije nam olakšava jezik na koji treba paziti u fazi sastavljanja javnoga govora. Za razumijevanje logičkih odnosa uz jezična sredstva, od kojih su najvažniji konektori, tj. modalni izrazi kako ih naziva Škarić (2000), važna su i nejezična tj. proizvodna sredstva koja govorno signaliziraju odnose i prijelaze.

Sadržaju usmjereno slušanje završava dosjećanjem glavnih ideja i detalja (A₄) što uključuje (A_{4a}) određivanje cilja slušanja te (A_{4b}) određivanje osnovnog kognitivnog i afektivnog sadržaja poslije slušanja. Ciljevi slušanja su različiti. Opći ciljevi su razumijevanje poruke, zapamćivanje, verbalni odgovor itd. Važnost cilja slušanja vidi se kad je cilj neprikladan, odnosno kroz klasifikaciju vrsta neslušanja o čemu više u nastavku poglavlja.

B) Kompetencije kritičkog slušanja:

1. Otvorenost prilikom slušanja
2. Razumijevanje cilja komunikacije i organizacije ideja i informacija
3. Razlikovanje očitosti/potkrjepa od mišljenja/obrazlaganja
4. Razlikovanje emocionalnih od logičkih argumenata
5. Primjećivanje pristranosti i predrasuda

6. Prepoznavanje govornikovog stava
7. Sinteza i evaluacija donošenjem logičkih zaključaka i sažetaka
8. Dosjećanje govornikovih zaključaka i argumenata
9. Prepoznavanje neusklađenosti verbalne i neverbalne poruke
10. Uporaba tehnika aktivnog slušanja u odgovarajućim situacijama

Raščlamba pojedine *kompetencije kritičkog slušanja* pokazuje da, ako se potkompetencije sagledaju iz govornikove perspektive tj. procesa pripreme i sastavljanja govora, postoji veliki stupanj sadržajnog preklapanja, zbog čega bismo kompetencije kritičkog slušanja nazvali kompetencijama govorničkog slušanja.

Prva kompetencija kritičkog slušanja je otvorenost (B1). Ona se sastoji od: (B1a) svijesti o osobnim, ideološkim i emocionalnim predrasudama, zatim (B1b) svijesti o individualnim perspektivama, tj. poimanju svijeta, (B1c) svijesti o utjecaju znanja, iskustva i osjećaja na slušanje te (B1d) uporabe verbalnih i neverbalnih znakova koji pokazuju želju za slušanjem u nepovoljnim okolnostima, npr. u buci, kod nerazumljivih govornika ili prilikom slušanja zahtjevnijih tema. Druga kompetencija (B2) uključuje (B2a) prepoznavanje općenitog cilja, svrhe govora te (B2b) organizacije ideja i informacija u govoru, što je logičan prvi korak u primanju poruke. Treća kompetencija (B3) se pojašnjava samo jednom podvještinom, a to je provjerljivost – razlikovanje obrazlaganja sa i bez provjerljivih informacija (B3a). Slično se, barem u dijelu o emocionalnim argumentima, nastavlja u četvrtoj kompetenciji (B4) koja uključuje sljedeće podvještine: (B4a) razumijevanje razlike između logičkih i emocionalnih argumenata, zatim (B4b) prepoznavanje logičkih dijelova argumenata odnosno (B4c) prepoznavanje emocionalnih dijelova argumenata te (B4d) razlikovanje emocionalnih od logičkih argumenata. Primjećivanje pristranosti i predrasuda, dakle peta kompetencija kritičkog slušanja (B5), uključuje dvije potkategorije: (B5a) prepoznavanje pristranosti i predrasuda u govornoj poruci te (B5b) određivanje na koji način pristranost i predrasude utječu na učinak govorne poruke. Šesta kompetencija, prepoznavanje govornikovog stava (B6), čini se teško mjerljiva, no dio je spomenutog popisa. Uključuje prepoznavanje (B6a) smjer, intenzitet i vidljivost govornikovog stava u verbalnoj i (B6b) neverbalnoj poruci. Sedma kompetencija (B7) uključuje (B7a) povezivanje postojećeg slušačevog znanja s informacijama primljenim od govornika, (B7b) razumijevanje donesenog zaključka, (B7c) prepoznavanje vrsta verbalnih i neverbalnih informacija, (B7d) donošenje valjanih zaključaka na temelju primljenih informacija, (B7e) prepoznavanje potkrjepa odnosno dokaza na temelju kojih se prihvaća određeno stajalište, (B7f) vrednovanje prihvatljivosti potkrjepa, (B7g) prepoznavanje obrazaca umovanja i procjena valjanosti argumenata te (B7h) analizu informacija i govornikovih zaključaka kako bi se oblikovali vlastiti. Osma kompetencija polako uvodi u fazu kritičkog razmatranja primljenih informacija (B8). Sastoji se od (B8a) prepoznavanja argumenata korištenih u obrazlaganju govornikovog stajališta, (B8b) izricanja izrečenih i impliciranih argumenata, (B8c) određivanja implikacija tih argumenata na govornika, publiku te društvo. Deveta kompetencija govori o neusklađe-

nosti verbalne i neverbalne poruke (B9) o čemu više u šestom poglavlju o neverbalnoj komunikaciji. Tri su potkompetencije: (B9a) prepoznavanje kontradiktorne neverbalne informacije, (B9b) prepoznavanje kad neverbalna poruka ublažava ili pretjerano osnažuje verbalnu te (B9c) prepoznavanje kad je neverbalna poruka nebitna za verbalnu. Usklađenost verbalne i neverbalne poruke vrlo je važna informacija u komunikaciji te nam puno otkriva o odnosima jer se neverbalno mogu podijeliti informacije koje govornik izbjegava ili skriva, što je važno u nastavničkom poslu. Posljednja je kompetencija općenita, govori o aktivnom slušanju (B10) i raščlanjuje se na sljedeće: (B10a) prepoznavanje kognitivne i afektivne dimenzije u poruci, (B10b) potvrdu razumijevanja informacije kroz oblikovanje pitanja kojima se pojašnjava ili kvalificira sadržaj ili govornikova namjera te (B10c) potvrdu razumijevanja kroz parafraziranje poruke.

Povezujući kompetencije kritičkog slušanja s procesom pripreme govora čini se da prva kompetencija uspostavlja slušački *etos*. Ona govori o podjeli komunikacijskog tereta između slušača i govornika, ali i o pristupu sa željom da komunikacija bude uspješna. Druga kompetencija je jasno povezana s pripremom govora i to s početnim koracima. U kontekstu slušanja ona označava prvu fazu primanja poruke, razumijevanje širih kategorija poput same strukture ili retoričke sheme. Treća je kompetencija povezana s etosom govornika i njegovom odgovornošću prema slušaču. Utvrdi li slušač netočne informacije, govornikov autoritet nestaje. Razlikovanje provjerljivih, dakle logičkih od emocionalnih argumenata, preduvjet je kritičkog slušanja i temelj razumijevanja poruke. Govornik u pripremi, a slušač u primanju informacija, priprema odnosno prihvaća i razumske i emotivne argumente jer su oni neizostavan dio komunikacije te je njihovo razlikovanje uključeno u četvrtu kompetenciju. Peta kompetencija zrcali prvu koja se odnosi na otvorenost slušača te svijest o predrasudama, stavovima i vrijednostima. Ti se kriteriji iz prve kompetencije u petoj kompetenciji primjenjuju na govornika. Naravno, ako je komunikacijski teret raspoređen i od govornika se očekuje da kritički pristupi onome što donosi u komunikaciju, no neupitno je to vještina nužna za slušanje, posebno za kritičko jer će djelovati kao korektivni mehanizam i dugoročno unaprjeđivati komunikaciju. Šesta kompetencija proizlazi iz pete i govori o prepoznavanju samog stava govornika koji nije nevažan i daje, najčešće neverbalno, veliku količinu dodatnih informacija. Sjetimo se antologijskih govora, primjerice govora *Sanjam!* Martina Luthera Kinga. Njegov stav i važnost teme odražavaju se kroz svaku riječ te daju okvir govornoj izvedbi koja je iznimno emotivna. Uspije li govornik prenijeti publici stav o temi i adresirati njezinu važnost, veća je vjerojatnost da će ostvariti cilj. To se ne odnosi samo na uvjeravanje. I u nastavničkoj praksi vidimo da lakše poučavamo teme koje su nama bliže, važnije ili zanimljivije. Posljednje su četiri kompetencije slušačke te su specifičnije usmjerene na kritičnost. One će se implicitno javiti i u govorničkom obrazovanju, primjerice u dijelu prikupljanja sadržaja te njegovog oblikovanja u temeljne informacijske blokove, odnosno argumente, ako govorimo o persuzivnom cilju, no oblikovane u kompetencije zapravo mogu poslužiti i kao smjernice ili koraci u proces kritičkog slušanja.

Analiza kompetencija pokazuje da je razvijeno slušanje zapravo **govorničko slušanje**. Kultivirana javna komunikacija znači da sudionici odgovorno i otvoreno (vidi prvu i petu kompetenciju iz skupine kompetencija kritičkog slušanja) te pripremljeno i spremno sudjeluju u komunikaciji. Dakle, da je komunikacijski teret između govornika i slušača podijeljen. Kako je javni govor usmjeren publici, da bi se kultivirala javna komunikacija nije dovoljno samo obrazovati govornike, treba obrazovati i publiku. Obrazovanja publika dovodi do veće kritičnosti, zbog čega je velik prostor posvećen kompetencijama kritičkog, govorničkog slušanja. Kritičnost jednog sudionika komunikacije treba biti poticajna drugome. Govornika treba poticati na bolju pripremu dok slušač dobrog i pripremljenoga govornika baš zbog toga treba cijeniti. Ostvarenje tog cilja znači da komunikacija nije isključivo izmjena informacija, informiranje ili uvjeravanje. Ta razina znači da govorimo o pozitivnoj i uključivoj komunikaciji koja je težnja 21. stoljeća.

3.3. Vrste neslušanja

U hrvatskim se radovima o slušanju najčešće govori o vrstama neslušanja te većina preuzima klasifikaciju iz *Uvoda u psihologiju* (Novosel, 1991). Neslušanje je rezultat ulaska u komunikaciju s ciljem koji je usmjeren na slušačeve interese. Tako govorimo o **pseudoslušanju** u kojem se govornik pretvara da sluša prateći sugovornika pogledom ili postavljajući pitanja, no ako mu se postavi konkretno pitanje povezano sa sadržajem, ne može odgovoriti. **Jednoslojno**, tj. **nesenzitivno** slušanje je vrsta neslušanja tijekom koje je jedna dimenzija poruke, verbalna ili neverbalna, zanemarena. **Selektivno** se pak slušanje odnosi na način slušanja tijekom kojeg se zanemaruju informacije koje su slušaču nevažne zbog određenih okolnosti. Sigurno ste u svađama pažnju posvetili isključivo nečem negativnom, a sve dobro i pozitivno zanemarili. Stereotipi iz partnerskih odnosa obiluju takvim primjerima. Jedna otvorena pasta za zube je u trenutku svađe važnija od svega pozitivnog što dijelite. **Selektivno odbacivanje** ili **insularno** slušanje nastavlja se na selektivno slušanje, tijekom kojega je procesa, za razliku od selektivnog slušanja kad se povremeno uključuje, slušač stalno komunikacijski prisutan, ali odbacuje informacije koje ga ne zanimaju ili mu ne odgovaraju. Sljedeća je vrsta neslušanja **otimanje riječi**, što označava slušanje s ciljem pronalaženja trenutka tijekom komunikacije kako bi govornik rekao nešto svoje, primjerice u trenutku kad govornik napravi pauzu, a sugovornik otme riječ, neovisno je li govornik iznio misao u cjelini. **Obrambeno** ili **defenzivno** slušanje događa se kad se slušač osjeća neugodno ili ugroženo te dodaje napadačke elemente u komunikaciju, a bezazlene komentare doživljava kao kritiku. Posljednje je **slušanje u zasjedi**. Ni tad se ne prima poruka, nego se čeka informacija na temelju koje se napada sugovornika ili trenutak u kojem se može iznijeti informacija s ciljem napada (Fraleigh i sur., 2014; McKay i sur., 2009; Novosel, 1991).

AKTIVNOST

Vrste neslušanja su kao tema pogodna nastavna aktivnost. Osim razgovora o situacijama u kojima su studenti/učenici ili polaznici edukacije svjedočili nekoj od vrsta neslušanja, one se mogu i simulirati. To je posebno zanimljivo mlađoj publici te se sam proces pripreme može organizirati kao projektni zadatak pa učenici mogu simulirati situaciju neslušanja, prepoznavati verbalne i neverbalne obrasce, razgovarati o njihovoj neusklađenosti itd.

3.4. Aktivno slušanje

Aktivno je slušanje viša razina slušanja tijekom koje postizemo dublje razumijevanje poruke i konteksta, ali i afektivnog elemenata. Riječ aktivno implicira usmjerenost i osviještenost.

Škarić (2000) opisuje **aktivno slušanje** kroz deset koraka. Oni mogu poslužiti za razvoj same vještine, ali i kao smjernice za razumijevanje procesa aktivnog slušanja te se, uglavnom, primjenjuju istovremeno. Sastavnice su: **pažnja usmjerena na govornika** (1), **odstranjenje subvokalizacije** (2), **atribucija** (3), odnosno odstranjenje atribucije, **anticipacija** (4), **imaginativnost** tj. predočavanje (5), **logička kontrola** (6), **selekcija bitno-nebitno** (7), **praćenje retoričke sheme** (8), **vođenje bilježaka** (9) te **sažimanje** (10). Iz popisa se vidi povezanost s javnim govorom, iako se, uz određenu prilagodbu, mogu primijeniti i u drugim komunikacijskim situacijama. Prilagodba znači da, primjerice, u interpersonalnoj komunikaciji nećemo analizirati retoričku shemu niti voditi bilješke. Proces aktivnog slušanja započinje s prve dvije sastavnice. Jedan od mitova vezanih za slušanje je da ne iziskuje pripremu. Baš suprotno. Možda ne iziskuje detaljnu sadržajnu pripremu poput govorenja, no čak ni ona nije isključena. Jako je korisno, posebno kod slušanja informativnog sadržaja tijekom kojeg može doći do preopterećenja (engl. *information overload*), pripremiti se za slušanje na način da ranije sami sebi postavimo pitanja o sadržaju. Na taj način smanjujemo informacijski teret. Odstranjenje subvokalizacije znači zatamljivanje unutarnjega govora. Vjerojatno ste i sami bili u situaciji u kojoj već na početku slušanja pokazujete neki otpor ili vam tema nije zanimljiva. Prevladavanjem otpora donosimo odluku da ćemo slušati. Pravi početak slušanja znači da više na nas ne utječe ni okolinska buka, niti primjećujemo izgled ili izvedbu govornika. Možda se čini kontradiktornim, budući da izvedba govora jako utječe na njegovo primanje, no ako izvedba ne ometa sam proces primanja govora, što znači da je govor razumljiv i dovoljno glasan, ona prestaje biti šum i postaje neprimjetna. Izvedba će neupitno utjecati na opći dojam, no dok se aktivno sluša sadržaj, izvedba postaje dio komunikacijskog konteksta.

Vidjeli smo ranije kod kompetencija kritičkog slušanja da primatelj u komunikaciju unosi sebe, prethodna znanja, iskustva, stavove, uvjerenja i predrasude. Za objektivno slušanje te informacije treba odstraniti ili ih barem razlikovati od informacija koje primamo od govornika. Taj element aktivnog slušanja zove se atribucija. Slušanje teško može biti potpuno objektivno, ali kritičko slušanje treba težiti objektivnosti. Sa željom da se ostvari kritičko, govorničko slušanje, borimo se s vlastitim informacijama koje unosimo u komunikaciju.

VJEŽBA

Kad u novinama pročitate članak poput ovoga, možete li odgovoriti kako je u nesreći sudjelovala vozačica mopeda?

Jučer se u kasnim noćnim satima u Jutarnjoj ulici u mjestu XY dogodila prometna nesreća s ozlijeđenom osobom u kojoj su sudjelovali vozač osobnog automobila, vozačica mopeda te troje vozača traktora. Naime, mladić star 23 godine upravljao je osobnim vozilom u smjeru većega grada te je u jednom trenutku započeo pretjecati kolonu od tri traktora. Traktori su imali priključene neosvijetljene i neregistrirane prikolice, dok lijeva prometna traka kojim je pretjecao muškarac u osobnom automobilu nije bila slobodna, zbog čega je, izbjegavajući vozilo iz suprotnog smjera, skrenuo udesno i sletio van kolnika gdje je udario u prometni znak i dvorišnu ogradu.

(Ako ste odgovorili da je moped dolazio mladiću iz suprotnog smjera koji je izazvao nesreću znači da ste taj podatak atribuirali jer on u tekstu nije nigdje iznesen).

Čovjek teško može kontinuirano primati veliku količinu informacija. Potreba za povremenim isključivanjem sastavni je dio ljudske percepcije koja je diskontinuirana. Sam jezik je strukturiran tako da nam smanjuje informativnost pa kad čujete vođitelja koji kaže *Dame* znate da će vrlo vjerojatno uslijediti *i gospodo*. Zamislite dogovor o kupovini namirnica. Na pitanje što sve treba kupiti za uskršnji ručak vi anticipiranjem, odnosno predviđanjem na temelju prethodnog znanja i iskustva, smanjujete količinu novih informacija. Ta su znanja poznavanje uskršnjih jela te uobičajenog redoslijeda na meniju. Sigurno ne očekujete pizzu za uskršnji ručak, ni bakalar, a vjerojatno niti zapečeni grah. Anticipacijom također rasterećujemo slušanje, smanjujemo količinu informacija koje primamo pa možemo primljene informacije bolje povezivati.

VJEŽBA

Danas u cijeloj zemlji pretežno sunčano i razmjerno _____. Ujutro i _____ magla i niski oblaci očekuju se u unutrašnjosti i mjestimice na sjevernom _____. Vjetar posvuda slab. Jutarnje _____ u unutrašnjosti _____ od -3 do 2, a na Jadranu od 4 do 10°C. Najviša _____ od 8 do 12 u unutrašnjosti i od 14 do 17°C na Jadranu.

(Izbačene riječi: toplo, poslijepodne, Jadranu, temperature, iznose, dnevna).

Uz anticipaciju, za aktivno slušanje važna je i imaginativnost ili sposobnost predočavanja. Slikovito, poruku primamo poput filma, nižući slike i vizualno ih razrađujući. Imaginativno slušanje omogućava bolji pregled sadržaja poruke, jasniji uvid u potencijalne logičke pogreške i nejasnoće. Imaginativnost će razotkriti loše govornike jer oni koriste puno apstraktnih riječi koje teško predočavamo, puno nepovezanih podataka i brojeva, složenih rečeničnih konstrukcija ili tzv. *riječi plahti* koje imaju široko i nejasno značenje. Jezično oblikovanje govorne poruke prilagođene slušanju uključuje i imaginativnost, primjerice, kroz izbor konkretnijih pojmova, oslikavanje i metafore, o čemu više u dijelu o razlici između govorenog i pisanog jezika. Primjena imaginativnosti u procesu pripreme govora olakšava izvedbu pripremljenoga govora. U fazi zapamćivanja, važnom dijelu pripreme govorničke izvedbe, pamtimo ideje, a riječi, do neke mjere, „birmo“ u samom trenutku izvedbe.

VJEŽBA

Jednostavna vježba predočavanja je crtanje. Prikladna je za sve dobne skupine. Budući da lakše predočavamo konkretne pojmove bez problema ćemo nacrtati *kuću, cvijet, drvo*, no što je s *inflacijom, devalvacijom* ili *implementiranjem*. Kako zamišljate inflaciju? Studenti često spominju graf koji raste. Pojam imaginativnosti je također apstraktan. Kako ga predočavamo? Možemo ga zamisliti kao glavu iznad koje je oblačić koji predstavlja mišljenje ispunjen slikama.

Logička kontrola kao sastavnica aktivnog slušanja nadovezuje se na imaginativnost. Logičko slušanje uključuje prepoznavanje logičkih struktura koje se sastoje od obrazloženja potkrijepljenog činjenicama, podataka, definicija i drugih logičkih potkrjepa, njihovo vrednovanje i provjerljivost te logičke izvode itd. S logičkim pogreš-

kama se susrećemo u svakodnevnoj komunikaciji. One su često slučajne i nesvjesne, u protivnom govore o *etosu* govornika. Slušamo li pasivno može se dogoditi da ih ne primjećujemo, što ilustrira vježba u nastavku.

VJEŽBA

Tekst *Želite godišnji?* zorno ilustrira potrebu za logičkom kontrolom u govoru koju možda ne bismo ni primijetili. Pročitajte tekst koji se na neobičan način bori za prava radnika i odredite mjesta s logičkim pogreškama.

Želite godišnji odmor? NE MOŽE!

Godina ima 365 dana. Dnevno spavate 8 sati, što godišnje iznosi 122 dana. Ostaje 243 dana. Dnevno imate 8 sati odmora, što iznosi dodatnih 122 dana. Ostaje 121 dan. 52 dana godišnje su nedjelje kada se ne radi, pa ostaje 69 dana. 52 dana godišnje su subote, kada se također ne radi, pa ostaje 17 dana. Dnevno imate pola sata pauze, što godišnje iznosi 7 dana. Ostaje 10 dana. 9 dana godišnje su blagdani, te ostaje jedan jedini radni dan. Taj dan je 1. svibanj - Praznik rada, te se također ne radi.

I molim vas, lijepo, kako još možete tražiti godišnji odmor!?

(Sati i dani utrošeni na neke aktivnosti se broje nekoliko puta.)

Logička kontrola i selekcija bitnih informacija su povezane. Selekcija je sadržana i u kompetencijama kritičkog slušanja. Ona, uz imaginativnost, treba biti ključna u obrazovanju, koje se danas, barem kod nas, suočava s problemom informacijske preopterećenosti. Teško možemo logički primiti sadržaj poruke ako iz nje nisu izdvojene bitne informacije, jednako kao što ćemo teško izdvojiti bitne informacije bez logike. Za kupovinu namirnica za uskršnji ručak najvažnije informacije su nam količine i one namirnice koje se prvi put kupuju te godine, to je informativno. Ostalo nam je poznato i očekivano.

Sljedeća sastavnica aktivnog slušanja je praćenje trodijelne retoričke sheme. Retorička shema, odnosno kompozicija govora, dakle klasična podjela govora na uvod, glavni dio i zaključak, također smanjuje informativnost i olakšava anticipaciju jer znamo da će se u uvodu najaviti sadržaj izlaganja, u glavnom dijelu razraditi, a u zaključku sažeti. Većinu naših razgovora čak i nesvjesno organiziramo na taj način. Vjerojatno nikad o tome niste razmišljali na ovaj način, ali prisjetite se telefonskog razgovora u kojem ste pokušali dogovoriti sastanak. Nakon predstavljanja rekli ste zbog čega zovete (uvod), onda ste ponudili neke dane i vremena za održavanje sastanka (glavni dio), kad ste dogovorili termin koji svima odgovara, razgovor završavate rečenicom poput, dakle, vidimo se u petak, 19. u 14 sati kod nas u uredu (zaključak).

Konačno, bilješke koje stvaramo dok slušamo, na neki način ocjenjuju našu vještinu slušanja. Funkcionalnost je primarno obilježje dobrih bilježaka, stoga toj sastavnici slušanja treba pristupiti zanatski. Škarić (2000) kaže da su „bilješke nepismene“; one moraju obilovati simbolima, ne riječima. Strelice, kvačice, vitice, crte – ravne i valovite, matematički simboli itd., trebaju biti dio bilježaka. Bilješke pišete sami sebi stoga moraju biti razumljive i jasne samo vama. Korisno je tijekom slušanja zabilježiti podatke, imena, titule, funkcije, citate i definicije. Dobre bilješke olakšavaju postavljanje pitanja na kraju izlaganja. Postoji nekoliko sustava ili načina bilježenja, primjerice sustav Cornell, bilježenje strukture izlaganja, crtanje mentalnih mapa, iscrtavanje strukture informacija ili bilježenje ključnih rečenica. Prva dva sustava pogodna su za vođenje bilježaka javnoga govora. Sustav Cornell karakterizira podjela stranice papira na dva stupca u kojem se bilješke pišu u desnom širem, a ključne riječi i informacije u užem, te se sve povezuje sažetkom na dnu. Drugi način bilježenja je primjena govorničkog znanja u slušanju, a bilješke slijede hijerarhiju ključnih točaka. Ostali sustavi ili načini bilježenja najčešće olakšavaju sam proces učenja te je za kvalitetu tih bilježaka selekcija bitnih informacija jednako važna. Više informacija o prednostima i nedostacima pojedinih sustava bilježenja dostupno je na različitim internetskim izvorima. Sažimanje je dio bilježenja i integrira brojne prethodne sastavnice. Sažetak je kratak, jasan i suvisao odgovor na pitanje o čemu se radilo u govoru, na sastanku ili predavanju. U sažetku ponavljamo ključne informacije koje pamtimo. Dobro slušanje je aktivno slušanje koje se temelji na imaginativnosti, anticipaciji i logičkoj kontroli. Slušanje možemo i trebamo vježbati jer nam to omogućava bolje govorenje i kvalitete komuniciranja.

3.5. Pisani i govoreni jezik

Osvještavanje razlike između pisanog i govorenog jezika jedan je od prvih zadataka na nastavi govorništva. Pod utjecajem obrazovnog sustava i dominacije pisane riječi studenti često prilikom pripreme govora koriste pisani jezik za sastavljanje govora što im otežava zapamćivanje i izvedbu govora, a ni slušanje takvih govora nije jednostavno. Ilustrirat ću osobnim iskustvom.

Često na nastavi u šali znam reći da se razlika pisanog i govorenog jezika jasno vidi u predavanjima. Kad bi nas procjenjivali na temelju snimke i transkripta predavanja, a prema jezičnim kriterijima pisanog diskurza, većina nastavnika bi trebala prestati s radom. Što bi nam transkripti otkrili? Nedovršene i eliptične rečenice, nejasne rečenice jer smo ih nadopunjavali gestom ili odlazili u digresiju za uvođenje primjera. Govorili smo, a govor je prezentan. Ostvaruje se u tom trenutku, u toj učionici, pred tim studentima. Neiskusni govornici proces pripreme govora započinju papirom i olovkom odnosno otvaranjem dokumenta na računalu. Time sami sebi pokazujemo da odgovorno pristupamo zadatku, iako zapravo time postavljamo prvu prepreku uspješnoj govorničkoj izvedbi jer pišemo govor.

Kad govorimo o slušanju, napisani govor, odnosno pisani jezik također je predmet proučavanja. Unutar znanosti o slušanju, razlika između govorenog i pisanog jezika naziva se **slušanju prilagođen diskurz**, odnosno **slušljivost** (engl. *listenability*). Slušanju prilagođen diskurz označava uporaba jezičnih i retoričkih struktura koje smanjuju kognitivno opterećenje primatelja poruke (Rubin, 2012). Tu bismo definiciju povezali s govorenjem jer govoreni jezik olakšava zapamćivanje i poboljšava govorničku izvedbu. Rubin je autor smjernica za slušljivost (engl. *listenability style guide*) koje uključuju jezične i komunikacijske elemente. Smjernice su nastale na temelju istraživanja komunikacije u zdravstvu između liječnika i pacijenata koji se razlikuju po brojnim karakteristikama, ponajviše znanju, stoga se liječnikov diskurz mora prilagoditi komunikacijskoj kompetenciji pacijenta da bi liječenje bilo uspješno. Jezični elementi smjernica su vokabular i sintaktička struktura, što je temeljni zaključak svih istraživanja o razlici pisanog i govorenog jezika. Ono po čemu su Rubinove smjernice drugačije od jezične analize pisanog i govorenog diskurza koja ističe vokabular i sintaksu jesu dvije komunikacijske smjernice – slušljiviji diskurz uključuje **odlike interpersonalne komunikacije** poput osobnih imena, pitanja *zar ne?*, čime se učvršćuje fatička funkcija u komunikaciji, uporabu jednostavnih i frekventnih sintagma te započinjanje rečenice veznikom. Ostale karakteristike, poput skraćenih oblika pomoćnih glagola, pripadaju engleskom jeziku te bismo ih prvenstveno klasificirali u jezične karakteristike, što znači da bi smjernice trebalo dodatno istražiti i oprimjeriti u drugim jezicima. Drugu komunikacijsku karakteristiku Rubin naziva obzirnošću, iako bi možda prikladniji naziv bio komunikacijska odgovornost. **Komunikacijsku odgovornost** najvećim dijelom čine govornički postupci poput sažimanja tijekom komunikacije, uporabe modalnih izraza koji organiziraju komunikaciju – npr. jasno označavanje prijelaza između tema ili najave važnih dijelova i tema. Nadalje, komunikaciju olakšavaju priče, dakle davanje informacija u kratkim pričama, redundantnost, tj. dodatno izgovaranje i parafraziranje ključnih informacija, uporaba analogija sa svakodnevnim, poznatim primjerima što olakšava imaginativnost i cjelokupni proces slušanja te poštivanje konverzacijskih maksima u dijalozima.

Istraživanje razlike između govorenog i pisanog jezika nije novo, no nekako je zaboravljeno u samom obrazovanju. Zapravo je Aristotelovo (Retorika, 3.12.2) razlikovanje stila pisane i izgovorene riječi potaknulo brojna istraživanja o razlikama pisanog i govorenog jezika u području analize diskurza (Chafe i Tannen, 1987). Chafe i Tannen daju pregled istraživačkog područja i ukazuju na razlike pisanog i govorenog engleskog jezika. Iako su jezici tipološki drugačiji, neki se zaključci mogu smatrati univerzalnim, a temelje se na sljedećim činjenicama: govorenjem nastaje zvučni signal dok pisanjem ostavljamo vizualni trag, govor je (bio)spacijalan, dakle prenosi se u prostoru i nestaje, zaključak koji je vrijedio prije razvoja tehnologije snimanja, dok je pisani tekst trajan i, konačno, pismu manjkaju prozodijski elementi što se nadoknađuje raznolikijim leksikom i složenijim sintaktičkim strukturama. Zato je govor bogatiji elementima izravne komunikacije poput imperativa, pitanja, uzvika, zamjenica itd. Ne ulazeći sad

ni u metode istraživanja niti u zastupljenost pojedine vrste riječi u pisanom ili govorenom jeziku, jer se i ti podatci razlikuju i u istraživanjima engleskog jezika, a nisu primjenjivi na tipološki drugačije jezike poput hrvatskog, svejedno možemo zaključiti da je govoreni jezik spontaniji, leksički jednostavniji, ali afektivno bogatiji, što se reflektira kroz ponavljanja, dulja obrazlaganja, kraće rečenice i, naravno, ispravke. Za nastavničku praksu su zanimljivi rezultati istraživanja kod djece, odnosno utjecaja formalnog obrazovanja na njihov doživljaj i uporabu pisanoga i govorenoga diskurza. Na početku obrazovanja učenicima je govor bliži te su tek učenici petih razreda pokazali naprednije vještine pisanog izražavanja u odnosu na govoreno. Govor je razvojno prvi komunikacijski modalitet, a kroz proces opismenjavanja se od njega „odučavamo“. Zato je uvijek važno naglašavati da govorenje nije manje vrijedno od pisanja, nije manje akademski ili manje učeno, a obrazovanjem ga trebamo razvijati bez da mu se oduzme prirodnosti tj. govornost (za pregled vidi Chafe i Tannen, 1987).

U nastavi, posebno sa srednjoškolcima ili studentima koji su već usmjereni na oblikovanje misli kroz pisanu riječ, mogu se provesti sljedeće aktivnosti s ciljem osvještavanja razlike pisanoga i govorenog jezika. Prva vježba služi za uvježbavanje općih tehnika prilagodbe pisanog jezika govorenju, a druga, na kraju poglavlja, istovremeno primjenjuje sve tehnike na nekom primjeru govora.

VJEŽBA

Izaberite neknjiževni pisani tekst pa ga prilagodite govorenju koristeći sljedeće upute:

1. Pronađite duge rečenice i skratite ih.
2. Pronađite višestruko složene rečenice, pojednostavite ih koristeći tehniku ponavljanja.
3. Pronađite apstraktne riječi te ih pokušajte zamijeniti jednostavnijima ili slikovitijim.
4. Pronađite pasivne konstrukcije i zamijenite ih.
5. Uvedite ponavljanja kroz jezične konstrukcije.
6. Pojednostavite sadržaj odstranjujući detalje.

Poslije svakog koraka, izgovorite govoru prilagođen tekst.

Zaključno, iako publika može biti zainteresirana, vrlo vješta i usredotočena na slušanje, ako je tekst javnoga govora neprilagođen govorenju, vrlo brzo će prestati sa slušanjem. Općenito, poslije desetak minuta intenzivnog slušanja publika teško zadržava pozornost i zbog toga danas u nastavi češće govorimo o mini predavanju u trajanju do deset minuta koje je povezano s ostalim nastavnim aktivnostima. Ne zaboravimo da je slušanje govora zahtjevan oblik komunikacije tijekom koje se slušač ne može vratiti na dio koji je propustio, što je slučaj s čitanjem, zbog toga je važno stalno naglašavati da govornik treba organizirati poruku ili govor da bude redundantan, što je ne samo

komunikacijski nego i temeljni didaktički princip. Dakle, najavimo li poruku, ali i strukturu iznošenja poruke, te je iznesemo slijedeći strukturu i na kraju sažmemo, publika će ne samo čuti, nego i uspješnije slušati.

VJEŽBA

Pronađite primjer govora na internetu koji nije prilagođen govorenju, prilagodite tekst ali snimate kako čitate negovornu i govornu inačicu.

A) Sastali smo se danas ovdje da proslavimo 50 godina obrazovanja u XX jer prvi povijesni zapisi o školstvu u našem mjestu sežu u 1973. pa su i prethodni kolege tu godinu tumačili kao godinu osnutka škole. Novija povijesna istraživanja uglednih povjesničara iz našeg kraja, koji su obiteljski vezani za školu, pokazuju, prema zapisima iz Državnog arhiva, da su početci obrazovanja zabilježeni dvadesetak godina ranije. Zahvalni na tom podatku objavljujemo da ćemo buduće obljetnice prilagoditi suvremenim znanstvenim spoznajama.

B) Danas slavimo 50. rođendan naše škole. Škola u XX osnovana je 1973. ili smo tako, prethodni ravnatelji i ja mislili. No podatci iz Državnog arhiva pokazuju da je već 1950. zazvonilo školsko zvono u XX kraju. Naši povjesničari, i tu prvenstveno mislim na dr. sc. XX koji je istraživao povijest obrazovanja na području XX, potvrđuju da smo mi taj proces započeli ranije. Ponosni smo zbog toga, ali i zbog uspjeha našeg bivšeg učenika dr. sc. XX koji povezuje svoj znanstveni rad s rodnim krajem. Tradicija se mjeri trajanjem, a naša škola traje duže nego li smo i sami znali. Sljedeće godine na Dan škole nećemo slaviti 51. već 71. rođendan, a nismo putovali kroz vrijeme.

Prilagodba ulomka govora uključila je kraće rečenice, bolju organizaciju, oslovljavanje, konkretniji i predočljiviji vokabular tj. slikovitost.

Referencije

- Aristotel. (1989). *Retorika* (M. Višić, prev.). Zagreb: Naprijed.
- Berger, F., & Brownell, J. (2009). *Organizational behavior for the hospitality industry*. Pearson Prentice Hall.
- Best, C. T., & Tyler, M. D. (2007). Nonnative and second-language speech perception: Commonalities and complementarities. *Language Experience in Second Language Speech Learning: In Honor of James Emil Flege*, 13–34.
- Bodie, G. D., & Villaume, W. A. (2003). Aspects of Receiving Information: The Relationship between Listening Preferences, Communication Apprehension, Receiver Apprehension, and Communicator Style. *International Journal of Listening*, 17(1), 47–67. <https://doi.org/10.1080/10904018.2003.10499055>
- Brownell, J. (1994). Teaching Listening: Some Thoughts on Behavioral Approaches. *The Bulletin of the Association for Business Communication*, 57(4), 19–24. <https://doi.org/10.1177/108056999405700404>
- Chafe, W., & Tannen, D. (1987). The Relation between Written and Spoken Language. *Annual Review of Anthropology*, 16, 383–407.
- Fraleigh, D. M., Tuman, J. S., & Arkle, P. (2014). *Speak up! An illustrated guide to public speaking* (3rd ed.). Bedford/St. Martin's.
- Hogan, T. P., Adlof, S. M., & Alonzo, C. N. (2014). On the importance of listening comprehension. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 16(3), 199–207. <https://doi.org/10.3109/17549507.2014.904441>
- Janusik, L. A., & Wolvin, A. D. (2009). 24 Hours in a Day: A Listening Update to the Time Studies. *International Journal of Listening*, 23(2), 104–120. <https://doi.org/10.1080/10904010903014442>
- Marsh, P. O. (1983). *Messages that work: A guide to communication design*. Educational Technology Publications.
- McKay, M., Davis, M., & Fanning, P. (2009). *Messages: The communication skills book* (3rd ed). New Harbinger Publications.
- Novosel, P. (1991). Komuniciranje. U V. Kolesarić, M. Krizmanić, & B. Petz (Ur.), *Uvod u psihologiju* (str. 305–333). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Rubin, D. L. (2012). Listenability as a Tool for Advancing Health Literacy. *Journal of Health Communication*, 17(sup3), 176–190. <https://doi.org/10.1080/10810730.2012.712622>
- Scott, W. A. (1962). Cognitive Complexity and Cognitive Flexibility. *Sociometry*, 25(4), 405. <https://doi.org/10.2307/2785779>
- Witkin, B. R. (1990). Listening Theory and Research: The State of the Art. *International Listening Association. Journal*, 4(1), 7–32. https://doi.org/10.1207/s1932586xijl0401_3
- Worthington, D. L., & Bodie, G. (Ur.). (2017). *The sourcebook of listening research: Methodology and measures*. John Wiley & Sons, Inc.

4. PRIPREMA JAVNOGA GOVORA

*90 % uspjeha javnoga govora određeno je prije nego što govornik priđe govornici.
Somers White*

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Pripremiti javni govor slijedeći pet faza pripreme govora
- U procesu pripreme javnoga govora odrediti specifični cilj, izabrati strategiju, profilirati publiku i prilagoditi se općim uvjetima govorničke situacije
- Rasporediti sadržaj govora slijedeći strukturu govora općenito te izabrati strukturu glavnog dijela ovisno o temi
- Funkcionalno oblikovati uvod i zaključak govora u skladu s govorničkim zadatkom i kontekstom
- Primijeniti govorničke postupke u sastavljanju govora

Ključni pojmovi: faze pripreme govora: prikupljanje, raspoređivanje, sastavljanje, zapamćivanje i izvedba; elementi početnog dizajniranja govora: govornički zadatak, tema, opći cilj-strategija, specifični cilj, središnja misao, profil publike, opći uvjeti govora; struktura govora; govornički postupci: obrazlaganje, jezično oblikovanje i figurativnost

Priprema javnoga govora uključuje proces kroz antičkih pet faza pripreme, primjenu uputa za početno dizajniranje govora, govorno uvježbavanje sadržaja te uvježbavanje izvedbe govora u cjelini. U poučavanju govornišтва proces pripreme može uključiti i brojne druge aktivnosti poput analize video primjera, pripreme zajedničkih govora, analize govora izvedenih na nastavi itd.

Ovo je poglavlje podijeljeno u četiri dijela. U prvom se dijelu opisuju antičke faze pripreme govora koje trebaju poslužiti kao opći plan pripreme, odnosno razumijevanja procesa pripreme u cjelini. Posljednje dvije faze, faza zapamćivanja i faza pripreme izvedbe, opisane su u petom poglavlju o izvedbi govora. Ostali dijelovi ovog poglavlja daju konkretnije upute za samu pripremu sadržaja. U drugom se dijelu opisuju elementi početnoga dizajniranja govora, odnosno različite pripremne aktivnosti nužne za izvršavanje govorničkog zadatka. Treći dio posvećen je strukturi govora te se u njemu razrađuje općenita struktura govora, opisuju posebnosti oblikovanja glavnog dijela te funkcionalni značaj uvoda i zaključka. Posljednji je dio posvećen govorničkim postupcima: obrazlaganju, jezičnom oblikovanju te figurativnosti.

4.1. Faze pripreme govora

U antičkom retoričkom udžbeniku *Rhetorica ad Herennium* (*Rhetorica Ad Herennium*, 1954) nepoznatog autora, tradicionalno pripisivanom Ciceronu, prvi se put navodi pet faza pripreme govora. One su:

1. Prikupljanje (lat. *inventio*)
2. Raspoređivanje (lat. *dispositio*)
3. Sastavljanje (lat. *elocutio*)
4. Zapamćivanje (lat. *memoria*)
5. Izvedba (lat. *actio*)

Prva faza, faza prikupljanja uključuje izbor i razradu teme. Ovisno o tome radi li se o uvjeravanju ili nekoj drugoj strategiji, odnosno općem cilju javnoga govora, specifični koraci prve faze mogu se razlikovati. Koraci u procesu pripreme ovise, dakle, o cilju govora i kontekstu. Informativni govori ili njihova podvrsta, instruktivni govori, koji za cilj imaju donošenje novih informacija, odnosno poučavanje, u fazi prikupljanja uključuju izbor informacija. Pronalaženje informacija također uključuje određene korake – primjerice izbor izvora informacija, procjenu kvalitete i relevantnosti izvora, što u digitalno vrijeme nije nevažno, odbacivanje informacija iz različitih razloga: jer ne odgovaraju profilu publike s obzirom na njihovo predznanje ili izvor nije dovoljno pouzdan ili jer premašuju vremenski okvir planirane nastave ili jer prelaze opseg planiran ishodom učenja.

U fazi raspoređivanja govornik organizira prikupljeni materijal u strukturu svoga govora. U nastavku ćemo detaljnije o funkcionalnim odrednicama strukture javnoga govora, no temeljna struktura različitih diskurza jest uvod, glavni ili središnji dio i zaključak. Aristotel razrađuje glavni dio na dva manja dijela – iznošenje i obrazlaganje, odnosno kazivanje i dokazivanje kako ih naziva Škarić (2000). Odnos kazivanja/iznošenja i dokazivanja/obrazlaganja struktura je argumenta u užem smislu; u iznošenju se daje razlog zašto uvjeravamo publiku u našu tvrdnju a u obrazlaganju konkretnije potkrjepe zašto bi nam vjerovali. Struktura glavnog dijela razrađena je u antici, a suvremeni ju priručnici za javno govorenje povezuju s temom govora te se same strukture razlikuju ovisno o temi. Uvod i zaključak danas se određuju kroz komunikacijsku funkciju i usmjerenost na publiku, a glavni dio povezuju sa širim ciljem govora i temom.

Za sastavljanje govora važan je jezik, no to ne znači samo jezičnu ispravnost i eleganciju. U antici se kao temelj treće faze pripreme govora važnost dala jasnoći. Tradicionalno razlikujemo tri temeljna stila: visoki (složeni, odnosno razrađeni), srednji i jednostavni te ih se može povezati s epideiktikom, deliberativnim i forenzičkim žanrom, o čemu više u poglavlju o govorima u posebnim prigodama. Jezik visokog stila detaljno je razrađen, pripreman, uključuje birane riječi, elegantne prijelaze unutar

strukture govora i brojne figure. Srednji stil je jednostavniji, vokabular govornika je bliži svakodnevnom govoru. Jednostavan stil, često nazivan i niski stil, zvuči kao svakodnevni govor. Iako se ova tradicionalna podjela stilova može činiti samo kao teorija, stil je u govorničkoj praksi snažan komunikacijski alat. Stil ovisi o govorničkoj situaciji koja uključuje publiku. Visoki je stil prikladan za govore u posebnim prigodama, no za nastavu ili politički govor može se činiti pretjeranim. Koji je stil prikladan u nastavi? Ako nastavu preciznije odredimo kao instruktivnu komunikaciju, nastavnik će najčešće koristiti srednji stil pa čak i jednostavni, ovisno o temi, uzrastu ili prethodnom znanju publike. Unutar samoga govora stilovi se donekle mogu miješati – priču ćemo sastaviti jednostavnim stilom i tako se približiti publici, djelovati iskreno i autentično, u središnjem dijelu govora ćemo koristiti srednji stil koji uključuje stručni vokabular, ako nam tema tako određuje, dok ćemo u zaključku dodati elemente karakteristične za visoki stil, na primjer figure. No, prisustvo elemenata tipičnih za druge stilove ili govorničke vrste ne znači da smo pogriješili s izborom stila i da je on neusklađen s govorničkom vrstom ili zadatkom.

Zapamćivanje govora, svrha četvrte faze pripreme, nije lagan zadatak, posebno ne ako se radi o dugim govorima. Uporaba govornoga jezika zajednička je svim stilovima, kao što je već rečeno u prethodnom poglavlju i olakšava zapamćivanje. Govornik prestaje misliti na složene rečenice koje ne bi spontano upotrijebio u svome govoru te djeluje prirodno, spontano i komunikacijski upućeno. Proces zapamćivanja, ali i djelovanja na publiku, ovisi i o drugim govorničkim sredstvima, primjerice figurama. Poznavanje retoričkih figura dio je govorničke pedagogije i ta znanja mogu biti prilično korisna u procesu pripreme govora u posebnim prigodama. Međutim, poznavanje figura, njihovih definicija i podjela nije preduvjet za njihovu uporabu. Dapače, vrlo često ih u svakodnevnoj komunikaciji koristimo potpuno spontano i nesvjesno. Stoga se čini da bi govornička pedagogija trebala osvijestiti komunikacijsku ulogu figurativnosti, tj. način na koji nam slikovitost diskurza olakšava primanje poruke jer doprinosi imaginativnosti odnosno predočivosti u procesu slušanja govora. Zapamćivanje govora bismo u procesu pripreme povezali s uvježbavanjem govorničke izvedbe. Zanimljivo je da je osnovna uputa za zapamćivanje govora oblikovana još u antici – govornici trebaju stvoriti mentalnu predodžbu, umnu sliku predmeta, ideje ili koncepta koje pamte. Zapamćivanje je povezano s jezikom. Uporaba apstraktnih termina ili sastavljanje govora kao pisanog diskurza, dakle sa složenim sintaktičkim konstrukcijama, otežava kako govorenje tako i slušanje.

Govorničku ćemo izvedbu opisati u sljedećem poglavlju, no ona je već u antici bila podijeljena na dva dijela: na glas i na fizičke pokrete, odnosno geste i izraze lica, te se smatrala iznimno važnim govorničkim, danas komunikacijskim sredstvom. Danas znamo puno više o glasu i fizičkim pokretima temeljnim dvjema kategorijama iz antičkih priručnika, te ih sagledavaju interdisciplinarno, što je posebno važno za razumijevanje i proučavanje neverbalnih znakova, dok se proučavanjem glasa, govora, govornih vještina i govornog izražavanja bave prvenstveno fonetičari. Temeljeći

govorničku pedagogiju na znanstvenim rezultatima, poznavanje govora, govornih sposobnosti i govornih izražajnih sredstava kao ključnih elemenata govorničke izvedbe, nepobitni je argument o kompetencijama fonetičara kao učitelja govorništva.

Faze pripreme govora dio su retoričke pedagogije od antike do danas. Pokazuju kako je retoričko djelovanje kreativno i stvaralačko, a mogu se primijeniti i u planiranju drugih aktivnosti.

AKTIVNOST

Prisjetite se vještine koju biste željeli razviti. Povežite proces razvoja te specifične vještine s fazama pripreme govora. Na primjer, ako želite razviti vještinu kodiranja u nekom programskom jeziku, kako ćete primijeniti vještinu prikupljanja materijala? Kako poznavanje raspoređivanja sadržaja pomaže u nastavničkoj profesiji? U kojim sve situacijama sastavljanje, odnosno oblikovanje misli, bilo u govoru, pismu ili kroz vizualne simbole, možemo primijeniti u svakodnevnom životu.

4.2. Proces pripreme

Priprema govora započinje govorničkim zadatkom. Govornički zadatak može biti predstavljanje, video životopis, predavanje, uvjeravanje publike da izađe na izbore ili da plati članarinu strukovnoj udruzi, informiranje publike o novom proizvodu, ali i uvjeravanje u njegovu kvalitetu, najava govornika na konferenciji ili zdravica na božićnom domjenku. Govornički zadatak je i TED govor, izlaganje na obrani diplomskog rada ili govor na nastavi govorništva. Razumijevanje govorničkog zadatka prvi je korak za njegovo uspješno obavljanje. Iskustvo pokazuje da je neiskusnim govornicima razumijevanje zadatka izazov. Ne mislimo da se oni nikad ranije nisu susreli s javnim govorom, dapače često su svjesni važnosti javnoga govora, ali ne znaju kako pristupiti samom procesu pripreme. Širu sliku procesa pripreme određuju prethodno opisane faze pripreme govora, a elementi početnog dizajniranja, opisanu ovom dijelu, čine konkretne upute za pripremu javnoga govora u određenoj situaciji.

Govornički zadatak, koji god bio, uključuje **temu**, opći cilj ili **govorničku strategiju**, kako se opći cilj naziva u hrvatskoj govorničkoj pedagogiji, **specifični**, mjerljivi **cilj**, **središnju misao**, odnosno glavnu ideju, **profil publike** i **kontekst** u kojem se govor održava. Dakle, nakon odluke da ćemo govoriti i izbora teme o kojoj ćemo govoriti, treba odlučiti što govorom planiramo postići, a potom prikupiti materijal, odrediti sadržaj i strukturu govora i na kraju sve ostvariti u govorničkoj situaciji.

Priručnici za pripremu javnoga govora razlikuju opći cilj od specifičnog. Opći se cilj u našoj tradiciji temeljen na teoriji informacije i komunikacije naziva govorničkom strategijom. Razlikujemo tri opća cilja djelovanja na publiku koju možemo informirati, uvjeriti i zabaviti (Brydon i Scott, 2008; Jaffe, 2016; Lucas, 2008; Osborn, 2012; Verderber i sur., 2011). Škarić (2004), slijedeći Marshove (1983) podjele i matrice, navodi devet strategija djelovanja na publiku. Informativni govori publici daju nova znanja, omogućavaju produbljivanje, razumijevanje ili učenje. Cilj uvjeravajućih govora je manja ili veća promjena ponašanja, mišljenja, vjerovanja, stavova ili uvjerenja kod publike. Uvjeravanje se povezuje s politikom ili marketingom, no uvjeravanje kao cilj vidimo i u drugim situacijama. Prisjetimo se tiskovnih konferencija na početku pandemije COVID-19. Osim informacija o broju zaraženih, njihov cilj je bio uvjeriti građane da ostanu u karanteni pa su i informacije o broju zaraženih bile jedan od argumenata za uvjeravanje. Ako je cilj govora zabaviti publiku, ona mora uživati tijekom govora, zato govori u posebnim prigodama moraju biti dobro pripremljeni da privuku i zadrže pozornost publike te stvore svečano i, najčešće, veselo i pozitivno ozračje. Opći cilj, odnosno govornička strategija, izražava se glagolom u infinitivu. Govorničke strategije su: informirati, uvjeriti i/ili zabaviti publiku, odnosno u detaljnijoj razradi informirati, instruirati, interpretirati, uvjeriti, argumentirati, transformirati, uzbuditi ili zabaviti publiku te riješiti problem. Ako dodatno razmislimo o općem cilju, tj. govorničkoj strategiji, slično kao i kod stilova, postaviti ćemo pitanje postoje li preklapanja između informiranja, uvjeravanja i zabavljanja, odnosno je li uporaba humora, uobičajena u zabavljanju, prikladna i u informativnim govorima. Treba voditi računa da uvođenjem elemenata tipičnih za neku drugu strategiju ne pretjeramo i napustimo željenu govorničku strategiju te da je sadržaj poruke usklađen s glavnim idejom odnosno sadržajem govora u cjelini. Osim toga, u suvremenoj je komunikaciji sve manje strogih razgraničenja, tako da u medijima općenito govorimo o miješanju ciljeva, stilova i žanrova. Primjerice, već dugo televizijski informativni program ne uključuje samo prenošenje informacija nego i zabavljanje pa se u engleskom uvriježio termin *infotainment* koji spaja informiranje i zabavljanje (Vančura i Tomić, 2011).

Tema govora može biti određena, odnosno zadana u sklopu edukacije ili uvjetovana prigodom, ali i proizvoljna. U praksi često čujemo kako je govornički zadatak lakši ako je tema zadana. Imajući na umu da nas iskustvo javnoga govorenja osnažuje, tema govora treba biti ona koja nam je važna bilo profesionalno ili privatno. Izbor teme ne može biti nepovezan s ostalim dijelovima procesa pripreme. Nije nevažno kome i kada ćemo održati govor. Tema treba biti publici zanimljiva. Toga su posebno svjesni nastavnici koji se često bore s općim stavom o nezanimljivosti nastavnih tema. Ako je tema zadana, a nije zanimljiva, govornička vještina je u tome da se pronađe zanimljiv element i privuče publiku. Za opće govorničke zadatke, dakle vježbe javnoga govora na nastavi ili treninzima javnog nastupa, možemo izabrati bilo koju temu. Međutim, da bismo zadovoljili kriterij zanimljivosti treba razmisliti o sljedećem: o publici, i to kroz različite kriterije profiliranja, ali i o vlastitom interesu. Školski primjeri tema u pouč-

vanju javnoga govora su sljedeći: *zanimljiva iskustva, hobiji, aktualne teme iz javnog života ili teme o kojima želite više naučiti* pa je govornički zadatak dobra prilika za to.

Svi smo doživjeli da nam se tema koju smo dobili za seminarski ili neki drugi akademski zadatak nije svidjela ili da nam nisu sve nastavne teme jednako zanimljive. Ilustrirat ćemo crticom iz prakse. *Baš u procesu stvaranja zanimanja za temu na nastavi znam studentima spomenuti kako mi određena tema koju u tom trenutku predajem kao studentici uopće nije bila zanimljiva, niti mi je bilo jasno čemu to uopće služi u kontekstu kolegija.* Time im podižem zanimanje za samu temu, ali se i poistovjećujemo na temelju dijeljenog iskustva. Ako vam ponestane inspiracije, a tema nije zadana, za govorničke zadatke na kolegijima ili treninzima korisno je razmotriti trenutne događaje i aktualnosti u vijestima, na portalima i društvenim mrežama. Kvalitetne kolumne često su zanimljiv i koristan izvor informacija jer osim same teme uključuju i dodatne informacije ili obrazlaganje te ih često preporučim svojim studentima. Upućivanjem na kolumne ilustriram vještinu pronalaženja kvalitetnih izvora. I taj primjer dolazi iz vlastite nastavničke prakse.

Na Govorničkoj školi Ivo Škarić razgovaram s učenicima o manjku inspiracije i ideja za govor. Internetski izvori koje su učenici pretraživali nisu bili korisni pa sam ih uputila na tada popularne kolumne. Iznenadilo me što uopće nisu poznavali kolumne, njihov sadržaj i oblikovanje poruke, ali me također iznenadio i način prikupljanja informacija koji se svodi na upisivanje par riječi u tražilicu i pregledavanje prvih nekoliko rezultata. Na sličan način studente često upućujem na zakone koji reguliraju društvene pojave i procese koje bi željeli svojim govorom mijenjati, a iz tih primjera također vidim da trebaju podršku u razumijevanju društva i kulture u kojoj žive.

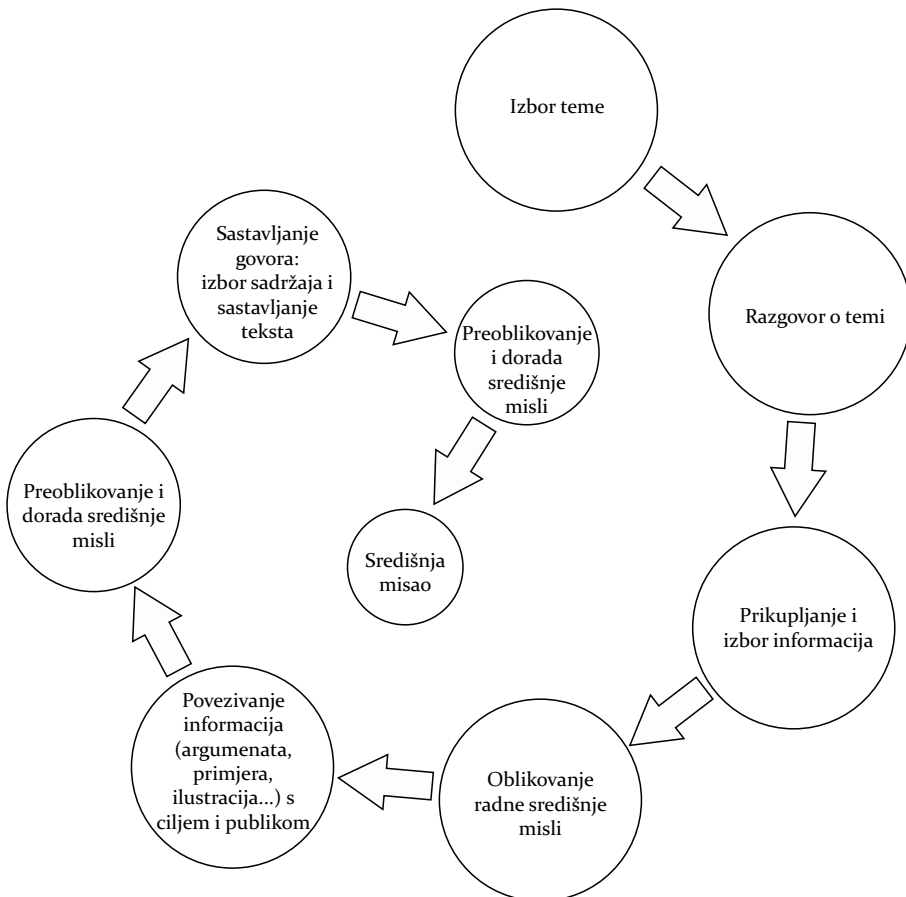
Ovi primjeri pokazuju da dostupnost informacija u današnjem vremenu ne znači da će se govori sadržajno lakše pripremati. Na temelju prakse čini se baš suprotno, stoga razumijevanje kategorija internetskih izvora u najširem smislu postaje sve važniji dio govorničke pedagogije. Iako bi izvori informacija mogli biti poglavlje samo za sebe, osvrnut ćemo se na kriterije za procjenu internetskih izvora budući da se danas govornici njima najčešće služe. Kod internetskih izvora procjenjujemo prema autoritetu, provjerljivosti, starosti, važnosti, predrasudama, strukturiranosti informacija koje izvor donosi, jasnoći i valjanosti. Kao ilustraciju spomenut ćemo *Wikipediju*. Ona je kolaborativan izvor u kojem se prikuplja velika količina znanja, međutim, često ne zadovoljava spomenute kriterije za procjenu internetskih izvora. Natuknice pisane na manjim jezicima često su manjkave, stoga *Wikipediju* nećemo smatrati relevantnim izvorom za akademsko pisanje.

Nakon što smo razumjeli zadatak, odredili opći cilj govora i izabrali temu, trebamo odrediti središnju misao ili temeljnu, glavnu ideju. Uspoređujući hrvatsku govorničku pedagogiju i američke priručnike za javni govor uočavamo određenu neusklađenost, pa ćemo i to pokušati razjasniti. Škarić središnju misao definira kroz dva kriterija, formalni i sadržajni (Škarić, 2011). To proizlazi prvenstveno iz antičkog određenja

govorništva kojem je cilj uvjeravanje, utjecaja komunikologije (Marsh, 1983), ali i proučavanja teorije argumentacije, odnosno utjecaja Stephena Toulmina i Chaima Perelmana koji su snažno prisutni u hrvatskoj govorničkoj pedagogiji. Središnja misao jest ono što se u teoriji argumentacije naziva tvrdnjom, odnosno tezom u debati. Takvo određenje središnje misli isključuje ostale vrste općih ciljeva odnosno govorničkih strategija, osim uvjeravanja. Sam termin središnja misao (engl. *central idea*) (Gregory, 2016; Lucas, 2008) odnosno oblikovana teza ili ideja (engl. *thesis statement*) (Grice i Skinner, 2014; Osborn, 2012; Sellnow, 2005; Verderber i sur., 2011) postoji u suvremenoj govorničkoj pedagogiji. Središnja je misao, neovisno o općem cilju, tj. govorničkoj strategiji, jedna rečenica koja obuhvaća sadržaj govora odnosno sinopsis govora u jednoj rečenici. Središnju misao možemo informacijski sagledati i iz perspektive publike. To je ključna informacija koju će publika primiti i zapamtiti iz govora. Ako je opći cilj uvjeravanje, onda se središnja misao dodatno klasificira kroz vrste tvrdnji (Škarić, 2011), odnosno kroz postupke uvjeravanja svake od njih. Razlikujemo činjenične, vrijednosne i političke tvrdnje koje redom odgovaraju na pitanja: *Što je nešto?*, *Kakvo je nešto?* te *Što učiniti?* Kod nekih autora nailazimo na četvrtu vrstu tvrdnji – uzročno-posljedičnu (Zašto je nešto?), koja se pak često klasificira kao podvrsta činjenične tvrdnje. Vrste tvrdnji važne su za strategiju uvjeravanja i zapravo su prvi korak prema upoznavanju s teorijom argumentacije. Budući da to premašuje cilj i opseg ove knjige, upućujemo zainteresirane na sljedeće izvore *Argumentacija* (Škarić, 2011) ili *Retorika argumentacije* (Fahnestock i Secor, 2004).

Forma središnje misli, temeljne, odnosno glavne ideje je sljedeća: to je jedna izjavna rečenica, jasna i neslikovita (Lucas, 2008; Marsh, 1983), a sadržajno, ako govorimo o glavnoj ideji u uvjeravajućem govoru, branjiva i netrivialna. Branjivost znači da postoje argumenti koji podupiru tvrdnju, a trivialnost da se s određenom tvrdnjom publika slaže, stoga ona nije pogodna za uvjeravajuću strategiju. Oblikovanje središnje misli vježba je kritičkog mišljenja. U govorničkoj je pedagogiji prilično zahtjevan zadatak i za govornika i za učitelja govorništva. Govornik treba prikupiti materijal, odbaciti bitno od nebitnog, rasporediti ga, vrednovati razloge koje iznosi i taj proces kružno ponavljati. Učitelj govorništva tijekom pripreme svakog novoga govora treba se informirati o temi i mentorirati proces pripreme koji govornik prolazi postavljajući prava pitanja i savjetujući na koji način razjasniti misli, odbaciti neke izvore ili riječima oblikovati poruku. Zbog toga je važno naglasiti da se ne može očekivati da govornik dođe i izgovori središnju misao „od prve“. Proces oblikovanja središnje misli započinje razgovorom o temi, pitanjima o važnosti teme za publiku i govornika, oblikovanjem radne središnje misli, pitanjima o razlozima zašto se govori, zašto je to publici važno i/ili zanimljivo, primjerima ili ilustracijama koje čine sadržaj govora, a dovode do ostvarenja općeg cilja. Također, središnja misao služi da se u pripremi ne ode preširoko i premaši količinu informacija koja se može prenijeti u zadanom vremenu govora. Važno je da razumijemo da je proces oblikovanja temeljne ideje ciklički, dakle, da se ona doraduje te da se s početkom oblikovanja započinje tek kad je faza prikupljanja zavr-

šena. Ovo naglašavam na temelju nastavnčkog iskustva u radu sa srednjoškolcima, ali i studentima što lako možemo ilustrirati. Često se događa da učenici izaberu temu ili u slučaju studenata čak i temu diplomskog rada, te se odmah bacaju na oblikovanje središnje misli, bez prikupljanja materijala odnosno pregleda literature. Naravno da je teško i nemoguće. Ono što se čini metodički najučinkovitijom uputom jest planiranje nekoliko verzija središnje misli. Prva verzija proizlazi iz teme i najčešće je vezana za govornikovo iskustvo. Nešto nas je potaknulo da govorimo o toj temi. Druga verzija središnje misli trebala bi biti preoblikovana u skladu s prikupljenim informacijama ili literaturom, a treća, koju oblikujemo pri kraju druge faze pripreme, povezana s konkretnim sadržajem govora. Naravno, moguće je imati dvije ili četiri inačice, no bitno je da se prolazi kružni proces. Proces je prikazan na Slici 2.

Slika 2. Proces oblikovanja središnje misli

Oblikovanje i preoblikovanje središnje misli temelji se na kriterijima koje primjenjujemo na sljedeći način, a ilustrirani su antiprimjerima:

A) Formalni kriteriji

1. kriterij: **jedna rečenica**. Budući da rečenica može biti složena, dakle logički gledano uključivati više logičkih subjekata koji se obrazlažu na različite načine, ovaj kriterij treba primijeniti imajući na umu logički ili informacijski sadržaj rečenice, a ne jezično određenje.

Globalno zatopljenje, a i propadanje atmosfere, čine prirodan dugoročan ciklus klimatskih promjena.

(Treba odlučiti hoće li se govoriti o globalnom zatopljenju ili propadanju atmosfere s tim da je propadanje atmosfere i nejasno.)

2. kriterij: **izjavna rečenica**

Je li globalno zatopljenje prirodno? *(Upitna rečenica?)*

Treba li nam vjeronauk u školama? *(Upitna rečenica?)*

Uzroci pretilosti *(To nije rečenica, dakle ne može biti središnja misao već tema.)*

3. kriterij: **stilska obojenost i jasnoća**

Globalno zatopljenje je neizbježan korak na Zemljinom putu odrastanja.

Turizam uništava Hrvatsku.

Hrvatska je ljepotica koju treba posjetiti.

- ## B) Sadržajni kriteriji – primjeri pogrešaka u sadržajnim kriterijima branjivosti i trivialnosti kada je opći cilj odnosno govornička strategija uvjeravanje.

Treba ubiti sve pse u Zagrebu. *(Kojim bi se argumentima to moglo braniti?)*

Pušenje je dobro za zdravlje. *(Previše je činjenica koje opovrgavaju ovu tvrdnju tako da je i ona nebranjiva.)*

Hrvatska treba izići iz ekonomske krize. *(Tko se s tim ne slaže?)*

Hrvatska ima najveću stopu inflacije u EU. *(U trenutku pisanja knjige, prema različitim izvorima, to je činjenica.)*

Primjeri dobro oblikovane središnje misli s ciljem informiranja, odnosno instruiranja publike:

Globalno zatopljenje je prirodan ciklus klimatskih promjena.

Govorničke vještine čine temeljne nastavničke kompetencije.

Tipkovnicu na računalu treba redovito čistiti što postizemo kroz četiri jednostavna koraka.

Napominjemo, ovisno o profilu publike, neke od ovih primjera bismo također doradili. Nema smisla informirati fonetičare i retoričare o važnosti govorničkih vještina, niti računalne servisere o čišćenju tipkovnice. Središnja misao proizlazi iz odnosa govornika, publike i govorničke situacije koji su usmjereni na cilj te, unatoč njezinoj

važnosti, oblikovanje središnje misli ne treba postati nepremostiva prepreka u stjecanju govorničkih vještina. Govornici možda neće oblikovati savršenu središnju misao na početku kolegija, edukacije ili govorničkog obrazovanja. Budući da je za oblikovanje središnje misli ključno kritičko mišljenje, ono će se kroz obrazovanje razvijati i središnja misao budućih govora će biti kvalitetnija i preciznija. Također, središnja misao ovisi o publici. Primjeri središnjih misli bit će valjani za publiku određene dobi i predznanja za informiranje, no ako promijenimo strategiju, na primjer odlučimo se za uvjeravanje, nužno će se promijeniti i sadržaj govora te će se i središnja misao preoblikovati. Još jednom naglašavamo, središnja se misao oblikuje i preoblikuje tijekom prve dvije faze pripreme govora, služi da bi se izbjegle digresije i ostvarila jasnoća te da bi publika na kraju mogla sažeti govor u jednoj rečenici.

Cilj javnoga govora ili komunikacije je sljedeći korak u procesu pripreme. U našoj se tradiciji specifični cilj, koji razlikujemo od govorničke strategije, određuje kao mjera djelovanja na publiku koja treba biti mjerljiva i provjerljiva, npr. cilj govora na promociji knjige može biti povećanje njezine prodaje ili ako želimo predstaviti sadržaj knjige i ukazati na važnost govorničtva u obrazovanju, o uspjehu govora na promociji spomenute knjige bolji će pokazatelj biti veći broj fakultativnih aktivnosti iz govorničtva u školama. Pokušat ćemo ilustrirati procesom na konkretnom primjeru. Zamislite da je tema govora govorničke vještine, govornička strategija je informiranje, a specifični cilj objasniti važnost govorničkih vještina u obrazovanju. Na temelju tih elemenata teško ćemo oblikovati središnju misao. Zašto? Zato što nismo uključili publiku. Dakle, treba preoblikovati specifični cilj s preciznijim određenjem publike. Publika mogu biti studenti nastavničkog smjera, predstavnici nastavničkih studija koji izrađuju novi program ili sami nastavnici na stručnom skupu. Ako želimo informirati nastavnike o važnosti govorničkih vještina, nije jasno želimo li ih informirati o važnosti za njih ili za učenike, pa bi onda bilo bolje još jednom preoblikovati specifičan cilj koji bi glasio: informirati nastavnike o važnosti govorničkih vještina za nastavničku profesiju. Središnja misao u tom govorničkom zadatku spomenuta je ranije (*Govorničke vještine čine temeljne nastavničke kompetencije.*), a sadržajno bismo govor pripremali definiranjem govorničkih vještina i nastavničkih kompetencija te povezivanjem tih dviju definicija, ilustracijom govorničkih situacija u kojima nastavnik sudjeluje itd.

Stalno naglašavamo da nepoznavanje publike otežava proces pripreme javnoga govora. Ako smo svjesni da je publika mjerilo uspjeha javnoga govora, dakle govorimo o komunikaciji u kojoj je publika u središtu, iz toga proizlazi da proces pripreme označava proces prilagodbe publici. Govornik, dakle, priprema govor o izabranoj temi u izabranoj govorničkoj strategiji, imajući na umu od samog početka publiku i njezinu obilježja. Ako javni govor sagledamo kao vrstu komunikacije, ona se, matematički gledano, događa ako između pošiljatelja i primatelja poruke postoji nesklad, odnosno potreba za razmjenom informacija, tj. potreba za komunikacijom. Stoga ne možemo kao strategiju govora izabrati informiranje publike ne znajući što publika prethodno

zna. Govornik treba voditi računa o publici u svim fazama pripreme govora: od izbora teme, razloga za uvjeravanje ili informiranje, do oblikovanja strukture glavnog dijela, koji ne samo da je povezan s publikom nego i s temom te, naravno, same izvedbe. Kad kažemo publika još jednom smo si olakšali iako treba biti svjestan da publiku čine ljudi s individualnim karakteristikama te da je doživljavanje publike kao kompaktne grupe pojednostavljivanje. Publika nam može biti manje ili više poznata, ali i potpuno nepoznata. Na primjer, zamislite da održavate javno predavanje u knjižnici. Ne znate tko će doći na predavanje niti vam knjižničari mogu odgovoriti na to pitanje. Ako ih upitate o publici, odgovorit će vam tko inače dolazi na takvo događanje, koga su posebno pozvali zbog same teme vašega govora pa vam publika ipak neće biti potpuno neočekivana. No, uvijek postoji ta mala vjerojatnost da će vas profil publike iznenaditi, stoga svijest o tome također treba biti dio govorničke pripreme. Konačno, govornik treba biti svjestan da publika sluša i prima informacije iz vlastite pozicije. Sjetite se dimenzija slušanja govora iz prethodnog poglavlja koje trebaju olakšati primanje govora, ali i poslužiti kao smjernice za pripremu govora koji je lakše slušati. Kod profila publike treba osvijestiti ulogu atribucije u slušanju, odnosno svijest da publika prima poruku kroz svoje filtre i doživljaje. Da bi se smanjila atribucija govornik mora biti sadržajno precizan i strukturiran, ali i govorno dobar, dakle, da organizacija govorne poruke olakša njezino primanje.

U različitim izvorima opisani su različiti načini profiliranja publike. Temeljna i najčešća podjela uključuje dvije kategorije razumijevanja publike: **demografske osobine** i **situacijsku analizu publike**. Naša govornička pedagogija, temeljena na komunikološkim izvorima, daje nešto detaljniju analizu pomoću informacijskih matrica koje daju bolji uvid u određene kognitivne dimenzije publike. Demografska analiza uključuje **dob, spol, rasu, nacionalnost, vjeru, seksualno opredjeljenje, socioekonomske karakteristike, koje obuhvaćaju profesiju, prihode i stupanj obrazovanja, te različite oblike grupnog identiteta – politički i društveni**. Pojedina demografska osobina bit će snažnije povezana s određenom temom. Na primjer, izlaganje o rizicima od sportskih ozljeda oblikovat će se na jedan način za skup trenera koji su višeg stupnja obrazovanja, a na drugi način za tribinu o rekreativnom sportu otvorenu za javnost. Govor o važnosti tjelesne aktivnosti i uravnotežene prehrane drugačije će razumjeti pojedinci s višim primanjima, koji te savjete mogu lakše primijeniti, od onih nižeg socioekonomskog statusa kojima okolnosti to ne dopuštaju. Situacijska analiza, ono što Škarić (2004) naziva općim uvjetima govora (1), uključuje mjesto održavanja govora, prigodu tijekom koje se održava te vrijeme. Mjesto održavanja govora uključuje sve oblike tehničke pripreme. Također, veličina prostorije određuje stupanj formalnosti. U manjoj prostoriji komunikacija postaje ležernija nego u velikom auditoriju u kojem je izraženija i fizička udaljenost. Prigoda određuje nepisana, a važna pravila poput protokola, redoslijeda izvođenja govora, oblika najave govornika itd. Ne spominje se često, ali prigoda određuje i to dolazi li publika dobrovoljno slušati govor ili mora biti prisutna jer se govor izvodi na kole-

giju koji pohađaju. Ta dimenzija određuje stupanj spremnosti na slušanje, jednu od sastavnica profila publike. Ostale dimenzije profila publike koje se koriste u hrvatskoj govorničkoj pedagogiji, uz opće uvjete govora su: znanje i svijest o znanju (2), stupanj spremnosti (3), stupanj oštroumnosti (4), uvjerenja, stavovi, vrijednosti i interesi (5), spoznaja problema i stupanj želje da ga se riješi (6), stupanj ozbiljnosti (7), emotivnost (8) i hemisferalnost (9) (Marsh, 1983). One su povezane s govorničkom strategijom, tj. općim ciljem prenošenja poruke, ali i sa strukturom glavnog dijela koja, kao što smo već rekli, ovisi o publici i temi govora.

U poučavanju je razina znanja (2) publike temelj profiliranja, odnosno promišljanja o publici. Sigurno ste se zapitali hoće li publika znati više od vas, ali ste sigurno i bili u obrnutoj situaciji kad ste slušali opće poznate stvari, a govornik je nastupao kao da govori o revolucionarnim otkrićima. Na primjer, često se govori o važnosti uravnotežene prehrane i sva se predavanja svode na piramidu u kojoj je prikazana zastupljenost pojedine vrste namirnica. Slika piramide može biti drugačija od predavanja do predavanja pa se ugljikohidrati nalaze na najdonjoj razini kod klasičnih nutricionističkih poruka, dok moderniji pristupi zagovaraju njihovu manju zastupljenost, no sadržaj poruke je uglavnom isti – treba konzumirati više određenih namirnica. Za poučavanje su ključne dvije potkategorije znanja: razina objektivnog i subjektivnog znanja. Subjektivno znanje je vlastita percepcija znanja, na primjer odgovor na pitanje *Znate li tko je osvojio Wimbledon 2007.?* Mogući odgovori su da ili ne. Objektivno znanje se vidi u odgovoru na pitanje *Tko je osvojio Wimbledon 2007.?* Točan odgovor je Roger Federer. Ovisno o demografskim obilježjima publike, konkretno o dobi, razina objektivnog znanja nam može biti više ili manje važna, međutim odnos tih dviju varijabli ključan je za pripremu govora. Primjerice, puno je teže podučiti, informirati, ali i motivirati pojedinca koji ima veliku razliku između subjektivnog i objektivnog znanja – misli da zna puno (subjektivno) što (objektivno) nije točno. Što je razlika između tih dviju varijabli veća, komunikacijska je ugroženija te se priličan dio komunikacije mora posvetiti prevladavanju navedene razlike. Sljedeće dvije dimenzije profila publike – stupanj spremnosti i stupanj oštroumnosti Marsh (1983) povezuje s radovima o kognitivnim stilovima iz sedamdesetih (Ausburn i Ausburn, 1978 prema Marsh, 1983). Stupanj spremnosti (3) određuje se kroz tri dimenzije: poznavanje konteksta, određivanje stupnja važnosti informacija za publiku tj. bitnosti te sposobnosti zapamćivanja. Kontekst označava koliko je publika upoznata s temom u širem smislu. Na tribini o važnosti rekreativnog sporta za prevenciju zdravstvenih tegoba moramo se zapitati je li publika bila upoznata s važnošću rekreativnog sporta, zna li koliko ima oboljelih od kroničnih bolesti uzrokovanih nedostatkom tjelesne aktivnosti i sl. U slučaju da je upoznata, ne trebamo trošiti vrijeme izlaganja na uvođenje publike u temu. Ako publika ne zna ništa o temi, očekuje se od govornika da je uvede u širi kontekst. Bez konteksta nema ostvarenja cilja komunikacije jer, jednostavno rečeno, tema neće nikog zanimati. Bitnost je zapravo stupanj osobnog angažmana oko neke teme. Ako u publici ima pojedinaca koji u obitelji imaju oboljele od osteopo-

roze ili bolesti krvožilnog sustava uzrokovanih nedostatkom kretanja, sigurno će to predavanje pratiti s pozornošću. Na pamćenje utječu brojni čimbenici i ono je usko vezano za bitnost, ali predstavlja objektivnu mjeru za procjenu interesa za temu. Što se zapamćivanja tiče, neupitno je da govornik može publici olakšati taj proces načinom oblikovanja poruke, podsjetimo - uporabom govorenog jezika, pomoću figura, upečatljivih primjera ili ilustracija te prikladnim naglašavanjem važnih informacija, promjenama ritma, glasnoće ili tona. I ovaj sadržaj možemo ilustrirati primjerom iz nastavničkog iskustva.

Na kolegijima iz govorništva pitanja koja postavljam da bih odredila stupanj spremnosti su: tko je za vas dobar govornik, kakav ste vi govornik, što biste poboljšali u svom javnom govoru? Tako studenti pokazuju prethodno znanje i iskustvo s javnim govorom.

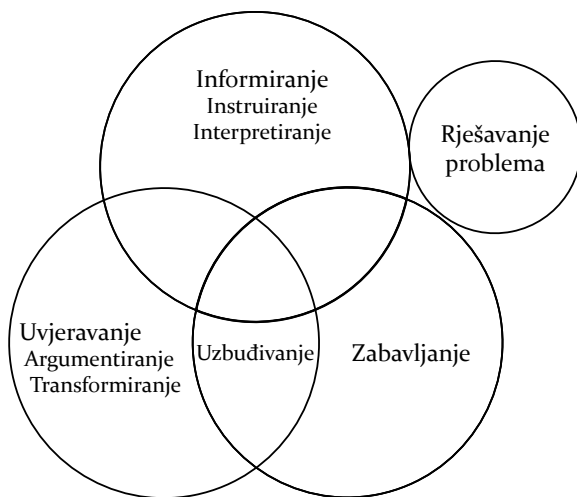
Stupanj oštroumnosti ili sofisticiranosti (4) stabilnija je kognitivna dimenzija. Ona govori o kognitivnoj zrelosti. Sastoji se od, za procesiranje uobičajenih razina, apstrakcije, implikacije i finog razlikovanja. Apstrakcija je postupak kojim se od niza predodžaba, ostavljajući po strani njihove specifične elemente, zadržava samo ono što im je zajedničko. Sposobnost apstrakcije odredit će hoće li publika na temelju primjera razlučiti pravilo, može li prepoznati analogiju i sl. Apstrakcija je razlučivanje istog od različitog, bitnog od sporednog. Blizak je pojam generalizacija (uopćavanje): to je postupak u kojem se od jednog pojma dolazi do drugog, općenitijeg. Implikacija označava prepoznavanje onoga što se podrazumijeva, a nije izričito (eksplicitno) rečeno. Ta nam je sposobnost potrebna za prepoznavanje figura, aluzija, skrivenih ciljeva. Na primjer: *Naravno da ne očekujemo da će se broj zaposlenih u državnoj upravi smanjiti preko noći...* (ali očekujemo da će se smanjiti u nekom trenutku) *stoga neće biti nikakvih otkaza* (niti zapošljavanja, niti produžavanja ugovora honorarnim zaposlenicima). Treći element oštroumnosti je fino razlikovanje, što znači uočavanje razlika u sličnom. Jezik daje pregršt primjera koje najčešće smatramo istim, međutim kad malo zastanemo i upitamo se jesu li zaista iste riječi i rečenice: kuća i dom, obilježje i obilježenost, žena i supruga, ljubitelj i ljubimac, procesiranje i procesuiranje. Odgovori će nas iznenaditi. Peta dimenzija profila publike (uvjerenja, stavovi, vrijednosti i interesi) često je povezana sa znanjem. Interes je zanimanje koje pojedinac pokazuje za određenu temu ili problem. Interesi su promjenjivi, a u govorništvu su važni u slučaju kad je publika jako nezainteresirana za temu govora. Imajući to na umu govornik tijekom pripreme mora u svom govoru pokazati publici zašto je tema o kojoj govori za nju važna, korisna itd. Prisjetite se ranije spomenute situacijske karakteristike o dolasku publike. Publika koja dolazi slušati govor, predavanje ili izlaganje bez utjecaja vanjskih faktora, poput zadovoljavanja uvjeta kolegija, skupljanja bodova za napredovanje i sl., pokazuje veći interes, a slijedom toga i veći stupanj spremnosti. Vrijednosti su temeljni principi, odnosno glavna uvjerenja koja oblikuju naše stavove. Vrijednosti (npr. timski rad, prijateljstvo, poštenje) raspoređuju se unutar sustava karakterističnog za

svakog pojedinca i djeluju na donošenje svakodnevnih odluka. Pojedinač postaje svjestan svog sustava vrijednosti tek kad se neke od njih međusobno sukobe. Stoga često nailazimo na primjere u kojima prijateljstva stradavaju zbog dobrobiti tima. Uvjerenja su principi povezani s osobnim idealima, a ne s određenim temama. Oni oblikuju način na koji razmišljamo. Ako vjerujemo da samo predan rad daje rezultate, teško da ćemo imati problema s motivacijom, a prema porukama koje sadržavaju nove radne zadatke nećemo zauzeti negativan stav. Osim ako tema govora nije nešto potpuno nepoznato, očekivano je da publika o toj temi ima donekle oblikovan stav, odnosno dosljednu, pozitivnu ili negativnu, reakciju prema temi. Stavovi su, za razliku od uvjerenja i vrijednosti, promjenjivi. Na stavove se u procesu komunikacije može aktivno djelovati. Točka slaganja, odnosno razumijevanja stavova čini polazište za uspješnu komunikaciju koja može rezultirati i promjenom samog stava.

Sljedeće četiri dimenzije profila publike specifične su za određene komunikacijske situacije te će biti samo kratko pojašnjene. Spoznaja problema i stupanj želje da ga se riješi (6) dimenzija je profila publike važna za interpersonalnu komunikaciju i komunikaciju u malim grupama, posebno u poslovnom okruženju. Primjerice, ako sudionici sastanka uopće nisu svjesni određenog problema, voditelj sastanka treba pripremiti uvod u kojem će izložiti problem i pokazati potrebu za njegovim rješavanjem. Stupanj ozbiljnosti (7) dimenzija je koja je između ostalog povezana i s dobi i obrazovanjem, a važna je za zabavljačku strategiju. Ako govorite publici koja se međusobno poznaje i podijelila je određene smiješne situacije (primjerice studenti na kolegiju) onda je dobro takve točke humora uključiti u govor. Emotivnost (8) je stupanj emocionalne uključenosti publike u određenu temu. Usko je povezana sa stavovima, vjerovanjima i uvjerenjima te označava koliko je određena tema publici emotivno važna. Prisjetimo se tema za koje je važna dimenzija profila publike emotivnost – krediti u CHF-u, ulazak Hrvatske u EU, registar branitelja, posvojenja u Zambiji itd. Kad se govori o takvim temama treba imati na umu emotivnost publike jer će to odrediti način na koji će reagirati na sadržaj govora. Dvije strane mozga, lijeva i desna hemisfera imaju različite funkcije (9) pa iako neuroznanost u novije vrijeme stalno naglašava njihovu povezanost, ova je podjela potrebna za oslikavanje dimenzije profila publike. Uobičajeno je mišljenje da je lijeva hemisfera specijalizirana za verbalne i numeričke informacije, sekvencijalnu obradu i linearnost. Pojednostavljeno, tu hemisferu smatramo aktivnim, verbalnim, logičkim, racionalnim i analitičkim dijelom mozga. Lijeva hemisfera je dominantna za jezik, matematičke, logičke operacije i serijalno procesiranje. Desnu hemisferu smatramo intuitivnim, kreativnim, prvenstveno neverbalnim dijelom našeg mozga koji se bavi trodimenzionalnim oblicima i slikama. Desna hemisfera „vidi šumu prije nego stabla“. Ona je jača u raspoznavanju uzoraka, prepoznavanju lica, prostornih odnosa, neverbalnih ideja, intonacije jezika i paralelne obrade različitih informacija. Za govorništvo u praktičnom smislu to znači da će se publici koja je lijevohemisferalna (što se stereotipno povezuje s izborom struke, npr. inženjeri su uglavnom lijevohemisferalni) ponuditi više logičkih izvoda,

podataka, preciznih definicija itd., dok će desnohemisferalna publika bolje primiti figure, emotivne razloge odnosno argumente, slikovite primjere itd.

Govornička strategija, odnosno opći cilj način je na koji pristupamo publici, ona je okvir unutar kojeg pripremamo govor. Povezujući strategiju s temom i publikom stvaramo okvir za prikupljanje i raspoređivanje sadržaja govora. Marsh (1983), kao što smo već spomenuli, razlikuje devet strategija: informiranje, instruiranje, interpretiranje, uvjeravanje, argumentiranje, uzbuđivanje, transformiranje, zabavljanje i rješavanje problema. Odnosi općih ciljeva iz priručnika o javnom govorenju, dakle informiranja, uvjeravanja i zabavljanja i strategija oblikovanja poruke iz područja teorije informacije i komunikacije, dakle njih devet, prikazani su na Slici 3.

Slika 3. Govorničke strategije (opći ciljevi) i njihovi odnosi

U informativnoj strategiji daju se informacije o nepoznatom sadržaju, a cilj je prepoznavanje sadržaja. Koriste se jednostavni i jasni izrazi, kratke, razumljive rečenice. Za informativnu strategiju u širem smislu, ako u nju uvrstimo i predavanja u obrazovanju, najvažnije je jasno predočiti pojmove, zatim logično rasporediti građu i potaknuti povezivanje pojmova. To se postiže postavljanjem pitanja, dijalogom tijekom predavanja i primjenom naučenog znanja na praktičnim primjerima. U užem smislu, informativnu strategiju koriste novinari kojima je zadatak odgovoriti na pitanja: tko? što? gdje? kada? zašto?.

Instruiranje je u ovoj podjeli strategija s ciljem poučavanja, bilo da se radi o znanjima, vještinama ili čak i stavovima, no važno je da poslije takve komunikacije, primatelj voljno može upotrijebiti primljene informacije. Na različite načine oblikujemo poruku ako poučavamo o konceptima, detaljima ili procesima te ćemo korake za oblikovanje informacije s ciljem poučavanja prikazati na kraju trećeg podpoglavlja. Interpretiranje

označava komunikacijsku strategiju u kojoj se stvara kontekst za prizivanje već postojećeg znanja. Budući da znamo više nego što smo svjesni, ovakva komunikacija omogućava aktivaciju postojećeg znanja. Ako na nju gledamo iz perspektive poučavanja, prizivanje postojećeg znanja je važno za stvaranje konteksta za usvajanje novog znanja te kasnije za njegovu konsolidaciju. To se postiže primjerima konteksta koji uključuju nesvjesno znanje, a iz kojih primatelj pronalazi situacije u kojima prepoznaje svoje znanje te ga može izdvojiti, ekstrapolacijom informacija, promjenom okvira unutar kojeg tumačimo informacije, posebice značenja te parafrazama važnim za aktivaciju i konsolidaciju znanja. I te postupke u komunikaciji koristimo nesvjesno. Budući da detaljnija obrazloženja premašuju cilj i opseg ove knjige, za više informacija zainteresiranog čitatelja upućujem na izvornik (Marsh, 1983).

Drugu smo skupinu, kao što je prikazano na Slici 3., klasificirali oko strategije uvjeravanja (persuazije). Govornik u persuazivnoj strategiji nastoji uvjeriti publiku u svoj stav, odnosno promijeniti njihov. U persuazivnoj se strategiji koriste razumska (logička) obrazloženja, ali su dopušteni i emotivni argumenti odnosno razlozi izabrani kako bi djelovali na točno određenu publiku. Zbog kriterija razumski-emotivni argumenti, u taj krug svrstavamo argumentiranje, transformiranje i uzbuđivanje. Argumentiranje je također blisko uvjeravanju, ali isključuje emotivne argumente. Primjeri situacija u kojima se primjenjuje argumentativna strategija su znanstvena retorika ili sudski procesi. U argumentativnoj strategiji iznose se dokazi koji vrijede uvijek i svugdje (univerzalna publika) jer se argumentacijom nastoji *dokazati* određena tvrdnja, odnosno istinitost predmeta govora. S ciljem kritičnosti i davanja uvida u interdisciplinarno područje, treba napomenuti da područje retoričke argumentacije na taj proces gleda drugačije, no iz perspektive teorije informacije i komunikacije, iz kojeg proizlazi ova podjela, razlika je sljedeća: u uvjeravanju se djeluje na primatelja, a primjenom argumentativne strategije dokazuje valjanost suda, dakle istinitost.

Iako drugačije, transformiranje djeluje na publiku tako da mijenja njezin stav, stoga i ovu strategiju svrstavamo u drugi krug. Cilj govornika u transformirajućoj strategiji je djelovanje na pojedinčevu svijest i dovodi do promjene u okviru, tj. promjene u percepciji sebe, situacije ili konteksta. Povezuje se s terapijom i riječju prosvjetljenje. Najčešće se ne transformira jednim govorom, već sustavno i dugotrajno. Cilj je uzbuđujuće strategije, koja se dijelom svrstava u drugi krug, ali prelazi i na treći, djelovati isključivo na emocije publike. Govornik i publika slažu se oko tvrdnje, ali se govor drži iz drugih razloga – obično kako bi se uvećao ili obilježio određeni događaj ili potaknulo publiku na reakciju. Primjeri takvih govora su nadgrobni govori, motivacijski govori, ali i politički govori stranačkim kolegama-istomišljenicima jer njihov cilj nije promjena stava nego povezivanje i veličanje. Informacije kojima raspolaže primatelj, dakle informacije ili čak oblici znanja koje adresira pošiljatelj, nesvjesni su i intuitivni, što je uobičajeno za emocije i njihovu podlogu, te se kroz govor samo pobuđuju. Ovi govori ostavljaju iznimno snažan dojam na publiku.

Kao što sama riječ govori cilj zabavljačke strategije je zabaviti publiku. Dobri *stand-up* komičari, dakle oni koji ne glume, primjer su uspješnoga govornika u toj strategiji. Ono što je važno za zabavljačku strategiju jest da govornik privuče pozornost publike i stvori pozitivno i opušteno ozračje. Zabavljačka strategija ne isključuje prijenos informacija, dapače, na lepršav i zabavan način u opuštenoj atmosferi mogu se prenijeti snažne društvene poruke.

Posljednja strategija, rješavanje problema, rezervirana je često za dijalošku komunikaciju, no njezina je ključna odlika vođeni proces s ciljem pronalaženja rješenja tj. smanjivanja razlike između postojećeg i željenog stanja. Taj proces ćemo u podlozi vidjeti i kod uvjeravanja. Političku tvrdnju, dakle tvrdnju o postupcima, obrazlažemo tako da utvrdimo postojeće stanje, obrazložimo zašto je željeno stanje poželjnije i uvjerimo da je ta promjena potrebna.

Dimenzije profila publike povezane su sa strategijama. Znanje i svijest o znanju bit će relevantna dimenzija za strategije informiranja, instruiranja, interpretiranja, ali djelomično i za uzbuđivanje. Svijest o postojanju problema očekivano povezujemo sa strategijom rješavanja problema; uvjerenja, stavovi, vrijednosti i interesi kod govornika i publike važni su za uvjeravanje, stupanj ozbiljnosti za zabavljačku strategiju, a hemisferalnost za strategiju transformiranja. Stupanj spremnosti, oštroumnosti, uvjerenja, stavovi, vrijednosti i interesi te emotivnost utjecat će na primanje poruke u svim strategijama, iako će neki prevladavati. Primjerice, prilikom pripreme uvjeravajućega govora, opet ovisno o temi, razmotrit ćemo uvjerenja, stavove, vrijednosti i interese publike, jednako kao što će nam za uzbuđujuću strategiju informacije o emocionalnom angažmanu publike oko neke teme biti relevantne.

Kroz strategije smo odgovorili na pitanje zašto profiliramo publiku, a dimenzije profila daju odgovor na pitanje što treba analizirati. Preostaje još odgovoriti na pitanje kako to činimo. Prva i najlošija mogućnost je da pretpostavimo koje karakteristike određena publika ima. Sjetite se primjera javnoga govora u knjižnici kada nam je publika polupoznata ili nepoznata. Druga mogućnost jest da se raspitamo, najčešće kod organizatora događaja na kojem govorimo. Treća mogućnost jest da provedemo vlastito istraživanje o publici. Ono može biti usmeno ili pisano, koje se danas najčešće provodi putem internetskih upitnika. Ne treba naglašavati da pitanja koja postavljamo svim ispitanicima trebaju biti ista, da razlikujemo pitanja otvorenog i zatvorenog tipa te da prilikom interpretacije rezultata treba voditi računa da se ne čine greške poput pretjerane generalizacije, zaključivanja o uzrocima na temelju slijeda (*post hoc ergo propter hoc*). Rezultate profiliranja publike dobro je iskoristiti u govoru. Ako izgovorimo podatak da 90 % članova publike koristi *iPhone* modele mobitela, a govorimo o prednostima *Apple* proizvoda, pokazali smo da smo se pripremili i da smo upoznati s kontekstom u kojem se govor održava te nam taj podatak osim u uvodu za privlačenje pozornosti, funkcionira i kao potencijalni argument u obrazlaganju. Jasno vam je da je govornička strategija korištena u tom govoru informiranje, na primjer na predstavljanju novog modela, jer ne treba publiku u kojoj većina koristi određenu vrstu uređaja uvjeravati u njegove prednosti.

4.3. Struktura govora

Struktura govora, retorička shema, odnosno kompozicija govora (Škarić, 2000) sljedeći je korak u pripremi govora. Temelji se na antičkom, konkretnije Platonovu određenju diskurza koji, kao i svako živo biće, ima glavu, tijelo i noge, odnosno početak, sredinu i završetak; uvod, glavni dio i zaključak. Aristotel, naglašavajući važnost kazivanja i dokazivanja u glavnom dijelu, smatra da uvod i zaključak mogu biti korisni, ali da nisu nužni, dok Kvintilijan, usmjereniji na publiku, raščlanjuje osnovne dijelove. Uvod (grč. *proem*) dijeli na zaglavlje (lat. *exordium*) i naraciju (lat. *narratio*). Zaglavljem se priprema publiku, a naracijom, tj. pričom publici se daju informacije o temi i kontekstu. Glavni dio se kod Kvintilijana dijeli na dva dijela slijedeći Aristotelovu podjelu na kazivanje i dokazivanje, pa kazivanje uključuje propoziciju i diviziju. Propozicije su raščlanjivanje dijelova središnje misli, a divizija raščlanjivanje same propozicije. Prisjetimo li se primjera o govorničkim vještinama, propozicija je središnja misao, a određenje temeljnih nastavničkih kompetencija, divizija. Aristotelovo dokazivanje kod Kvintilijana postaju argumenti i protuargumenti, dakle iznošenje jednih i drugih te pobijanje protuargumenata čime se jača uvjerljivost. Kvintilijan zaključak na latinskom naziva *peroratio* (Marsh, 1983).

Tablica 2. Pregled strukture govora prema antičkim izvorima

Antički izvor	Uvod	Glavni dio	Zaključak
Platon	<i>Uvod</i>	<i>Glavni dio</i>	<i>Zaključak</i>
Aristotel	Uvod (grč. <i>proem</i>)	A) Središnja misao B) Potkrijepe (dokazivanje) (lat. <i>pistis</i>)	Epilog/Zaključak
Kvintilijan	Uvod (lat. <i>exordium</i>) Priča (lat. <i>narratio</i>)	A) Propozicija Divizija B) Potkrijepe Pobijanje	Zaključak (lat. <i>peroratio</i>)

Sličnosti u strukturi, odnosno kompoziciji govora, vidimo i u našoj tradiciji. Škarić (2000) daje prijedlog sljedeće retoričke sheme kombinirajući antičku tradiciju i Marshevu komunikološku strukturu govora. Ono što se vidi iz sheme u nastavku jest prijelaz iz uvoda u glavni dio koji povezuje priča, koja je u antici dio uvoda, te implicitno iznošenje protuargumenata koji se zapravo vide u njihovom pobijanju.

Retorička shema (Škarić, 2000)

I. UVOD

Zaglavlje:	pozdravljanje predstavljanje oslovljavanje
Predgovor:	stvaranje naklonosti prema govorniku stvaranje zanimanja za temu

II. GLAVNI DIO

Priča
Razdioba (u načelu dvojna)
Iznošenje (razlozi)
Potkrijepe
Pobijanje

III. ZAKLJUČAK

Sažetak
Poziv
Efektni završetak
Zahvala (i/ili isprika)

Stalno treba naglašavati da su antičke strukture, jednako kao i ova iz naše tradicije, prilagođene govorima u uvjeravajući strategijama. No kada bismo trebali predložiti strukturu govora i za druge strategije, Marsh (1983) daje strukturu prikazanu u Tablici 3. Struktura glavnog dijela, ovisno o informaciji koja se prenosi, odnosno detaljima koje uključuje, može biti jednostavna, srednja i složena. Takve detaljne strukture čine se korisnijima za analizu nego za pripremu javnoga govora, stoga ćemo u nastavku prikazati temeljnu strukturu glavnog dijela u instruktivnoj strategiji. Ono što treba istaknuti jest iznošenje središnje misli koja proizlazi iz dijelova predgovora, dok iz središnje misli proizlazi razdioba. Dakle, iz središnje misli o govorničkim kompetencijama kao temeljnim nastavničkim kompetencijama proizlazi razdioba koja temeljena na definicijama govorničkih i nastavničkih kompetencija koje će se u glavnom dijelu povezati. Učitelji govorništva postaviti će pitanje o granicama uvoda, glavnog dijela i zaključka – uvod čine zaglavlje i predgovor, a glavni dio u klasičnom smislu čine središnja misao, razdioba i glavni dio koji odgovara Aristotelovom dokazivanju.

Tablica 3. Opća struktura govora (Marsh, 1983: 378)

Uvod	Glavni dio	Zaključak
1. Zaglavlje 2. Predgovor	3. Središnja misao (temeljna ideja) 4. Pregled tj. razdioba 5. Glavni dio	6. Zaključak

Priručnici o javnom govoru uglavnom slijede spomenute strukture. Odmak od klasične strukture vidimo kod Coopman i Lull (2012) koji strukturu govora opisuju funkcionalno. U uvodu treba privući pozornost publike, iznijeti cilj govora i središnju misao, uspostaviti vjerodostojnost govornika te dati pregled ključnih informacija. Posljednja dva elementa u antičkim i komunikološkim podjelama pripadaju glavnom dijelu. Međutim, što iz toga zaključujemo? Granica uvoda i glavnog dijela nije ključna, važno je u govor uključiti sve funkcionalne dijelove. U skladu s tim, spomenuti autori naglašavaju i prijelaze između uvoda, glavnog dijela i zaključka kojima treba posvetiti pozornost u pripremi. Nadalje, glavni dio organiziraju jednostavno i didaktički vrlo primjenjivo prema shemi: ključna informacija ili točka – prva podtočka; druga podtočka itd. iza kojih slijedi prijelaz na drugu ključnu informaciju koja se dalje raščlanjuje na isti način. Zaključak uključuje ponavljanje ključnih informacija, dakle sažimanje, podsjetnik na cilj, odnosno poziv i završetak koji treba biti upečatljiv, odnosno retoričan.

Organizacija strukture govora pripada fazi raspoređivanja (lat. *taxis*). Kada govornik u procesu pripreme dođe do raspoređivanja i oblikovanja pojedinog dijela govora, veliki dio pripreme je iza njega. Tada se, znajući o čemu će i što govoriti, posvećuje kreativnom procesu oblikovanja i raspoređivanja informacija, jezičnog oblikovanja i primjene govorničkih postupaka kako bi kod publike postigao najsnažniji učinak.

4.3.1. Priprema glavnog dijela

Vrlo često, iako ne u svim priručnicima, priprema glavnog dijela opisana je poslije pripreme uvoda i zaključka. Zbog toga govornici često kreću s pripremom uvoda prije glavnog dijela. Budući da uvod treba biti usko povezan sa sadržajem glavnog dijela, važno je naglasiti da je bolje uvod pripremiti tek kad je glavni dio razrađen. Naravno da se o elementima uvoda promišlja tijekom cijelog procesa pripreme te se, slično kao i s oblikovanjem središnje misli, uvod ciklički dorađuje, no nastojeći naglasiti tu uputu, pripremu glavnog dijela smo u ovom poglavlju smjestili prije pripreme uvoda.

Pišući o strukturi govora općenito vidjeli smo da se pojedini elementi kod nekih autora smještaju u uvod, a kod drugih u glavni dio. Također, najavili smo da se struktura glavnog dijela razlikuje ovisno o temi. Konačno, spomenuli smo specifičnosti oblikovanja informacija u glavnom dijelu ovisno o strategiji te da u komunikologiji postoje

vrlo detaljne razrade strukture informacije za svaku strategiju od kojih je instruktivna za ovu knjigu najvažnija. Slijedeći taj redoslijed opisat ćemo proces pripreme glavnog dijela.

Priča i razdioba su elementi koji se kod nekih autora svrstavaju u uvod, a kod drugih u glavni dio. Funkcija priče jest da dodatno osnaži kontekst, potakne predočavanje kod publike i osnaži potrebu za ciljem govora. Priča može sadržavati i elemente naklonosti prema govorniku zbog procesa poistovjećivanja s publikom, ona proizlazi iz stvaranja zanimanja za temu i s njim čini cjelinu. U nastavku je nekoliko primjera priče. Prvi je iz govora Kena Robinsona, najgledanijeg TED govora svih vremena koji je u trenutku pisanja knjige imao preko 75 milijuna pregleda. Naslov govora *Ubijaju li škole kreativnost?* (engl. *Do Schools Kill Creativity?*) otkriva temu, ali i središnju misao govora. Ken Robinson je jedno od velikih imena u obrazovanju zbog teorije promjene obrazovnog sistema o čemu govori i u ovom TED govoru. U sljedećem dijelu (4.3.2.) kao ilustraciju uvoda ćemo također koristiti primjer iz ovoga govora pa zbog cjelovitosti možete pročitati i taj primjer jer priča koju donosimo u nastavku proizlazi iz uvoda govora, bliska je temi, duhovita je, što je odlika cijeloga govora, ali i ostvaruje različite funkcije u govoru – od stvaranja naklonosti prema govorniku, jer je ispričao baš tu priču, preko zanimanja za temu, jer pomaže publici da predoči stvarnu situaciju u obrazovanju, do toga da se može interpretirati i kao argument za središnju misao (Kreativnost je u obrazovanju jednako važna kao i druge vještine.).

PRIMJER PRIČE (Prijevod govora na hrvatski jezik - P. Pale)

Nedavno sam čuo prekrasnu priču – volim ju pričati – o djevojčici na satu crtanja. Bilo joj je šest godina i sjedila je otraga crtajući i nikad nije previše obraćala pažnju, kaže učiteljica, osim na tom satu crtanja. Učiteljica je bila time očarana, otišla je do nje i upitala: “Što crtaš?” “Crtam Boga”, odgovori djevojčica. “Ali nitko ne zna kako Bog izgleda”, začudi se učiteljica. “Sad će vidjeti”, reče djevojčica.

Drugi je primjer priča iz govora Amy Cuddy *Govor tijela određuje tko si* (*Your Body Language May Shape Who You Are*, 2012) koja je dio glavnog dijela te ju govornica priča nakon, prema razdiobi govora, prvog dijela. Taj primjer uključuje nekoliko informacija: da je govornica osobno vezana uz temu, da to o čemu govori stoji, budući da ona govori na TED-u, a 2012. je TED-ova konferencija već postala i fizički i virtualno planetarno popularan događaj. Također, otkriva intimne informacije o sebi (IQ) čime se snažno poistovjećuje s članovima publike koji su u životu iskusili određenu traumu.

PRIMJER PRIČE (Prijevod govora na hrvatski jezik M. A. Omazić)⁴

To zaista odgovara mojoj situaciji jer vam želim ispričati malu priču o tome kako sam se osjećala kao uljez i kako sam osjećala kao da ne pripadam tu. Kada sam imala 19 imala sam stvarno tešku prometnu nesreću. Ispala sam iz automobila i nekoliko se puta otkotrljala. Izbačena sam iz automobila. i Probudila sam se na odjelu za povrede glave i stavila sam svoje obrazovanje u mirovanje, da bih spoznala kako je moj IQ pao za dvije standardne devijacije, što je bilo traumatično iskustvo. Znala sam svoj IQ jer su me identificirali kao jako pametnu i govorili su mi kako sam darovito dijete. Tako sam ispisana s fakulteta i pokušavala sam se vratiti. Govorili su mi: "Nećeš završiti fakultet. Ali znaš, postoje i druge stvari kojima se možeš baviti, ali to ti neće uspjeti." Stvarno sam se borila s time i moram reći, kada ti oduzmu identitet, tvoj sržni identitet, a za mene je to bila inteligencija, kada ti to oduzmu, nema ništa što te može učiniti bespomoćnijim. Tako da sam se osjećala u potpunosti bespomoćnom. Radila sam i radila i radila, posrećilo mi se, i radila sam, i opet mi se posrećilo, i radila sam. Na kraju sam diplomirala. Trebalo mi je četiri godine više nego mojim kolegama i uvjerala sam nekoga, mog anđela savjetnika, Susan Fiske, da me podrži i tako sam završila na Princetonu i pomislila sam: "Ja ne bih trebala biti tu. Ja sam uljez."

Razdiobu u poučavanju govorništva često doživljavamo kao element jednak potkrijepi. Učenici na *Govorničkoj školi* su tijekom pripreme znali doći s komentarom da su pripremili sve do razdiobe i da ne znaju kako je pripremiti. Stoga u govorničkoj pedagogiji treba jasno objasniti na koji se način dolazi do razdiobe. Razdioba se priprema u fazi prikupljanja i raspoređivanja. Dakle, kad se traže argumenti za potkrepljivanje određene tvrdnje dobro je razmotriti različita područja. Često to i prirodno radimo: ako govorimo o zdravlju, možemo govoriti o psihičkom i fizičkom; ekonomsku krizu možemo sagledati iz domaće ili globalne perspektive; pitanje intelektualnog vlasništva na internetu možemo razmotriti iz perspektive autora i korisnika ili pružatelja usluge. Dakle, tijekom prikupljanja dobro je odmah tematski grupirati argumente. Slikovito, papir podijelite na nekoliko stupaca u koje ćete zapisivati argumente ovisno kojem tematskom području pripadaju, a za govor ćete izabrati najvjerojatnije dva područja jer su dvojne razdiobe najpreglednije. Naravno, razdioba može biti i složenija ako tema i prikupljeni sadržaj na to upućuju. David Epstein u svom TED govoru *Postaju li sportaši zaista brži, bolji i snažniji* (*Are Athletes Really Getting Faster, Better, Stronger?*, 2014)

⁴ Korišten je službeni prijevod transkripta s TED-ove internetske stranice unatoč nužnim lektorskim intervencijama.

koristi trojnu razdiobu. Govori o poboljšanju rezultata u profesionalnim sportovima te iznosi genetske, tehnološke i psihološke razloge tome. To se vidi u zaključku koji uz spomenuti sažetak završava parafrazom Olimpijskog mota „*Citius, altius, fortius!*“.

PRIMJER ZAKLJUČKA (Prijevod govora na hrvatski jezik - anonimni prevoditelj pod nadimkom Just AGuy)

Mijenjajući tehnologiju, mijenjajući gene i mijenjajući način razmišljanja. Inovacija u sportu, bilo da je to nova površina za trčanje ili nove tehnike plivanja, demokratizacija sporta, širenje na nova tijela i nove populacije širom svijeta, i mašta u sportu, razumijevanje što ljudsko tijelo zaista može, urotile su se da sportaši postanu snažniji, brži, hrabriji i bolji ikad.

Antičke strukture govora te Škarićeva kompozicija govora prilagođene su uvjerenju. Za njih je važno oprimeriti dio kazivanje-dokazivanje, odnosno iznošenje-potkrijepe-pobijanje. Tijekom kazivanja ili iznošenja govornik daje svoje razloge za prihvatanje središnje misli. Primjerice, središnju misao o govorničkim vještinama kao temeljnim nastavničkim kompetencijama argumentirat ćemo razlogom da je nastavnik govorni profesionalac. Definirajući govornog profesionalca navest ćemo nužnost razvijenih govornih i govorničkih vještina. Definicija govornog profesionalca pripada dokazivanju. Dokazi, argumenti ili potkrijepe, nazivi koji se često koriste sinonimično, su i podatci o broju govorničkih situacija u kojima se nastavnik nalazi, podatci o vremenu tijekom kojega govori unutar radnog vremena itd. David Epstein u svom govoru također daje zorne ilustracije iznošenja i potkrijepe. On smatra da je na poboljšanje rezultata, tj. obaranje rekorda u različitim sportovima utjecala tehnologija. Potkrijepe su tri vremenske točke u kojima se u plivanju promijenila tehnologija – uvođenje salto okreta u bazenu, uvođenje žlijebova uz rub bazena te uvođenje plivačkih odijela.

PRIMJER IZNOŠENJA I POTKRJEPE (Prijevod govora na hrvatski jezik - anonimni prevoditelj pod nadimkom Just AGuy)

Pogledajte rekord u plivanju slobodnim stilom na 100 metara. Ovaj rekord uvijek ima silaznu putanju, ali je obilježen ovim strmim padovima. Prvi pad, 1956. godine, predstavlja uvođenje salto okreta. Umjesto da stanu i okrenu se, sportaši su mogli napraviti kolut pod vodom i odmah krenuti u suprotnom smjeru. Drugi pad, uvođenje žlijebova uz bazen koji su omogućavali da se voda rasprši umjesto da se pretvori u otpor koji predstavlja prepreku plivačima dok se utrkuju. Ovaj posljednji pad, uvođenje plivačkih odijela koja smanjuju otpor vode.

Pobijanje označava iznošenje razloga protiv tvrdnje u koju se publika uvjerava i argumenta kojim se taj razlog pobija te je iste strukture kao iznošenje + potkrijepe. U hrvatskoj govorničkoj pedagogiji obično se početnike upućuje na to da protuargument uvedu riječima *neki će reći, neće se složiti, prigovorit ćete mi* itd.

Za govore koji za opći cilj nemaju uvjeravanje, kao što je ranije rečeno, prikladnija je opća struktura glavnog dijela. Većina priručnika za javni govor razlikuje organizaciju glavnog dijela ovisno o temi govora (Jaffe, 2016; Lucas, 2008; Osborn, 2012). Organizacija odnosno struktura glavnog dijela može biti tematska, koja ključne informacije dijeli na podteme, zatim kronološka, prostorna, komparativna, narativna, uzročno-posljedična, problemska te struktura za-protiv. Neki autori navode i suvremenije organizacije kao što su valna, spiralna ili zvjezdasta (Jaffe, 2016; Jozić i Vančura, 2020). Popis vrsta organizacije glavnog dijela i teme za koje je pojedina organizacija prikladna donosimo u Tablici 4. Konačno, treba naglasiti da se, ovisno o cilju i sadržaju govora, ista tema može razrađivati kroz različite organizacije glavnog dijela.

Tablica 4. Vrste organizacije glavnog dijela s odgovarajućim temama

	Vrsta organizacije glavnog dijela	Kratka definicija	Kategorije tema za koje je prikladna organizacija glavnog dijela	Izbor strukture kod publike ostvaruje:	Primjeri tema
1.	Kategorijska (tematska) ili sekvencijalna organizacija glavnog dijela	Razrađuju se ključne točke odnosno informacije i njihove podtočke odnosno podteme. Ključne teme i njihova razrada su jednake važnosti	Objašnjavaju se dijelovi/elementi koji čine temu	Jasno razumijevanje strukture i povezanosti ključne poruke/točke i njezine razrade	Određenje pojma sinestezije. Sinestezija uključuje nesvjesnu povezanost informacija iz različitih osjetila. Javni gradski prijevoz u nekom gradu. Javni se prijevoz u Zagrebu sastoji od vlakova, autobusa i tramvaja. Klimatske promjene, utjecaj društvenih mreža na kognitivne sposobnosti itd.
2.	Kronološka organizacija glavnog dijela	Organizacija sadržaja ukazuje na vremenski proces	Povijesne teme, niz događaja, procedura koja uključuje određene korake	Naglasak na procesu, njegovim dijelovima i njihovoj povezanosti	Traženje posla – traženje posla uključuje četiri koraka... Povijest filma: razdoblje nijemog filma, Zlatno doba Hollywooda, razvoj novih žanrova i tehnologija, suvremeni film Životne faze neke životinje, povijesni razvoj društvenog fenomena itd.

3.	Prostorna organizacija glavnog dijela	Fizička ili geografska povezanost između predmeta/mjesta i sl.	Opis predmeta, mjesta ili koncepta	Vizualizaciju s ciljem razumijevanja povezanosti prostornih elemenata	N.P. Plitvička jezera proteže se od ... do Na fakultetu se nalaze: dvorane, učionice, nastavnički uredi kantina, knjižnica, klubovi. Anatomija cvijeca, ljudskog srca, automobila, izgled antičkoga grada, oblikovanje suvremenog dijeljenog prostora za rad itd.
4.	Komparativna organizacija glavnog dijela	Uspoređuje elemente unutar teme naglašavajući sličnosti i razlike	Svaka tema koja omogućava usporedbu	Naglašeni osjećaj za vrijednost, odnose ili referentne točke	Usporedba hrvatskog i irskoga gospodarstva. Usporedba hrvatskog i finskog obrazovanja. Usporedba različitih religija, dviju povijesnih ličnosti, književnih žanrova, umjetničkih stilova, političkih sustava, obrazovnih teorija itd.
		Podvrsta – figurativna komparativna organizacija – npr. ponašanje se prema automobilima kao prema vlastitom tijelu			Primjeri će proizaći na temelju sličnosti ključnog elementa: briga o autu, plesne vještine koja se polako stječe jednako kao što se polako razvijaju i komunikacijske vještine itd.

5.	Narativna organizacija glavnog dijela	Pripovijedanje događaja kao niza kratkih priča (uz angažiranu izvedbu, ako to kontekst dopušta)	Teme kojima se nastoji potaknuti publiku na reakciju i aktivno sudjelovanje	Iskustveni dojam govornikove perspektive Stvaranje zaključka iz primjera; lekcije koju publika može primijeniti	Teme govora o uspjehu koje uključuju pojedinačne priče i ilustracije, priče o otkrićima poput Amerike, priče o ozdravljenjima poslije teških bolesti itd. Teme poput utjecaja industrijske hrane na pojavu dijabetesa, teme s vrlo očekivanim uzročno-posljedičnom vezom poput klimatskih promjena, uloge ranog djetinjstva u akademskom uspjehu pojedinca, obrazovanja na ekonomski razvoj itd.
6.	Uzročno-posljedična organizacija glavnog dijela	Pokazuje povezanost djelovanja i rezultata	Teme u kojima je važna uzročno-posljedična veza između dvaju i više elemenata/djelova	Naglasak na povezanosti informacija, uvjeta ili događaja	Teme poput utjecaja industrijske hrane na pojavu dijabetesa, teme s vrlo očekivanim uzročno-posljedičnom vezom poput klimatskih promjena, uloge ranog djetinjstva u akademskom uspjehu pojedinca, obrazovanja na ekonomski razvoj itd.
7.	Organizacija glavnog dijela - problem-rješenje	Opisuje problem te jedno ili više mogućih rješenja.	Teme u kojima je važno osvijestiti ili donijeti rješenje.	Naglasak na mogućem rješenju ili rješenjima.	Najčešće se primjenjuje kod tema koje su u javnoj komunikaciji prepoznate kao društveni problemi: sigurnost na internetu, problem mikroplastike u oceanima, nezaposlenost mladih, nepotrebno bacanje hrane itd.

8.	Organizacija glavnog dijela - za i protiv	Iznose se informacije u prilog i protiv određene tvrdnje	Teme o kojima se publici želi informirati kako bi sama donijela zaključak i stav o određenoj temi. Dakle, iznose se informacije bez cilja da se publika uvjeri. Korisna organizacija za instruktivnu strategiju jer potiče razvoj kritičkog mišljenja	Naglasak na različitim perspektivama	Popularne teme o kojima je potrebno dati cjelovitije informacije kako bi publika samostalno oblikovala mišljenje: utjecaj društvenih medija na međuljudske odnose, organizacija rada na daljinu, uloga standardiziranog vrednovanja u obrazovanju, utjecaj automatizacije industrijskih procesa na tržište rada itd.
9.	Valna organizacija glavnog dijela	Postupno se kroz ponavljanja, priče i ilustracije osnažuje "val" odnosno učinak koji govornik postiže od publike. Nakon što postigne vrhunac, "val" se spušta kroz ponavljanje, parafraziranje i zaključivanje te se uvodi nova ključna informacija ili novi sadržaj te se njime izgrađuje novi val	Teme koje pobuđuju emocije koje su povezane s uvjerenjima i stavovima; najčešće ih smatramo općeljudskim temama	Snažna emocionalna poruka, predočivi primjeri, priče itd.	Teme koje su publici važne, no za koje su važniji emotivni i etički dokazi nego konkretni podatci, činjenice ili definicije. Primjerice, važnost inovacija za razvoj tehnologija, stilovi vođenja, uloga umjetnosti u društvu, vrijednost obrazovanja, osobni razvoj itd.

10.	Spiralna organizacija glavnog dijela	U ovakvoj organizaciji glavnog dijela do izražaja dolazi povećanje, rast određene dimenzije (količine, intenziteta, troška). Informacije iznesene na početku su manje u odnosu na one iznesene na kraju spirale	Teme koje pobuđuju emocije ali uključuju i dramatičan efekt, vrlo često su to kontroverzne teme	Naglasak na procesu rasta i dramatičnim posljedicama	Teme poput vršnjačkog nasilja, utjecaja umjetne inteligencije na društvo, ovisnost, zlostavljanje žena, svemirska putovanja itd.
11.	Zvezdasta organizacija glavnog dijela	Ova organizacija glavnog dijela sastoji se od središnje teme/točke iz koje proizlaze podtočke koje su međusobno ravnopravne, a govornik ovisno o profilu publike bira od koje će točke krenuti i koju naglasiti. U zaključku govornik povezuje sve krakove zvijezde	Struktura je prikladna za brojne teme kod kojih za strukturu glavnog dijela možemo primijeniti i klasične obrasce. Budući da se radi o suvremenijem organizacijskom obrascu, primjeri su često zabijeljeni u političkim govorima jer informativna struktura dodaje određenu svježinu	Usmjerenost na publiku budući da takva organizacija glavnog dijela omogućava govorniku da mijenja redoslijed iznošenja informacija ovisno o profilu, ali i reakciji publike. Stoga, ako se radi o nezainteresiranoj publici, može izabrati podtemu koja će privući njihovu pozornost	Izbor tema na koje se primjenjuje ova organizacijska struktura je velik. Ono što je važnije jest da je izbor podtema koje čine krakove zvijezde ključan. Dakle, ako govorimo o obrazovanju i njegovoj važnosti, podteme mogu biti dostupnost kvalitetnog obrazovanja, cjeloživotno obrazovanje, utjecaj tehnologije na obrazovanje, utjecaj nastavnika na buduće generacije.

U najavi organizacije ovog potpoglavlja (4.3.1.) spomenuli smo da oblikovanje informacija u glavnom dijelu ovisi o strategiji te da ćemo razraditi postupke oblikovanja informacija za instruktivnu strategiju. Tako oblikovane informacije ugrađuju se u neku od ranije opisanih organizacija glavnog dijela, a glavni povezuje s uvodom i zaključkom u cjelovitu strukturu - kompoziciju govora.

Podsjetimo se, cilj instruktivne strategije jest poučiti, dakle primijeniti stečeno znanje, te je odnos razina objektivnog i subjektivnog znanja ključna dimenzija publike koju treba razmotriti tijekom pripreme. Ako postoji razlika između dvije dimenzije znanja, uvodni dio govora ili predavanja, ili neke pripremne aktivnosti, osvijestit će publiku (učenike, studente, polaznike edukacije) o tome. Razlika između informativne i instruktivne strategije jest naučenost. Prilikom primanja informacije od publike se ne očekuje da nauči informacije, može ih se dosjećati, ne mora ih pohraniti u dugoročnu memoriju. Ne razrađujući dalje određenje učenja, treba istaknuti da naučen sadržaj, odnosno, izraženo visokim stupnjem apstrakcije, naučena informacija implicira da je primatelj dalje primjenjuje o čemu nam govore ishodi učenja koji uključuju primjenu, analizu, sintezu, vrednovanje i kreiranje odnosno stvaranje. Marsh (1983) razlikuje tri procedure oblikovanja poruke u poučavanju koje ovise o sadržaju poruke, a primjenjuju se različito u poučavanju koncepata (A), njihovih detalja (B) i procesa (C). Uz objašnjenja u nastavku donosimo i jednostavne primjere koji ilustriraju takvo oblikovanje poruke.

A) Ako poučavamo koncepte, poruku oblikujemo u sljedećim koracima:

1. Definiranjem koncepta koji je važan za razumijevanje stvarnosti i većina udžbenika se, ili bi se trebala, temelji na definiciji jer njihova prisutnost i kvaliteta pokazuju kvalitetu poučavanja,
2. prikazom prototipa,
3. isticanjem ključnih karakteristika,
4. primjerom prototipa koji se analizira prema ključnim karakteristikama,
5. primjerom složenijeg prototipa koji se analizira prema ključnim karakteristikama.

Za poučavanje koncepta ključna su tri elementa: definicija, prototip i ključne karakteristike prototipa.

PRIMJER OBLIKOVANJA INFORMACIJE ZA POUČAVANJE KONCEPTA DEMOKRACIJE

1. Demokracija je sustav vladavine u kojem su vlast i političke odluke podložne volji građana. To znači da ljudi imaju pravo sudjelovati u donošenju odluka i izabrati svoje predstavnike koji će ih zastupati.
2. Prikaz prototipa demokracije jest izborni proces. Primjeri izbornog procesa mogu biti izbori za premijera, predsjednički izbori ili izbori za gradonačelnika.
3. Isticanje ključnih karakteristika donosi informacije o pravu glasa, slobodi izražavanja, vladavini prava i poštivanju ljudskih prava.
4. Analizirajući izabrani izborni proces treba istaknuti da građani biraju kandidate koji će ih predstavljati, slobodno izražavaju svoje političke stavove pazeći na koncepte poput izborne šutnje, da se izbori održavaju redovito te da se tijekom izbora poštuju zakoni koji ih reguliraju te ljudska prava.
5. Kao složeniji prototip demokracije možete navesti parlamentarne izbore. Tijekom parlamentarnih izbora biraju se zastupnici koji čine parlament. Koncept se ponešto razlikuje od, primjerice, predsjedničkih izbora jer uključuje izborne jedinice i stranačke liste zbog čega nije sigurno hoće li parlamentarni zastupnik koji predstavlja pojedinca biti osoba za koju on/ona glasa, za razliku od predsjedničkih izbora na kojima se glasa baš za određenog pojedinca. Na taj način se ilustrira kako se demokracija, dakle politički izbor građana, može razlikovati, no zajedničke su ključne osobine poput prava glasa i vladavine prava.

B) Za razliku od koncepta, poučavanje detalja treba biti drugačije. Što informacijskim rječnikom znače detalji? U nastavi retoričke teorije to su, primjerice, imena, datumi, ključne ili stručne riječi, u prirodnim znanostima formule, na nastavi stranog jezika priložne oznake vremena itd. Vidimo da je količina informacija koju treba naučiti drugačija u usporedbi s konceptima. Više informacija dovodi do većeg opterećenja radnog pamćenja. Strategije koje će se primijeniti su tehnike zapamćivanja i potkrjepljivanje točnih odgovora i sastoje se od sljedećih koraka:

1. prikaza cjeline,
2. ponovljenog prikaza cjeline koji se raščlanjuje pitanjima koja služe za osvježavanje složenijih dijelova i ovise o profilu publike,
3. izdvajanja složenijih dijelova,
4. izbora tehnike zapamćivanja,
5. ponavljanja složenijih dijelova,
6. povezivanja dijelova u cjelinu.

PRIMJER OBLIKOVANJA INFORMACIJE ZA POUČAVANJE DETALJA – VRSTE RIJEČI

1. Cjelinu prikazujemo tako da objasnimo da svaka riječ pripada određenoj vrsti i da ih ima deset. Dije se u dvije skupine; promjenjive i nepromjenjive vrste riječi. Promjenjive vrste se mogu mijenjati i ta podjela je važna da bismo razumjeli kako i zašto se riječi mijenjaju. Promjenjive vrste riječi su imenice, zamjenice, pridjevi, glagoli i brojevi. Nepromjenjive vrste riječi su prilozi, prijedlozi, veznici, čestice i usklici.
2. Ovisno koga poučavamo vrstama riječi, možemo postaviti pitanja poput: Zašto svaka riječ pripada određenoj vrsti? Koliko kategorija vrsta riječi postoji u hrvatskom jeziku?
3. Budući da su neki brojevi nepromjenjivi, a neki prilozi promjenjivi, ovisno o profilu publike, to se može izdvojiti kao složeniji dio. Ako te karakteristike brojeva i priloga ne izdvajaju, onda složeniji dio mogu biti različite vrste promjena kod ostalih promjenjivih riječi. I ovdje, ovisno o profilu publike, treba odlučiti hoće li se spominjati metajezične termine poput deklinacije i sl.
4. Tehnika zapamćivanja za vrste riječi može uključiti podjelu u dvije kategorije koja kod mlađe publike uključuje ruke gdje jedna ruka predstavlja promjenjive, a druga nepromjenjive riječi, budući da ih u svakoj kategoriji ima pet. Jedan prst predstavlja jednu vrstu riječi. Ili promjenjive vrste riječi pamtimo memotehnikom rečenice *Izvadi Zimi Prvo Brzo Gljive* ili *Uvijek Ponedjeljkom Prvo Vadimo Čokoladu*.
5. Ponavljanje složenih dijelova može uključiti prepoznavanje primjera promjenjivih i nepromjenjivih riječi u rečenici uz pokrjepljivanje točnih odgovora.
6. Povezivanje dijelova u cjelinu bismo razradili samostalnom analizom kraćeg odlomka koji uključuje primjere promjenjivih i nepromjenjivih riječi.

Postupak oblikovanja informacija za poučavanje koncepata (A) obuhvaća definiranje, prototip i najvažnije karakteristike, dok je za poučavanje detalja (B) važna cjelina, raščlanjivanje u dijelove te njihovo zapamćivanje. Konačno, za poučavanje procesa (C) ključni koraci su konačni cilj unutar cjeline, ključno pravilo koje regulira proces i primjer koji kreće od jednostavnijeg do složenijeg.

Razrađeno prema Marshu (1983) koraci u poučavanju procesa (C) su sljedeći:

1. prikaz cilja/rezultata procesa,
2. povezivanje cilja i konteksta,
3. određivanje temeljnog pravila, odnosno ključnog načela,

4. prikaz najjednostavnijeg primjera odnosa ili procesa koji se poučava,
5. izdvajanje ključnih elemenata u tom primjeru,
6. prikaz složenijeg primjera odnosa ili procesa koji se poučava,
7. prikaz temeljnog pravila.

PRIMJER OBLIKOVANJA INFORMACIJE ZA POUČAVANJE PROCESA – PRIPREMA TJESTENINE

1. Cilj je, odnosno rezultat procesa, skuhanja tjestenina. Proces uključuje početnu točku u kojoj je tjestenina suha i tvrda te završnu u kojoj je skuhanja.
2. Nekuhanja tjestenina nije jestiva, dakle, proces se čini samorazumljivim s obzirom na cilj.
3. Kuhanje, odnosno termička obrada hrane, čini brojne namirnice jestivima.
4. Jaje, tjestenina, povrće i brojne druge namirnice kuhane u vodi postaju jestive. Namirnicu, konkretno tjesteninu, treba staviti u kipuću vodu i kuhati zadani broj minuta.
5. Povišena temperatura tijekom procesa kuhanja mijenja sastav različitih namirnica zbog čega termička obrada namirnica tijekom određenog vremena rezultira hranom prikladnom za konzumaciju.
6. Namirnice se ne moraju kuhati u vodi, tehnike kuhanja poput pirjanja, prženja ili pečenja uključuju povišenu temperaturu i čine namirnice prikladnim za konzumaciju. Također, kuhanje različitih namirnica je vremenski drugačije, stoga odnos namirnica-tehnika-vrijeme određuje složenost procesa. Proces pripreme pašticide, koji uključuje obradu mesa povrćem i začinima, mariniranje mesa, naglo prženje velikog komada, sporo prženje mesa, povrća i začina te izradu umaka, znatno je složeniji.
7. Termičkom obradom, dakle kuhanjem, namirnice postaju hrana, odnosno suha tjestenina postaje jestiva.

Poučavanje procesa, mreža i odnosa ne mora biti sekvencijalno jer se pojedini dijelovi procesa mogu događati istovremeno. Ovaj jednostavni primjer ilustracija je već spomenutog cilja procesa (jestiva hrana), ključnog pravila (izlaganje namirnica povišenoj temperaturi) te primjera jednostavne termičke obrade (kuhanje u vodi). Procesi su često složeniji od ovog, no spomenuti ključni elementi olakšat će poučavanje procesa općenito. Budući da u priručnicima o javnom govoru nema informacija o poučavanju, jer su oni usmjereni ili na uvjeravanje ili na informiranje publike, ovakve ćete upute pronaći u metodičkim ili didaktičkim priručnicima koji su manje usmjereni na oblikovanje same informacije, iako je to važna vještina za sve nastavnike.

4.3.2. Priprema uvoda i zaključka

Komunikacijska funkcija pojedinog dijela strukture govora važna je za određenje uvodnog dijela. Dakle, treba objasniti funkciju uvoda i postupke kojima se on ostvaruje. Iako Aristotel smatra da uvod govora nije nužan te da liječi slabosti publike (Vlašić i Pletikos, 2006), danas bismo, zbog informacijske opterećenosti i zagušenosti, ipak rekli da je uvod ključan. Uvod treba privući pozornost publike te uspostaviti odnos između govornika, publike i teme. Privlačenje pozornosti počinje zaglavljem koje sadržava bontonske elemente (pozdravljanje, predstavljanje, oslovljavanje) i nastavlja se u cijelom govoru, bilo govorničkim sredstvima ili govornom izvedbom. Uspostavljanje odnosa unutar govorničkog trokuta (govornik, publika i poruka) ostvaruje se informacijama o važnosti teme za govornika i/ili publiku te uspostavljanjem autoriteta govornika. Autoritet tu ne mora biti isključivo vezan uz profesionalne kompetencije govornika, dapače, on može proizići iz same činjenice da mu je tema važna te da ju je zbog toga dodatno istražio, smislio neko rješenje koje će predstaviti i sl. Već smo spomenuli da se autori razlikuju po tome koje elemente strukture govora smatraju uvodom, a koje glavnim dijelom. Neovisno o tome gdje koji dio pripada, važno je da se prije središnjeg dijela, iznese središnja misao i najavi struktura govora. Manje iskusne govornike prepoznamo po vrlo eksplicitnom navođenju tvrdnje i oštrim prijelazima između pojedinih dijelova govora, posebno u uvodu. Jednostavnije, to znači da manje vješt govornik može čitajući u priručniku o pripremi govora takvo objašnjenje uvoda samo izgovoriti svoju središnju misao, ali je može razraditi kroz priču kojom se kontekstualizira tema da bi publika praćenjem govora prepoznala središnju misao.

Slijedeći Škarićevu kompoziciju govora, koja je danas najraširenija u hrvatskoj govorničkoj pedagogiji, objasniti ćemo dijelove uvoda. **Zaglavlje** uključuje tri bontonska elementa: **pozdravljanje, predstavljanje i oslovljavanje**. Dijelovi zaglavlja nisu samo znak pristojnosti, nego služe i za objavu da je govornik preuzeo riječ (pozdravljanje), zatim za uspostavljanje vjerodostojnosti govornika i uspostavljanje dobrih odnosa između govornika i publike (predstavljanje i oslovljavanje). U manje formalnim govorničkim situacijama pozdrav nije potreban, ako se govornik ranije sa svima pozdravi. Također, ako ga moderator, nastavnik ili predsjedavajući prethodno najavi imenom i prezimenom, nema smisla tu informaciju ponavljati. Kad govornik izgovara svoje ime i prezime treba paziti na razgovjetnost. Vrlo često u praksi primjećujemo kako ljudi osobno ime izgovore brzo i nerazgovjetno, najvjerojatnije zbog treme koja je na početku govora najizraženija, a onda i zbog toga što nama vlastito ime nije jako informativno. Govornički je prikladno povezati sebe i temu, bilo jednostavnom najavom o čemu će govoriti ili nešto figurativnijim postupcima (*Ne stojim danas za ovom govornicom kao nastavnica nego kao roditelj*). U literaturi se povezivanje govornika i teme naziva prigodnom funkcijom koja doprinosi vjerodostojnosti i najavljuje temu. Oslovljavanje može i prethoditi predstavljanju, ali oba elementa treba izgovoriti kako bi se stvorio prikladan komunikacijski kontekst. Publiku se oslovljava slijedeći hijerarhiju. Prvo se oslovljava hijerarhijski najviši član publike, a onda redom slijedeći

pravilo od daljeg prema bližem. Publiku možemo osloviti kao grupu, posebno ako nam nisu poznati hijerarhijski odnosi, ali i kao pojedince, u svečanim prigodama kad već putem oslovljavanja veličamo prisustvo i prigodu. Tijekom hijerarhijskog oslovljavanja poželjno je dodati epitet uz pojedinog člana publike (poštovani, cijenjeni, dragi). Prilikom uporabe epiteta pripazite na značenje riječi štovani. Zaglavlje određuje stupanj formalnosti govora ili prigode, ali i govornikov jedinstveni stil. Drugi dio uvoda je **predgovor** koji se sastoji od dva dijela, **stvaranja naklonosti prema govorniku i zanimanja za temu**. Već smo spomenuli da proces stvaranja naklonosti prema govorniku započinje prilikom izgovaranja prve riječi. Čak i ranije. U trenutku kad se podijeli informacija da je određena osoba govornik.

Osim bontonskim elementima iz zaglavlja, naklonost prema govorniku se stječe izrazima poštovanja prema publici (npr. *Velika mi je čast govoriti pred ovom publikom*), informacijama o povodu, okolnostima, razlozima i ciljevima govora (Škarić, 1982: 76, 2000: 70). Nadalje, naklonost se stječe i retoričkom skromnošću, oblikom humora, najčešće na vlastiti račun, citatom povezanim s temom ili parafrazom citata te povezivanjem govornika s temom. U tom slučaju stvaranje zanimanja za temu slijedi prirodno iz prvog dijela predgovora. Vlašić i Pletikos (2006) temeljem analize poznatih govora donose još postupaka stvaranja naklonosti prema govorniku. To su vlastito iskustvo govornika koje je povezano s temom, prijašnji zajednički susret govornika i publike, audio-vizualna građa (fotografija, poster, grafikon, video ili audio primjer) ili izazivanje zaprepaštenja. Izbor, naravno, ovisi o govorničkoj situaciji, izabranoj temi i karakteristikama publike, ali i stilu, odnosno kreativnosti samoga govornika.

Kada govori o temi Škarić (2000) spominje **najavu** i **smještaj teme**. Najava teme pripada predgovoru, dakle uvodu, i doprinosi logičnosti u govoru jer smanjuje informativnost sadržaja koji slijedi. Govornici najčešće najavljuju temu riječima *Govorit ću o tomu i tomu*. Također, teme su najčešće iznimno široke što otvara mogućnost iznimne atribucije. Atribucija ne mora nužno biti negativna, uostalom, atribucija i povećava stupanj spremnosti publike, no dobro je na početku suziti temu, odnosno obavijestiti publiku o čemu neće biti riječi. Na primjer, ako govorimo nastavnicima tijekom stručnog usavršavanja o važnosti govorničkih vještina, možemo reći kako su one izrazito važne budući da je suvremeno društvo prestalo biti gutemberška civilizacija oslonjena na pisanu riječ, nego je zbog razvoja tehnologije postalo multimodalna civilizacija u kojoj govorenje ponovo preuzima glavnu ulogu u komunikaciji, te se neće govoriti o razvoju govorničkih vještina kod učenika, već o nastavniku kao govorniku. Najava teme ili glavnih točaka, osim u uvodu, pojavljivat će se i u glavnom dijelu budući da to doprinosi lakšem praćenju govora. Smještaj teme daje publici prijeko potreban kontekst iz kojeg proizlazi potreba za govorenjem o samoj temi a potom i središnja misao. Smještaj teme može biti povijesni, prostorni, logički, vremenski ili neki drugi. Smještaj teme, ali i strukturu glavnog dijela, najčešće određuje sama tema. Ako govorimo o govorničkim vještinama kao temeljnim nastavničkim kompetencijama, naravno da ćemo temu logički smjestiti i kontekstualizirati u obrazovanju. Za smještaj teme

važno je da govornik u proces pripreme uključi i publiku jer će njihove karakteristike odrediti način na koji u uvodu govora treba pristupiti temi. U nastavku slijedi analiza uvoda TED govora Kena Robinsona *Ubijaju li škole kreativnost?* (engl. *Do Schools Kill Creativity?*).

Primjer	Analiza dijelova uvoda
Dobro jutro. Kako ste? Ovdje je sjajno, zar ne? Sve ovo ovdje me potpuno oduševilo. Zapravo, dosta mi je, odlazim.	Pozdravljanje Oslovljavanje Retorička pitanja Humor → djeluje na stvaranje naklonosti prema govorniku
Kroz konferenciju se provlače tri teme koje su važne za ono o čemu želim govoriti. Prvo je nevjerojatna ljudska kreativnost u svim prezentacijama koje smo vidjeli i kod svih sudionika. Tolika raznovrsnost i širina. Drugo je da nas to dovodi u situaciju da nemamo pojma kamo će nas sve to dovesti u budućnosti. Nemamo pojma kako će se to razviti	Referiranje na kontekst te povezivanje teme govora s kontekstom – TED konferenciju na kojoj drži govor Stvaranje zanimanja za temu
Mene jako zanima obrazovanje - zapravo, svatko je zainteresiran za obrazovanje. Zar ne? Ovo mi se čini vrlo zanimljivim.	Nastavak stvaranja zanimanja za temu uz najavu teme i smještaj teme Povezivanje publike i teme (... <i>zapravo svatko je zainteresiran za obrazovanje</i>)
Ako ste na domjenku i kažete da radite u školstvu – doduše, ako radite u školstvu, onda niste često na domjencima. Ne pozivaju vas. I nikad vam ne uzvraćaju pozive. Zanimljivo. To mi je čudno. No, ako vas pozovu, i netko vas pita: “Čime se bavite?” a vi odgovorite da radite u školstvu, vidite kako problijede. Vidite kako se pitaju: “O Bože, zašto ja?! Moja jedina slobodna večer u tjednu.” Ali ako ih pitate za njihovo obrazovanje, pribiju vas na križ. Jer to je jedna od onih stvari koje su duboko u čovjeku, koje su mu jako važne, zar ne? Poput vjere, novca i takvih stvari.	Stvaranje naklonosti prema govorniku i zanimanja za temu kroz priču i humor na vlastiti račun.
Obrazovanje mi je jako važno, mislim da nam je svima. Ono nam je svima iskonski važno, dijelom jer očekujemo da će nas ono odvesti u tu budućnost koju još ne možemo pojmiti.	Stvaranje zanimanja za temu – ukazivanje na važnost teme.

Razmisлите, djeca koja kreću u školu ove godine ići će u mirovinu 2065. Nitko nema pojma – usprkos svim stručnjacima koje smo slušali ovih dana – kako će svijet izgledati za pet godina. A ipak se očekuje da ih obrazujemo za taj svijet. Mislim da je nepredvidljivost golema.	Stvaranje zanimanja za temu – zapanjujući podatci.
I treće je, svi smo se složili, koliko nevjerojatnu sposobnost za inovaciju imaju djeca. Na primjer, Sirena je sinoć bila zapanjujuća, zar ne? Što sve ona može! Ona jest iznimna, ali ne mislim da je iznimka u dječjem svijetu. Ovdje se radi o osobi nevjerojatne predanosti koja je talentirana. A ja mislim da sva djeca imaju ogromnu nadarenost. A mi ju odbacujemo. Vrlo nemilosrdno.	Iako je udaljeno od prve dvije točke, referira se na kontekst konferencije i njezine tri karakteristike. Primjer kojim pokazuje da je prisutan na konferenciji. Povezivanje primjera i teme govora.
Želim govoriti o obrazovanju i želim govoriti o kreativnosti. Vjerujem da je kreativnost danas jednako važna u obrazovanju kao i pismenost. I trebamo se prema njoj jednako odnositi.	Najava teme, nastavak sužavanja. Središnja misao.
Hvala vam. To je to. To je sve. Hvala vam. Dakle, imam još 15 minuta. No dobro. Rođen sam...	Stvaranje naklonosti prema govorniku kroz humor.

Iz ovog se primjera vidi povezanost elemenata uvoda koji se isprepliću na prirodan i komunikacijski usmjeren način. Nema naglih prijelaza između pojedinih dijelova uvoda, a govorničke vještine Kena Robinsona potvrđuju se kroz prilagodbu kontekstu. Treba imati na umu da se TED govori pripremaju mjesecima unaprijed, ali Robinson, u posljednjoj fazi pripreme, dakle poslije prvog dana TED konferencije na kojoj govori, vješto dodaje trenutni kontekst koji dijeli s publikom i na taj način stječe dodatnu naklonost. Možemo analizirati velik broj uvoda te ćemo doći do zaključka da se koriste različiti postupci no zajedničko im je da se temelje na vjerodostojnosti govornika (Vlašić i Pletikos, 2006) uz prisustvo skromnosti i duhovitosti koje, ovisno o kulturološkim čimbenicima, mogu biti više ili manje važne. To vidimo i iz ovog primjera u kojem se ponavljaju postupci stvaranja naklonosti prema govorniku od govornika koji je izniman autoritet za temu o kojoj govori, velik broj točaka humora uobičajenih za britansku kulturu te dozu skromnosti koja proizlazi iz Robinsonove dobi i govorničkog obrazovanja koje se temeljilo na retoričkoj skromnosti, a koje je kod mlađih govornika rjeđe vidljivo.

Uvod u govoru Kena Robinsona traje oko tri minute što nas dovodi do pitanja o vremenskom određenju uvoda. Koliko uvod treba trajati? Sam govor traje oko 18 minuta koliko je i formalno trajanje TED govora. Lucas (2008) navodi da bi uvod trebao trajati 10 do 20 % ukupnog trajanja govora, u ovom slučaju između 100 i 200 sekunda, odnosno 1,5 do 3,5 minute, što odgovara vremenskim omjerima u analiziranom primjeru.

Duži uvodi su potrebni kad je publika manje spremna za slušanje, odnosno kad je stupanj neslaganja u slučaju uvjeravanja izraženiji.

Zaključak se naizgled može činiti jednostavnijim dijelom govora od uvoda. Govor je izgovoren i što sad može krenuti po zlu. No, treba imati na umu da su uvod i zaključak vremenski važni jer čovjek najbolje pamti te dijelove: početak uvoda i efektni završetak. **Sažetak**, kao dio zaključka, prilika je da se dodatno naglase ključne točke i ideje, najvažniji argumenti ili točke glavnog dijela. Opće je pravilo da se u sažetku ne iznose nove informacije, no neka istraživanja i teorijska promišljanja pokazuju i drugačije slučajeve. Naravno, ovisno o prigodi, publici i temi. U poučavanju definitivno nećemo iznositi nove informacije na kraju predavanja, ali u nekim drugim govorničkim situacijama donoseći nove informacije u sažetku može dovesti do njihovog snažnijeg efekta. **Poziv** je najčešće način na koji se komunicira specifični cilj govora, poziva se na reakciju ili promišljanje, dok je **efektni završetak** mjesto koje će publika zapamtiti te je rezerviran za jake, emotivno nabijene rečenice, figure, vrlo često parafraze ili citate. Dijelove zaključka također ćemo ilustrirati primjerima iz govora Kena Robinsona.

Primjer	Analiza dijelova zaključka
Ono što TED slavi je dar ljudske mašte.	Osvrt na kontekst konferencije, postupak kojim povezuje uvod i zaključak (<i>umjesto da uvede zaključak uobičajenim izrazima – da sažmem, da zaključim</i>).
Moramo se potruditi da taj dar koristimo mudro i da spriječimo neke scenarije o kojima smo ovdje govorili.	Poziv
Jedini način da to postignemo je da prepoznamo svo bogatstvo naših stvaralačkih sposobnosti i da u svojoj djeci vidimo nadu koja ona i jesu. Naš je zadatak obrazovati njihovo cijelo biće tako da bude spremno za tu budućnost.	Sažetak
Usput – mi možda nećemo vidjeti tu budućnost, ali oni hoće. A naš je posao da im pomognemo da nešto od toga naprave.	Efektni završetak
Hvala vam.	Zahvala

Na kraju ćemo, kako bismo izbjegli čestu pojavu da se govornici slijepo drže izabranog predloška strukture govora, dodatno naglasiti sljedeću poruku koja se vidi i u brojnim prethodnim objašnjenjima i primjerima. Različiti će govornici u različitim govorničkim situacijama oblikovati svoje govore na različite načine. Iz toga proizlazi važnost govorničkog obrazovanja i ljepota poučavanja govorničtva. U cijelom govoru, ali posebno u uvodu i zaključku, stil govornika i kreativnost snažno dolaze do izražaja. Stoga govornička pedagogija ne smije preciznim ili čak rigidnim uputama ograničavati govorničku kreativnost, nego davati smjernice za što kvalitetnije i uspješnije govore.

4.4. Govornički postupci: obrazlaganje, jezik i figurativnost

Naziv govornički postupci obuhvaća upute za oblikovanje govora u najširem smislu te sadržajno uključuje **postupke obrazlaganja**, koji doprinose jasnoći, **jezično oblikovanje** te **spontanu figurativnost**. Ovi govornički postupci čine tri neizostavna koraka odnosno tri odlike javnoga govora koji, uz govornu izvedbu, utječu na procjenu publike o tome je li govor dobar ili loš. Nejasni i nelogični govori ne ostvaruju svoj cilj, bilo da je cilj uvjeravanje ili poučavanje tj. instruiranje, te kod kritične publike, koju težimo stvoriti, u potpunosti uništavaju etos govornika. Pisani diskurz je zamoran, nepregledan odnosno nepredodiv i često sveden samo na obrazlaganje tj. iznošenje govornikovog mišljenja u dugim, naizgled učenim rečenicama, bez elemenata obrazlaganja. Nefigurativan govor vrlo često djeluje suhoparno, informacije su oblikovane tehnički ili formulaično te ih povezujemo s administrativnim diskurzom, što na možemo ilustrirati primjerima poput podnošenja raznih zakonom propisanih financijskih izvještaja u kojima ni ne očekujemo figurativnost.

Kao što smo najavili u *Predgovoru*, ali i na početku ovog poglavlja, kritičko mišljenje, odnosno teorija argumentacije u širem, a retorička argumentacija u užem smislu, velika su znanstvena područja i teme koje nisu neznčajne u govorničkoj pedagogiji. One su neupitno dio naprednoga govorničkog obrazovanja i ciljanih edukacija te nam se čini da je u ovoj knjizi dovoljno samo iznijeti i podsjetiti na osnove argumentacije što zainteresirane čitatelje može motivirati za daljnje istraživanje. Kad kažemo podsjetiti pozivamo se na znanja stečena u formalnom ili informalnom kontekstu jer su osnove argumentacije poznate iz općeg obrazovanja iz područja filozofije, tj. uže logike, znanja o pisanju argumentativnog eseja te drugih tekstova koji se temelje na izvorima (engl. *source-based writing*), ali i iz svakodnevne komunikacije tijekom koje obrazlažemo svoje mišljenje i stavove. Zato ne možemo zaključiti da je obrazlaganje koje uključuje govornikovo mišljenje (kazivanje) te potkrijepe, tj. argumente u užem smislu (dokazivanje), govornicima na početku govorničkog obrazovanja potpuno nepoznato.

Obrazlaganje u javnom govoru ima jednu od tri funkcije: **dokazivanje, razjašnjavanje i ilustriranje**. Ako funkcije obrazlaganja povežemo s govorničkim strategijama, prilikom uvjeravanja i argumentiranja sadržaj zapravo dokazujemo i razjašnjavamo.

Razjašnjavamo ga i prilikom informiranja, instruiranja te interpretiranja, dok je funkcija ilustriranja sadržaja prisutna u komunikaciji općenito, dakle u svim strategijama. U dokazivanju, razjašnjavanju ili ilustriranju koristiti ćemo sljedeće: podatke - najčešće statističke, **autoritete** tj. informacije koje prikupimo od stručnjaka ili iz stručnih izvora, znanstvene ili povijesne **činjenice**, ali i **priče** i **primjere** te **definicije** i **opise** (Campbell i sur., 2015; Coopman i Lull, 2012; Jaffe, 2016; Lucas, 2008; Osborn, 2012; Tucker i sur., 2019).

Podatak je brojčana informacija zbog čega se često prenosi u kombinaciji s činjenicama koje određeni broj potvrđuje. Brojevi su mjerljivi i predočivi te su neupitno snažni elementi dokazivanja, no, zbog nerazumijevanja koncepta statistike, brojevi se vrlo često pogrešno tumače. Stoga je preduvjet kritičkog mišljenja konceptualno razumijevanje statistike. Statistički podatci nisu samo brojevi. Prikupljanje i organizacija brojčanih podataka jest bit statističke obrade podataka iz koje proizlazi analiza podataka, njihova usporedba ili interpretacija te razumijevanje u određenom širem kontekstu. Uporaba statističkih podataka u govorništvu dolazi s određenim napomenama. Važno je navođenje izvora podataka te treba pripaziti na koji način te informacije govornik treba jezično oblikovati. Statistički izvori, kao i svi ostali izvori, trebaju biti pouzdani i valjani, sa statističkim podatcima ne treba pretjerivati niti je potrebno pretjerano objašnjavati teorijsku podlogu statističke obrade, a statističke podatke, odnosno brojčane podatke općenito, treba oslikati odnosno oprimirati kako bi se postigla predočivost u govoru i izbjegao iznimno visok stupanj apstrakcije.

Informacije koje prikupimo od autoriteta vrijedne su onoliko koliko i autoritet, stoga je, ako prenosimo nečiju izjavu ili komentar, važno uspostaviti autoritet tog stručnjaka ili izvora. U literaturi ćemo takvu vrstu dokaza često povezati sa svjedočanstvom, no ona ne moraju dolaziti isključivo iz usta autoriteta, već koristimo i druge pisane izvore, posebno u znanosti. Za neke teme informacije možemo prikupiti kroz svjedočanstva od kolega ili vršnjaka, a u zdravicama i od obitelji. Iako ih nećemo smatrati autoritetima u općem smislu, njihovo mišljenje u takvom govoru ima jednaku važnost kao i autoritet.

Činjenice su također prilično snažni elementi dokazivanja. Nije ih jednostavno razlikovati od tvrdnji, a ponekad ni od mišljenja, tj. iznošenja razloga. Sljedeća će ilustracija pojasniti navedeno. Rečenica *Zemlja je okrugla* nije uvijek bila činjenica, no danas jest. Ovisno o profilu publike, misleći prvenstveno na dob i predznanje publike, znanstvene činjenice s ciljem poučavanja treba objasniti i ilustrirati. Primjere za to lako pronalazimo u nastavi kada se objašnjava da voda vrije na 100°C, ili da bjelanjčevine, ovisno o vrsti, koaguliraju na temperaturama preko 50°C. Pitanje koje kritični studenti znaju postaviti na spomen vrenja vode ili koagulacije na jest radi li se o činjenici ili podatku. Činjenica je da i voda i bjelanjčevine pokazuju određene promjene na povišenoj temperaturi, a ta je informacija dodatno precizirana konkretnim podatkom o visini temperature.

Priče smo spominjali kao dijelove strukture govora, budući da se mogu javiti u svim dijelovima strukture, no korisno je osvijestiti njihovu komunikacijsku funkciju koju često vidimo u primjerima TED govora. Priče i anegdote djeluju poticajno na publiku, razjašnjavaju i naglašavaju određene informacije i ideje te vrlo često djeluju na emocije. Prisjetite se samo priče iz govora Kena Robinsona u kojem djevojčica crta Boga. Kako bismo lakše osmislili priču ili anekdotu, što u zdravicama predstavlja izazov, nabrojiti ćemo vrste priča: **osobne**, koje trebaju biti istinite, **književni narativi**, potom **povijesni**, koji će poslužiti kao snažniji dokazi od osobnih te **hipotetske** priče kroz koje se kontekstualizira moguća ili buduća informacija.

Primjeri su govornički najdojmljiviji iako su nešto slabiji dokazi. U našoj govorničkoj pedagogiji profesor Škarić često je naglašavao razliku između primjera i ilustracije temeljene na kriteriju (ne)reprezentativnosti, no u većini drugih izvora razlika nije naglašena. Primjer mora biti lako razumljiv i dostupan, nešto što publika može brzo izvući iz svojeg sjećanja ili iskustva. Problem s primjerima javlja se među generacijama; nešto što je bilo dio općeg znanja i kulture brojni pripadnici novijih generacija ne poznaju. Na primjer, ako za ilustraciju dobroga govora želimo upotrijebiti voditelja središnje informativne emisije, trebamo biti svjesni da te govornike mlađe generacije ne poznaju.

Definicija je iznimno važan postupak dokazivanja. Kada govorimo o definiciji ne mislimo na lako dostupne rječničke definicije ili enciklopedijske natuknice, niti na prve rezultate internetskih tražilica, već na postupak ograničavanja i razgraničavanja, odnosno preciziranja informacija. Cambell i sur. (2015) u retorici razlikuju deset vrsta definicija (rječničku, stipulativnu, autoritetovu, negativnu, etimološku, definiciju iz primjera, analogijsku definiciju, kontekstualnu definiciju, definiciju na temelju sinonima te operacionalizacijsku definiciju koja sadržava proces). Vjerujemo da su rječnička te negativna definicija poznate budući da se često navode i u drugim izvorima (Škarić, 2011), dok za neke od spomenutih vrsta definicija možemo raspravljati jesu li zaista definicije, poput one koja proizlazi iz sinonima (npr. sinonimi za retoriku su uvjeravanje i komunikacija). No, neupitno je da se u kontekstu preciziranja informacija kao cilja definiranja sve nabrojene potkategorije definicije mogu koristiti u praktičnoj pripremi govora. Stipulativna definicija smatra se govornički najprikladnijom i najučinkovitijom jer njome govornik postavlja granice pojma ili informacije te precizno određuje značenje koje dijeli s publikom. Parafrazirat ćemo Cambella i suradnike za primjer stipulativne definicije koji kažu da je retorika diskurz sažet u sedam P: svrhovit, poetičan, usmjeren na rješavanje problema, jasan, oblikovan tvrdnjama, pragmatičan i moćan (na engleskom to glasi: *...discourse that is purposive, poetic, problemsolving, public, propositional, pragmatic, and powerful*. Campbell i sur., 2015:103).

Opisi su jednostavna govornička sredstva na koju publika pozitivno reagira. Treba razlikovati opis od samog obrazlaganja ili, u užem smislu, od iznošenja mišljenja. Da bismo to postigli opisi se trebaju ili referirati na ljudska osjetila, jer nam često služe kod prenošenja tih informacija, ili odgovarati na temeljna informacijska pitanja (tko,

što, gdje, kada, kako i zašto). Opise ćemo koristiti za teme za koje je prikladna kronološka organizacija glavnog dijela.

Ako kontekstualiziramo govorničke postupke kroz faze pripreme govora, obrazlaganje se priprema u drugoj i trećoj fazi pripreme. Govornik elemente kojima će obrazlagati sadržaj prikuplja u prvoj fazi pripreme govora, u drugoj donosi odluke o izboru informacija koje će koristiti u govoru s obzirom na govornički zadatak i elemente početnog dizajniranja govora te dolazi do treće faze pripreme odnosno sastavljanja. Dakle, izabrane informacije, odnosno potkrijepe u fazi sastavljanja tekstualiziramo. Ono što je za sastavljanje važno jest razlika između govorenog i pisanog jezika (3.5.) i načina na koji se govornik obraća publici, što ostvarujemo govorenim jezikom.

Kao što smo ranije naveli, temeljne karakteristike govorenog jezika su jednostavnije sintaktičke strukture te konkretniji vokabular, odnosno korištenje tvorbeno jednostavnijih i predočivijih riječi. Dakle, rečenice trebaju slijediti strukturu subjekt-predikat-dopuna. Ako su rečenice duže, treba voditi računa o njihovom govornom ostvarenju. Preporuka jest da rečenice u javnom govoru nemaju više od 16 riječi (Atkinson, 2004) te ako su već prilično duge, da budu nezavisno složene jer ih se tako lakše može pretvoriti u jednostavne i govorno ostvariti obrascima ponavljanja. Nadalje, priložna oznaka, posebno vremena, trebala bi biti na prvom mjestu u rečenici jer se time daje naglasak tom vremenskom trenutku, dok se zamjenicom *mi* i svim njezinim oblicima postiže poistovjećivanje s publikom odnosno komunikativnost. Ona se postiže još i sažimanjem, uporabom modalnih izraza, odnosno konektora te postupcima opisanim kod funkcija uvoda – oslovljavanjem, povezivanjem publike i govornika, odnosno publike i teme, pričama, referiranjem na kontekst, parafriziranjem, analogijama itd. Usredotočimo li se na jezik, uputa koju će učitelj govornništva dati govorniku jest da koristi jednostavnije rečenice i riječi, da sažme, parafrizira te da komunicira s publikom.

Evo nekoliko primjera. Rijeka se naziva gradom koji teče, stoga niste mogli ne primijetiti naljepnice na automobilima sa sažetim i figurativnim izrazom *Volim grad koji teče*. Godine 2007. na promociji novog modela *iPhone* mobitela, Steve Jobs sedam puta tijekom predstavljanja ponavlja rečenicu *Danas Apple ponovo stvara mobitel* (engl. *Today, Apple reinvents the phone*) (Rossette-Crake, 2019). Poznat je i primjer iz govora Martina Luthera Kinga ml. *Sanjam* u kojem on tu rečenicu, a kasnije naslov govora, koja je eliptična i figurativna, ponavlja kroz cijeli govor. Eliptične rečenice su sažete, ali i slikovite, lako se pamte te postaju krilatice govora najčešće baš zbog ponavljanja u samom govoru.

Vježbe prilagodbe pisanog u govoreni diskurz dostupne su i u poglavlju o slušanju, a u nastavku ćemo ilustrirati neke od postupaka. Prvi je primjer iz video životopisa, vježbe kojom studenti razvijaju različite govorničke vještine. Primjer govorenog diskurza je kraći i sažetiji, informacijski bolje organiziran i prilagođen mediju.

VJEŽBA

Pisani diskurz

Kao što je navedeno u životopisu, prvo sam radila kao animatorica tijekom ljetne sezone, potom sam se dodatno obrazovala i stekla kvalifikaciju turističkog pratitelja te sam tijekom cijele godine pratila hrvatske grupe na autobusnim putovanjima po Europi šest godina sve dok nisam stekla dodatnu kvalifikaciju turističkog vodiča za područje Grada Zagreba i Zagrebačke županije iz čega je vidljivo bogato iskustvo u turističkoj djelatnosti u trajanju od deset godina.

Govoreni diskurz

Već dugo radim u turizmu. Iskustvo sam stjecala uobičajenim putem, kao i većina mladih. Prvo sam kao studentica ljeti radila kao animatorica u hotelima na Jadranu. Poslije toga sam šest godina radila kao turistički pratitelj. Vodila sam hrvatske putnike autobusom po Europi. Od prošle godine predstavljam Zagreb i županiju stranim gostima. Moram priznati da su sva ta iskustva bila zanimljiva i intenzivna. Uostalom, svima su, zar ne? Mojih deset turističkih godina.

U sljedećem primjeru rečenicu tipičnu za administrativni funkcionalni stil pojednostavljujemo i činimo komunikacijski prihvatljivijom. U poslovnoj komunikaciji jednostavnost izraza, osim što olakšava razumijevanje poruke, podiže vjerodostojnost osoba na upravljačkim pozicijama.

VJEŽBA

Pisani diskurz

Implementacija novih protokola tijekom sljedećeg razdoblja, utjecat će na organizaciju radnih procesa s ciljem optimizacije odnosa poslova i dostupnih kadrovskih resursa.

Govoreni diskurz

Tijekom sljedeća tri mjeseca primijenit ćemo nova pravila u radu. Cilj nam je bolja organizacija rada zbog manjeg broja zaposlenika.

Figurativne odnosno nedoslovne izraze koristimo svakodnevno i spontano. Oni nam omogućavaju naglasiti ili ilustrirati informacije koje želimo prenijeti (npr. *Gušim se u papirima.*), na jednostavan način prenijet složene ideje (npr. *Prošla baba*

s kolačima.), izraziti emocije (npr. *Srce mi se slama.*), pokazati pripadnost određenoj društvenoj zajednici i kulturi, ali i izraziti svoju kreativnost, što se često zna povezivati i s afektivnošću. Kulturološke informacije u figurama lako se ilustriraju u kontekstu prevođenja jer prevoditelju nisu nimalo lagan zadatak. Figurativnost je važna karakteristika ljudske kognicije i komunikacije te je široko interdisciplinarno istraživačko područje (Colston, 2015), međutim, još uvijek su rezultati istraživanja o figurativnosti iz različitih područja raspršeni pa čak i nepovezani te za razumijevanje kreativnih procesa u podlozi figurativnih izraza nisu razrađene zaokružene teorije (Gibbs i Colston, 2012). Temelj toga znanstvenog izazova leži u razlici između figurativnog značenja, čime se bave psihologija i kognitivna znanost, i figurativnog jezika, što tradicionalno proučava teorija književnosti ili filologija, te pitanja granica i odnosa figurativnog značenja i jezika. Na samo pitanje o odnosu figurativnog značenja i jezika sigurno nećemo odgovoriti u ovoj knjizi, ali ono može usmjeriti procese poučavanja. Odmičući se od suvremenih pitanja vezanih za uporabu figurativnosti u komunikaciji, osim činjenice da je ona dio svakodnevice, treba osvijestiti i da je književnost zapravo početna točka našeg osvještavanja figurativnosti u formalnom obrazovanju, ali i da se u tom istom obrazovanju preispituje. Prvi koraci u analizi književnosti često kreću od prepoznavanja nedoslovnog značenja, autorske kreativnosti i ljepote jezika. Međutim, razumijevanje nedoslovnih izraza uvjetovano je kognitivnim razvojem, stoga učenici u mlađoj dobi, iako primjećuju nedoslovne izraze u tekstu, često ne mogu objasniti ili parafrazirati njihovo značenje pa se takav oblik analize figurativnosti aktivno poučava krajem osnovne škole. U govorničkoj se pedagogiji figure često sustavno poučavaju – daju se definicije, prototipi, uvježbava se prepoznavanje figura itd. Međutim, nameće se pitanje hoće li znanje definicija i klasifikacija figura zaista dovesti do njihove češće i bolje uporabe u pripremi javnoga govora? Odgovor na pitanje zašto ljudi koriste figurativan jezik pokušali su dobiti psiholozi Roberts i Kreuz (1994). Ispitanicima su ponudili osam kategorija figura sa po 10 primjera u svakoj kategoriji. Na temelju 10 primjera pojedine figure ispitanici su trebali osmisлити tri nova primjera figura za svaku kategoriju i odgovoriti na pitanje zašto bi te figure upotrijebili. Budući da je precizno određenje što je figurativni jezik i kako ga klasificirati prvi metodološki problem s kojim su se Roberts i Kreuz suočili, izbor varijabli, odnosno figura, nije bio jednostavan. Na temelju prethodnih istraživanja iz područja psihologije izabrali su sljedeće: hiperbolu, litotu, ironiju, metaforu i usporedbu, idiom, neizravno pitanje te retoričko pitanje. Izbor figura korištenih u istraživanju, osim što autorima nije bio jednostavan, izazvat će pitanja drugih stručnjaka koji se bave proučavanjem figura, primjerice lingvista i filologa, koji će propitkivati zašto su izabrane baš te figure ili je li neizravno pitanje zaista figura. Rezultati istraživanja pokazuju nekoliko zanimljivih i za govorničku pedagogiju važnih pojava. Od skoro 160 ispitanika tek nešto više od 130 je ispunilo upitnike, dakle, oko 15 % ispitanika uopće nije moglo osmisлити figure niti odgovoriti kada bi ih upotrijebili. Ostali nisu poznavali figure, dakle osvijestili su ih tijekom samog istraživanja, no primjeri koji su im predstavljeni kao prototip mogli su

utjecati na odgovore o funkciji figurativnih izraza. Funkcije koje su ispitanici navodili grupirane su u sljedeće kategorije: postizanje konvencionalnog ili nekonvencionalnog izraza, elokvencija, humorističnost, usporedba sličnosti ili isticanje razlika, naglašavanje ili nenaglašavanje informacije, zanimljivost i pobuđivanje zanimanja, provokativnost, grupiranje, pojašnjavanje, pristojnost, izraz pozitivnih ili negativnih osjećaja, pozivanje sugovornika na reakciju ili organizacija samog iskaza. Nabrojene su funkcije govorničke funkcije i, ako se prisjetite objašnjenja pojedinih dijelova unutar strukture govora, većinu bismo spomenutih funkcija mogli povezati s funkcijama unutar uvoda i zaključka te postupcima dokazivanja, razjašnjavanja ili ilustriranja u glavnom dijelu.

Povezat ćemo opisane rezultate sa Škarićevom klasifikacijom figura (2000) u kojoj razlikuje šest skupina. Iako i sam navodi da klasifikacija nije jednostavna, u njoj se vidi da je usmjerena poučavanju govorništva. Škarić navodi logičke figure, trope, figure misli, figure riječi, sintaktičke figure te u posljednjoj skupini morfološke, tvorbene i leksičke. Pogledamo li sadržaj svake od kategorija, vidimo da su u logičke figure uključene funkcije pojedinog dijela strukture govora (najava teme, smještaj teme, razdioba, tvrdnja, proširenje tvrdnje, zaključak itd.), elementi obrazlaganja (primjer, definicija, dokaz tj. argument, podatak, pobijanje) u kombinaciji s logičkim izvodima (silogizam, entimem, sorit itd.). Ostale figure, posebno tropi, pripadaju figurama u užem smislu, iako Škarić trope kao i sve ostale kategorije određuje vrlo široko, dajući primjere koje inače ne nalazimo u takvim klasifikacijama. Želimo naglasiti da je sama klasifikacija, koju treba prilagoditi publici i sadržaju edukacije, uz izbor, tj. reduciranje broja predstavnika pojedine kategorije, korisna za poučavanje govorništva.

Polazeći od funkcija figurativnosti, koje laici spontano navode u opisanom, uz osvještavanje različitih nedoslovnih izraza u primjerima govora kojima bismo dodali i dva temeljna govornička postupka kojima su u podlozi komunikativnosti, dolazimo do okvira za postizanje figurativnosti u javnom govoru. Spomenuti postupci su sažimanje i ponavljanje. Sažimanje je djelomično opisano u dijelu o govornome jeziku, iako je sam postupak primjenjiv i za obrazlaganje, ali i u razradi figurativnosti.

Iako smo i ponavljanje mogli objasniti ranije, kod jezičnog oblikovanja javnoga govora, učinak koji se postiže tim postupkom bliži je figurativnosti. Ponavljaju se riječi, rečenice, njihove dijelove, ali i manje jezične jedinice poput glasova i slogova. Ponavljanje riječi ili skupine riječi, odnosno kako ih Škarić (2000) klasificira – ponavljanje, anafora, epifora, simploka, anadiploza, regresija i poliptoton najčešći su retorički postupci primijećeni u javnom govoru (Rossette-Crake, 2019). Ponavlja se strukturni dio rečenice, početak, sredina ili završetak ili se kombiniraju završetak prve rečenice koji postaje početak sljedeće. Podvrsta ponavljanja je grupiranje, najčešće parova ili trijada. Dobro i zlo, rat i mir, duša i tijelo prototipi su koji ilustriraju takvu vrstu grupiranja. Ponavljanja triju elemenata još je informativnije i govornički učinkovitije. Prisjetite se kako David Epstein završava svoj govor *Postaju li sportaši zaista brži, bolji i snažniji* (*Are Athletes Really Getting Faster, Better, Stronger?*, 2014). Grupiranja se u našoj pedagogiji svrstavaju u sintaktičke figure (asindeton, polisindeton te paraleli-

zam), no čini nam se da je klasifikacija grupiranja kao podvrste ponavljanja prikladnija za poučavanje od povezivanja spomenutih figura s redoslijedom riječi, inverzijom ili upravnim govorom. Kao što smo već rekli, u poučavanju govorništva cilj ne treba biti analiza figura prema njihovim definicijama, to ostavljamo retoričarima koji će analizirajući primjere dobrih govora i otkriti kako se i koje figure koriste u govorničkim situacijama, već poticanje spontanoga figurativnog izraza.

Dakle, u fazi sastavljanja učitelj govorništva vodi govornika kroz sadržaj koji je u prethodnoj fazi raspoređen pazeći na oblikovanje poruke. Oblikovanje poruke, ovisno o preduvjetima opisanim u drugom dijelu ovog poglavlja, treba uključiti dokazivanje, razjašnjavanje ili ilustriranje. Stoga će učitelj ili nastavnik govorništva postaviti govorniku ta pitanja kako bi mu olakšao proces pripreme javnoga govora. U sljedećoj će fazi usmjeriti govornika na preoblikovanje teksta iz pisanoga u govoreni upućujući na predočivije i jednostavnije riječi, pojednostavljivat će rečenice, pomagati u oblikovanju eliptičnih rečenica. U toj će fazi, ili nešto kasnije, sadržaj govora dodatno obogatiti figurama, ako ih govornik dotad nije spontano upotrijebio.

Na kraju središnjeg, opsežnog i informacijski bogatog poglavlja koje sadržava proces pripreme javnoga govora treba spomenuti da javni govor treba biti pozitivno iskustvo. Prirodni strah od javnog nastupa u kombinaciji s brojnim uputama i savjetima spomenutim kroz ovo poglavlje, lako mogu stvoriti dojam da je dobar javni govor teško dostupan pa čak i nedostižan. Ne, nije.

Kao što studentima često napominjem - prvo su ljudi javno govorili, a onda pisali udžbenike za pripremu javnoga govora. Baš na temelju dobrih primjera. Udžbenik, odnosno govornička pedagogija ili metodika govorništva, općenito pokazuju put kako od prosječnog, svatko može postati odličan govornik. Za početak je dovoljno da nešto želite reći.

Referencije

- Are athletes really getting faster, better, stronger?* (2014, travanj). TED conferences. https://www.ted.com/talks/david_epstein_are_athletes_really_getting_faster_better_stronger?language=en
- Atkinson, J. M. (2004). *Lend me your ears: All you need to know about making speeches and presentations*. Oxford University Press.
- Brydon, S. R., & Scott, M. D. (2008). *Between one and many: The art and science of public speaking* (6th ed). McGraw-Hill Higher Education.
- Campbell, K. K., Shultz Huxman, S., & Burkholder, T. R. (2015). *The rhetorical act: Thinking, speaking, and writing critically* (5th edition, student edition). Cengage Learning.
- Colston, H. L. (2015). *Using figurative language*. Cambridge University Press.
- Coopman, S. J., & Lull, J. (2012). *Public speaking: The evolving art* (2nd ed.,). Wadsworth.
- Do schools kill creativity?* (2006, June). TED conferences. https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity
- Fahnestock, J., & Secor, M. (2004). *A rhetoric of argument: A text and reader* (3rd ed). McGraw-Hill.
- Gibbs, R. W., & Colston, H. L. (2012). *Interpreting figurative meaning*. Cambridge University Press.
- Gregory, H. (2016). *Public speaking for college & career* (Eleventh edition). McGraw-Hill.
- Grice, G. L., & Skinner, J. F. (2014). *Mastering public speaking* (14th ed). Pearson.
- Jaffe, C. I. (2016). *Public speaking: Concepts and skills for a diverse society* (Eighth edition). Cengage Learning.
- Jozić, I., & Vančura, A. (2020). *Retorika. Pojmovi u povijesti javnog komuniciranja*. Filozofski fakultet u Osijeku, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Lucas, S. (2008). *The art of public speaking*. McGraw-Hill Higher Education.
- Marsh, P. O. (1983). *Messages that work: A guide to communication design*. Educational Technology Publications.
- Osborn, M. (2012). *Public speaking: Finding your voice* (9th ed). Allyn & Bacon.
- Rhetorica ad Herennium* (H. Caplan, Prev.). (1954). Harvard University Press.
- Roberts, R. M., & Kreuz, R. J. (1994). Why Do People Use Figurative Language? *Psychological Science*, 5(3), 159–163. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1994.tb00653.x>
- Rossette-Crake, F. (2019). *Public Speaking and the New Oratory: A Guide for Non-native Speakers*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-22086-0>
- Sellnow, D. D. (2005). *Confident public speaking*. Thomson/Wadsworth.
- Škarić, I. (1982). *U potrazi za izgubljenim govorom*. Školska knjiga.
- Škarić, I. (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Školska knjiga.
- Škarić, I. (2004). *Skripta za mentore—Neobjavljeni radni materijali*.

- Škarić, I. (2011). *Argumentacija*. Nakladni zavod Globus.
- Tucker, B., Barton, K., Burger, A., Drye, J., & Hunsicker, C. (2019). *Exploring Public Speaking: 4th Edition* (Vol. 1).
- Vančura, A., & Tomić, D. (2011). Informativni složenac: Analiza retoričkih vrsta unutar informativnih emisija hrvatskih televizija. *Diskurs i Dijalog: Teorije, Metode i Primjene. Zbornik Radova s 24. Međunarodnog Znanstvenog Skupa Hrvatskog Društva Za Primijenjenu Lingvistiku Održanog Na Filozofskom Fakultetu u Osijeku 20.-22. svibnja 2010.*, 193–206.
- Verderber, R. F., Sellnow, D. D., & Verderber, K. S. (2011). *The challenge of effective speaking*. Wadsworth Cengage Learning.
- Vlašić, J., & Pletikos, E. (2006). Uvodni dio govora: Kako privući pozornost i stvoriti naklonost publike? Analiza percepcije. *Medijska istraživanja: znanstveno stručni časopis za novinarstvo i medije / Media Research: Croatian journal for journalism and the media*, 12(2), 5–18.
- Your body language may shape who you are.* (2012, June). TED conferences. https://www.ted.com/talks/amy_cuddy_your_body_language_may_shape_who_you_are

5. IZVEDBA JAVNOGA GOVORA

Govor na papiru je poput osušenog cvijeta: on je zaista tu, ali je boja izblijedila i miris nestao.
Prosper Lorain

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Navesti razloge zašto je govornička izvedba važan dio pripreme govora
- Opisati opći proces pripreme govorničke izvedbe
- Nabrojiti četiri vrste govorničke izvedbe i situacije u kojima se primjenjuju
- Objasniti odlike dobre govorničke izvedbe
- Izgovoriti različite rečenice mijenjajući temeljna govorna sredstva
- Nabrojiti govorne vještine

Ključne riječi: govornička izvedba, vrste govorničke izvedbe, priprema govorničke izvedbe, odlike govorničke izvedbe, temeljna govorna sredstva, složena govorna sredstva, govorne vještine, poučavanje izvedbe

Izvedba javnoga govora, dakle govornička izvedba, uključuje govorni i sugovorni, odnosno uzgovorni tj. neverbalni dio. Paralingvističke neverbalne znakove, one koje proizlaze iz govornog ostvarenja objasniti ćemo u ovom poglavlju, dok će više riječi o neverbalnoj komunikaciji općenito i ostalim neverbalnim kodovima biti u sljedećem poglavlju. U našoj se literaturi govornička izvedba često naziva govornom izvedbom, no budući da smo u prvim poglavljima nastojali razlikovati govorno od govorničkog, čini se da je termin govornička izvedba prikladniji. Govornička se izvedba definira kao način prenošenja poruke javnoga govora oralnim i vizualnim putem koji uključuje upotrebu glasa, izraza lica i tijela (Lucas, 2008; K. S. Verderber i sur., 2010; R. F. Verderber i sur., 2011). Govorničku izvedbu s naglaskom na govorna obilježja koja predstavljaju zvučni sloj govorne izvedbe (Pletikos, 2008), sagledat ćemo kroz njezinu važnost u komunikaciji, općenitu pripremu izvedbe javnoga govora, vrste govorničke izvedbe, odlike dobre izvedbe te govorne vještine. Na kraju poglavlja ukazujemo na važnost poučavanja i uvježbavanja izvedbe javnoga govora. Budući da su govorne vještine temelj govorničke izvedbe, veliki dio poglavlja posvećen je njima. Taj dio možete čitati kao izdvojeno poglavlje, odnosno tematsku jedinicu za pripremu aktivnosti o govornom izražavanju, ili kao dimenzije pripreme i vrednovanja govorničke izvedbe.

Koliko je izvedba važna u procjeni javnoga govora potvrdit će svatko tko je bio u prilici poslušati loše izveden javni govor. Zamislite govornika koji govori pretiho ili preglasno, prebrzo ili presporo, nerazgovijetno ili monotono. Nije ga lako slušati, iako možda govori o zanimljivoj temi. Zamislite drugoga govornika koji ne kontrolira svoje geste pa stalno maše rukama, nije svjestan svog kretanja u prostoru pa pleše za govornicom ili skakuće po prostoriji. Ni ti neverbalni znakovi nisu olakšali slušanje govora. Govorni se dio izvedbe smatra elementom uspjeha, uvjerljivosti ili karizme te se danas spominje u različitim disciplinama poput socijalne i organizacijske psihologije, komunikologije, ali i u tehničkim područjima koja se bave komunikacijom čovjek–stroj. Korijeni važnosti govorničke izvedbe u primanju poruke, dakako, sežu u antiku te se učenje i izvođenje govora u antičkim izvorima navode kao posljednje dvije faze pripreme govora. Kako se govornička pedagogija uvijek razvija pod utjecajem dobrih govorničkih primjera i praksi, upute i savjeti unutar pedagogije često ne uključuju znanstvenu potvrdu, nego se temelje na iskustvu i opservaciji. Nije to u cijelosti pogrešan pristup, jer ako je publika mjerilo javnom govoru, a opservacije i primjeri su utemeljeni na reakciji publike, zaključci se mogu primijeniti u poučavanju i treninzima javnoga govora. No za razvoj metodike govornišтва važno je da se primjeri dobre prakse što više znanstveno potkrepljuju. Istraživanja uvjerljivosti i karizme često spominju govorna ostvarenja i govorničku izvedbu. Iako se nastavnička profesija rjeđe spominje u istraživanjima karizme, elementi koji čine govornički uvjerljivog i uspješnog političara ili menadžera mogu se primijeniti i na nastavnike (Niebuhr, 2021). Karizmatičnoga govornika karakterizira vještina motivacije sugovornika te utjecaj na publiku (Antonakis i sur., 2016), što je neupitno i odlika dobrog nastavnika, koji nastavničku karizmu, osim govorničkom izvedbom, gradi i kroz odnos s učenicima (Bolkan i Goodboy, 2014). Komunikacijski to tumačimo kao kompetentnost, samopouzdanje, vjerovanje u viziju, emocionalni angažman, želju za ostvarenjem ciljeva i način na koji će ih osoba ostvariti. Istraživanja pokazuju da su čimbenici koji doprinose govornikovo karizmi vrlo često govorni. Koliko govor utječe na ljudsko ponašanje možemo ilustrirati suvremenim tehnološkim primjerima poput navigacijskih sustava koji su učinkovitiji i popularniji ako je u sustav ugrađen ugodan, poželjan ili lijep glas (Niebuhr i Michalsky, 2019). Govorni elementi koji osnažuju govorničku izvedbu određenog teksta i poboljšavaju komunikaciju u razredu, na sastancima, tijekom pregovora ili u medijima, mogu se naučiti (Frese i sur., 2003; Howell i Frost, 1989; Towler, 2003), dakle, nisu urođeni iako se govornici neupitno u tome razlikuju, što se pripisuje talentu. Važnost govorničke izvedbe za primanje poruke u usporedbi s tekstom znanstveno je potvrđena (Pentland, 2008; Towler, 2003), a rezultati dosljedno potvrđuju da govorna sredstva ostavljaju snažniji utjecaj na publiku od samoga sadržaja (Awamleh i Gardner, 1999; Caspi i sur., 2019; Chen i sur., 2014).

Ako je govornička izvedba toliko važna za primanje poruke i ostvarivanje cilja javne komunikacije, otvara se pitanje zašto je toliko zanemarivana, bilo u govorničkom obrazovanju ili još važnije, u samoj pripremi govora. Nema priručnika, akademskog ili

popularnog, u kojem se važnost uvježbavanja izvedbe ne spominje, međutim rezultati pokazuju da 35 % govornika uopće ne priprema izvedbu javnoga govora (Goodman, 2006), odnosno da na pripremu same izvedbe kao skupina potroše 25 % ukupnog vremena za pripremu govora (Menzel i Carrell, 1994; Pearson i sur., 2006). Govori se ne pripremaju unatoč potvrdi da će priprema izvedbe s jedne strane smanjiti tremu (Behnke i Sawyer, 1999b, 1999a), a s druge pozitivno utjecati na uspjeh, tj. ostvarenje cilja govora (Trinh i sur., 2014). Najčešći razlozi koje ispitanici navode su nedovoljno vremena za uvježbavanje izvedbe, neznanje, odnosno nepoznavanje načina pripreme izvedbe te neosviještenost o važnosti pripreme. Važnost pripreme smo već spomenuli, stoga zaključujemo da treba paziti da u procesu pripreme ostane dovoljno vremena za uvježbavanje same izvedbe. To znači da se seminarsko izlaganje ili izlaganje na skupu ne bi trebalo pripremati noć prije samog izlaganja. Opća uputa jest da se ostavi barem dva dana za pripremu izvedbe, što nije, naravno, univerzalno pravilo. Govornici s manje iskustva trebali bi planirati više vremena za uvježbavanje izvedbe, jednako kao što bi priprema izvedbe govora u formalnijim prigodama također trebala trajati duže. Izvedba govora uvježbava se od trenutka kad je govor tekstualiziran i govornik ga prvi put izgovara. Tijekom govorenja, elementi govorničke izvedbe nastaju svjesno primjenom govornih i govorničkih vještina. Istodobnost u govoru razlog je zašto nije lako uvježbavati, poučavati i procjenjivati govorničku izvedbu, odnosno zašto se bez fonetskih znanja razumijevanje procesa govorenja u govorničkoj pedagogiji svodi na općenite savjete o glasnoći, primjere nepravilno izgovorenih riječi i upute o uspravnom držanju.

Tijekom pripreme govora izvedba se priprema na sljedeći način: uvježbava se govor u cjelini kako bi se postiglo zapamćivanje, ali i da bi se otkrili dijelovi teksta koji nisu prikladni za govorenje ili govorniku jednostavno ne odgovaraju. Riječi koje su nam se činile prikladnim „u glavi“ možda ne budu tako zvučale kad ih izgovorimo, o čemu je više riječi bilo u poglavlju o slušanju. Korisno je, iako svatko organizira pripremu govorničke izvedbe na način koji mu najbolje odgovara, da se govor uvježbava kao cjelina. Dakle, izgovara se od početka do kraja, sa svim primjerima, multimedijским sadržajima, ako ih se koristi itd. Stav, „ma dobro, mogu to sad preskočiti“ često dovodi do nepripremljenosti nekih dijelova, npr. ne znamo što izgovoriti nakon što prestane videosnimka ili na koji način govorno prijeći s jedne na drugu točku i povezati ih. Drugi korak jest uvježbavanje trajanja govora. U narodu poznata fraza, a u kognitivnoj lingvistici istražena konceptualna metafora – vrijeme je novac. Ona upućuje da s vremenom treba pažljivo. Vrijeme se troši, štedi, daje, uzima... To znači da govornik mora misliti na vrijeme publike. Koliko puta treba izgovoriti govor da bi se on naučio, da biste kontrolirali vrijeme i postigli dobru govorničku izvedbu? Jednoznačnog odgovora zbog individualnih razlika nema, ali se u literaturi spominje broj od najmanje četiri puta u razmaku od nekoliko dana. Dakle, izvedbu bi trebalo uvježbavati nekoliko dana, svaki dan po malo. Sljedeći, treći korak u pripremi jest da se osvijesti kontekst u kojem će se javno govoriti. Korisno je, posebno ako je strah od javnoga govora izražen, uvježbavati

govorničku izvedbu u prostoriji u kojoj ćete održavati govor. Nadalje, izvedbu bi trebalo uvježbati i pred publikom. To su obično članovi obitelji, prijatelji, kolege ili cimeri. Publika je važna zbog upućenosti, tj. komunikativnosti koja se ostvaruje pogledom i govornim sredstvima, primjerice kada govornik primijeti da gubi pažnju publike pa ubrza tempo ili glasnije govori. Prijateljska publika nije stvarna publika jer nam bliske osobe pružaju tzv. tihi podršku. Slušaju pozorno, gledaju nas, ne razgovaraju niti tipkaju po mobitelu, pa u takvoj situaciji ne možemo uvježbati elemente izvedbe koji nam mogu zatrebati u stvarnoj situaciji. Danas je vrlo jednostavno snimati govor. Gledanje i slušanje vlastite snimke korisno je za osvježavanje govornih sredstava i usklađivanje verbalnih i neverbalnih kodova. Konačno, među općim savjetima u priručnicima, postoji zanimljiv termin za pripremu govora, a to je **proaktivna izvedba** (Brydon i Scott, 2008). Nju autori određuju kao govornikov stav prema samom trenutku izvođenja javnoga govora u kojem govornik preuzima inicijativu, predviđa mogućnosti razvoja komunikacije, primjerice, ako je planirano vrijeme za pitanja, a ono često izaziva strah. Također, proaktivna izvedba uključuje kontrolu ne samo nad situacijom, nego i nad govornim ostvarenjem, koja započinje razumijevanjem govornih vještina. U tom proaktivnom kontekstu svakako je dobro pripremiti bilješke koje uključuju upute za govorničku izvedbu. One ne bi smjele biti isprintani ili napisani tekst koji smo negdje pronašli ili, još gore, što u posljednje vrijeme vidamo u učionici, bilješke na mobitelu koje su često samo kopirane rečenice s internetskih izvora. Govornik koji pribjegava takvoj pripremi vjerojatno te rečenice nije ni pročitao, a kamoli o njima razmislio što, naravno, uz nejasan i nedovoljno strukturiran sadržaj, dovodi do vrlo loše izvedbe. To ne bismo ni nazvali govorničkom izvedbom, nego trenutkom u procesu pripreme, negdje na prijelazu raspoređivanja i sastavljanja. Govorničke bilješke su, slično kao i bilješke publike koje smo opisali u dijelu o aktivnom slušanju, strukturirane i konceptualne. One mogu sadržavati rečenice u kojima su označeni prijelazi s jednog dijela govora na drugi ili citate za koje je važno da se doslovno prenesu, bročane podatke, ako je tako precizna informacija nužna i sl. Danas su dostupne profesionalne govorničke kartice za pisanje bilježaka veličinom prilagođene držanju u ruci, ali četvrtina A4 lista papira će također poslužiti. Važno je da bilješke budu čitke, pisane s velikim proredom te da kartice numerirate tako da se ne pomiješaju. Ako ispisujete bilješke na pisaču, pazite na veličinu slova, tako da možete koristiti strategiju globalnog čitanja, što znači da čitate riječ u cjelini kad je obuhvatite pogledom, a ne slovo po slovo. Također, dobro je pripremiti i veći prored da se mogu dopisivati komentari vezani za izvedbu. U tom slučaju se veličina kartica povećava na pola A4 lista.

5.1. Vrste govorničke izvedbe

Razlikujemo četiri vrste govorničke izvedbe: **improvizaciju, čitanje govora, izvedbu zapamćenoga govora te izgovaranje pripremljenoga govora - ekstemporaciju**. Pletikos (2008) ih naziva pripremljenošću, budući da se za različitu vrstu izvedbe pripremamo na različite načine. Međutim pripremljenost implicira nepripremljenost,

stoga se naziv vrsta izvedbe može činiti prikladnijim. Pripremljenost je dimenzija vrednovanja govora u cjelini, neovisno o vrsti izvedbe među kojima se proces pripreme razlikuje.

Najmanje pripremljena vrsta izvedbe je **govorna improvizacija**. Priprema za nju je opće govorničko obrazovanje. Situacije u kojima trebamo govoriti bez pripreme nisu rijetke: sastanci, pitanja kojima kratko opisujemo neko prethodno iskustvo, usmeno odgovaranje, sve su to kratki, improvizirani govori. Tijekom tih par sekundi pripreme važno je smisliti zaključnu rečenicu kako ne biste završili sa „i to je to“. Sam improvizirani govor može slijediti uobičajenu organizaciju o kojoj je bilo riječi ranije ili jednostavnu strukturu tvrdnja-argument-primjer-zaključak. Također, u kraćim formama jezik treba biti jednostavan, jasan i precizan. Nema prostora za ograde i nesigurnosti, čak i ako jeste nesigurni, izražavate svoj stav o kojem vas je netko pitao kada ste dobili riječ. Ilustrirat ćemo primjerom improvizacije o važnosti govorničkog obrazovanja za nastavnike.

PRIMJER

Govorničko obrazovanje treba biti obvezan dio nastavničkog obrazovanja iz dva razloga: zbog nastavničke profesije koja je govornička te zbog razvoja govorničkih vještina kod studenata i učenika. To potvrđuje cijeli niz govorničkih situacija u nastavničkom poslu, ne samo predavanja kao oblik kratkih govora, nego i sudjelovanje ili vođenje sastanaka, održavanje govora u posebnim prigodama, ali i vještine slušanja učenika i studenata. Što nas dovodi do drugog razloga; ako nastavnik treba razvijati komunikacijske, odnosno uže, govorničke vještine u nastavi, a to piše u brojnim strateškim dokumentima i politikama, onda on treba imati znanja o govorništvu da bi ih mogao prenositi u učionici. Dakle, Govornišтво za nastavnike treba biti obvezni kolegij na nastavničkim studijima.

Zbog treme i manjka pripreme događa se da tijekom improvizacije ne kontroliramo govorna sredstva, posebno tempo govora, stoga je svakako važno osvijestiti govorimo li prebrzo ili presporo. Iznimno pozitivan dojam tijekom javnoga govora općenito, pa i tijekom improvizacije, stvara spominjanje prethodnih govornika. Govornik time pokazuje da je prisutan, da sluša prethodne govornike i povezuje ih sa svojom temom. U govorništvu je manje, odnosno kraće, uvijek više, stoga govor ne treba duljiti samo da bi se ostvarilo neko pretpostavljeno, a prikladno vrijeme improviziranoga govora.

Čitanje govora kao vrsta govorničke izvedbe najteža je za pripremu govorenja, dakle govornog aspekta same izvedbe. Postoje situacije kad je čitanje neizbježno pa se tekst govora priprema i piše do zadnjeg detalja. Situacije su to poput Papinog obraćanja, inauguracijskih govora ili jako formalnih poslovnih situacija. Čitanje u takvim situacijama ne proizlazi iz straha od javnoga govora, već pokazuje govornikovo

poštivanje formalnosti situacije. Međutim, pisani tekst, posebno za formalne prigode, može biti teško slušljiv, odnosno u njemu može dominirati pisani jezik što otežava izvedbu. Zato je priprema posebno važna. Također, političari često znaju čitati govor, što ponekad ne vidimo zbog uporabe telepromptera, ali čujemo u govorničkoj izvedbi. Usporedimo li ih s televizijskim voditeljima koji koriste ista pomagala, vidimo razliku u govornim i govorničkim vještinama. Televizijski voditelji pokazuju da se može ovladati i tom zahtjevnom vrstom izvedbe – čitanjem govora. Naravno, medijski nastup se razlikuje od formalnih govorničkih situacija jer je prisutan manjak komunikacije s publikom, ali skriven samim načinom izvedbe, odnosno komunikacijom s kamerom. Komunikacija s publikom u vrlo formalnim situacijama je diskretnija, govornik rjeđe pogledava publiku, pogled traje kratko te nije upućen prema pojedinim osobama, nego se gleda publika u cjelini. Također, u formalnim situacijama vrijeme treba biti uvježbano do posljednje sekunde, što je također važan dio pripreme budući da se ne možemo osloniti na brojna prethodna iskustva jer zapravo rijetko čitamo govore. Čitanje govora je drugačije u odnosu na druge vrste izvedbe jer se govorenje treba uskladiti s tekstom. Dakle, govorno disanje mora biti usklađeno s tekstom, prijelazi između rečenica i konektori trebaju biti osviješteni i govorno kontrolirani inače će dovesti do težeg primanja poruke, tempo treba biti sporiji, ali ne prespor jer će zvučati neprirodno. Sažeto, govorna poruka treba biti dobro organizirana. Osim teksta koji u bilješkama treba biti napisan većim fontom i rjeđim proredom, u bilješkama je dobro označiti mjesta za pauze te dijelove teksta koje treba naglasiti, što ionako vrijedi za bilješke općenito, ali je za ovu vrstu izvedbe obvezno.

Izvedba zapamćenoga govora bliska je čitanoj izvedbi. Situacije u kojima biramo takvu vrstu izvedbe su najčešće govori u posebnim prigodama. Govor je detaljno pripremljen, ali izveden s velikom dozom spontanosti ili barem, ako je izvedba pripremljena, ostavlja takav dojam. Kod ovakve vrste izvedbe prirodnost, komunikativnost i upućenost publici ovise o pripremi. Budući da se govor izgovara, a ne čita, manji je rizik od monotone ili neorganizirane govorne poruke koja će otežati razumijevanje, ali ako govor nije dobro naučen, onda može doći do zaboravljanja, odnosno dosjećanja teksta pred samom publikom, zamuckivanja ili ispravljanja, gledanja kroz prozor ili u pod tijekom dosjećanja, što će stvoriti negativan dojam. Priprema izvedbe zapamćenoga govora ne uključuje samo zapamćivanje, iako se to može činiti najvećim dijelom pripreme, nego i svjesnu organizaciju govorne poruke, ali i pripremu za nepredviđene situacije. Zašto naglašavamo svjesnu organizaciju govorne poruke? Tijekom improvizacije i ekstemporacije, što je četvrta vrsta izvedbe, govor se izgovara na temelju ideja i misli. Prilikom čitanja ili izgovaranja zapamćenog teksta, govorenje temeljimo na tekstu što može smanjiti govornost u izvedbi. U svečanim prigodama publika rijetko prekida govornika, no nije isključeno, stoga je važno da tijelom učenja govora napamet razmislite što učiniti u takvoj situaciji. Nastavak govorenja, a i zapamćivanje općenito, lakše je ako govornik uči govor u koracima ili manjim dijelovima, pamti veće dijelove teksta, stoga je govor zgodno i pisati na taj način, s jednostavnim i lako pamtljivom strukturom.

Konačno, **izvedba pripremljenoga govora**, tzv. **ekstemporacija**, bilo s bilješkama ili bez njih, središnja je vrsta izvedbe u govorničkoj pedagogiji. Priprema takve vrste govora, uz sve ostale korake opisane u prethodnom dijelu, uključuje zapamćivanje ideja, a ne riječi. Podloga za uspjeh je prethodno govorničko obrazovanje. Brojne su situacije u kojima se primjenjuje ova vrsta izvedbe, od govorničkih zadataka u učionicama, preko izlaganja na skupovima te brojnih situacija u kojima pripremljeni govorimo javno. Budući da ne izgovaramo riječi, već prenosimo ideje, jasno je da tekst govora tijekom uvježbavanja i prilikom izvođenja neće biti jednak. Zato ne bilježimo rečenice već ključne riječi i glavne ideje. To uostalom radimo i u procesu pripreme. Bilješke grafički i tekstualno oblikujemo na isti način kao što je opisano u općim uputama za pripremu, odnosno kod opisa ostalih vrsta izvedbe. Pripremljen govor iz bilježaka koje nisu rečenice razlikovat će se i ako govor budemo izvodili više puta, pred različitom publikom. Prilagodba publici moguća je jedino kod izvedbe pripremljenoga govora i tijekom improvizacije, međutim tijekom improvizacije govornik je zaokupljen unutarnjim procesima pripreme, organizacijom misli. Publika ne može cijelo vrijeme aktivno slušati. Zato treba očekivati da će se u jednom trenutku isključiti i tome prilagoditi samu izvedbu u trenutku izgovaranja. No, unatoč slušačkom bontonu, publika može ometati govornika. Na koji će način govornik pristupiti ometanjima iz publike tijekom govora? Izravno, ali pozitivno. Nemojte ih ignorirati, posebno ako gubite koncentraciju gledajući u publiku koja razgovara, radi nešto drugo ili drži mobitel u ruci. Jasno komunicirajte s publikom komentirajući *Vidim da koncentracija polako opada* ili postavljajući pitanje poput *Želite li da ponovim?* ili najavite trajanje *Molim vas još malo pozornosti, prelazim na posljednji dio*.

Publika daje jasne povratne informacije. U nastavi povratna informacija pokazuje da dio publike ne razumije sadržaj, što najlakše primjećujemo u pogledu. Govornik bi trebao prilagoditi i tekst i izvedbu pripremljenoga govora; pojasniti nepoznate riječi ili sadržaj te dati dodatan primjer. Govorno, objašnjenje ćete izgovoriti sporijim tempom govora, možda čak i glasnije, definitivno preciznijim izgovorom, dok će komunikacijska upućenost prema publici također doprinijeti pojašnjavanju. Komunikacijsku upućenost ćemo, osim spomenutim jezičnim i govornim sredstvima, dodatno pojačati neverbalno – pogledom i gestom koja prati sadržaj. Gubitak zanimanja za govor, odnosno poruku ili sadržaj, povratna je informacija koja je također česta u nastavi. Govornik tada može iznijeti zanimljivu ili šokantnu informaciju, ali i utjecati na svoju angažiranost u izvedbi. Poznato je da se angažiranost prenosi s govornika na publiku pa kad publika čuje koliko je govorniku stalo do teme, vjerojatno će aktivnije pratiti. No što kad ni govorniku ili nastavniku tema nije pretjerano zanimljiva ili je izvedba manje ekspresivna zbog umora? To je znak da govor, posebno u učionici, treba završiti. Manju će štetu izazvati kraći govor nego dosadan govor. Treća vrsta povratne informacije je neslaganje koje pripadnici publike najčešće pokazuju neverbalno kolutanjem očima, pokretima glave i držanjem. Ako se verbalno šalje takva povratna informacija, ona se najčešće komunicira negovornim zvukom poput coktanja ili puhanja. Izraze

neslaganja možemo smatrati pozitivnim. S jedne strane, primatelj potvrđuje slušanje, a s druge doprinosi kritičnom primanju govora u cijeloj publici. Ako situacija dopušta, primjerice u učionici, odmah možemo postaviti pitanje adresirajući iskazano neslaganje, jer u protivnom ćemo sadržajno otići predaleko od informacije koja je izazvala neslaganje. To činimo pitanjem: „Vidim da se ne slažete s ovim što sam sad rekla, zanimam me preciznije s čim i kakvo je vaše mišljenje?“ Često odgovori mogu biti pomalo razočaravajući jer se svode na sviđanje odnosno nesviđanje bez jasnog oblikovanja razloga. Tada je korisno da nastavnik, ako je moguće, afirmativno oblikuje razloge suprotnog mišljenja te pokaže svoju otvorenost. Uvjeravajući govori u svojoj strukturi uključuju iznošenje suprotnog mišljenja, protuargumenata, čime se jača autoritet i *etos* govornika. Osim toga, na taj se način razvija kritičko slušanje i mišljenje kod publike. Iako se situacija mijenja, danas je publika rijetko kritična. Nastavnici i budući nastavnici to često pokazuju te je važno da kritičnost potiču i u svojim učionicama.

Treba spomenuti i rizike prilikom izvedbe pripremljenoga govora. Glavni je da se on ne pripremi. To može završiti na nekoliko načina. Prvi je da govor traje jako dugo jer govornik predugo objašnjava samo jednu točku i prekorači vrijeme. U nastavi se to lako dogodi. Druga mogućnost jest da tijekom govora dugo obrazlaže jednu točku, a da kroz ostale samo „protrči“. Treća jest da je izvedba nepripremljena, što znači da govornik oklijeva, da ne može ostvariti strukturu jer se dosjeća prijelaza itd. Izgovaranje pripremljenoga govora vrsta je izvedbe koja koristi elemente razgovornog stila te je prirodnost jedna od njezinih karakteristika. Slikovito, to znači da smo prilikom govorenja, samo pripremljena govorna verzija sebe.

5.2. Odlike dobre govorničke izvedbe

Dobra govornička izvedba znači izvođenje teksta govora s prikladnim, sadržajno usklađenim govornim sredstvima. Ona ne privlači pozornost, barem ne prosječnom slušatelju te olakšava praćenje sadržaja jer dodatno organizira primanje sadržaja govornim elementima. Govorni sloj u izvedbi ima tri elementa: razumljivost, govornost i izražajnost (Slika 4.). Razumljivost je osnovna odlika dobre izvedbe jer bez razumljive poruke nema ni komunikacije. Ona je povezana sa sljedećim govornim sredstvima: bojom glasa, visinom tona, glasnoćom, tempom govora, pravilnim izgovorom i dikcijom. Na prvu se podjela čini redundantnom, no ako u govoru neko od sredstava odstupa to otežava primanje poruke, odnosno smanjuje učinak govora i uspjeh govornika. Nerazumljiv govor može biti ako je govornikov glas toliko slab te šuman i hrapav, a ujedno i promukao i tih, ako govornik govori prebrzo, ima izražena dijalektalna ostvarenja i mumlja. Govornost se najčešće povezuje s prirodnošću, tj. karakteristikama spontanoga govora ili razgovora. Ona se vidi kroz govornu vještinu fluentnosti, dakle tečnost i komunikacijsku spontanost. Govornosti, osim govorne spretnosti i fluentnosti, doprinosi i komunikacijska spontanost koja se vidi kroz suodnos verbalne i neverbalne poruke, njihovu usklađenost i nadopunjavanje s ciljem pre-

nošenja poruke. Vidjet će se i kroz upućenost publici, zastajkivanja na temelju povratne informacije publike, korištenje retoričkih sredstava poput pitanja ili oslovljavanja, ali i kroz neverbalne znakove poput pogleda i gesti koje su usklađene sa sadržajem, odnosno tekstom. Konačno izražajnost, dakle dinamičnost, kao treća karakteristika dobre govorničke izvedbe, uključuje varijacije većine elemenata koji čine razumljivost: varijacije u tempu, visini i glasnoći te elemente organizacije govorne poruke, a to su logički naglasak i pauze. Iz analize odlika dobre govorničke izvedbe proizlazi važnost govornih sredstava koja su rezultat govornih vještina. Dakle, govorne vještine se ostvaruju govornim, odnosno prozodijskim sredstvima.

Slika 4. Elementi govorničke izvedbe

5.3. Govorna sredstva i vještine

Spomenuto je da se dobra govornička izvedba temelji na govornim vještinama i govornim sredstvima. Govorna su sredstva temelj govorničke pedagogije o pripremi izvedbe, ali im se u priručnicima za javni govor najčešće pristupa kroz vrlo jednostavne, općenite savjete o govoru. Kritika priručnika za pripremu javnoga govora osvrće se na to naglašavajući kako suvremena metodika govorništva nije uključila suvremene znanstvene spoznaje o govoru, što stavlja naglasak na samu znanost o govoru i ističe fonetičara kao stručnjaka za govor s dodatnim kompetencijama za poučavanje javnoga govora. U nastavku će se odrediti govorne vještine i govorna sredstva te dati primjeri nekih vježbi za njihov razvoj temeljenih na znanstvenim spoznajama.

Govorna su sredstva biološki utemeljeni zvučni elementi govora usmjereni na komunikaciju, dok su govorne vještine načini ostvarivanja govornih sredstava. Hrvatska je fonetska tradicija s jedne strane nastala pod jakim strukturalističkim utjecajem (Guberina, 2010; Vuletić, 2007), ali se intenzivno razvijala slijedeći razvoj fonetskih znanosti u proučavanju artikulacije, akustike i percepcije govora. Iz takvog konteksta proizlazi klasifikacija u nastavku. Kontekst ćemo dodatno ilustrirati Škarićevom (1991) definicijom govora i Vuletićevom konceptualizacijom govornog znaka (2007). Škarić (1991) definira govor kao optimalnu ljudsku zvučnu komunikaciju oblikovanu ritmom rečenica, riječi i slogova. Objašnjenje svakog dijela definicije daje sam autor (1991:69; 70-76), no ona usmjerava suvremena promišljanja u hrvatskoj fonetici. Riječ *ljudska*

odražava se u poimanju govora kao aktivnosti koja je šira od jezične djelatnosti; riječ *komunikacija* usmjerava nas prema razumijevanju poruke kao informacije, govorni segmenti koje povezuje ritam ukazuju na istodobnost u ostvarenju samoga govora. Drugačije oblikovano, ali sa sličnim elementima, Vuletić (2007) određuje govorni znak. On je materijalan, dakle zvučan, no nije čista materijalizacija jezika kako se to strukturalistički i lingvistički često tumači, nego uključuje informacije o govorniku. Dakle, govor je kao signal bogatiji od jezika. Nadalje, govorni je znak prema Vuletiću motiviran i uključuje govornika, njegove biološke i psihološke karakteristike, ali i sugovornika koji će prilikom primanja poruke, unatoč svom nastojanju da sluša kritički i objektivno, toj poruci dodati i svoja značenja. Iz prve dvije karakteristike proizlaze i ostale tri karakteristike govornog znaka: simultanost, specijalnost i globalnost. Simultanost nam je važna za razumijevanje govornih sredstava jer se ona ostvaruju istodobno u govornoj komunikaciji. Prima se sadržaj poruke obogaćen informacijama o govorniku, a te informacije mogu biti biološke i kognitivne. Nadalje, specijalnost govora ukazuje na ravnotežu proizvodnje i primanja govora, odnosno vještine slušanja i govorenja. Govor je temporalna aktivnost, no to se gubi ako je doživljavamo kao komunikaciju zbog istovremenog primanja. Specijalnost i temporalnost se intenzivno mijenjaju zbog razvoja novih medija, ali ih razumijemo baš zbog takvog određenja govornog znaka. Simultanost, specijalnost i globalnost zapravo govore o komunikacijskoj istovremenosti. Vuletić (2007: 68) piše kako "govorni znak ukida nizanje dijelova, vrijeme, razvija se u prostoru, a traje u psihičkom vremenu ljudske prezentnosti" te donosi kontekst, odnosno odraz govorne situacije.

Navedeno je holističko i humanističko poimanje govora koje suvremene znanstvene spoznaje potvrđuju te se unutar metodike govorništva raščlanjuje u svrhu poučavanja. Također, treba naglasiti da je fonetika relativno mlada znanost te se, iako je interes za govor bio uvijek prisutan, istraživački razvija u posljednjih 80-ak godina s ciljem razumijevanja brojnih bioloških, kognitivnih, komunikacijskih i simboličkih procesa u govoru. Također, fonetika je interdisciplinarna, stoga danas češće govorimo o fonetskim znanostima iz kojih treba sintetizirati znanstvene spoznaje da bi one bile primjenjive u praksi.

5.3.1. Govorna sredstva

Osnova za razumijevanje proizvodnje govora su njezine tri razine: disanje, glasanje (fonacija) i izgovor (artikulacija). Usustavljivanje govornih vještina proizlazi iz temeljnih razina proizvodnje, njihove međusobne povezanosti te uloge govora u izražavanju. Čovjek govorom izražava svoje misli sudjelujući u komunikaciji. Komunikacija uključuje prisustvo primatelja poruke te se proces proizvodnje govora povezuje s razinom primanja. Izražajnost proizlazi iz komunikacije, a ostvaruje se govornim sredstvima, stoga ćemo objašnjenje govorenja započeti s komunikacijskim ishodištem – **govornim sredstvima**.

Govorna se sredstva u našoj literaturi različito nazivaju. Tradicionalno se u Verbotonalnoj teoriji zovu vrednote govornog jezika (Guberina, 2010; Vuletić, 1980, 2007), no u novijim izvorima imaju suvremenije nazive poput govorna (izražajna) sredstva ili prozodijska sredstva (Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013, 2016; Škarić, 1991; Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022). Škarić (1991) popisuje deset prozodijskih sredstava, no kako ih bilježi u parovima, zapravo govorimo o 13 pojedinačnih sredstava: ton i intonacija; glasnoća i naglasak; boja glasa; spektralni sastav govornog zvuka; stanke; tempo govora; ritam; govorna modulacija; način izgovora glasnika te mimika i geste. Usustavljuje ih kroz istodobno ostvarivanje u sloju teksta i u sloju glasa. U tekstu govorimo o prozodiji riječi i prozodiji rečenice, a u sloju glasa, što ima šire značenje od same boje glasa, o izražajnosti i govornom kriku. Vrednote govornoga jezika tradicionalno su bile nešto drugačije određene (Guberina, 2010; Vuletić, 2007). Dije se na auditivne i vizualne. Auditivne vrednote (intenzitet, tempo, intonacija, globalna govorna forma i pauza) razlikuju se od govornih sredstava jer, prema klasifikaciji suvremenih autora, ne uključuju kategoriju boje glasa te način izgovora, ali uključuju globalnu govornu formu koja je vrlo slikovito određena i zapravo sadržana u konceptu govora, a operacionalizirana kroz intonaciju kao govorno sredstvo. U vrednote ulaze i vizualne vrednote – mimika, gesta i stvarni kontekst, što se danas proučava u neverbalnoj komunikaciji, komunikaciji općenito i govorničkoj pedagogiji. Sažimajući široko područje prozodije govora za primjenu u nastavi govorništva potrebno je usustaviti i pojednostaviti klasifikaciju i opise. O tome govori Vlašić Duić (2015 prema Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022) koja predlaže naziv govorna sredstva jer je jednostavan, jasan i precizan, a njegovim prihvaćanjem i širom uporabom smanjujemo terminološku raznolikost koja često postaje komunikacijski šum. Nadalje, autorice daju i definiciju govornih sredstava. **Govorna su sredstva** različite mogućnosti razlikovanja i izražavanja značenja u govoru te kroz definiciju vrlo jednostavno povezuju sljedeće: istodobnost ostvaraja govornih sredstava, prozodiju riječi i rečenice istraživane i u lingvistici te ranije spomenuti sloj glasa u širem smislu, koji uključuje izražajnost. Izražajnost je ključ pripreme govorničke izvedbe. Nerazumijevanje govora u našem obrazovanju vidi se kroz raznolikost naziva za govorna sredstva, manjak definicija te neusklađene popise sredstava, tj. vrednota (Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022). S ciljem primjene znanstveno-utemeljenog pristupa u promicanju važnosti govora u obrazovanju riskiramo da popis i opis govornih sredstava učinimo pretjerano znanstvenim, nerazumljivim izvan fonetike i na neki način, za pripremu govorničke izvedbe, neupotrebljivim. Stoga je nužno jednostavnije prikazati govorna sredstva, ostavljajući istraživačkom području prozodije razvijanje spoznaje o njima. Podloga za usustavljivanje je Škarićev popis prozodijskih sredstava (Škarić, 1991: 284-297). Govorna sredstva bismo za potrebe metodike govorništva podijelili u dvije skupine. Podjela je jednostavna, dijelimo ih na temeljna i složena govorna sredstva. Ovisno o početnom govornom statusu, ali i potrebama govornika, pojedina se sredstva uvježbavaju za poboljšanje govorničke izvedbe. Temeljna govorna sredstva koja trebaju biti dio nastavnčkog obrazovanja su osnovni ton, glasnoća, tempo govora i statička

boja glasa. Njima bismo za potrebe pripreme govorničke izvedbe dodali intonaciju, način izgovora glasnika te stanke. Složena govorna sredstva su naglasak, spektralni sastav govornog zvuka, ritam te govorne modulacije – *staccato* i *legato* važne za izražajnost u govorničkoj izvedbi. Složena govorna sredstva nisu nevažna u pripremi govorničke izvedbe, no definitivno zahtijevaju naprednija fonetska znanja te ćemo se na njih dodatno referirati u izradi govornih statusa, pripremi govornih profesionalaca za medijske nastupe ili scenski govor. Mimiku i geste ćemo sagledati iz šire, komunikacijski usmjerene perspektive u poglavlju o neverbalnoj komunikaciji za koju je ključna usklađenost verbalne i neverbalne poruke.

Poznavanje govornih sredstava važno je za nastavnike govorništva i nastavnike općenito s ciljem osnaživanja govornog izražavanja u obrazovanju, stoga ćemo ih jednostavno definirati.

Osnovni ton rezultat je titranja glasnica određenom frekvencijom koji percipiramo kao tonsku visinu. Poznate su prosječne vrijednosti za muškarce (oko 100 Hz) i žene (oko 200 Hz), kao i da tijekom govorenja možemo mijenjati visinu osnovnog tona te da u kombinaciji s drugim govornim sredstvima, primjerice intenzitetom i brzinom, doprinosi izražajnosti. Govorna sredstva za ostvarenje rečenice su glasnoća, tempo, intonacija i stanke, međusobno su povezani i glavna su sredstva govorne izražajnosti.

Glasnoća, koja se percipira prvenstveno na temelju intenziteta, govorno je sredstvo koje jednostavno predočavamo i variramo. Govorimo srednjim, pojačanim ili slabijim intenzitetom, tj. glasnoćom. Komunikacijski, glasnoću prilagođavamo ako je govorni kontekst otežan, primjerice u buci, ali je koristimo i kao znak u organizaciji govorne poruke jer ćemo glasnije izgovoriti važnu informaciju. Glasnoća otkriva i brojne druge karakteristike o govorniku, primjerice podrijetlo, jer sociofonetska istraživanja pokazuju da govornici iz ruralnih područja spontano glasnije govore zbog prirode okruženja u kojem komuniciraju.

Tempo je brzina govora. Kao srednja vrijednost za tempo uzima se četiri do sedam slogova u sekundi iako se te vrijednosti razlikuju ovisno o istraživanju. Istraživanja tempa uključuju određivanje prosječnih vrijednosti u različitim jezicima, govornim situacijama ili medijskim žanrovima. Tempo daje i važne komunikacijske informacije, primjerice važne informacije ćemo izgovarati sporijim tempom. Time će i izgovor i slušanje biti precizniji.

Intonacija je promjena ili kretanje osnovnog tona koje percipiramo kao promjenu, a komunikacijski kao odrednicu misaone cjeline. Jezično, intonacijska jedinica se ostvaruje kao dio rečenice ili rečenica u cjelini. Intonacijski obrasci organiziraju govornu poruku i komuniciraju namjeru. Najjednostavniji je primjer intonacijsko ostvarivanje interpunkcijskih znakova iz pisma, odnosno govorno ostvarenje izjave, pitanja ili usklika. Rečenična intonacija određuje rečenicu kao jedinicu govorne poruke koja je određena jezično-značenjski, sintaktički, ali i biološki jer se ostvaruje na izdahu.

Stanke u govoru su komunikacijski posebno zanimljive. Škarić (1991: 295) daje jednu od mogućih klasifikacija stanki. Stanka je dio govora, bez obzira što nema jezičnu informaciju. Stanka u govoru može trajati najviše do dvije minute, više od toga prekida kontinuum komunikacije. Funkcionalno, stanke su dio rečenične prozodije, izražajnosti i krika, ali nisu dio načina izgovora glasnika niti naglasaka riječi. Stanke, dakle, uključujemo u organizaciju govorne poruke, njima šaljemo dodatnu informaciju o govorniku i njegovom odnosu prema sadržaju, ali su nam važne i za disanje ili procesiranje informacija. Stanke **razgraničenja**, **isticanja** i **leksičke** stanke imaju komunikacijsku vrijednost te bi u pripremi govorničke izvedbe trebale biti planirane i uvježbane. Stanke razgraničenja organiziraju govornu poruku. Ilustracije radi, najpoznatija je rečenica proročice Pitije u kojoj značenje ovisi o mjestu ostvarenja stanke: (*Ići ćeš I vratiti se I nećeš u ratu poginuti.* / *Ići ćeš I vratiti se nećeš I u ratu poginuti.*). Stanke isticanja također sudjeluju u organizaciji govorne poruke, ali, kako im sam naziv govori, doprinose izražajnosti jer stanaka prije određene riječi unutar rečenice ukazuje na važnost informacije koja slijedi. Leksičke stanke služe kao zamjena za riječ i, kako Škarić navodi, često za vezničke riječi. Uzmimo primjer „Stani. Slušam.“ u kojem leksička stanaka zamjenjuje *jer*, ali se govornim ostvarenjem daje i dodatna informacije da je sadržaj koji se sluša govorniku važan. Stanke procesiranja su kognitivno i komunikacijski uvjetovane. Među njima razlikujemo stanke s fatičkom funkcijom koje reguliraju komunikaciju, primjerice kada na početku javnoga govora govornik poslije pozdravljanja zastane i otvori vrijeme publici da započnu sa slušanjem ili kada zastane nakon zaokruženog sadržaja da bi ga publika mogla obraditi ili kada tijekom zdravice, poslije točke humora, zastane jer čeka da smijeh prestane. Važna potkategorija su stanke **odlijevanja**. One su kognitivno uvjetovane. To je vrijeme koje je potrebno govorniku za organizaciju misli ili dosjećanje. Njihova je posebnost da mogu biti zvučne i bezvučne. Ako su zvučne, najčešće je zvuk nefonematiziran (izgovor produljenog /m/ ili /ə/), što publika jako primjećuje pa često u razgovoru o odlikama dobrog govornika studenti kao primjer navode da ne proizvodi /əəə/ u govoru. To je još jedna potvrda važnosti govornih vještina za govorničku izvedbu. Informacija koju publika prima, ako govornik često izgovara /əəə/, jest da nije dobro pripremljen, ali i da ne zna na koji način smanjiti zvučne stanke. Treba napomenuti da je procesiranje tijekom govora neizbježno, ali se uz dobru pripremu jasni znakovi nesigurnosti mogu smanjiti. Posljednju skupinu čine stanke **prekida**, koje mogu imati fiziološke uzroke poput kašljanja, hotimične uzroke, primjerice ispijanja vode ili negovorne uzroke kao što je gestikulacija.

Boja glasa, odnosno timbar može biti promjenjiva i nepromjenjiva. Nepromjenjiva, odnosno stalna boja glasa, dio je identiteta govornika. U forenzičkoj fonetici se čak koristi termin otisak glasa (engl. *voice print*). Boja glasa je rezultat urođenih karakteristika govornih organa, određenih organskih promjena koje nastaju odrastanjem, odnosno starenjem, navika, tj. načina uporabe, ali i kulture. Analiza boje, tj. kvalitete glasa, timbra te njega glasa područje je profesionalnih kompetencija fonetičara.

Spektralni sastav govornog zvuka, složeno govorno sredstvo posredno povezano s bojom glasa, akustički pokazuje odnos harmoničnog i šumnog zvuka i povezuje dvije razine proizvodnje, fonacijsku i artikulacijsku. Ako kod govornika čujemo šum u govoru prilikom izgovora vokala koji se ostvaruju harmoničkim zvukom, postoji nekoliko mogućih objašnjenja za to – govornik govori šaptom, radi se o oštećenjima glasa ili u nekim slučajevima, kad je količina šuma vrlo mala i u određenim višim dijelovima spektra glasa, doprinosi estetici glasa i doživljava se kao uljuđenost. Glavni simptom oštećenja glasa, koja u nastavničkoj profesiji nisu rijetka, jest pojava šuma. Stoga, ako ga primijetite kod sebe ili kolege, a uz to znate da često ostajete bez glasa, patite od promuklosti, nakon dugih predavanja osjećate vokalni umor, potražite savjet liječnika

Nadalje, **način izgovora glasnika** označava govornu realizaciju fonema koja se ne zaustavlja samo na razini riječi, artikulaciji pojedinih glasova i izgovoru riječi, nego utječe i na organizaciju govorne poruke. Osim djelovanja na tekst, dakle jezičnog elementa u govoru, način izgovora glasnika paralingvistički je neverbalni znak koji otkriva fizičko i emocionalno stanje govornika u trenutku govorenja, izgovorne mane, ali i pripadnost određenom sociofonetskom varijetetu. U metodici govorništva način izgovora glasnika povezujemo s razinom artikulacije, odnosno izgovora, ili dikcijom u užem smislu.

Naglasak kao govorno sredstvo proizlazi iz osnovnih sredstava. Naglasak riječi u hrvatskom jeziku ostvaruje se tonom, jačinom i trajanjem, implicitno sadržavajući i ritam u izmjeni naglašenih i nenaglašenih slogova. Prozodija riječi jedna je od sociofonetskih informacija koja govori o podrijetlu govornika, ona često otkriva organski varijetet ili dijalekt, ali govori i o stupnju obrazovanja govornika. Ipak, istraživanja pokazuju da manje utječe na primanje i razumijevanje poruke (Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013; Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022; Vuletić, 2007). Rad na prozodiji riječi premašuje dio pripreme govorničke izvedbe određenog zadatka te je dio šireg unaprijeđenja govornih vještina uobičajenog za govorne profesionalce. U govorne profesionalce ubrajamo i nastavnike zbog čega ortoepska pitanja ne možemo ne spomenuti, budući da osvjetšavanje važnosti ortoepske norme treba biti dio obrazovanja općenito. Rečeničnim se naglaskom komunikacijski ostvaruje rema, odnosno obavijesni predikat. On se može ostvariti i tonom, jačinom, tempom i stankama. Rečenični je naglasak temelj logičke organizacije govorne poruke i u tom smislu važan dio govorničke izvedbe.

Ritam je složeno govorno sredstvo. U govorničkoj je izvedbi važno da se izbjegne ritmiziranje ako ono nije informativno. Ritmiziranje bismo odredili kao ponavljanje istih ostvarenja govornih sredstava na različitim tekstualnim odsječcima jer to dovodi do monotonosti, smanjuje izražajnost i otežava praćenje govora. **Govorne modulacije** vide se na zvučnim prijelazima između tišine i govora koji mogu biti brzi i oštri (*staccato*) ili spori i blagi (*legato*) te na vokalnim modulacijama (*vibrato* i *tremolo*). One su u govorničkoj izvedbi važne za dimenziju izražajnosti. Naglasak, spektralni sastav govornog zvuka i govorne modulacije nadogradnja su u pripremi govorničke izvedbe. Sustavne i dugotrajne govorne vježbe, ovisno o potrebama govornika, uključit će sva govorna sredstva, odnosno uvježbavanje govornih vještina, na temelju detaljne analize

glasa i govora u obliku fonetskih govornih statusa. Dobro govorenje temelj je dobrog javnoga govorenja. Zato je fonetičar-nastavnik govorništva jedini profil edukatora koji se bavi javnim govorom s ovakvim kompetencijama tj., temeljnim razumijevanjem govora.

5.3.2. Govorne vještine

Govor kao biomotorička aktivnost započinje disanjem. Govorno disanje je svjesno i kontrolirano te se razlikuje od biološkog disanja zbog čega ga smatramo govornom vještinom. Fonetičarima je poznat iscrpan pregled respiracije dostupan u Horga i Liker (2016), koji detaljno objašnjavaju fiziku, anatomiju i mehaniku respiracije. Ono što je važno za razumijevanje disanja općenito jest da je kompleksan, neurološki upravljani proces, koji može biti refleksan, ali isto tako i kontroliran, tj. vođen i tijekom kojeg se utječe na intenzitetske i vremenske parametre disanja koji se odražavaju u govoru. Govorno je disanje povezano s glasanjem. Glasanje tj. fonacija je govorna sposobnost, a kontrola različitih parametara u glasu govorna vještina. No prije nego što opišemo glasanje treba napomenuti da prilikom kontrole disanja zapravo kontroliramo dinamiku udisajnih i izdisajnih sila koje se najčešće mjere kapacitetom pluća. Ukupni kapacitet pluća je oko 5 l, govor se ostvaruje kroz vitalni kapacitet (VK) koji je manji od ukupnog kapaciteta za rezidualni kapacitet od 1 l zraka. Vitalni kapacitet je količina zraka koja se maksimalno može izdahnuti nakon maksimalnog udaha (Zemlin, 1988 prema Horga i Liker, 2016: 156), te okvirno iznosi oko 4 l. Volumen kapaciteta je individualan, ovisi o dobi, spolu, veličini osobe, ali i položaju tijela u trenutku disanja kao i o snazi respiracijske muskulature te podatnosti tkiva respiracijskog sustava. Korištenje vitalnog kapaciteta razlikuje se ovisno o aktivnosti. Tiho disanje koristi vrlo male vrijednosti kapaciteta pluća, razgovor nešto veće, javni govor još veće, a pjevanje skoro cijeli vitalni kapacitet (detaljnije informacije dostupne su u fonetskim izvorima; vidi npr. Horga i Liker, 2016; Proctor, 1980; Varošaneć-Škarić, 2010). Ako govorno disanje smatramo govornom vještinom, to proizlazi iz činjenice da svjesno možemo utjecati na njega. Također, ako znamo da respiracijska muskulatura, kao i svi ostali mišići tijela, može biti snažnija ili manje snažna, onda će nam i potreba za govornim vježbama biti jasna. Konačno, sama tkiva koja su dio govornog sustava trebaju se održavati kroz dobre životne navike. Kao što se brinemo o fizičkoj spremnosti tijela za kretanje, tako se treba brinuti i o fizičkoj spremnosti tijela za govorenje.

Druga govorna sposobnost jest sposobnost fonacije, odnosno glasanja, procesa pretvaranja zračne struje u ton vibratornim mehanizmom na grkljanu, tj. larinksu promjenama tlaka zraka. Zvuk se dalje oblikuje u nadgrkljanskim prostorima, dakle u stražnjem dijelu usne šupljine i prostoru prema grkljanu, prije nego li dobije svoj konačan oblik (Horga i Liker, 2016: 173). Govor na previsokom tonu negativno percipiramo, a impresionistički povezujemo s kreštanjem, pretih govor prebacuje veliki komunikacijski teret na sugovornika, a boja glasa, prema brojnim istraživanjima (Hall i Schmid Mast, 2007; Schroeder i Epley, 2016; Van Zant i Berger, 2020), potvrđuje se kao glavni čimbenik u primanju poruke.

Uvježbavanjem sposobnosti fonacije kontroliramo i poboljšavamo glas. Govorno glasanje je govorna vještina. Što kontroliramo? Djelomično visinu osnovnog tona, intenzitet, koji se percipira kroz osjet glasnoće te, rjeđe, boju glasa. Visina tona rezultat je naše govorne sposobnosti koja se temelji na anatomskim karakteristikama pojedinca, ali i na načinu glasanja. Glasnice vibriraju poput žica na instrumentima te promjena visine tona ovisi o promjenama u napetosti glasnica. Napetost glasnica uključuje promjene u duljini glasnica koje vibriraju, odnosno u njihovoj masi. Budući da ne možemo svjesno kontrolirati glasnice, promjene u visini tona rezultat su djelovanja mišića larinksa. Na visinu osnovnog tona utječe i disanje, iz čega proizlazi da će se vještina govornoga glasanja temeljiti na disanju te osvještavanju finih pokreta grkljana i nadgrkljanskih šupljina. Promjene u boji zvuka mogu se dogoditi na dva mjesta, na larinksu i kroz oblikovanje spomenutih šupljina te se na taj način povezuju sve tri razine govorne proizvodnje. Znanstvena podloga opisanih procesa važna je fonetičarima koji na temelju tih spoznaja oblikuju i razvijaju vježbe, dok je u govorničkoj praksi važno osvještavanje procesa glasanja te mogućnost kontrole i poboljšavanja vlastitoga glasa.

Treća razina proizvodnje govora je razina artikulacije. Artikulacija ili izgovor je proces pomaka izgovornih organa tijekom govora s ciljem pojačavanja, prigušivanja i stvaranja govornog zvuka, koji se tijekom tog procesa oblikuje u perceptivno odvojive govorne dijelove – glasnike (Horga i Liker, 2016: 217). Proces izgovora iznimno je anatomski i fiziološki složen proces koji dovoljno oslikavaju podatci da u svakoj sekundi govora koordinirano sudjeluje oko 40 mišića i 15 koštanih struktura. Govorne ili fonetske vještine koje proizlaze iz artikulacijske razine su **imitacija, govorna spretnost, preciznost i fluentnost**. Nabrojene govorne vještine trebale bi biti razvijene kod svakog obrazovanog pojedinca koji uspješno govorno komunicira. **Vještina imitacije** označava oponašanje govornog uzorka iz čega mora biti jasno da uključuje i druge govorne vještine – govorno disanje i govorno glasanje. Stoga imitaciju možemo povezati i s podvještinama govornoga glasanja jer se promjene visine osnovnog tona, glasnoće i boje glasa mogu imitirati. Imitacija je ključna sposobnost za razvoj govora i učenje stranih jezika što se vidi iz neurolingvističkih istraživanja (Christiner i Reiterer, 2013; Golestani i sur., 2002; Hu i Reiterer, 2009; Reiterer i sur., 2013). Ukratko, bolja sposobnost imitacije pokazuje intenzivniju aktivaciju određenih područja u mozgu kod pojedinaca koji bolje oponašaju govorne uzorke. Vještina imitacije ključna je prilikom izvođenja govornih vježbi općenito, odnosno u pripremi govorničke izvedbe. Preduvjet za uvježbavanje govornih sredstava pomoću imitacije jest da govorni model (nastavnik, trener) može ostvariti ciljano govorno ostvarenje. Dakle, da može kontrolirano mijenjati govorna sredstva u govornom uzorku. Ako govornik ima razvijenu vještinu imitacije, on lakše i brže ponavlja po modelu. To često kolokvijalno nazivamo dobrim slušanjem, iako bi precizniji termin bio fonetsko slušanje. Jednostavnije, ako izgovorite rečenicu mijenjajući intonacijski oblik ili logički naglasak, poslušajte kako govornik ponavlja sadržaj. Dvije su mogućnosti: govornik može ponoviti jezični sadržaj sa svojim govornim ostvarenjem, bez promjene koju model uvodi, ili može

mijenjati govorno ostvarenje imitirajući ono koje je čuo. Ako imitira korištena govorna sredstva, očekivano je da će brže, a i lakše, razvijati govorne vještine.

Govorna spretnost (engl. *oral-motor skills*) označava koordinaciju artikulacijskih podsustava koji sudjeluju u proizvodnji govora, primjerice usana, ali i drugih dijelova artikulatora. Spretnost proizlazi iz poimanja govorenja kao motoričke aktivnosti u kojoj je važna usklađenost različitih dijelova. Kao što ćemo na razini makromotorike, dakle tijela u cjelini, pojedince procjenjivati kao motorički bolje, koordiniranije, slične zaključke možemo donijeti i za motoričku mikrorazinu, govorenje. Govorna se spretnost često mjeri brzim izgovaranjem slogova bez pogreške, poznatim diadokinetičkim zadatkom u kojem se brzo ponavljaju slogovi pa-ta-ka. Ona je važna u procesu razvoja govora te se, barem na temelju perceptivnih procjena, smatra da je poboljšanje spretnosti što se reflektira i na preciznost, odnosno promjenu u varijabilnosti dječjega govora, odlika razvoja. Spretnost bismo slikovito objasnili kao razgibavanje govornih organa, odnosno preciznije međusobno povezanih artikulacijskih podsustava. Fonetičari razvijaju i primjenjuju vježbe govorne spretnosti koje su podloga za sljedeću vještinu, govornu preciznost.

(Iz)govorna preciznost (engl. *speech precision*) označava aktivnost izgovornih organa, artikulatora u postizanju artikulacijskog ili izgovornog cilja. Ona je promjenjiva i ovisi o situaciji te fizičkom i psihološkom stanju govornika. Preciznost je veća ako govorimo u formalnoj situaciji, ako smo odmorni ili zdravi ili smo napredak postigli ciljanim fonetskim govornim vježbama. Veća preciznost povećava razabirljivost govora, dakle primanje pojedinih glasnika, a slijedom toga i poruke u cjelini (Lansford i sur., 2011). Razabirljivost nije razumljivost, dakle nije uključena značenjska obrada informacija već samo dekodiranje na razini glasnika. Na govornu preciznost utječe brzina, odnosno tempo govora (Mefferd i Green, 2010) jer se bržim tempom ona smanjuje. Smanjivanje tempa artikulacije doprinosi preciznosti jer se ostavlja dovoljno vremena za ostvarivanje pokreta artikulatora, što je posebno važno za medijski govor budući da su šumovi koji nastanu zbog nepreciznog izgovora izrazito čujni prilikom prijenosa govornog signala.

Govornu fluentnost, odnosno tečnost ili glatkoću/kontinuiranost (Varošaneć-Škarić, 2010) hrvatski fonetičari definiraju kao proizvodnju govora s lakoćom, bez oklijevanja, pogrešaka i ispravljanja (Horga, 1994). Ona se, kako navodi Pletikos (2008) lako primjećuje kroz zastajkivanje, ponavljanja, ispravljanja ili zvučne stanke. Govornu fluentnost istražuje se kod govorenja na stranom jeziku, ali i kod atipičnih govornika, najčešće u području istraživanja mucanja i dizatrije. Povezanost govornih vještina vidi se i u govornoj fluentnosti jer smanjena fluentnost utječe na trajanje glasnika, intonacijske obrasce, kvalitetu glasa, boju vokala i koartikulaciju (Shriberg, 1999). Nameće se pitanje o preklapanju govornih vještina, posebno govorne spretnosti i fluentnosti. Povezanost govornih vještina je neupitna, poboljšanje jedne vještine utječe na poboljšanje drugih, a područja preklapanja ovise o samom istraživanju tj. vrsti zadatka i prikupljenom govornom uzorku. Budući da se istraživanja najčešće

provode na atipičnom govoru, rezultati pokazuju primjerice da je govorna preciznost prediktor fluentnosti. Jednostavnije, djeca koja pokazuju bolje rezultate na testovima govorne spretnosti koji najčešće uključuju manje govorne odsječke, pokazuju i bolju fluentnost u dužim govornim uzorcima.

Govorne vještine koje proizlaze iz razine artikulacije istodobno se ostvaruju u **dikciji**. Nju bismo najjednostavnije odredili kao jasnoću artikulacije. Varošaneć-Škarić (2010) dikciju smatra dijelom govorne izvedbe i dijeli je na izgovor glasnika, asimilacije te izgovorne pogreške. Dikcija neupitno uključuje govornu spretnost i preciznost te fluentnost s ciljem smanjenja pogrešaka. No fluentnost nije samo važna za izgovor glasnika jer, kao što smo vidjeli ranije kod objašnjenja fluentnosti, uključuje i glas te intonaciju u jezičnoj i govornoj funkciji. Škarić (2000: 176) uvodi termin retorička dikcija pojašnjavajući da je ispravan izgovor glasnika preduvjet za dobru retoričku dikciju. Budući da je javni govor ekspresivniji te da uključuje veće raspone u ostvarenju govornih sredstava, termin govornička dikcija bismo ostavili za tu pripremljeniju, izražajniju i javnom govoru prikladniju uporabu govornih sredstava. Dakle, ako ćemo dikciju povezati s elementima dobre izvedbe, ona je sadržana u razumljivosti, a ako je povezujemo s govornim sredstvima, dobra dikcija najvećim dijelom proizlazi iz načina izgovora glasnika.

Četvrtu kategoriju govornih vještina, kao što se vidi u Tablici 5., nazvali smo izražajnost. Ona uključuje prije svega organizaciju govorne poruke. Izražajnost označava ostvarivanje govornih sredstava u govornome diskurzu, važna je za slušanje i govornu izvedbu. Organizacija govorne poruke određuje stupanj primanja informacija te zapamćivanja zbog čega je važna u nastavničkoj profesiji. Preduvjet za dobru organizaciju govorne poruke jest tekst prilagođen govorenju opisan u poglavlju o slušanju govora. Istraživanja organizacije govorne poruke pokazuju koja govorna sredstva i na koji način utječu na primanje poruke. U istraživanjima izražajnosti govorni uzorak se prikuplja čitanjem, ali govorna sredstva se kroz slične obrasce koriste i u spontanom govoru. Vuletić (2007) ispituje primanje tri kategorije govorne poruke: dobro organizirane poruke, dobro organizirane poruke s nekim odstupanjima – nestandardnim izgovorom naglasaka riječi i glasova, govornim poremećajima i poremećajima glasa te loše organizirane govorne poruke s različitim vrstama loših ostvarenja, na primjer logičkim naglaskom ostvarenim na riječima koje nisu informativne, neostvarivanjem rečeničnog naglasaka, uzlaznom intonacijom na kraju rečenice, zastupljenošću respiracijskih pauza, brzopletim govorom te narušavanjem intonacijske cjeline rečenice što se ostvaruje izgovorom pojedinačnih riječi kao samostalnih govornih cjelina. Očekivano, govorna ostvarenja iz prve dvije kategorije dovode do uspješnijeg primanja poruke u odnosu na treću. Naglasak riječi i poremećaji izgovora glasnika utječu na primanje poruke; prvi ovisno o sociofonetskim karakteristikama govora ispitanika, na primjer koliko će prozodija zagrebačkoga govora utjecati na primanje poruke kod novoštokavaca, a drugi o stupnju govornog poremećaja. Kvaliteta (boja) glasa nije nevažna te će se ona, kao što smo već spominjali, često isticati kao dominantna

varijabla u procjeni govorničke izvedbe, međutim, kao što je i ranije rečeno, ako glas nije pretih i šuman pa otežava samo primanje, slušači će se na njega s vremenom naviknuti. Publika neće toga govornika procijeniti kao iznimno uspješnog, ali će primiti poruku. Za organizaciju govorne poruke u praksi treba istaknuti jezičnu i govornu organizaciju misaonih cjelina prikladnih za primanje poruke te organizaciju rečeničnog, tj. logičkog naglaska, također s istim ciljem. Govornim se sredstvima ostvaruje komunikacijski cilj zbog čega je njihovo osvještavanje i uvježbavanje važan dio govorničke izvedbe.

Govorna sredstva, odnosno njihove kombinacije važan su paralingvistički znak te se neovisno o poznavanju jezičnog sadržaja percipiraju kao izrazi temeljnih ljudskih emocija (sreća, tuga, strah, bijes/ljutnja, iznenađenje i gađenje/prezir). Poznavanje govornih ostvarenja emocija važno je za slušanje govora, posebno ako emocije u govoru nisu usklađene s jezičnom porukom. Vuletić (2007) u svojem istraživanju prepoznavanja emocija iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća pokazuje da se govorna ostvarenja emocija univerzalno prepoznaju neovisno o jeziku. Različiti izvori potvrđuju da univerzalnost vrijedi za četiri emocije: sreću, tugu, strah i bijes/ljutnju, dok se kod ostalih emocija rezultati procjene važnosti određenoga govornog sredstva razilaze. Vuletićevi rezultati pokazuju i teže razlikovanje sreće i straha što djelomično možemo objasniti individualnim razlikama u pošiljanju i primanju emocionalnih poruka. Dakle, kojim se govornim sredstvom ostvaruje pojedina emocija? Pojednostavljeno, ali za razumijevanje važnosti govornih sredstava u komunikaciji dovoljno, sreću prepoznavamo iz govora višim tonom, većom glasnoćom i bržim tempom; tugu obratno, nižim tonom, tišim glasom i sporijim tempom, strah višim tonom, srednjom glasnoćom i bržim tempom, a bijes višim tonom, glasnijim govorom i bržim tempom (Matsumoto i sur., 2013). Budući da se i sreća i bijes ostvaruju sličnim osnovnim govornim sredstvima, za percepciju sreće važniji su nam ton i tempo, a za percepciju bijesa glasnoća. Manje smo sigurni u govorna ostvarenja za prezir za koji bi bili ključni niži ton i glasnoća, dok tempo ne igra ulogu, gađenje koje izražavamo nižim tonom, tišim i sporijim govorom te iznenađenje koje se ostvaruje višim tonom i bržim tempom, neovisno o glasnoći. Iako se i danas provode brojna istraživanja koja mjere koliko određena govorna sredstva utječu na izraz emocija (Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013, 2016, Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022) za razvoj govornog izražavanja svijest o univerzalnosti je važna. Povežemo li to s pripremom govorničke izvedbe, postaje jasno da će govornicima koji nemaju svijest o komunikacijskom sadržaju govornih sredstava niti o mogućnostima njihovog ostvarivanja, uputa *izgovori rečenicu glasnije, brže ili višim tonom* na početku biti zahtjevan zadatak. Stoga će govorni izraz emocija biti od iznimne važnosti u govorničkoj pedagogiji, za uvježbavanje govornih sredstava koja će, kao što je već rečeno, ostvariti dobru govornu izvedbu. U Tablici 5. donosimo prikaz govornih vještina i njihove veze s govornim sredstvima.

Tablica 5. Prikaz govornih vještina i njihove povezanosti s govornim sredstvima

Razina	Govorna vještina	Podvještina	Povezana govorna sredstva
Respiracijska	Govorno disanje		Ton Glasnoća
Fonacijska	Govorno glasanje	Promjena: visine osnovnog tona, glasnoće, boje glasa	Ton Glasnoća Boja Djelomično intonacija (bez jezične i komunikacijske funkcije koja se ostvaruje izgovaranjem)
Artikulacijska	Vještina izgovora	Imitacija Spretnost Preciznost Fluentnost	Sva govorna sredstva, ali i vještine Način izgovora glasnika Tempo Način izgovora glasnika, tempo, stanke, posredno boju glasa
Komunikacijska	Govorna izražajnost	Primjena govornih sredstava u organizaciji govorne poruke Primjena govornih sredstava u izražavanju emocija	Sva temeljna govorna sredstva i rečenični naglasak.

Dobra govorna ostvarenja, dakle ona koja ni na koji način ne otežavaju slanje i primanje poruke, proizlaze iz razvijenih govornih vještina te komunikacijske usmjerenosti ostvarene govornim sredstvima. Takva govorna ostvarenja zadovoljavaju kriterije dobre govorničke izvedbe – **razumljivost** koju ćemo povećati uvježbavanjem tempa govora, vještine izgovora i zaokružiti govornom izražajnošću. Kod nekih će govornika trebati poboljšati i glasanje uže glasnoću, a ponekad i boju glasa, što se temelji na

govornom disanju. **Izražajnost** unutar govorničke izvedbe poboljšava se kroz organizaciju govorne poruke i izraze emocija, ali i kroz povezanost s razinom artikulacije što se prilikom uvježbavanja govorničke izvedbe najčešće naziva uvježbavanjem dikcije. **Govornost** povezuje govorne i govorničke vještine. Fluentnost pripada govornim vještinama, a spontanost, odnosno komunikacijska spontanost ili prirodnost, kako se još naziva u literaturi, govorničkim vještinama te se istodobno ostvaruje kroz govorno glasanje, odnosno važnost boje glasa u primanju poruke, vještinu izgovora te govornu izražajnost. Elementi dobre govorne izvedbe, razumljivost, govornost i izražajnost te njihova veza s govornim sredstvima i govornim vještinama težnja su da se uvježbavanje i poučavanje govorničke izvedbe poveže sa znanstvenim spoznajama o govoru. Na taj način se odmičemo od naturalističkih uputa i savjeta koji su često nejasni i teško primjenjivi.

5.4. Od govornih sposobnosti do govornih vještina – neki primjeri vježbi

Vježbe za poboljšanje govornih vještina usko su područje rada fonetičara. Te se vježbe temelje na znanstvenim spoznajama o govoru, ali i na istraživanjima o komunikacijskom utjecaju nejezičnog sloja u govoru. Neupitno je da procjenu govornog statusa, detaljne objektivne i subjektivne analize različitih govornih razina, i razvoj govornih vještina treba prepustiti fonetičarima, no neke vježbe za koje nisu potrebna specijalizirana fonetska znanja, posebno vježbe osvještavanja, mogu izvoditi i ostali nastavnici. U nastavku ćemo dati primjere jednostavnijih govornih vježbi primjerenih za nastavu, koje najčešće osvještavaju određenu govornu vještinu ili sredstvo, te primjere objavljenih vježbi u najznačajnijem hrvatskom priručniku Fonetska njega glasa i izgovora (Varošanec-Škarić, 2010) koji uz opise vježbi uključuje ilustracije i zvučne zapise. Izvori vježbi mogu biti i iz područja glumačke i pjevačke pedagogije, no treba imati na umu da je umjetnički izraz, unatoč povezanosti s govorom, specifičan. Brojne se vježbe još uvijek nalaze u bilježnicama fonetičara te se primjenjuju u nastavi i na edukacijama, mijenjaju se, razrađuju i testiraju. Sve veća potreba za govorom u komunikaciji, a onda i za poboljšanjem govornih vještina, potiče struku da ih usustavi, objavi i usmjeri razvoj govornog izražavanja u obrazovanju.

Osvještavanje i kontrola govornog disanja kao dijela govorničke pripreme temelje se na biološkim datostima. Vježbe disanja važne su za opće stanje cijelog organizma, posebno u stresnim situacijama, međutim te vježbe, poput dubokog, svjesnog udaha, nisu vježbe govornog disanja. Pripremna vježba govornog disanja dio je fonetskih vježbi za glas i izgovor (Škarić, 2000; Škarić i Varošanec-Škarić, 1999; Varošanec-Škarić, 2010). Za osvještavanje govornog disanja korisne mogu biti i vježbe izgovaranja rečenica povećavajući im dužinu. Cilj vježbe jest osvješčivanje govornika da na jednom izdahu ne mogu izgovoriti beskonačno dug tekst i da kontrolom disanja mogu utjecati na govor. Konkretno, govor je lakši ako se govornici "ne bore" s disanjem, kontrolom

disanja mogu produžiti trajanje govora, dakle izgovoriti dužu rečenicu dok kontrolirano disanje pozitivno utječe na ostale govorne vještine.

VJEŽBA

Pokušajte izgovoriti sljedeće rečenice na jednom izdahu. Zaustavite se kad vam ponestane zraka.

- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena jer nas čekaju i neki radni zadatci.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena jer nas čekaju i neki radni zadatci koje već dugo odgađamo, a sad su nas rokovi stisnuli.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena jer nas čekaju i neki radni zadatci koje već dugo odgađamo, a sad su nas rokovi stisnuli pa moramo dobro organizirati vrijeme za njihovo rješavanje.

U ranije spomenutom priručniku opisane su različite vježbe fonacije, odnosno glasanja. Sve one ciljano poboljšavaju vještinu glasanja, a mogu se pojedinačno uvježbavati glasnoća, visina tona ili boja glasa. Istaknut ćemo vježbu produženog foniranja (*Fonetska vježba za glasi i izgovor* FVGI/o6 (Varošanec-Škarić, 2010: 66)) kojom će se uvježbavati visina osnovnog tona i glasnoća, dok će produženo foniranje s pojačanim samoslušanjem (FVGI/o7) utjecati i na boju glasa, a foniranje uz masažu grla i spuštanje grkljana (FVGI/o9) smanjuje visinu osnovnog tona. Sve vježbe fonacije poboljšavaju impostaciju glasa, odnosno oslonac glasa koji se postiže foniranjem na svom fiziološki najlagodnijem tonu, u kojem je i vrijeme fonacije najdulje i nešto glasnije, srednje čvrstim glasom (Varošanec-Škarić, 2010: 66-67).

Osvještavanje boje vlastitoga glasa te odnosa sustava govorne proizvodnje i tijela postiže se jednostavnom vježbom brojenja u različitim, najčešće neprirodnim položajima tijela. Vježba se provodi tako da se izgovara jednostavan jezični materijal (npr. brojevi, dani u tjednu i sl.) mijenjajući položaj tijela i slušajući promjene u boji glasa. Prije same vježbe važno je da se osvijesti boja glasa što se najlakše može postići snimanjem govora i slušanjem vlastite audio snimke.

VJEŽBA

Da bismo osvijestili povezanost boje glasa i položaja tijela možemo izvesti sljedeću vježbu. Cilj vježbe je osvještavanje povezanosti boje glasa i položaja tijela, što se kasnije može primijeniti na stvarni kontekst poput načina sjedenja u studiju ili položaja tijela za govornicom.

Ustanite i zauzmite neutralni stav s rukama opuštenim uz tijelo. Izgovarajte brojeve od jedan do deset i slušajte kako zvuči vaš govor. Potom stanite u položaj opisan u prvoj natuknici. Čujete li razliku? Mijenjajte položaje tijela kako je navedeno u popisu.

- Izbacite bradu prema naprijed ili prema gore
- Zabacite glavu
- Stisnite zube
- Gurajte jezik o zube u ustima
- Stisnite šake ili nožne prste
- Spustite ramena prema naprijed
- Krivite kralježnicu
- Nagnite se u stranu
- Izbacite zdjelicu
- Ukočite cijelo tijelo
- Ukočite koljena
- Stisnite mišiće bedara
- Podignite ramena
- Iskrivite se kako god želite

Vježbe govorne spretnosti pripremaju dijelove izgovornih organa za govor. U popisu *Vježbi za glas i izgovor* (FVGI/10) opisana je vježba brzog, vratolomnog brojenja u šaptu koja služi za razgibavanje mišića, posebno kružnog usnenog mišića. Vježbe spretnosti za ostale podsustave prepustit ćemo stručnom vodstvu fonetičara, no neki primjeri bi uključivali brzo ili sporo plaženje jezika, otvaranje i zatvaranje čeljusti, ostale pokrete usnama poput poljupca, također uz promjene tempa itd. Vježbe govorne preciznosti izvodimo poslije vježbi spretnosti s ciljem ostvarivanja što preciznijeg izgovora. Primjer iz popisa *Vježbi za glas i izgovor* jest vježba s osvještavanjem palatinalne točke na nepcu (FVGI/12) koja je detaljno opisana u priručniku (Varošane-

Škarić, 2010: 77). Usporeno i prenaplašeno izgovaranje skupina su vježbi koja će uz preciznost poboljšati i tempo govora te ritmičke obrasce. Govornu fluentnost ćemo uvježbavati izgovarajući brzalice i povećavajući broj izgovorenih ponavljanja bez pogrešaka, dok će govorni materijal za vježbe oponašanja osmisлити fonetičar ovisno o govornom statusu i cilju unaprjeđenja govornih vještina.

VJEŽBA

Izgovori ovu brzalicu najviše puta što možeš bez da pogriješiš.

- Miš uz pušku, miš niz pušku.
- Kamenčićem ćeš me, kamenčićem ću te.
- Igla igra igru igle.
- Svraka svraku preskakala, svaka svraka skaka na dva kraka.
- Šaš se suši, suši se šaš.
- Medo medi ne da meda, ne da medo medi meda.

Vježbanje govornog izražavanja emocija uvodna je vježba za osvještavanje govornih sredstava. U spontanom govoru nesvjesno izražavamo emocije, zbog čega proces osvještavanja govornih sredstava kao preduvjeta za dobru organizaciju govorne poruke može početi tom vježbom. Izabere se jednostavna rečenica poput pozdrava koju treba izgovoriti s jednom od temeljnih emocija. Tijekom vježbanja se mogu uvoditi različite emocije i mijenjati tekst. Tekst može uključivati izraz emocija (npr. *Sretna sam*) koji nije jednostavno izgovoriti sa suprotnim osjećajima poput tuge ili ljutnje.

VJEŽBA

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako sretan/na.

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako ljut/a.

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako iznenađen/a.

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako tužan/na.

Izgovori *Dobar dan!* kao da te jako strah.

Izgovori *Dobar dan!* kao da ti se jako gadi.

Pauze ili stanke imaju svoju fiziološku, ali i komunikacijsku funkciju. Svjesna uporaba stanki u komunikaciji izravno poboljšava organizaciju govorne poruke i poboljšava dojam o govorniku. Pauze olakšavaju praćenje govora (Zellner, 1994), izražavanje emocija i općenito dojam uvjerljivosti. Kad gledate videosnimke govora, zanimljivo je analizirati komunikacijsku funkciju pauze, mjesto u tekstu kad se koristi itd.

PRIMJER

Pogledajte govor Barracka Obame kojim prihvaća predsjedničku kandidaturu iz 2008. Uporaba pauza doprinosi uvjerljivosti jer govornik djeluje smireno, samopouzđano, ponizno i zahvalno. Ako želite dodatno iskoristiti primjere Obaminih govora, pronađite transkript/e i označite pauze, a potom ih analizirajte s obzirom na funkcije u komunikaciji (stanke razgraničenja, isticanja, leksičke stanke te stanke procesiranja koje dijelimo na stanke s fatičkom funkcijom ili stanke oklijevanja).

Tijekom spontanoga govora pa čak i dijaloga, govornih improvizacija ili pripreme govorničke izvedbe pripremljenoga govora, korisno je produžiti trajanje stanki. Jedna vježba za cilj može imati osvještavanje koliko je vremena potrebno do kognitivnog prekida komunikacije, druga vježba produžavanja stanki može za cilj imati smirivanje, opuštanje i usporavanje iznimno angažiranih govornika. U literaturi su dostupni podatci o podjeli stanki ovisno o trajanju (Campione i Véronis, 2002) na kratke (< 200 ms), srednje (200 - 1000 ms) i duge (> 1000 ms) te bi zastupljenost srednjih i dužih stanki u dobroj izvedbi trebala biti veća. Analiza dobre govorničke izvedbe pokazuje da pauze mogu trajati i 2 ili 3 s te da ih prosječni govornici koriste rijetko, u prosjeku tek 3,5 pauza u minuti što je premalo za ugodno praćenje poruke.

Zvučne stanke oklijevanja su, kao što smo već spomenuli, najčešći pokazatelj govornikove treme i (ne) pripremljenosti. Barem iz perspektive publike. Njih se jednostavno smanjuje uporabom konektora, odnosno modalnih izraza kako se kod nas nazivaju, koji, osim što daju govorniku vrijeme za organizaciju misli, doprinose organizaciji govorne poruke. Međutim, svjesna uporaba stanki prema uputi stani-promisli-progovori, također može smanjiti zastupljenosti nefonematiziranih zvukova /mmm/ ili /əəə/, jednako kao i osvještavanje da uporaba pauza nije nužno loš komunikacijski signal.

5.5 Poučavanje govorničke izvedbe

U dijelu o poučavanju govorničke izvedbe odgovorit ćemo na pitanja kako i kad poučavati izvedbu. Prethodni dijelovi ovog poglavlja daju sadržaj, a način se čini jednostavan – treba vježbati.

Izvedba se poučava vođenim iskustvenim učenjem. Primjerice, gledanjem dobrih i loših primjera govora. Primjeri javnoga govora neiscrpan su nastavni materijal. Uporaba primjera doprinosi zanimljivosti nastave, a analize mogu biti različite. Od početne, kad studenti ne znaju puno o govorništvu pa se komentira je li neki govornik dobar ili loš, do analize retoričke sheme, argumenata, slikovitosti, vrsta izvedbe,

govornih sredstava ili obilježja. Za procjenu govornih sredstava mogu poslužiti i zvučne snimke pa se iz govora procjenjuje dojam koji govornik ostavlja na sugovornika, što također doprinosi dinamici nastave, posebno ako se uključe pitanja *Biste li se vjenčali s osobom koja ovako govori?* U fazi pripreme govorničkog zadatka osvještavanje izvedbe može se provesti kroz praćenje vremena utrošenog na pripremu izvedbe koje će sigurno biti dulje, zatim kroz razgovor o načinu pripreme govora s naglaskom na predstojećí govorníčki zadatak. Javni govor kolege ili vršnjaci mogu procjenjivati kroz elemente dobre govorne izvedbe, samoprocjenjivati istim elementima ako se govor snima itd. Također, govorne smo vještine opimjerali vježbama za njihovo poboljšanje. Neke od njih se može prilagoditi uvježbavanju izvedbe za konkretan govorníčki zadatak nakon što se govor sastavi i krene s uvježbavanjem disanja. Prvi će korak biti uvježbavanje kontrole govornog disanja na pripremljenom govoru kada govornik pokušava izgovoriti glavni dio na jednom izdahu, odnosno barem njegov veći dio umjesto pripremljenih rečenica, ili treba izgovoriti uvodni dio govora određenom glasnoćom i brzinom, a završni suprotnom. Ideja ne manjka pod uvjetom da je izvedba u središtu i da joj se posveti dovoljno vremena.

Opće je mišljenje da se izvedba uvježbava kad je govor sastavljen, no otvara se pitanje kad je treba poučavati. Ameríčka tradicija, kao što je ranije rečeno, malo pozornosti posvećuje izvedbi, bilo na kolegijima ili u priručnicima (Brydon i Scott, 2008; Coopman i Lull, 2012; Jaffe, 2016; Lucas, 2008; R. F. Verderber i sur., 2011), ali na temelju nastavničkih iskustva i istraživanja o poučavanju izvedbe javljaju se i drugačiji trendovi (Levasseur i sur., 2004, 2023). Temeljeći svoje zaključke na istraživanjima iz područja neverbalne komunikacije, spomenuta skupina autora smatra da se struktura govorníčkih kolegija i predmeta treba mijenjati te da izvedba treba biti uključena od početka i primjenjiva na različite govorníčke vrste koje studenti ili učenici uvježbavaju. Takav pristup dio je hrvatske tradicije te kolegiji i edukacije kod nas često započinju izvedbom govorníčke improvizacije. Time se postiže više ciljeva. Podloga je snažna istraživačka tradicija u fonetici i usmjerenost na razvoj vještina. Naime, kroz improvizacije se utvrđuje početni stupanj govornih i govorníčkih vještina studenata, odnosno učenika. Levasseur i sur. (2023) predlažu da se izvedba u strukturi uvede odmah poslije teme straha i treme jer na taj način kolegij omogućava dovoljno vremena da se znanje o izvedbi primijeni u različitim vježbama i zadacima te učvrsti i internalizira. Budući da se razvoj vještine temelji na praksi, dakle stjecanju iskustva i promjeni navika na temelju povratne informacije, jedini je način da se izvedba zaista uvježba ako joj se na nastavi posveti dovoljno vremena. No nastava govorníštva uključuje i znanja. Pregled udžbenika o javnom govoru pokazuje da je većina vremena posvećena teorijskim znanjima o važnosti komunikacije, povijesti govorníštva, pripremi govora i govorníčkim vrstama, zbog čega su Levasseur i suradnici odlučili da sav teorijski sadržaj učine mrežno dostupnim koristeći metodu obrnute učionice (engl. *flipped classroom*) i na taj način izbjegnu predavanja, a da susreti uživo budu posvećeni govorenju, tj. izvedbi. Slično vidimo i kod nas, na vježbama iz kolegija *Govorníštvo za nastavnike* ili *Kultura*

javnog govorenja samo govorenje je zastupljeno u velikoj mjeri. Studenti izvode više monoloških formi (improvizaciju, instruktivni govor te govor u posebnoj prigodi) te, ovisno o kolegiju, sudjeluju u različitim dijaloškim formama (sastanak i debata), što se pokazalo korisnim. Stoga je dobro u planiranju nastave govorništva na različitim obrazovnim razinama uzeti u obzir rezultate spomenutih istraživanja i hrvatsko iskustvo kako bi vještina izvedbe javnoga govora bila što naglašenija.

Referencije

- Antonakis, J., Bastardo, N., Jacquart, P., & Shamir, B. (2016). Charisma: An Ill-Defined and Ill-Measured Gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3(1), 293–319. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062305>
- Awamleh, R., & Gardner, W. L. (1999). Perceptions of leader charisma and effectiveness: the effects of vision content, delivery, and organizational performance. *The Leadership Quarterly* 10(3), 345–373.
- Behnke, R. R., & Sawyer, C. R. (1999a). Milestones of anticipatory public speaking anxiety. *Communication Education*, 48(2), 165–172. <https://doi.org/10.1080/03634529909379164>
- Behnke, R. R., & Sawyer, C. R. (1999b). Public speaking procrastination as a correlate of public speaking communication apprehension and self-perceived public speaking competence. *Communication Research Reports*, 16(1), 40–47. <https://doi.org/10.1080/08824099909388699>
- Bolkan, S., & Goodboy, A. K. (2014). Communicating Charisma in Instructional Settings: Indicators and Effects of Charismatic Teaching. *College Teaching*, 62(4), 136–142. <https://doi.org/10.1080/87567555.2014.956039>
- Brydon, S. R., & Scott, M. D. (2008). *Between one and many: The art and science of public speaking* (6th ed). McGraw-Hill Higher Education.
- Campione, E., & Véronis, J. (2002). A Large-Scale Multilingual Study of Silent Pause Duration. *Proceedings Speech Prosody*, 199–202.
- Caspi, A., Bogler, R., & Tzuman, O. (2019). “Judging a Book by Its Cover”: The Dominance of Delivery Over Content When Perceiving Charisma. *Group & Organization Management*, 44(6), 1067–1098. <https://doi.org/10.1177/105960119835982>
- Chen, L., Feng, G., Joe, J., Leong, C. W., Kitchen, C., & Lee, C. M. (2014). Towards Automated Assessment of Public Speaking Skills Using Multimodal Cues. *Proceedings of the 16th International Conference on Multimodal Interaction*, 200–203. <https://doi.org/10.1145/2663204.2663265>
- Christiner, M., & Reiterer, S. (2013). Song and speech: Examining the link between singing talent and speech imitation ability. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2013.00874>
- Coopman, S. J., & Lull, J. (2012). *Public speaking: The evolving art* (2nd ed., Enhanced ed). Wadsworth.
- Frese, M., Beime, S., & Schoenborn, S. (2003). Action training for charismatic leadership: two evaluations of studies of a commercial training module on inspirational communication of a vision. *Personnel Psychology*, 56(3), 671–698. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00754.x>
- Golestani, N., Paus, T., & Zatorre, R. J. (2002). Anatomical Correlates of Learning Novel Speech Sounds. *Neuron*, 35(5), 997–1010. [https://doi.org/10.1016/S0896-6273\(02\)00862-0](https://doi.org/10.1016/S0896-6273(02)00862-0)
- Goodman, A. (2006). *Why bad presentations happen to good causes*. Andy Goodman & Cause Communication. <https://www.poppov.org/wp-content/uploads/2018/03/WhyBadPresentations.pdf>

- Guberina, P. (2010). *Govor i čovjek Verbotonalni sistem*. ArtTresor.
- Hall, J. A., & Schmid Mast, M. (2007). Sources of accuracy in the empathic accuracy paradigm. *Emotion*, 7(2), 438–446. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.7.2.438>
- Horga, D. (1994). Tečnost govora u elektroničkim medijima. *Govor*, XI(1), 15–22.
- Horga, D., & Liker, M. (2016). *Artikulacijska fonetika: Anatomija i fiziologija izgovora*. Ibis grafika.
- Howell, J. M., & Frost, P. J. (1989). A laboratory study of charismatic leadership. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 43(2), 243–269. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(89\)90052-6](https://doi.org/10.1016/0749-5978(89)90052-6)
- Hu, X., & Reiterer, S. (2009). Personality and pronunciation talent in second language acquisition. *Language Talent and Brain Activity*, 97–129.
- Jaffe, C. I. (2016). *Public speaking: Concepts and skills for a diverse society* (8th edition). Cengage Learning.
- Lansford, K. L., Liss, J. M., Caviness, J. N., & Utianski, R. L. (2011). A Cognitive-Perceptual Approach to Conceptualizing Speech Intelligibility Deficits and Remediation Practice in Hypokinetic Dysarthria. *Parkinson's Disease*, 2011, 1–9. <https://doi.org/10.4061/2011/150962>
- Levasseur, D. G., Dean, K. W., & Pfaff, J. (2004). Speech pedagogy beyond the basics: A study of instructional methods in the advanced public speaking course. *Communication Education*, 53(3), 234–252. <https://doi.org/10.1080/0363452042000265170>
- Levasseur, D. G., Remland, M. S., & Munz, E. (2023). The petrified pedagogy of speech delivery: Reexamining the Canon of speech delivery through the lens of nonverbal communication research. *Atlantic Journal of Communication*, 31(1), 66–83. <https://doi.org/10.1080/15456870.2021.1998057>
- Lucas, S. (2008). *The art of public speaking*. McGraw-Hill Higher Education.
- Matsumoto, D. R., Frank, M. G., & Hwang, H. S. (Ur.). (2013). *Nonverbal communication: Science and applications*. SAGE.
- Mefferd, A., & Green, J. (2010). Articulatory-To-Acoustic Relations in Response to Speaking Rate and Loudness Manipulations. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research : JSLHR*, 53, 1206–1219. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2010/09-0083\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2010/09-0083))
- Menzel, K. E., & Carrell, L. J. (1994). The relationship between preparation and performance in public speaking. *Communication Education*, 43(1), 17–26. <https://doi.org/10.1080/03634529409378958>
- Niebuhr, O. (2021). Advancing higher-education practice by analyzing and training students' vocal charisma: Evidence from a Danish field study. *7th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'21)*, 1–8. <https://doi.org/10.4995/HEAd21.2021.12827>
- Niebuhr, O., & Michalsky, J. (2019). Computer-Generated Speaker Charisma and Its Effects on Human Actions in a Car-Navigation System Experiment—Or How Steve Jobs' Tone of Voice Can Take You Anywhere. U S. Misra, O. Gervasi, B. Murgante, E. Stankova, V. Korkhov, C. Torre, A. M. A. C. Rocha, D. Taniar, B. O. Apduhan, & E. Tarantino (Eds.), *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2019* (Vol.

- 11620, str. 375–390). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-24296-1_31
- Pearson, J. C., Child, J. T., & Kahl, D. H. (2006). Preparation Meeting Opportunity: How Do College Students Prepare for Public Speeches? *Communication Quarterly*, 54(3), 351–366. <https://doi.org/10.1080/01463370600878321>
- Pentland, A. (2008). *Honest signals: How they shape our world*. MIT Press.
- Pletikos, E. (2008). Kriteriji procjene govornoga izražavanja u nastavi hrvatskoga jezika. U M. Češi & M. Barbaroša-Šikić (Ur.), *Jezik, književnost i mediji u nastavi hrvatskoga jezika: Suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama* (str. 43–63). Naklada Slap ; Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO).
- Pletikos Olof, E., & Vlašić Duić, J. (2013). Govorna izražajnost umjetničkog proznog teksta. *Jezici i Kulture u Vremenu i Prostoru II/1, Tematski Zbornik*, 421–432.
- Pletikos Olof, E., & Vlašić Duić, J. (2016). Reading Aloud and Interpretative Reading in Class/Čitanje naglas i interpretativno čitanje u razredu. *Croatian Journal of Education - Hrvatski Časopis Za Odgoj i Obrazovanje*, 18(3). <https://doi.org/10.15516/cje.v18i3.1994>
- Proctor, D. F. (1980). *Breathing, Speech, and Song*. Springer Vienna. <https://doi.org/10.1007/978-3-7091-3737-6>
- Reiterer, S., Hu, X., Sumathi, T., & Singh, N. (2013). Are you a good mimic? Neuro-acoustic signatures for speech imitation ability. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2013.00782>
- Schroeder, J., & Epley, N. (2016). Mistaking minds and machines: How speech affects dehumanization and anthropomorphism. *Journal of Experimental Psychology: General*, 145(11), 1427–1437. <https://doi.org/10.1037/xge0000214>
- Shriberg, E. E. (1999). Phonetic consequences of speech disfluency. *Proceedings of the International Congress of Phonetic Sciences*, 1, 619–622.
- Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskoga književnoga jezika. U R. Katičić (Ur.), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* (str. 61–378). HAZU i Nakladni Zavod Globus.
- Škarić, I. (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Školska knjiga.
- Škarić, I., & Varošaneć-Škarić, G. (1999). Vježbe za glas i izgovor. U A. Bajc, K. Bucik, & S. Janežič (Ur.), *Ustvarjalnost v logopediji* (str. 197–200).
- Towler, A. J. (2003). Effects of charismatic influence training on attitudes, behavior, and performance. *Personnel Psychology*, 56(2), 363–381. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00154.x>
- Trinh, H., Yatani, K., & Edge, D. (2014). PitchPerfect: Integrated rehearsal environment for structured presentation preparation. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1571–1580. <https://doi.org/10.1145/2556288.2557286>
- Van Zant, A. B., & Berger, J. (2020). How the voice persuades. *Journal of Personality and Social Psychology*, 118(4), 661–682. <https://doi.org/10.1037/psp10000193>

- Varošanec-Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora* (1. izd). Filozofski fakultet Sveučilišta.
- Verderber, K. S., Verderber, R. F., & Sellnow, D. D. (2010). *Communicate!* Wadsworth/Cengage Learning.
- Verderber, R. F., Sellnow, D. D., & Verderber, K. S. (2011). *The challenge of effective speaking*. Wadsworth Cengage Learning.
- Vlašić Duić, J., & Gusak Bilić, I. (2022). Utjecaj prozodijskih sredstava na razumijevanje sadržaja. U S. Gudurić, J. Dražić, & M. Stefanović (Ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru X/1: Tematski zbornik* (str. 303–311). Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- Vuletić, B. (1980). *Gramatika govora*. Grafički zavod Hrvatske.
- Vuletić, B. (2007). *Lingvistika govora*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Zellner, B. (1994). Pauses and the temporal structure of speech. U E. Keller (Ur.) *Fundamentals of Speech Synthesis and Speech Recognition*. Chichester: John Wiley., 41–62.

6. NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

Neverbalna je komunikacija složeni tajni kod, nigdje zapisan, nikom poznat, a svima razumljiv.
Edward Sapir

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Definirati neverbalnu komunikaciju
- Objasniti i navesti primjere važnosti neverbalne komunikacije
- Razlikovati popularne od znanstvenih izvora o neverbalnoj komunikaciji
- Nabrojiti izvore neverbalnih znakova
- Primijeniti načela tumačenja neverbalnih znakova (5K) za analizu neverbalne komunikacije u različitim situacijama
- Primijeniti upute za pripremu neverbalnih znakova u govorničkoj izvedbi na sljedeći govornički zadatak

Ključne riječi: neverbalna komunikacija (NK), izvori neverbalnih informacija, funkcije NK, karakteristike NK, načela tumačenja NK, tjelesno okruženje, pogled, mimika, gesta, pokret i držanje tijela, proksemija/proksemički znakovi, kronemički znakovi, haptički znakovi, priprema neverbalnih znakova u govorničkoj izvedbi

Razumijevanje neverbalne komunikacije doprinosi boljoj pripremi govorničke izvedbe, ali i komunikacijskim vještinama općenito. U poučavanju neverbalne komunikacije postoji opasnost da se prilikom pojednostavljivanja i ilustriranja upadne u zamku popularnih tumačenja podignutog palca, prekriženih nogu ili kimanja glavom. Zbog toga poglavlje o neverbalnoj komunikaciji započinjemo osvještavanjem informacija koje primamo neverbalnim putem, iz čega proizlazi interes za razumijevanje neverbalnih znakova, ali i važnost ozbiljnijeg, znanstveno utemeljenog pristupa. Ozbiljniji bi pristup trebao uključiti i znanje o tome kako se proučavanje neverbalne komunikacije razvijalo kao znanstveno područje, što ćemo učiniti kroz pregled najpoznatijih istraživača i popis istraživačkih područja kojima su se bavili. Na taj način ujedno usmjeravamo čitatelja na kvalitetnije autore i izvore. Konačno, kao alat za razumijevanje neverbalnih znakova važno je poznavati izvore informacija, funkcije, karakteristike i načela razumijevanja neverbalnih znakova da bi se u skladu s tim neverbalna komunikacija mogla tumačiti u obrazovnom kontekstu ili javnom govoru.

Popularnost neverbalne komunikacije proizlazi iz svakodnevnog života. Toliko informacija koje primamo mimo jezika neupitno određuju naše poimanje svijeta.

Ono se temelji na iskustvu zbog čega su nam susreti ili boravak u drugim kulturama ili apstraktnije kontekstima, prilično informativni. Ako ste putovali u neku od nama manje poznatih kultura, primjerice azijsku, jasno je na što se misli. Neverbalne znakovne primamo iz okruženja, tj. konteksta. Primjerice, sjećate li se svog prvog putovanja avionom? Prvi put ste uronjeni u aerodromsko okruženje koje regulira vaše ponašanje – mjesto za prijavu na let, ulaz za ukrcaj itd. Prisjetite se pekarnica, koju poruku šalju tradicionalne pekarnice, a koju lanci modernih pekarnica? Možete li zamisliti da proteinske kreker kupujete u tradicionalnoj pekarnici? Još uvijek ne. U kafićima u Hrvatskoj je nezamislivo da nemaju sjedeći prostor, no u Italiji su mali barovi sa šankom prilično uobičajeni. Koju informaciju nam šalje taj kontekst? U Italiji se kava pije kratko, brzo i s nogu, dok je u Hrvatskoj pije kave ujedno i vrijeme za druženje. Neverbalne informacije primamo i iz fizičkog izgleda pa se stereotipno vjerovalo da postoje tri tjelesna tipa koja reflektiraju osobnost. Endomorfi su krupniji, okrugliji, mekši te se smatraju blagim, društvenim i ugodnim, mezomorfi su mišićavi, odnosno definiranije muskulature, čvršći pa im se pripisuje odlučnost, snažna volja i upravljačke sposobnosti, ektomorfi tanke tjelesne građe, koščati i krhki, a smatraju se povučanim, pametnim, ali i živčanim. Iako nema znanstvene potvrde povezanosti tjelesne građe i karaktera, istraživanje Herberta Sheldona i suradnika iz 1940. i danas je prisutno u našoj kulturi. Stereotip temeljen na tom istraživanju danas koriste film i mediji. Teško možemo zamisliti glavnoga glumca akcijskog filma s viškom kilograma. Takvi tjelesni tipovi obično glume zabavljače i dobroname. Razlog popularnosti istraživanja Sheldona i suradnika jest veliki uzorak od 4000 fotografija na temelju kojih su donijeli zaključak o vrsti tjelesnih tipova, a kasnije ih povezali s temperamentom, što je danas znanstveno opovrgnuto. Zanimljiva su suvremena istraživanja u području evolucijske psihologije koja proučavaju kako tjelesne informacije, primjerice mirisi, feromoni i druge varijable koje ne možemo kontrolirati, poput parametara u glasu, utječu na izbor partnera (Čelik i sur., 2013; Meurer i sur., 2009; Miller i Maner, 2010; Nathan Pipitone i Gallup, 2012; Vandermeij i sur., 2008). Nadalje, kako informacije o vlasniku dobijemo na temelju prostora u kojem živi i radi, automobila koji vozi i ostalih socioekonomskih parametara, neverbalni znakovi će nam često otkrivati i kulturu iz koje osoba dolazi. Uzmimo za primjer vjenčani prsten. Zna li koje ga kulture nose na lijevoj, a koje na desnoj ruci?

6.1. Znanstveni pristup neverbalnoj komunikaciji

Definicije neverbalne komunikacije kreću od poimanja komunikacije kao razmjene informacija. Uzimajući to u obzir, kao prvu definiciju neverbalne komunikacije izabrali smo jednostavnu koja glasi: neverbalna komunikacija je prijenos i razmjena poruka iz svih i svim modalitetima koji ne uključuju riječi (Matsumoto i sur., 2013:4). Znanstveni pristup proučavanju komunikacije započinje četrdesetih godina prošlog stoljeća kad su matematičari Shannon i Weaver (Shannon, 1948) razradili poznati model prenošenja poruke koji je i danas prilično zastupljen u komunikologiji, a koji

se sastoji od pošiljatelja, poruke, primatelja, konteksta, medija i signala, odnosno koda. Sljedeće opće mjesto u razumijevanju komunikacije općenito u našoj znanosti i kulturi jesu komunikacijske funkcije, tj. odnosi između pošiljatelja i primatelja koje određuje strukturalistički lingvist Roman Jakobson. One su: emotivna, konativna referencijalna, poetska, fatička i metajezična. Ne ulazeći u objašnjenja pojedine od njih, budući da su dostupna u brojnim izvorima, treba naglasiti da su te komunikacijske funkcije simbolične te da je proučavanje komunikacije usko povezano sa semiotikom – znanstvenim proučavanjem znakova i simbola te njihove uporabe. Iz toga proizlazi da je semiotika u podlozi razumijevanja neverbalne komunikacije, ali i retorike, koju smo također odredili, između ostalog, kao disciplinu koja proučava simboličku funkciju ljudske komunikacije. U semiotici se razlikuju znakovi od signala. Temeljni kriterij za razlikovanje jest intencionalnost – namjernost i spontanost te se neverbalni znakovi ili neverbalna ponašanja koja se klasificiraju u tri skupine: intencionalna i kulturološka, instinktivna i miješana. Primjer znaka u neverbalnoj komunikaciji je palac gore koji označava svidanje i prihvaćanje, podignut kažiprst i srednji prst u obliku slova V koji označavaju pobjedu. Signali u komunikaciji ulaze u skupinu refleksnih, nesvjesnih informacija jer se njima uglavnom komuniciraju biološki uvjetovane informacije koje signaliziraju pripadnicima zajednice informacije ključne za opstanak – neke potrebe, opasnost itd. Problem je što u ljudskoj komunikaciji ta razlika nije apsolutna i jednoznačna. Da jest, samo područje neverbalne komunikacije ne bi bilo zanimljivo laicima niti istraživački toliko plodno. U ljudskoj komunikaciji signali poput treptanja, nakašljavanja ili crvenila koje se javlja zbog treme prije javnoga govora nisu kontrolirani, ali mimika lica kao odraz emocije jest. Smijanje, slijeganje ramenima i sl. tek su djelomično spontani, odnosno mogu biti i vrlo intencionalni, ovisno o cilju prenošenja poruke. Razumijevanje temeljnih semiotičkih koncepata važno je da bi se izbjegla instant-tumačenja neverbalnih znakova zbog kojih je ta vrsta komunikacije iznimno popularna.

Početak znanstvenog proučavanja neverbalne komunikacije pripisujemo Charlesu Darwinu koji 1872. u djelu *Izraz emocija kod ljudi i životinja* raspravlja o univerzalnosti mimike i izraza emocija pobijajući raniji stav da je čovjek stvoren na jedinstven način da može izraziti čovjeku jedinstvene emocije. Iako pobijan kasnije, Darwinov rad definitivno određuje područje proučavanja neverbalne komunikacije. Stotinu godina kasnije u popularnoj kulturi odjekuje knjiga Juliusa Fasta u kojoj se neverbalna komunikacija sužava na područje govora tijela. Razlog popularnosti jest pristup u kojem se neverbalni znakovi čitaju po principu *vidim-znam*, bez dubljeg razumijevanja komunikacije opisanog u prethodnom odlomku. Na samoj naslovnici Fastovoga *Govora tijela* napisana su pitanja poput *Govori li njegovo tijelo da je manipulator?* ili *Govori li tvoje tijelo da si usamljen/a?* Sličan pristup i popularnost imaju knjige i govori bračnog para Pease. Američki trgovački putnik knjigu *Govor tijela* oblikovao je na temelju svog praktičnog iskustva komunikacije u prodaji, a popularnost njegovih priručnika leži u jednostavnosti odgovora na pitanje što znači neki oblik neverbalnog ponašanja

te vizualno jasnim grafičkim prikazima kojima ilustrira, na primjer, mlitavo rukovanje tako da prikazuje ruku u ruci s tim da je jedna ruka ilustrirana kao mrtva riba. Noviji priručnici Allena i Barbare Pease znanstveno su potkovaniiji, no i dalje se radi o popularnim izvorima te im treba kritički pristupati.

Znanstveno usustavljivanje područja proučavanja neverbalne komunikacije, termina koji su 1956. upotrijebili u naslovu svoje knjige Ruesch i Kees (prema Kendon 1981:4), u kojoj spomenuti matematički model komunikacije primjenjuju na ljudsku komunikaciju, daje Kendon u svojoj uredničkoj knjizi *Neverbalna komunikacija, interakcija i geste*. U toj je knjizi objavljen izbor radova iz časopisa *Semiotika* (Kendon, 1981) koji se bave nekim oblikom neverbalne komunikacije. Kendon u uvodu daje širu definiciju neverbalne komunikacije na temelju dotad poznatih istraživanja. Neverbalna komunikacija uključuje komunikaciju između prisutnih pojedinaca svim sredstvima osim riječima. Odnosi se na tjelesne pokrete, geste, izraze lica i orijentaciju, držanje i položaj u prostoru, dodir i miris te sve one dijelove iskaza koji se prenose mimo referencijalnog sadržaja. Proučavanje „neverbalne komunikacije“ obično uključuje neki od ovih aspekata koje ponašanje igra za uspostavljanje i održavanje interakcije i interpersonalnih odnosa (Kendon, 1981:3). Danas bismo se zbog razvoja tehnologije osvrnuli na dio definicije koji govori o prisustvu sudionika komunikacije i razmislili mora li prisustvo zaista biti tjelesno, posebno nakon pandemijskog vremena. Kendonov izbor radova ukazuje i na velike istraživače te područja istraživanja neverbalne komunikacije. Pioniri proučavanja neverbalne komunikacije su Michael Argyle (1925. - 2002.) koji se među prvim se bavio istraživanjima pogleda kao neverbalnog znaka zatim Adam Kendon (1934. - 2022.) koji se bavio gestama te je utemeljio istoimeni znanstveni časopis. Područje interesa Paula Eckmana (1934. -) je mimika. On je zaslužan za spoznaju o univerzalnosti komunikacije ljudskih emocija putem mimike lica. Eckman je poslužio kao inspiracija za lik Cala Lightmana iz serije *Laži mi*. Bliski suradnik Paula Eckmana, Wallace V. Friesen (1933. -), osim mimike, istražuje i geste i dodatno produbljuje proučavanje neverbalne komunikacije istraživanjem odnosa mimike i geste, mimike i govora te neverbalne komunikacije kod osoba s određenim poremećajima. Sljedeće ime koje treba spomenuti jest Robert Rosenthal (1933. -). On je možda najvažnije ime koje se bavi neverbalnom komunikacijom u nastavi. U suautorstvu s Leonore Jacobson istraživao je tzv. *Efekt Pigmilona*, odnosno utjecaj očekivanja nastavnika na učeničke rezultate. Istraživanju su prigovarali zbog manjkave metodologije i nemogućnosti replikacije, no svakako je kao istraživač bio prilično utjecajan u istraživanju odnosa u neverbalnoj komunikaciji. Antropolog Edward T. Hall (1914. - 2009.) razvija teoriju proksemije, odnosno tumačenja prostornih odnosa, kao još jednog područja istraživanja neverbalne komunikacije. Fonetičarima i retoričarima iznimno zanimljiv je Albert Mehrabian (1939. -) koji je proučavao izraze emocija verbalnim i neverbalnim kodom te je došao do zaključka da se 7 % informacija o emocijama prenosi riječju, 37 % govornim sredstvima, iako on to naziva glasom, te 55 % izrazima lica. Pravilo 7-38-55 danas je toliko rašireno u literaturi (Lapakko, 1997) da se u brojnim edukacijskim materijalima

to smatra općim mjestom. Međutim, podatci se pogrešno interpretiraju i koriste za argumentaciju važnosti neverbalne komunikacije općenito, a ne za izražavanje emocija, stoga je sam Mehrabian dobar dio svoje karijere posvetio razbijanju tzv. *Mehrabianovog mita*. Kratak opis provedenog istraživanja dodatno će rasvijetliti nerazumijevanje (Mehrabian i Ferris, 1967). Dakle, govorni uzorci korišteni u Mehrabianovom istraživanju bile su riječi koje je govornik izgovorio različitim govornim ostvarenjima, odnosno izrazima emocija, npr. riječ ljubav s izrazom tuge. Ispitanici su odgovorili na pitanje na temelju čega zaključuju o govornikovo komunikacijskoj namjeri – što je govornik stvarno htio komunicirati? Mehrabian, nije ispitivao značenje riječi nego govornikovu namjeru, odnosno izraze emocija. Mit se pogrešno tumači tako da se zanemaruje ciljani izraz emocija, a kako sam autor navodi u osobnoj komunikaciji koju prenosi Lapakko (1997), u situacijama u kojima se daje primjerice uputa gdje se neki predmet nalazi ili prilikom komunikacije apstraktnih odnosa, naravno da se 100 % informacija prenosi jezikom. Ono što rad Mehrabiana i suradnika (Mehrabian, 1967; Mehrabian i Ferris, 1967; Mehrabian i Wiener, 1967) neupitno pokazao jest da ovisno o namjeri govornika, verbalni, paraverbalni i neverbalni sloj prenose različitu količinu informacija. Dakle, u nekim je situacijama informativniji jezik, u drugima govorni sloj, odnosno neverbalna ponašanja. Drugi važan zaključak je važnost usklađenosti triju informacijskih slojeva jer je pojava neusklađenosti relevantna informacija. Iako su pioniri u proučavanju neverbalne komunikacije bili uglavnom psiholozi, današnja istraživanja su interdisciplinarna te se, ovisno o užem području, neverbalna komunikacija istražuje u području komunikologije, antropologije, sociologije, lingvistike i fonetike, umjetnosti, prava, tehničkog područja itd. Pregled područja, makar i ovako jednostavan treba poslužiti kao putokaz za samostalno istraživanje studentima i stručnjacima zainteresiranim za neverbalnu komunikaciju. Također, s obzirom na zanimljivost i važnost teme nastojalo se ukazati na razliku između popularnih, ali neznanstvenih izvora i vrlo ozbiljnih znanstvenih istraživanja koja na drugačiji način daju uvid u tumačenje neverbalnih ponašanja koje možemo primijeniti u praksi.

6.2. Kako pristupiti razumijevanju neverbalne komunikacije: izvori informacija, temeljne funkcije, karakteristike i načela tumačenja

Preduvjet analizi, tumačenju i razumijevanju neverbalne komunikacije jest poznavanje nekih općih odrednica. U našoj govorničkoj pedagogiji Škarić (2000) neverbalne znakove određuje kao znakove koji sudjeluju u govornom činu, a nisu govor, te smatra da je termin *sugovorni znakovi* zbog toga prikladniji. Tradiciju slijedimo i u ovoj knjizi, zbog čega smo tzv. paralingvističke neverbalne znakove, odnosno govorna sredstva, uvrstili u prethodno poglavlje o govorničkoj izvedbi. Međutim, treba znati da čvrstih granica istraživačkih područja ima sve manje pa se govorni izraz emocija i dalje intenzivno istražuje u području neverbalne komunikacije, no u odnosu na prva istraživanja o temi, novija istraživanja sve više uključuju fonetske spoznaje. Škarić također ukazuje

na vezu semiotike i neverbalne komunikacije te suvremene spoznaje koje osim iz psihologije dolaze iz komunikologije. Budući da se područje neverbalne komunikacije toliko razvilo, što se vidi iz primijenjenih istraživanja kao što su istraživanja neverbalnih ponašanja i praksi u zrakoplovstvu, kod policajaca, liječnika, nastavnika, u sudnici, prilikom pregovora, u ponašanjima kupaca, postavljanje okvira za razumijevanje i smjernica za daljnje učenje ili proučavanje je nužno. Kroz sistematizaciju ovladavamo metajezikom određene struke ili područja što je preduvjet za razlikovanje termina korištenih u različitim disciplinama, kritički se lakše odnosimo prema izvorima, što je za ovu temu posebno važno, te lakše primjenjujemo znanja o neverbalnoj komunikaciji u svojoj komunikacijskoj svakodnevnici.

Klasifikacija u Tablici 6. temelji se na dva izvora – *Priručniku o neverbalnoj komunikaciji* Američkog psihologijskog udruženja (Matsumoto i sur., 2016) te priručniku *Neverbalna komunikacija* iz serije komunikoloških priručnika koji su uredili J. Hall i M. L. Knapp, trenutno vodeći autori u području neverbalne komunikacije (Hall i Knapp, 2013). **Izvori** neverbalnih znakova prvi su put jasno artikulirani, iako ne i pobrojani, u Kendonovoj definiciji spomenutoj u prethodnom dijelu ovog poglavlja. Definicija završava riječima „...te sve one dijelove iskaza koji se prenose mimo referencijalnog sadržaja.“ To pokazuje svijest da se izvori informacija mimo referencijalnog sadržaja mijenjaju i razvijaju. Brojne izvore neverbalnih informacija klasificirat ćemo prema trima kriterijima: okruženje i komunikacija unutar određenog okruženja, razlikovanje statičnih i dinamičnih informacija te klasifikacija prema osjetima. Škarić (2000) navodi deset izvora neverbalne signalizacije, klasifikacije koja proizlazi iz razumijevanja govorničkih situacija. To su položaj i pokret, mimika, zvukovi, dodiri, proksemija, rekviziti, oblikovanje tijela, mirisi, pomoćni mediji i vrijeme. Neverbalne informacije, kao što smo i u uvodu ilustrirali, dobivamo iz okruženja u kojem se komunikacija odvija. Poslije tjelesnog okruženja, izvor informacija je čovjek koji sudjeluje u komunikaciji unutar tog okruženja, dakle ostvaruje komunikacijski cilj, namjeru ujedno dajući informacije o sebi. Budući da to čini cijelim tijelom, možemo razlikovati četiri točke na tijelu iz kojih primamo informacije – lice općenito i oči, tijelo i glas. Drugi kriteriji za razumijevanje izvora neverbalnih informacija, odnosno ponašanja, jest radi li se o statičnim informacijama, dakle nehotičnim signalima ili dinamičnim znakovima, dakle informacijama koje su rezultat čovjekove aktivnosti, odnosno namjere? Krenemo li od lica, statične informacije primamo o izgledu i fizionomiji, a dinamične iz pogleda te facijalne ekspresije, odnosno mimike. Statične informacije o izgledu i fizionomiji primjenjive su i na tijelo, konkretnije na fizionomiju i držanje, dok su dinamične način hodanja, gesta i dodiri. Ovo nije ni idealna niti konačna podjela te je odmah jasno da će biti preklapanja, primjerice kretanje u prostoru pripada području proksemije, ako gledamo kroz udaljenosti između sugovornika, gesta može biti svjesna i kontrolirana, dakle ilustrator, ali isto tako i nekontrolirana poput tikova. O informacijama iz govora i glasa te izrazu emocija već je bilo govora.

Tablica 6. Klasifikacija neverbalne komunikacije prema Hall i Knapp (2013) i Matsumoto i sur. (2016)

Izvori neverbalnih informacija/ istraživačka područja	Temeljne funkcije neverbalne komunikacije		Karakteristike neverbalne komunikacije	Odnos s verbalnom komunikacijom	Načela tumačenja neverbalne komunikacije
Okruženje Izgled i fizionomija lica i tijela Pogled i oči Facijalna ekspresija (mimika) Držanje tijela Pokreti prilikom hodanja Gesta Govor i glas Proksemija/prostorni odnosi Haptički znakovi/ dodir Kronemički znakovi/vrijeme Olfaktorni znakovi/ miris	Definiranje komunikacije Reguliranje komunikacije Poruka	Uloge neverbalnih znakova: Amblemi Ilustratori Izrazi emocija Regulatori Adaptori	Struktura Namjera Svijest Vidljivost/ prikrivenost Kontrola Odnos javno i privatno	Zamjena Potvrda Suprotstavljanje Nadopuna Naglašavanje Regulacija	Kontekst Grupe/klasteri Usklađenost/kongruentnost Dosljednost/konzistentnost Kontekst

Nadređena kategorija govoru je zvuk i Škarić je koristi u svojoj klasifikaciji zbog zvukova koje čovjek proizvodi u fizičkom okruženju, a nisu govor, poput pljeskanja ili lupanja nogom, zviždanja ili onomatopetskoga glasanja. Za razumijevanje tih primjera pogodnija će biti klasifikacija o funkcijama neverbalne komunikacije. Dakle, kao što smo spomenuli, tjelesno okruženje i kretanje tijela povezuje se u području proksemije, a kretanje tijela među sugovornicima u određenom fizičkom okruženju daju haptičke neverbalne informacije, odnosno informacije o dodiru. Budući da se komunikacija odvija ne samo u prostoru, nego i u vremenu, kronemički neverbalni znakovi još su jedan izvor informacija, jednako kao i olfaktorni, dakle mirisi koji opet proizlaze iz čovjeka i prostora. Iako postoje i spominju se, ali rjeđe, gustativne neverbalne znakove, dakle one koji uključuju okus, nismo uvrstili u klasifikaciju čemu se može prigovoriti pitanjem: „A što je s kuharskim radionicama ili degustacijama gdje je okus informacija?“ Rasprava bi definitivno premašila opseg, a i promašila temu ove knjige, no pokazuje da izvori neverbalnih informacija mimo sadržaja nisu zatvoreni. Treći je kriterij, koji može poslužiti za zapamćivanje brojnih tematskih područja, klasifikacija prema osjetima, pa razlikujemo vizualno, auditivno, kontaktno, prostorno i vremensko područje. U Tablici 6. nabrojani su izvori informacija u skladu s opisanim promišljanjem i to je polazište za daljnje razumijevanje neverbalne signalizacije. Neverbalna komunikacija ima **tri funkcije**. Ona **određuje**, odnosno **definira** i **regulira** komunikaciju, ali i sama **neverbalna ponašanja** mogu biti **poruka**. Vrlo često informacije iz okoline utječu na određenje komunikacije. Na jedan način se ponašamo u prostoriji u kojoj su svi u odijelima odnosno formalnoj odjeći, a na drugi u kojoj su ležerno odjeveni. Zamislite stručni skup na kojem govornik dođe u održati izlaganje u natikačama. Razlozi za to mogu biti različiti, od slomljenog prsta, pa ni ne može obuti formalniju obuću, što nećemo tumačiti kao nepoštivanje skupa, do tumačenja da natikače mogu biti znak odnosno poruka koja simbolizira potrebu za promjenom, bilo u stupnju formalnosti ili čak u smislu neke šire društvene promjene. Kad neverbalna komunikacija regulira komunikaciju, najčešće govorimo o fatičkoj funkciji koja se ostvaruje kimanjem, pogledom ili mimikom lica u dijalogu. Dakle, tijekom komunikacije primatelj poruke neverbalno daje do znanja sluša li govornika ili je li mu sadržaj jasan. Ako je neverbalno ponašanje poruka, onda taj smiješak ili mrštenje govorniku daje informaciju sluša li publika, razumije li, slaže li se itd.

Antologijski rad Ekmana i Friesena (Ekman i Friesen, 1969) donio je podjelu na pet skupina neverbalnih znakova ovisno o **uporabi, podrijetlu i kodiranju**, dok Škarić tu klasifikaciju naziva **ulogama** neverbalnih znakova. **Amblemi** su neverbalni znakovi s najčvršćim značenjem, njihova ćemo objašnjenja pronaći u rječnicima, značenje im je kodirano, ali se kulturološki razlikuju. Poznati amblemi su podignut palac, stisnuta šaka i ispružen srednji prst, palac i kažiprst spojeni u krug što znači OK. Manje poznat amblem je podignuta ruka sa stisnutom šakom i podignutim kažiprstom i malim prstom. Tu je gestu George W. Bush upotrijebio na inauguraciji 2005. kako bi podržao igrača američkog nogometa iz ekipe Teksas Longhorn. U Italiji taj amblem simbolizira rogonju, u nekim kulturama uvredu, a vrlo često je negativno konotiran, stoga ne čudi medijski interes i komentari koje su uslijedili poslije ina-

uguracije. Sljedeća kategorija su **ilustratori**, geste usko vezane za govor, koji se još dodatno mogu klasificirati, te mogu sadržavati amblem u sebi. **Izrazi emocija** vezuju se uz mimiku i govor, iako noviji radovi proširuju izvor informacija na cijelo tijelo. **Regulatori** su vezani uz govor i određuju konverzijsku ili komunikacijsku dinamiku. Najpoznatiji su kimanje glave ili glasanje /mm-hm/. **Adaptori** su posljednja skupina i, kako autori sami navode, nejasni. Smatraju da ti pokreti proizlaze iz zadovoljavanja osnovnih potreba kod čovjeka, prilagodbe ili adaptacije okruženju. Problem nastaje što kasnije cijeli pokret nije vidljiv, nego tek njegov dio koji je postao navika. Škarić daje jasnije primjere povezujući ih s govorom i smatra adaptore ponašanjima koja pripremaju tijelo za govor, poput nakašljavanja ili pročišćavanja grla. Oni kasnije mogu postati navika, nesvjesno ponašanje koje, ako je povezano s tremom, može čak biti i nepoželjno. Na to upozoravaju Eckman i Friesen kad govore o dijelu zadržanog ponašanja koje je razvijeno da bismo se prilagodili okruženju. Iz temeljnih funkcija neverbalnih znakova (definiranje i reguliranje ponašanja te neverbalna komunikacija kao poruka) proizlaze i njihove uloge, odnosno klasifikacijom prema ulogama razrađene su temeljne funkcije zbog čega ih prikazujemo povezano u Tablici 6.

Karakteristike neverbalne komunikacije možemo usporediti s karakteristikama verbalne komunikacije i utvrditi sličnost, iako se ostvaruju na drugačiji način. Šest je karakteristika neverbalne komunikacije. To su **struktura**, **namjera**, **svijest tijekom ponašanja**, **vidljivost**, odnosno **prikriivenost** (engl. *overt/covert*), **kontrola** te odnos **javno i privatno**. Da bismo prenijeli značenje verbalnim ili neverbalnim putem poruka mora biti strukturirana. U jeziku je to jednostavno, valjanost rečenice određena je sintaktičkim pravilima koja pišu u gramatici i priručnicima. Struktura neverbalnih ponašanja često je dio nepisanih pravila i običaja te najčešće postaje informativna tek u trenutku kad je struktura narušena. Na primjer, u našem kontekstu nije uobičajeno da se nastavnik rukuje sa studentima ili primjenjuje poluzagrljaj na početku kolegija, ali kao znak čestitanja poslije obrane diplomskog rada jest. Studente nećemo zagrljajem ispraćati na zimske praznike, ali će osnovnoškolci zagrliti svoju učiteljicu na početku i na kraju školske godine. Iz ovih primjera proizlazi da je struktura neverbalnih ponašanja kulturološki i kontekstualno uvjetovana. Pravila učimo iz iskustva i zbog toga je osvještavanje važnosti neverbalne komunikacije preduvjet komunikacijske kompetencije. Iako se smatra da velik dio neverbalnih ponašanja nije namjeran odnosno svjestan, to je također važan kriterij za njihovo razumijevanje. Ne pokazujemo srednji prst slučajno i nesvjesno, glasnije govorimo u tihom okruženju jer želimo ukazati na važnost onoga što govorimo. Svijest i namjera često se nadopunjavaju, posebno kod osoba s razvijenim komunikacijskim vještinama. Svjesno biramo odjeću za govorničku situaciju, ako se dobro pripremamo dio govorničke izvedbe bit će i svjesna uporaba gesti. No jesmo li svjesni boje svoga glasa iz koje publika može naslutiti da na početku govora imamo tremu? Jesmo li svjesni mimike kad se dosjećamo nekog podatka koji smo teško zapamtili tijekom pripreme? Sljedeće pitanje koje se nameće jest trebamo li uopće biti svjesni? Ni ovaj odgovor nije jednoznačan. Ne trebamo biti svjesni, ako tim

neverbalnim ponašanjem ne ometamo odašiljanje poruke, u suprotnom trebamo biti svjesni. Zato osvještavanje neverbalnih znakova olakšava snimanje i gledanje vlastitih videosnimki, što smo i ranije spominjali. Za nastavničku profesiju odgovori će uvijek biti da; nastavnik treba biti što svjesniji svih karakteristika i verbalne i neverbalne komunikacije i kao primatelj i kao pošiljatelj. Namjera koja se komunicira, kao i svijest o karakteristikama komunikacije, dovode do još jedne važne odlike, a to je vidljivost, odnosno prikrivenost. Verbalna je komunikacija u obrazovanju vidljivija, a neverbalna prikrivena. Nitko nas ne poučava gdje stati u red dok čekamo jer informacije učimo iz iskustva. Prethodna znanja na koja smo se oslanjali su tijekom pandemije COVID-19 morala biti napuštena, a ponašanje prilagođeno novim okolnostima. Koliko ste se puta tijekom pandemije spontano krenuli rukovati, a onda zaustavili i okrenuli lakat? Opće je mišljenje da neverbalna ponašanja manje kontroliramo te osvještavanje i kontrola neverbalnih znakova trebaju biti dio govorničke pripreme. Svijest, namjera, vidljivost i kontrola načini su poboljšavanja neverbalnih znakova u govorničkoj izvedbi. Kontroliramo li ponašanje s jasnim ciljem možemo automatizirati određena ponašanja, odnosno svoje komunikacijske sposobnosti. Već je nekoliko puta spomenut TED govor Amy Cuddy, koji objašnjava kako možemo mijenjati nesvjesno neverbalno ponašanje, ali o automatizaciji neverbalnog ponašanja govori i David JP Phillips, švedski trener javnog nastupa u svom TEDx govoru *110 tehnika za komunikaciju i javni govor* (engl. *The 110 Techniques of Communication and Public Speaking*, 2018). Primjer koji navodi u govoru je automatizacija Duchennovog osmijeha (9:08 min). Duchennov osmijeh je autentičan osmijeh usnama i očima i jedan od prvih analiziranih znakova iz područja mimike lica (Ekman i sur., 1990). Ukazujući na komunikacijsku važnost osmijeha Phillips pokazuje kako je u nekoliko godina automatizirao to ponašanje.

Posljednja karakteristika neverbalne komunikacije govori o odnosu javno i privatno. Verbalne su poruke vidljivije, njima smo skloniji, naviknutiji. Iz toga proizlazi još jedna dimenzija javnosti. Verbalne će se poruke javno analizirati i komentirati, dok će neverbalne biti prisutne u komentarima tijekom neformalnih razgovora, iako se i to mijenja. Dakle, ključne poruke iz govora političara tema su za središnju informativnu emisiju, ali pitanje je li političar deblji poslije ljetne pauze, je li promijenio frizera i je li zaražen korona virusom zbog nosnoga glasa i nakašljavanja, teme su uz kavicu. Barem je tako bilo do poplave brojnih komunikacijskih stručnjaka u medijima koji doprinose opuštenijoj atmosferi uvodeći i takve sadržaje. Naravno da u komunikacijski intenzivnom vremenu u kojem živimo postoji interes za razumijevanje i tumačenje komunikacije općenito, pa i neverbalnih ponašanja, te da su takve analize medijski poželjne, no doza ozbiljnosti i kritičnosti svakako bi podigla kvalitetu razumijevanja verbalnog i neverbalnog javnog diskurza. Opisanih šest karakteristika neverbalne komunikacije podloga su za sustavnije razumijevanje neverbalnih ponašanja. Korisne su za prikupljanje primjera i razvoj nastavnih aktivnosti, ali i za bolje razumijevanje vlastitih obrazaca ponašanja.

Što ako niste svjesni neverbalnih znakova, niti sebe smatrate vještim komunikatorom, a sve iz pročitanih materijala vam se čini nedostižnim i pitate se hoćete li ikad

kao nastavnik ovladati različitim dimenzijama neverbalne komunikacije? Na ovo pitanje ćemo odgovoriti ilustracijom iz osobnog nastavničkog iskustva.

U praksi sam se susrela i s takvim primjerima. Kolegica koja je slušala kolegij Govorništvo za nastavnike bila je potpuno nesvjesna svoje neverbalne komunikacije. Nije to rijetkost. No ono što je bilo zanimljivo jest neusklađenost kognitivnih i komunikacijskih elemenata. Na temelju neverbalnih znakova mi se činilo da je potpuno nezainteresirana za kolegij, zatvorena i odsutna. Nije davala nikakvu povratnu informaciju, na nastavi je gledala kroz prozor ili kroz govornika, kosa joj je padala preko lica stvarajući fizičku prepreku, mimika je ukazivala na neutralnost, dakle nije ni očima ni osmijehom pokazivala zainteresiranost. Sve do prve rasprave. Tijekom rasprave je pokazala, ne samo da je uključena u nastavu, već je iznimno zainteresirana. Do te mjere da nas je pitanjima inspirirala i poticala tijekom cijelog semestra. Kad smo raspravljali o neverbalnoj komunikaciji i analizirali neverbalne znakove tijekom javnoga govora kao pripremnu vježbu smo se fotografirali. Uputa za fotografiranje je bila zauzmite neutralan stav, dakle sličan onom kao za fotografije za osobne dokumente. Potom smo pogledali fotografije i komentirali što prvo primjećujemo na njima, kako bismo doživjeli tu osobu prije nego li je upoznamo i slično. Pretpostavljate što je uslijedilo. Osvještavanje. Promjenu kod kolegice nisam vidjela na samom kolegiju koji je brzo završio, ali sam vidjela svijest i namjeru. Kolegica se danas bavi profesijom za koju je komunikacija važna, koordinira projekte u interdisciplinarnom međunarodnom okruženju, a na fotografijama po poslovnim društvenim mrežama izgleda bitno drugačije nego na onoj iz učionice. Ne mislim da je isključivo zbog razgovora o neverbalnoj komunikaciji došlo do promjene, povezano je s odrastanjem i sazrijevanjem općenito, ali iz tog primjera je odgovor na pitanje iz prethodnog odlomka jasan.

Primjeri iz prethodnih odlomaka povezivali su verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Taj odnos nam je važan i za govorničku izvedbu, ali i za obrazovanje općenito. Šest je različitih mogućnosti u odnosu verbalne i neverbalne komunikacije (Matsumoto i sur., 2013). Neverbalna komunikacija verbalnu može **zamijeniti**: kimanje umjesto odgovora da, pozdravljanje podizanjem obrva, usmjeravanjem pogleda i kimanjem glavom, **potvrditi** npr. okretanje glave i izgovaranje riječi ne, **suprotstaviti joj se**, dakle kad su verbalna i neverbalna poruka neusklađene; npr. kad osoba kaže dobro sam, ali to izgovori tiho, spuštenog pogleda i ramena, može ju **nadopuniti** što bi u prethodnom primjeru bio odgovor dobro sam, brzim tempom, višim tonom uz osmijeh i uspravno držanje; zatim može **naglasiti** verbalnu poruku, npr. u javnom govoru kad razdiobu dodatno prati gesta koja pokazuje dva dijela – podignuta dva prsta ili pokret rukama kojim se oslikava broj podjela te **regulirati** komunikaciju što je spomenuto i u drugim klasifikacijama.

Iz odnosa verbalne i neverbalne komunikacije proizlaze temeljna načela za tumačenje i razumijevanje neverbalnih ponašanja, skraćeno 5K. Ovo je drugi popis naziva 5K u knjizi, stoga treba napomenuti i istaknuti razliku između transverzalnih vještina učenja – 5K (komunikacija, kreativnost, kolaboracija, kritičko mišljenje i kooperativnost) i načela tumačenja neverbalne komunikacije. Neverbalna se ponašanja trebaju tumačiti unutar konteksta kao **klasteri**, odnosno grupe, poštujući načelo **kongruencije**, odno-

sno usklađenosti kako verbalne i neverbalne komunikacije tako i informacija iz različitih područja neverbalne komunikacije koja setrebaju promatrati kroz **konzistentnost**, odnosno dosljednost i unutar određene **kulture** (Goman, 2008). U prijevodu engleskih riječi (engl. 5C: *context, clusters, congruence, consistency, culture*) zadržano je početno slovo K zbog povezivanja sa stranim izvorima, iako bismo trebali koristiti nazive na hrvatskom jeziku.

Jednako kao što različita govorna sredstva primamo istovremeno, tako i neverbalna ponašanja percipiramo te integriramo u širi komunikacijski kontekst. Opisana načela tumačenja neverbalne komunikacije organiziraju tu komunikacijsku istodobnost. Iako je o kontekstu i informacijama koje iz njega crpimo već bilo riječi, ono što je za govornika, nastavnika, ali i sudionika komunikacije ključno jest da se prilagođava kontekstu. Primjerice, ako vidite da student ili učenik koji sjedi u klupi drhti, na jedan ćete način to tumačiti zimi, ako se prostorija zračila, a na drugi u jeku pandemije COVID-19. Ako podižete novac s bankomata i osoba vam se neprirodno približi, dakle zanemari žutu liniju, nećete doživjeti na isti način kao istu tjelesnu udaljenost na koncertu. Tumačenje neverbalnih znakova ne smije biti temeljeno samo na jednoj gesti ili načinu sjedenja, stoga je važno osvijestiti da se neverbalna ponašanja grupiraju, ali ih zbog popularnih izvora tumačimo pojedinačno što nije dobro. Kongruencija odnosno usklađenost jest prilično važna te smo je već nekoliko puta spomenuli, primjerice kod objašnjenja *Mehrabianovog mita* 7-38-55, no treba se osvrnuti na (ne)usklađenost neverbalnih znakova. Komunikacijske edukacije i treninzi često se fokusiraju na osvještavanje i uvježbavanje vidljivijih neverbalnih znakova poput mimike i geste, a nadajmo se, u budućnosti, i govornog izražavanja, dok neki izvori informacija iz tijela ostaju zanemareni. Kad posumnjate u neusklađenost verbalne i neverbalne poruke, donji dio tijela i noge mogu biti realniji pokazatelj stanja govornika. To je važno u poslovnom okruženju, na sastancima, posebno pregovaračkim, ali i u obrazovanju. Sljedeći važan kriterij je konzistentnost, odnosno dosljednost. Unatoč traženju univerzalija u komunikaciji, ljudi pokazuju individualne osobine. Zato prilikom upoznavanja novih osoba instinktivno upijamo te informacije o njima. Radno bismo to mogli nazvati neutralnim stanjem (engl. *baseline*) koje nam je referentna točka za daljnja tumačenja. Dakle, relevantna informacija jest pomak od neutralnog stanja koji je također individualan. Ilustrirat ćemo osobnim, nastavničkim iskustvom:

Na početku semestra ne poznajem studente pa mi je teško prepoznati jesu li zainteresirani ili je li gradivo jasno. Nakon nekog vremena, kad su mi neutralna stanja njihove neverbalne komunikacije donekle poznata, spontano reguliram nastavu jer lako primijetim da je došlo do zasićenja ili prebrzog objašnjavanja. Na početku karijere aktivno sam tražila povratnu informaciju od studenata pitanjima. Iz objašnjenja da mi neverbalno mogu i trebaju usmjeravati predavanje, šaljivo pitanje Kimamo? (ostvareno uzlaznom intonacijom s visokim završetkom i stankom, podignutim obrvama i bradom pomaknutom prema naprijed), koje sam im često postavljala, postalo je interna šala mojih prvih generacija.

Važnost kulture u tumačenju neverbalnih ponašanja u poglavlju je ilustrirana na nekoliko mjesta pa zaključujemo da poznavanje i razumijevanje neverbalne komunikacije osnažuje nastavnike ne samo u javnom govoru nego je dio njihovih profesionalnih kompetencija. Ako bismo iz ovih klasifikacija nužnih za razumijevanje neverbalne komunikacije trebali izabrati samo jednu, onda bi to bila načela za tumačenje neverbalnih znakova, tzv. 5K neverbalne komunikacije.

Aktivnosti za osvještavanje neverbalnih znakova su brojne i relativno lako dostupne. Primjeri u nastavku će vas potaknuti da ih uključite u nastavu i smislite svoje, ovisno o kontekstu u kojem komunicirate.

AKTIVNOST

Izaberite neki izvor neverbalnih informacija, npr. vrijeme. Što mislite o osobi koja redovito kasni ili o profesoru koji produži predavanje pet minuta. U kojim biste situacijama, i biste li uopće, to pozitivno interpretirali?

(Zamislite predavanje velikog svjetskog stručnjaka iz vašeg područja za koje je ulaznica bila skupa. Predavanje je bilo izvrsno i prošlo je u trenu. Kad ste pogledali na sat vidjeli ste da je 15 minuta kasnije od planiranog završetka.)

AKTIVNOST

Testirajte neusklađenost verbalne i neverbalne poruke. U svakodnevnim situacijama često odgovarate na pitanja s da ili ne. Kada odgovor bude da, lagano okrećite glavu kao da odgovarate ne. Pratite reakciju sugovornika.

AKTIVNOST

Kad budete slušali govore na nastavi usredotočite se na geste ili pokrete tijela koji nisu vezani za sadržaj. Odgodite tumačenje gesti dok ne budete imali dva do tri primjera usklađenih gesti.

Na kraju još treba naglasiti ono što se često podrazumijeva kad se govori o komunikacijskim vještinama, ali ne naglašava, baš zbog stalnog isticanja njihove važnosti

kao podloge za životni uspjeh u suvremenom društvu, a to je činjenica da je razvoj komunikacijskih vještina proces koji nikad ne završava. Ne treba razlagati detalje, s obzirom na sve rečeno u ovom i prethodnim poglavljima može se pretpostaviti u kojem smjeru idu objašnjenja, no zbog toga je komunikacija u svim svojim oblicima toliko zanimljiva za razumijevanje čovjeka i svijeta.

6.3. Neverbalna komunikacija u govorničkoj izvedbi

Priprema govorničke izvedbe je proces tijekom kojega govornik oblikuje svoj govor za trenutak kad staje pred publiku. Prvo se priprema sadržaj, zatim njegovo govorno ostvarenje, a potom javni nastup u cjelini. Neverbalni su znakovi dio opće govorničke pripreme, ali i pripreme za izvedbu određenoga govorničkog zadatka. Tijekom opće govorničke pripreme korisno je steći znanja o neverbalnoj komunikaciji općenito jer na taj način osvještavamo neverbalnu signalizaciju koju spontano koristimo pri odašiljanju i primanju poruka. U tom procesu osvijestit ćemo i karakteristike svoje neverbalne komunikacije, bilo da se radi o govoru i glasu, što često najmanje poznajemo, ili o držanju te nekim neverbalnim navikama poput motanja pramena kose. Na taj način, u širem kontekstu pripreme izvedbe, možemo smanjiti prisustvo nepoželjnih i uglavnom nekontroliranih komunikacijskih obrazaca. Dimenzija neverbalne komunikacije tijekom pripreme za izvedbu određenoga govorničkog zadatka uključuje pripremu neverbalnih znakova povezanih i nepovezanih sa sadržajem govora. Priprema neverbalnih znakova koji su povezani s govorom je dominantno priprema govorne izvedbe, dakle oblikovanje govornih sredstava u funkciji organizacije i prenošenja poruke te uključivanje gesti povezanih sa sadržajem. Te su geste, slijedeći podjelu prema ulogama, najčešće ilustratori ili amblemi, dok ćemo regulatore i ilustratore osjećaja upotrebljavati spontano. Adaptere ćemo pak najčešće pokušati smanjiti ili učiniti manje vidljivima. U tom procesu, ako sami pripremate govor bez vodstva stručnjaka, najbrži i najučinkovitiji način jest videosnimka.

AKTIVNOST

Snimate se kako izvodite govor te, primjenjujući znanja iz prethodnog dijela, osvijestite i mijenjajte neverbalne znakove koji ne doprinose učinkovitom prenošenju poruke. Potom razmislite koji neverbalni znakovi bi mogli poboljšati izvedbu

Ako poslije analize video snimke govornik zaključi da ne koristi gestu i zbog toga djeluje statično, najlakše je preporučiti da uvede određenu gestu, naznačiti u kojem dijelu govora je treba izvesti itd. No o takvim savjetima treba promisliti. Uvođenje, primjerice, gesti koje govornik inače ne koristi i nisu mu prirodne, može otežati izvedbu jer će zbog treme ili zaboraviti na tu gestu ili je izvesti usiljeno. Dakle, iako nastojimo

obogatiti izvedbu neverbalnim znakovima, ako tijekom procesa pripreme ne dođe do automatizacije neke geste od nje treba odustati jer u izvedbi ona neće predstavljati obogaćivanje poruke već teškoću.

U trećem koraku pripreme javnoga govora, dakle u fazi pripreme za sam nastup, treba razmisliti o ostalim neverbalnim informacijama koje odašiljemo. Prije svega razmislite o tjelesnom okruženju i kulturnom kontekstu. U kakvoj prostoriji ćete govoriti i s kakvom tehnikom? Te se informacije djelomično podudaraju s općim uvjetima govora iz poglavlja o pripremi te s profiliranjem publike koja određuje kulturni kontekst. Osvještavanjem tjelesnog okruženja, isprobavanjem tehničkih pomagala, mikrofona ili računala za prezentaciju smanjujemo strah i tremu te su nužan i poželjan dio pripreme.

Nadalje, priručnici za pripremu javnoga govora često dio o neverbalnim znakovima u govorničkoj izvedbi započinju s **pripremom odjeće za javni govor**. Opća je uputa da govornik treba izabrati odjeću kojom iskazuje poštovanje prema prigodi i publici, a sama odjeća može biti i povezana s temom govora, ali uvijek treba biti u skladu sa stilom govornika. Najjednostavnije, ako držite govor na svečanosti za Dan fakulteta, sigurno nećete odjenuti iznošene traperice i majicu. Ako govorite o ekološkoj temi, poruku će zasigurno osnažiti odjeća na kojoj se vidi da je održiva i ekološka. Zgodan primjer vidimo u TEDx govoru Marinele Dropulić Ružić, koja svoje različite uloge neverbalno ilustrira preobuvanjem u cipele različitih boja (Snaga pobuđivanja vlastitih talenata; engl. *The Power of Awakening Our Talents*, 2018). Ako razumijemo važnost govorništva i komunikacijske aspekte javnoga govora, s izborom odjeće neće biti problema. To potvrđujem primjerom iz osobnog nastavnčkog iskustva.

Odjeća studenata Kineziološkog fakulteta na kojem predajem kolegij Kultura javnog govorenja je uglavnom sportska. No za snimanje govora svi dođu odjeveni u formalniju odjeću. To, naravno, nisu odijela, ali su trenirka i majica zamijenjene trapericama i košuljom. Budući da se takvo neverbalno ponašanje ponavlja već dugo godina, smatram da je izbor odjeće jednostavniji dio pripreme.

Važan neverbalni znak tijekom izvedbe je **pogled**. Govornik treba gledati publiku i na taj način ostvarivati komunikaciju. Već smo spominjali kako prilikom čitanja govora, ako se odlučimo za takvu vrstu izvedbe, treba paziti da ne gledamo samo u bilješke nego i u publiku. Također, prigoda će odrediti koga u publici gledamo. Prilikom održavanja zdravice, govornik će veći dio vremena gledati slavljenika/e, ali ne smije zaboraviti na publiku. Za facijalnu ekspresiju važno je napomenuti da je izraz emocija što treba biti usklađeno s temom. Naravno, govornik svim znakovima u izvedbi treba pokazati pozitivan odnos prema temi – da mu je važna ili zanimljiva, što će ostvariti govornim sredstvima i mimikom.

Držanje tijela tijekom izvedbe govora može se činiti nevažnim, sve dok to držanje ne odstupa od očekivanog obrasca ponašanja. Nebrojno puta u praksi možemo vidjeti

da govornica predstavlja problem jer studenti, nesvjesni svog držanja, skoro pa legnu na govornicu. Govornica nije fizička prepreka, iako je govornici s izraženom tremom znaju zaista koristiti kao fizičku zaštitu. Ali u prostoru se mogu javiti i fizičke prepreke koje ometaju komunikaciju. Zamislite da držite izlaganje na konferenciji, a da organizator nije osigurao pokazivač. Morate sjediti za stolom i mišem ili tipkovnicom prolaziti kroz prezentaciju. U dvorani je za računalom veliki ekran koji postaje fizička i zvučna prepreka vašem izlaganju te vas publika uopće ne vidi i ne čuje. U takvoj situaciji možete ustati pa se nagnjati i kriviti da biste pokretali prezentaciju ili, za svaki slučaj, pripremiti svoj pokazivač. Možda ne fizičku, ali definitivno komunikacijsku prepreku predstavljaju i prezentacije. Prezentacija otežava govorničku izvedbu. Ne ulazeći sad u vizualne elemente prezentacije i načina njene pripreme, iako se slažemo s tezom da prezentacijski alati s natuknicama uništavaju prenošenje informacija, kritičnost i učenje, o čemu se već dugo piše u obrazovnim krugovima, oni tijekom govorničke izvedbe uzrokuju sljedeće probleme: govornik ne gleda publiku nego prezentaciju što smanjuje komunikativnost; zbog manjka pripreme kako prezentacije tako i govorničke izvedbe, govornik se dosjeća objašnjenja natuknica pa mumlja, ispravlja se i sl.; govornik često ne zna redoslijed natuknica pa se iznenađuje njihovim sadržajem ili, najčešće, izlaže tako da čita natuknice što čini izvedbu monotonom, sadržaj nerazumljivim, a publiku izgubljenom. Također, publika manje sluša, a više čita natuknice pa ni sama komunikacija u svojoj srži nije ostvarena.

Nekim govornicima odgovara **kretanje** tijekom govora. Koriste ga kao neverbalni znak usklađen sa sadržajem. Na primjer, da bi ilustrirali različita stajališta mijenjaju svoj položaj u prostoriji. Međutim, puno češće se govornici nekontrolirano kreću u prostoru što je dodatna informacija koja nije usklađena s ciljem javne komunikacije. Doslovno, publika vas pogledom mora loviti po prostoriji ili pratiti vaš „ples“. Pokret koji slikovito nazivamo plesom često je odraz treme pa bi ga svakako trebalo kontrolirati. **Gestu** smo spominjali u drugom koraku pripreme te je, poslije govornog ostvarenja, smatramo ključnom za olakšavanje primanja sadržaja. Geste koje ne olakšavaju primanje sadržaja su nekontrolirane i nesvjesne, te često neusklađene s ostalim porukama te na njih, u kombinaciji s držanjem tijela i kretanjem, treba posebno paziti. Što se **prostornih odnosa** tiče, tijekom javnoga govora ostvaruju se kroz odlike fizičkog okruženja i kretanja, no njihove zakonitosti o fizičkim udaljenostima koje ilustriraju odnose i dalje vrijede. No čini se da ukazuju na stupanj javnosti. Zamislite da govorite u Saboru ili na Vijeću neke institucije. Nećete se približavati publici, ali tijekom nastave hoćete. To je posebno važno u kontekstu promjena u poučavanju gdje se partnerstvo između nastavnika i studenata ili učenika silno vidi u prostornim odnosima, tj. proksemiji. U tom kontekstu je najpoznatiji primjer pitanje postava klupa u učionici i fizičkog okruženja za učenje.

Na kraju treba spomenuti **vrijeme**. Možemo se našaliti da u suvremenom vremenu novac nije najvrjednija valuta. To su vrijeme i informacija. U skladu s tim koristan je savjet da je govor dobro završiti par sekunda prije planiranog vremena. U praksi se često zna dogoditi da vrijeme u procesu pripreme odgovara planiranom, ali onda

„pobjegne“ u izvedbi. Ako se to dogodi jednom, taj govornik u svoju pripremu treba uključiti smanjenje sadržaja, kraćenje govora. U uputama o govorničkoj izvedbi u *Temeljima suvremenog govorništva* profesor Škarić piše, vrlo govorno, sljedeći savjet: Krati, ne brzaj! Zbog toga, ali i svega što ste do sad pročitali u knjizi, govorničke vještine i kolegiji o javnom govoru trebaju biti obvezni dio nastavičkog obrazovanja.

VJEŽBA

a) Ova ilustracija može biti podloga za brojne aktivnosti koje skupno nazivamo *Ponašaj se kao...* što je česta vježba za osvještavanje neverbalnih znakova. Primjer je nešto složeniji od upute „Hodaj kao da si ljut.“ i ilustrira važnost geste u komunikaciji. Formula: *ponašaj se kao + emocija*

b) Stavite ruke iza leđa, spojenih dlanova. Korisno je da se ruke lagano zavežu kako bi se dodatno otežao njihov pokret. Pokušajte publici dati jednostavnu uputu kako doći od vaše trenutne lokacije do kuće. Publika treba bilježiti verbalne poruke kojima govornik pokušava zamijeniti neverbalne ilustratore što će biti podloga za raspravu. Da, vrlo čest odgovor jest: *Upišite tu adresu u navigacijski sustav.*

AKTIVNOST

a) Tjedna tema neverbalne komunikacije.

Kao pripremu za temu o neverbalnoj komunikaciji na početku semestra ili školske godine možete odrediti raspored praćenja neverbalne komunikacije na nastavi. Zajednički ćete opisati fizičko okruženje, potom redom pratiti različite izvore informacija bilježeći primjere bez teorijske podloge ili ikakvog objašnjenja. Prikupljene informacije mogu se koristiti za razumijevanje klasifikacija na visokoškolskoj razini koje se mogu činiti apstraktnim, ali i za izradu neverbalnog profila skupine s mlađim dobnim skupinama. Na temelju tih primjera upute i savjeti za poboljšanje neverbalnih znakova studenata/učenika će biti konkretniji i njima korisniji.

b) Analiza neverbalnih znakova tijekom govora

Promatrajte neverbalne znakove kod kolega tijekom govora. Pratite (a) odmiče li se govornik od govornice ili mjesta s kojega govori, (b) koje geste (pokrete rukama koristi) (c) kreće li se u prostoru, (d) gleda li govornik publiku... Popišite primjere zabilježene u vašoj skupini, odnosno generaciji.

Referencije

- Çelik, Ö., Çelik, A., Ateşpare, A., Boyacı, Z., Çelebi, Ş., Gündüz, T., Aksungar, F. B., & Yelken, K. (2013). Voice and Speech Changes in Various Phases of Menstrual Cycle. *Journal of Voice*, 27(5), 622–626. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2013.02.006>
- Ekman, P., Davidson, R. J., & Friesen, W. V. (1990). The Duchenne smile: Emotional expression and brain physiology: II. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 342–353. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.2.342>
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1969). The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, and Coding. *Semiotica*, 1(1), 49–98. <https://doi.org/10.1515/semi.1969.1.1.49>
- Goman, C. K. (2008). *The nonverbal advantage: Secrets and science of body language at work*. Berrett-Koehler Publishers.
- Hall, J. A., & Knapp, M. L. (Ur.). (2013). *Nonverbal communication*. de Gruyter Mouton.
- Kendon, A. (Ed.). (1981). *Nonverbal communication, interaction, and gesture: Selections from Semiotica*. Mouton Publishers.
- Lapakko, D. (1997). Three cheers for language: A closer examination of a widely cited study of nonverbal communication. *Communication Education*, 46(1), 63–67. <https://doi.org/10.1080/03634529709379073>
- Matsumoto, D. R., Frank, M. G., & Hwang, H. S. (Ur.). (2013). *Nonverbal communication: Science and applications*. SAGE.
- Matsumoto, D. R., Hwang, H. C., & Frank, M. G. (Ur.). (2016). *APA handbook of nonverbal communication*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14669-000>
- Mehrabian, A. (1967). Attitudes inferred from non-immediacy of verbal communications. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 6(2), 294–295. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(67\)80113-0](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(67)80113-0)
- Mehrabian, A., & Ferris, S. R. (1967). *Inference of attitudes from nonverbal communication in two channels*. 31, 248–252.
- Mehrabian, A., & Wiener, M. (1967). Decoding of inconsistent communications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6(1), 109–114. <https://doi.org/10.1037/h0024532>
- Meurer, E. M., Garcez, V., von Eye Corleta, H., & Capp, E. (2009). Menstrual Cycle Influences on Voice and Speech in Adolescent Females. *Journal of Voice*, 23(1), 109–113. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2007.03.001>
- Miller, S. L., & Maner, J. K. (2010). Scent of a Woman: Men's Testosterone Responses to Olfactory Ovulation Cues. *Psychological Science*, 21(2), 276–283. <https://doi.org/10.1177/0956797609357733>
- Nathan Pipitone, R., & Gallup, G. G. (2012). The Unique Impact of Menstruation on the Female Voice: Implications for the Evolution of Menstrual Cycle Cues: Menstruation and Voice. *Ethology*, 118(3), 281–291. <https://doi.org/10.1111/j.1439-0310.2011.02010.x>
- Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(July, October), 379–423, 623–656.

Škarić, I. (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Školska knjiga.

The 110 techniques of communication and public speaking. (2018). TEDxZagreb conferences. <https://www.youtube.com/watch?v=Kopxo-dS9Hc> (posljednji pristup: 14. 9. 2023.)

The power of awakening our talents. (2018). TEDxZagreb conferences. <https://www.youtube.com/watch?v=FScIhDD18-A> (posljednji pristup: 14. 9. 2023.)

Vandermeij, L., Buunk, A., Vandesande, J., & Salvador, A. (2008). The presence of a woman increases testosterone in aggressive dominant men. *Hormones and Behavior*, 54(5), 640–644. <https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2008.07.001>

7. GOVORI U POSEBNIM PRIGODAMA

Riječi govora u posebnim prigodama čine tu prigodu baš posebnom.

Diana Tomić

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Definirati i navesti primjere govora u posebnoj prigodi
- Objasniti temeljnu svrhu govora u posebnoj prigodi
- Nabrojiti vrste govora u posebnoj prigodi
- Primijeniti postupke pripreme sadržaja govora u posebnoj prigodi
- Pripremiti i izvesti govor u posebnoj prigodi

Ključne riječi: govori u posebnim prigodama, epideiktička retorika, veličanje, identificiranje, govor predstavljanja, govor najave, govor zahvale, zdravica

Riječi nas diraju. Pobuđuju emocije, izazivaju reakcije, ostavljaju tragove. Iz toga, između ostalog, proizlazi važnost govora, govorništva i komunikacije za čovjeka. Oduvijek. Iako će neki, a i sama se pronalazim u tome, danas na javni govor gledati iz perspektive dobrobiti čovjeka i kulture, odnosno njegove komunikacijske zajednice, pa ćemo kao preduvjet govorenju naglašavati Pripremu (s velikim P) i teme iz prethodnih poglavlja, poput govornih, govorničkih i komunikacijskih vještina, straha i treme, odnosa govornika i publike, bilo kroz slušanje ili govorničku izvedbu, ono što kao publika zaista pamtimo jest emocija koju je govor izazvao.

Ovaj slikoviti uvod trebao bi prizvati primjere govora koji su emotivno djelovali na vas, a to su najčešće govori u posebnim prigodama. Kada se na nastavi otvara tema o govorničkim vrstama, često se otvara pitanjem studentima jesu li ikad čuli javni govor i u kojoj situaciji? Oni pak odgovaraju potvrdno te kao primjer spominju zdravice na svadbama. Osim zdravica, spomenut će se i govor političara ili odvjetnika u sudnici. Tri najčešće spomenuta primjera među laicima pokazuju da je Aristotelova podjela na temeljne retoričke vrste, koje bismo odredili kao stilske prototipe, više ili manje prisutna u zapadnoj kulturi do danas. Naime, Aristotel razlikuje tri govornička žanra – deliberativni, forenzički i epideiktički. Žanr, grana, vrsta ili podjela retorike termini su koji se kod nas koriste kad se referiramo na tu klasifikaciju. Primjer deliberativne retorike jest politički govor, forenzičke sudski, a epideiktičke prigodni. Temeljeći opis na antičkim izvorima, epideiktičku bismo retoriku zbog pohvale i pokude mogli opisati kao retoriku vrijednosti. Kao što kaže Kišiček (2019), govornik neku osobu ili događaj hvali ili kritizira imajući u vidu ponajprije sadašnjicu. Inače, retorički se žanrovi pove-

zuju i s vremenom o kojem govore pa se smatra da su deliberativni tj. politički govori o budućnosti, dakle o promjenama, epideiktčki o sadašnjosti, dakle temelje se na osobinama ili činjenicama, a forenzički na dokazima, odnosno o prošlosti. Pitanje vremena u epideiktikom žanru, a onda posredno i u obrazovanju, čiju ćemo povezanost s epideiktikom žanrom objasniti u nastavku, također spominje Kišiček (2019) koja kaže da govornik u izrazu pohvale ili kritike, zapravo pokude, poseže i za razlozima iz prošlosti ili ukazuje na važnost osobina u budućnosti. Govornik mora obrazložiti da su pohvale i pokude utemeljene, što se oblikuje na manje formalan način negoli u deliberativnoj ili forenzičkoj retorici, no to obrazlaganje je određen oblik uvjeravanja. Stoga treba napustiti i stereotip da je odlika epideiktčkog žanra kićenost i visoki stil bez argumenata, no epideiktčki diskurz je svakako drugačiji od onog koji se oslanja na logičnost i racionalnost. Također, povezivanje epideiktčke retorike isključivo s govorima u posebnim prigodama nije dovoljno precizno, posebno ne danas kada govorimo o prisustvu određenih stilskih obilježja u različitim govorničkim vrstama ili formama. Usustavljivanje epideiktčke retorike neupitno je zahtjevno, zato se sve češće piše o općim odlikama žanra i stila, nastojeći preciznije opisati elemente emotivnog i dirljivog u različitim govornim vrstama (Kišiček, 2019; Perelman i Olbrechts-Tyteca, 2006; Pernot, 2015).

Povijest epideiktčke retorike, kao doprinos razumijevanju nedorečenog, donosi Kišiček (2019) koja ukazuje, između ostalog, na stav Perelmana i Olbrecht-Tytece koji kao teoretičari argumentacije, drugačije gledaju na epideiktčku retoriku te se, kako navodi autorica (2019), epideiktčkim govorima „privrženost publike prema određenim vrijednostima (u koje već vjeruju) može pojačati, tj. intenzivirati te se na taj način stvara temelj za buduće djelovanje političkih i sudskih govornika”. Sami autori stavljaju naglasak na bliskost epideiktčke retorike i poučavanja (Perelman i Olbrechts-Tyteca, 2006: 51) govoreći kako “epideiktčki diskurz naglašava prihvaćanje određenih vrijednosti, koje se mogu propitkivati kad se gledaju samostalno...” i dodatno: “Epideiktčki govori najskloniji su apelu univerzalnog poretka, prirodnog ili božjeg koji jamči za neupitne i nepobitne vrijednosti. U epideiktčkom govorništvu govornik postaje edukator.” Stoga, iako u našoj kulturi manje prisutni, što se srećom mijenja, govori u posebnim prigodama, ali i epideiktčki elementi u poučavanju, dakle u instruktivnoj strategiji, svakodnevno dobivaju na važnosti. U skladu s tim, danas nam postaje sve važnije usustavljivanje znanja, poznavanje općih mjesta, definicija, pregleda područja, što je sve zahtjevnije zbog obilja dostupnih informacija, a preduvjet je za razumijevanje sadržaja te razumijevanje čovjeka u cjelini. Prethodno određenje epideiktčkog stila daje smjer za poučavanje govora u posebnim prigodama.

Govore u posebnim prigodama (engl. *ceremonial speaking* ili *speaking on special occasion*) teško je usustaviti iz dva razloga. Prvi je opći cilj govora, odnosno govornička strategija, a drugi kontekst koji određuje sadržaj i govorničku izvedbu. Govorničke su strategije, prisjetimo se, informiranje, uvjeravanje i zabavljanje. Iako bismo metodom eliminacije rekli da govori u posebnim prigodama za cilj imaju zabav-

ljanje, to ne bi bilo točno. Barem ne u potpunosti jer neki doista zabavljaju publiku, no ne svi. Cilj govora u posebnoj prigodi jest da privuče publiku i stvori osjećaj koji odgovara situaciji, tj. prigodi. Prigoda, dakle kontekst, određuje koji se osjećaji govorenjem pobuđuju. Na temelju dubljih, poticajnih i univerzalnih poruka, koje većina govorničkih vrsta u posebnim prigodama pobuđuje, mogli bismo apstrahirati opći cilj – djelovanje na emocije, što potvrđuje polazište govora u posebnim prigodama u epideiktičkoj retorici. Cilj govora u posebnoj prigodi je inspirirati, zahvaliti, povezati, odnosno riječima uzvisiti situaciju i/ili publiku, odnosno, kako se u literaturi navodi, poistovjećivanje i veličanje. Poistovjećivanje stvara bliskost, dok veličanje usmjerava publiku na vrijednosti koje se u posebnoj prigodi ističu (Kišiček, 2019; Tomić i Kišiček, 2012). Govorenjem u posebnoj prigodi prvenstveno povezujemo publiku ističući i braneći, odnosno ukazujući na važnost određenih vrijednosti kulturne ili komunikacijske zajednice. Termin **komunikacijska zajednica** uvodimo kako bismo otvorili prostor komunikaciji između pripadnika različitih kultura koji neupitno imaju nešto zajedničko, primjerice pripadaju istoj profesiji. Govori u posebnim prigodama su riječi koje povezuju zajednicu, ističu i slave trenutke ponosa, oblikuju i dijele sjećanje na osobe koje su nas napustile ili pokazuju koliko smo jedni drugima važni. Njima se pokazuje poštovanje, divljenje i zahvalnost.

Iz toga proizlazi definicija govora u posebnim prigodama. To su govori čiji je cilj riječima uveličati trenutak u kojem se održava, a čiji sadržaj i izvedbu određuje kontekst. Obično u priručnicima za javni govor postoji njima posvećeno poglavlje (Coopman i Lull, 2012; Lucas, 2008; Osborn, 2012; Verderber i sur., 2011), proučavaju se u sklopu kratkih retoričkih vrsta, kroz opise formi karakteristične za akademski diskurz (govori najave), a dostupni su i popularni izvori, primjerice knjige u kojima možete pronaći tekstove zdravica koje samo iskoristite dodajući imena slavljenika.

Svečane prigode u govorničkoj pedagogiji dijelimo na privatne i poslovne. Privatne prigode često uključuju veći stupanj emotivnosti, iako ni to nije apsolutno pravilo. Baš zbog toga što prigoda, a onda i govornik u samoj prigodi, što ne uključuje samo njegovu profesionalnu funkciju nego i osobnost, određuju sadržaj i izvedbu, a to dovodi do iznimno raznovrsnih govora, različitih stilova i formi. Međutim, budući da je sustavnost temelj poučavanja, prvi će korak ka usustavljanju biti navođenje uobičajenih prigoda i vrsta prigodnih govora. U poslovnim se prigodama izvode pozdravni govori, govori najave (engl. *speeches of introduction/speeches of presentation*), govori zahvale (na nagradi), govori pri jelu (engl. *after dinner speech*), govori u spomen (engl. *tribute speech*), komemorativni govori, nadgrobni govori, govori u sjećanje, nominacijski govori kojima se osoba kandidira za funkciju, govor predlaganja (engl. *elevator speech* ili *pitch*), inauguracijski govori, govori na promocijama (engl. *commencement speech*), zdravice (engl. *toasts*) i pržice (engl. *roasts*). U hrvatskom još nisu potpuno prihvaćeni nazivi za govor predlaganja te se ponekad prevode s kratki prijedlog, jednako kao i naziv *pržice* koji smo skovali po analogiji iz engleskog. U privatnim prigodama govore očekujemo na vjenčanju, gdje ovisno o običajima susrećemo zdravicu kuma,

oca, prijateljice. Govor ćemo čuti i na proslavama zaruka, obilježavanju zlatnog ili srebrenog pira, krštenjima i krizmama, rođendanima, na okupljanjima poslije promocije, prilikom useljenja, tijekom blagdanskih proslava i brojnih drugih prigoda. Jasno je da popis nije konačan te da će potreba zajednice da se u svečanom trenutku riječju obilježi zajedništvo dati još puno primjera. Spontanost se također javlja u posebnim prigodama. Moguće je da se netko, ponesen osjećajima, spontano javi za riječ i održi improvizirani govor u posebnoj prigodi. Ako ste se nasmijali i pomislili da nije vjerojatno da će se netko javiti zbog straha i treme, niste u pravu. Potreba da zahvali, pohvali ili podijeli sjećanje, prevladava taj strah. Možemo se zapitati i kako je to u skladu s uputom da govor u posebnoj prigodi treba unaprijed pripremiti? Govorničko obrazovanje i iskustvo su priprema na temelju koje bez straha sudjelujemo u različitim govorničkim situacijama te je poznavanje različitih govorničkih vrsta jedna od profesionalnih vještina koje se u posljednje vrijeme sve više naglašavaju. Stoga ćemo prvo dati opće upute za pripremu govora u posebnim prigodama, a potom opisati pripremu nekih govorničkih vrsta potrebnih nastavnicima. Sustavan opis svih spomenutih vrsta i prigoda premašuje cilj i opseg ove knjige, no potreba za takvim cjelovitim priručnikom je velika. Savjete za pripremu govora u posebnim prigodama dat ćemo za četiri prigode u kojima se nastavnici najčešće nalaze. To su: pozdravni govori na otvaranju događaja poput različitih proslava i skupova, govori najave, najčešće pozvanih govornika ili predavača, potom govori prilikom dodjele nagrada i priznanja i na kraju zdravice.

7.1. Opće upute za pripremu govora u posebnim prigodama

Na temelju nastavničkog iskustva možemo reći da su govori u posebnim prigodama oblik nadgradnje govorničkih vještina. Prilikom njihove pripreme govornik primjenjuje opća znanja o pripremi javnoga govora povezujući ih snažnije s prigodom i običajima tipičnim za nju. S druge pak strane, manje obrazovani govornici vole i žele pripremati govore u posebnim prigodama jer njih smatraju tipičnim govorničkim zadacima, stoga se govori u posebnim prigodama, uz improvizacije, mogu u nastavi koristiti i za upoznavanje s javnim govorom općenito. Za razliku od improvizacija, u kojima bi naglasak trebao biti na govornim vještinama i tek donekle govorničkim, primjerice skretanje pozornosti na spontanu figurativnost ili na dobru organizaciju sadržaja koja olakšava primanje poruke, ako se nepripremljeni ili improvizirani govori u posebnim prigodama izvode na nastavi, treba planirati vrijeme za detaljnu povratnu informaciju kako bi se učenje usmjerilo u pravom smjeru.

Osborn (2012) jedini daje detaljnije upute o pripremi govora u posebnim prigodama ističući dva postupka karakteristična za govore u posebnim prigodama – veličanje i identificiranje. Veličanje uključuje pohvalu publike, isticanje emocija i pozitivnih očekivanja. Veličamo osobu ili događaj koji se slavi naglašavajući vrijednosti poput uspjeha kojem su prethodile prepreke ili dugotrajan rad, društvena postignuća, moralne vrijednosti i plemeniti motivi. Pozitivan ton i dobre namjere zajedničke su govorniku

i publici. Budući da su govori u posebnim prigodama figurativni, u postupku veličanja često se koriste metafore, usporedbe i ponavljanja, posebno anafore. Proces identifikacije temelji se na stvaranju osjećaja bliskosti. Identifikacija tj. poistovjećivanje postiže se pričama, odnosno anegdotama s poantom, osnaživanjem zajedničkih vrijednosti ili isticanjem uspjeha heroja poznatih komunikacijskoj zajednici. Jezik je poticajan, inspirativan, emotivan i jasan. Struktura govora u posebnim prigodama stupnjevito stvara dojam koji govornik želi postići i na taj način zadržava pozornost publike. Ove ćemo općenite upute o govorima u posebnim prigodama dodatno razraditi u nastavku.

S obzirom na stil i cilj govora u posebnim prigodama, najvažnija je uputa da se priprema ne smije zanemariti. Treba razmisliti o svim dimenzijama pripreme, počevši s vrstom prigode, ciljem govora, glavnom porukom, anegdotom ili pričom koja će se prenijeti, publikom, ali i okolinom u kojoj će se govor izvesti. Jedno od pitanja koje studenti postavljaju jest koliko govor u posebnoj prigodi treba trajati? Nema preciznog vremenskog određenja, ali je opći savjet da ne smije biti predug. Predugo govorenje znači da obrazlažemo i objašnjavamo, što implicira da se nismo detaljno pripremili, a prekratko govorenje također znači da se nismo pripremili. Trajanje govora određuje i prigoda. Govor najave ne bi trebao trajati duže od par minuta, pozdravni ne više od pet. Zdravica koja traje deset minuta teško može zadržati publiku, dok inauguracijski govor ili govor na promociji često traje desetak i više minuta. Zato je dobro upoznati se s uobičajenim govorničkim praksama u posebnim prigodama. Ako prilikom održavanja govora u posebnoj prigodi morate čitati, treba pripremiti prikladne bilješke – kartice otisnute velikim slovima, no unatoč njima dobro je da se netom prije same izvedbe govornik osami i ponovi tekst govora. Uvijek je korisno osvijestiti uvjete održavanja govora, posebno ako se radi o službenoj i izrazito formalnoj prigodi. Provjera mikrofona, govornice, mjesta na kojem sjede govornici, učinit će govorenje prirodnijim.

U procesu pripreme, glavne ideje govora koje razlažemo u glavi i na papiru treba tekstualizirati služeći se govorničkim postupcima poput govornog jezika i figurativnosti. Također, priprema treba uključiti i uvježbavanje izvedbe, posebno ako se radi o zdravicama, koje bez pripremljene izvedbe teško mogu ostvariti cilj. Sadržajna priprema uključuje glavnu poruku, tekstualizaciju ideje s naglaskom na slikovitost, govornost i govorničko oblikovanje. Ilustracije, priče, kratke rečenice, humor, ako prigoda dopušta, oslovljavanja, odnosno izgovaranje osobnih imena, elementi su govora u posebnim prigodama. Tako pripremljen tekst olakšat će prikladnu govorničku izvedbu što će zajedno izazvati efekt koji govor u posebnoj prigodi treba imati. U prvoj fazi pripreme govora u posebnoj prigodi govornik treba razmisliti i o sebi, svojim osjećajima i stavu prema prigodi ili osobi o kojoj govori. Iz toga će oblikovati početak govora ili priču. Ako znamo o čemu treba voditi računa prilikom pripreme, jasno je i što treba izbjegavati. S obzirom na svečanost prigode, nije primjereno kritizirati. Dakle, sigurno prilikom predstavljanja pozvanog predavača nećete govoriti kako zapravo ništa konkretno nije napisao već godinama, na svadbi, ako govorite kao kum, nećete nabrojiti sve mladoženjine bivše djevojke niti opisivati mladenačka pijanstva.

I s humorom treba biti oprezan. Ono što je možda smiješno vašoj manjoj skupini, ne mora biti ostatku publike. U tome leži umijeće pripreme govora u posebnoj prigodi. Govor u posebnoj prigodi treba napisati. Budući da izvedba zahtjeva precizan tekst, njegovo pisanje je optimalan oblik pripreme. No prilikom pisanja ne smijemo zaboraviti da pišemo za govorenje. Napisan tekst potom treba dorađivati; kratiti, dodavati primjere, razrađivati priče. U materijalima za pripremu zdravica često se spominje anegdota s poantom kao dio govora u posebnoj prigodi. Razrada anegdote s poantom, dakle priče, govornicima često predstavlja izazov. U praksi tijekom procesa pripreme od govornika čujemo priče, zajedno im se smijemo, komentiramo ih, ali one teško postaju dio govora. U fazi refleksije, kad govornici opisuju i analiziraju sam proces pripreme pokazalo se da biraju priče koje žele ispričati u svom govoru i onda iz njih traže poantu, što nije baš lagano. Ovisno o prigodi i glavnoj poruci govora u posebnoj prigodi, prilikom pripreme dobro je pronaći poantu, što može biti i sama poruka, a onda njoj treba prilagoditi priču. Na primjer, zamislite zdravicu na svadbi. One najčešće slave ljubav i zajedništvo. Ako je poruka da je ključ uspješnog braka razumijevanje, onda će anegdota uključiti primjer nerazumijevanja, nesporazuma ili svađe, načina na koji je riješeno te lekcije koja je naučena iz te situacije, a efektan završetak toga govora može biti citat Marge Piercy: „Život je prvi dar, ljubav drugi, a razumijevanje treći.“ Što se strukture govora u posebnoj prigodi tiče, iako ona nije formalno zadana, uključuje bontonske elemente uvoda i zaključka. Oni mogu biti kraći i sažetiji, no njihova funkcija treba biti ostvarena. Također, treba voditi računa i o neverbalnim znakovima iz okruženja. Primjerice, kod izvođenja zdravice treba paziti da čaša kojom nazdravljamo bude puna, da se može kucnuti o čašu i tako privući pozornost publike, da se na kraju podigne čaša, izgovori riječ *Živjeli!* i otpije gutljaj. Budući da sve te informacije možemo naučiti iz iskustva, ne čudi što su rijetko opisane u knjigama, no za osobe koje nikad nisu čule govor u posebnim prigodama one su prilično važne.

7.2. Česti govori u posebnim prigodama

7.2.1. Pozdravni govori

Pozdravni govori izvode se na početku i na kraju ceremonija poput otvaranja skupa ili događanja, proslave dana škole i sl. Čelnik institucije obično otvara događanje i pozdravlja sudionike, a njega najavljuje netko od organizatora događanja koji će ujedno biti i moderator, ako otvaranje uključuje više govornika. Sadržaj pozdravnih govora uključuje poruke poput dobrodošlice, predstavljanja institucije, ako je publika izvanjska ili poveznice institucije s temom događanja. Govori se o važnosti i vrijednostima događanja, zahvalnosti zbog dolaska, cilju događanja i sl. Pozdravni govor, kao i ostali govori u službenim prigodama, pozitivno je intoniran, relativno kratak, neutralno izveden te završava na takav način dajući do znanja da su i događanje i gosti važni za instituciju. Način izvedbe je govorenje ili čitanje pripremljenog teksta. U nekim prigodama ili kod nekih govornika govornička izvedba može biti snažnija, izražajnija, odnosno emotivno nabijenija, no treba voditi računa da se odmah na početku ne pre-

tjera ili da se ne stvore prevelika očekivanja koja se tijekom događanja neće ostvariti itd. Pozdravni govori mogu biti dio protokola otvaranja pa poslije prvoga govornika riječ se daje govornicima prema hijerarhijskom redoslijedu. Primjerice, ako se otvara skup na fakultetu, prvi će se obratiti dekan. Ako je prisutan ministar, njemu će se dati riječ i tako redom, naravno, ovisno o prigodi. Ako se izmjenjuju govornici, primjerice na manje formalnim događanjima, mogu se predstaviti organizatori kao osobe koje sudionici mogu tražiti za pomoć oko snalaženja i organizacije. Također, na kraju otvaranja korisno je publici dati organizacijske upute. To najčešće govori osoba koja je pripremala događaj i koja često moderira otvaranje. Tijekom pozdravnoga govora nećemo zahvaljivati ni organizatoru, niti sudionicima, to činimo prilikom zatvaranja. Govori na zatvaranju parnjaci su pozdravnih govora. Sadržajno uključuju zahvalu na dolasku i radu, trud i nastojanja organizatora, zadovoljstvo postignutim itd. Prikladno je da je izvedba govora na zatvaranju emotivnija nego izvedba govora na otvaranju događaja jer su govornik i publika podijelili pozitivno iskustvo. Govor na zatvaranju obično završava pogledom u budućnost, najavom novih događaja te efektivnim završetkom.

U nastavku je primjer prototipa pozdravnoga govora koji se u nastavi može koristiti kao predložak koji treba prilagoditi situaciji, na kojem se može vježbati pojedine dijelove strukture govora (bontonski elementi u uvodu, razrađeniji zaključak ili priča u središnjem dijelu), razradu figura, govorničku izvedbu ili neke dimenzije govornih vještina.

PRIMJER POZDRAVNOGA GOVORA

Draga publiko!

Dobrodošli na ovaj iznimno važan skup! Velika mi je čast i zadovoljstvo stajati pred vama kao domaćin ovog sjajnog događaja.

Skupovi uvijek predstavljaju priliku da se okupimo, razmijenimo ideje i zajedno radimo na rješavanju izazova koji nas okružuju. Bez obzira na to iz kojeg dijela obrazovanja dolazimo ili koji su naši osobni interesi, zajedno možemo postići više nego što to možemo pojedinačno.

Ovaj skup je prilika da se umrežimo, stvorimo nova prijateljstva i partnerske odnose te da zajedno učimo od izvanrednih stručnjaka koji će kroz svoja izlaganja podijeliti znanje i ideje. Također, veselimo se raspravama, pitanjima i razmjeni ideja kojima ćemo obogatiti naše profesionalne živote.

Sklapamo nove veze, širimo vidike i gradimo mostove prema boljoj budućnosti. Neka ovaj skup bude ispunjen suradnjom, inovacijama i kvalitetnim razgovorima koji će nas usmjeravati prema boljem obrazovanju. Želim vam svima uspješan i inspirativan rad. Hvala vam što ste došli podijeliti svoje vrijeme i stručnost s nama.

Hvala!

7.2.2. Najava govornika

Cilj govora najave je pripremiti publiku za govor koji mu slijedi. Najčešće ih čujemo na skupovima na kojima se dužim najavama obično najavljuju pozvani predavači. Uspjeh toga govora, najčešće izlaganja ili predavanja, djelomično ovisi i o govoru najave. Iako govornik čiji se govor najavljuje može sam u uvodu svog izlaganja odgovoriti na pitanja koja slijede, moderator ili predsjedavajući tijekom pripreme sam sebi treba postaviti sljedeća pitanja pomoću kojih će lakše pripremiti govor najave. Ta pitanja su:

1. O čemu govornik govori? Koja je tema?
2. Zašto je to važno **ovoj** publici?
3. Zašto je govornik **autoritet/kvalificiran** da govori o toj temi?

U samom govoru najave ne moramo sve informacije podijeliti s publikom, no razmišljanjem o tim pitanjima govornik će pripremiti govor koji je povezan s kontekstom, komunikativniji te govornički bolje oblikovan. Što se izvedbe tiče, iako akademski i poslovni konteksti uključuju uporabu bilježaka, govor će biti bolji ako veći dio izgovorite. Naravno, nitko ne očekuje da ćete naučiti nečiji životopis od riječi do riječi, niti ga treba pročitati od riječi do riječi nego navesti one dijelove životopisa koji su važni za temu, prigodu i publiku. Sadržajno, govor najave treba stvoriti pozitivno ozračje i pojačati iščekivanje izlaganja koje se najavljuje, no ni u tome ne treba pretjerati. Previše hvalospjeva podiže očekivanja koja možda neće biti ispunjena. Važan savjet odnosi se na izgovor imena i prezimena. Ako niste sigurni kako se nečije ime izgovara, pitajte govornika kojeg najavljujete. To nije sramota, dapače, pokazujete da se pripremate i trudite. To bi trebalo učiniti prije samoga govora da bi se izbjeglo pitanje koje često čujemo u govorima najave (*Jesam li to dobro izgovorila?*). Nekoliko dana ili čak tjedana ranije korisno je kontaktirati govornika i provjeriti sadržaj govora najave. U iznimno svečanim prigodama, možete kontaktirati i suradnike ili prijatelje govornika koji vam mogu otkriti neke zanimljivosti i anegdote, iako je to češće rezervirano za dodjele nagrada, posebno onih za životno djelo. Također, ako govornika ne poznajete osobno, prije govora najave se predstavite i upoznajte jer i to doprinosi prirodности i komunikativnosti u samom trenutku govorenja.

Osim na precizan izgovor imena govornika, treba pripaziti i na precizno iznošenje informacija. Tu se misli na životopis i brojčane podatke, poput broja objavljenih knjiga, godina iskustva ili održanih predavanja, ali i na naslov izlaganja. Autor je odredio naslov. U govoru najave naslov treba navesti precizno od riječi do riječi jer je naslov u tom trenutku najvažnija informacija i ujedno pokazatelj poštovanja prema govorniku i situaciji, a posljedično i publici. Iako je humor prihvatljiv u ovoj vrsti govora u posebnoj prigodi, treba biti oprezan s njegovom uporabom da nehotice ne dođe do pogrešnih tumačenja točke humora. Što se sadržaja tiče, iako je govornik koji najavljuje izlagača tijekom pripreme govora najave pročitao sažetak, možda i cijeli rad ili cijelo izlaganje, najava strukture izlaganja posao je izlagača, stoga nije dobro da moderator ili predsjedavajući u nastojanju da što bolje predstavi izlagača prijeđe tu granicu. Govornički zadatak je

najava govornika, a ne najava teme. Što je govornik uvaženiiji, dakle bogatijeg životopisa, i uvod će biti duži, ako to protokol dozvoljava, no ne treba pretjerivati jer treba imati na umu da publika neće zapamtiti velik broj podataka iz životopisa. Zato ih je bolje povezati i oblikovati u priču s dozom slikovitosti. Uvijek, a u posebnim prigodama posebno, treba izbjegavati istrošene fraze i klišeje poput *Ovaj govornik je toliko poznat da ne treba posebnu najavu...* Na kraju treba govorno uskladiti prijelaz od moderatora do govornika. Popratiti ga neverbalnim znakovima koji su smisleni i usklađeni sa situacijom.

Ako je odmah poslije izlaganja planirano vrijeme za postavljanje pitanja, moderator treba pripremiti nekoliko pitanja za slučaj da publika ne postavi nikakva. I govornici sami mogu pripremiti pitanja pa čak i potaknuti pitanja iz publike. Svoja pitanja uvode rečenicom poput: *Najčešće me poslije izlaganja publika pita...* Ambiciozniji govornici znaju tijekom pauze kroz neformalne razgovore potaknuti pitanja u razgovoru s kolegama govoreći im da je to o čemu su razgovarali zanimljivo te da se nadaju da će to pitanje dobiti i na kraju izlaganja. Ako publika postavlja puno pitanja, a i predsjedavajući je pripremio neka pitanja, on ne oduzima vrijeme publici te čeka do kraja. Čak riskirajući da uopće ne postavi pitanje, nego da to tome razgovara s govornikom u pauzi ili mu pošalje mail. Tijekom rasprave, treba paziti na vrijeme i diskretno najaviti završetak rečenicom poput *Možemo postaviti još jedno pitanje*. Nakon zadnjeg pitanja zahvalite govorniku i povedite pljesak.

U nastavku je primjer općenitoga govora najave koji se u nastavi može koristiti na sličan način kao i prethodni primjer pozdravnoga govora. Oba primjera služe kao temelj za daljnju razradu i vježbu.

PRIMJER GOVORA NAJAVE

Dame i gospodo!

Veliko mi je zadovoljstvo najaviti našeg sljedećega govornika, osobu koja je poznata u području obrazovanja i čiji će govor sigurno obogatiti naše razumijevanje vrednovanja.

Naš sljedeći govornik je Juraj Horvat, najveći stručnjak iz područja vrednovanja. Profesor Horvat poznat je po svom stručnom znanju, iskustvu i predanosti temi vrednovanja o kojoj će i danas govoriti u svom izlaganju. Juraj Horvat je autor nekolicine knjiga i brojnih članaka iz područja vrednovanja. Njegov doprinos području iznimno je vidljiv, a njegove ideje su potaknule mnoge na promišljanje.

Danas će nam profesor Horvat govoriti o *Suvremenim pristupima vrednovanju u obrazovanju*, što je pitanje od izuzetne važnosti za sve nas. Molim vas da toplim pljeskom pozdravimo predavača te da ga podržimo dok dijeli svoje znanje s nama. Kolega Horvat, riječ je vaša. Hvala vam!

7.2.3. Govori prilikom dodjele nagrada ili priznanja

Dodjela nagrada još je jedna poslovna posebna prigoda u kojoj govori imaju neke posebne karakteristike. Naravno, informacija koja se prenosi jest da je ovogodišnji dobitnik nagrade XY osoba AB, te je moguće najaviti dobitnika takvom jednostavnom rečenicom, ali ona nije prikladna jer ne uključuje proces veličanja, odnosno smisao samog nagrađivanja. Najava dobitnika nagrade treba uključiti informaciju o nagradi i o zaslugama laureata. Za pripremu je važno znati koliko vremena je predviđeno za taj govor. Za samu nagradu treba reći tko je dodjeljuje te zašto je ona važna. Također, treba istaknuti dobitnikove zasluge te spomenuti konkurenciju u kategoriji koju je nagrađeni osvojio kako bi publika stekla dojam o veličini zasluga nagrađenog. Također, u ovom slučaju treba voditi računa da najava dobitnika ne zasjeni govor zahvale na nagradi.

PRIMJER GOVORA ZAHVALE NA NAGRADI

Dame i gospodo!

Ovo je trenutak koji će zauvijek ostati urezan u mom srcu. Duboko sam počašćena i ponosna što sam dobila nagradu za XX. Čast je neizmjerena, osjećaji intenzivni i još uvijek nesređeni.

Prije svega, želim zahvaliti *instituciji X* što je prepoznala moj rad. Prvo su ga prepoznali članovi *institucije X* koji su me i kandidirali. Raditi s vama, vašom podrškom i poticajem, svaki je dan ohrabrujuće iskustvo. Vaša posvećenost obrazovanju i vaša strast prema uspjehu stalno inspiriraju mene i sve moje kolege.

Želim zahvaliti i svojim suradnicima koji su mi najbolji učitelji. Svatko od vas me podučio nečemu dragocjenom, a vaša strast u poslu podsjeća me zašto je svaki posao koji se radi sa srcem najbolji posao na svijetu. Najvažnije, želim zahvaliti svojoj obitelji i prijateljima. Vaša neizmjerena podrška, ljubav i razumijevanje bili su mi neprocjenjivi tijekom ovog putovanja. Hvala vam što ste bili uz mene u svim izazovima i radostima koje učiteljska karijera donosi.

Ova nagrada nije samo moja, već i svih nas koji vjeruju u moć uspjeha i važnost komunikacije. Nastavit ću raditi na isti način, ma čak i još malo bolje, te se nadam da ćemo se i dalje poticati da u području komunikacije ostvarimo svoj profesionalni potencijal.

Hvala vam od srca!

U govoru zahvale na nagradi nije dovoljno samo reći hvala. Priprema govora zahvale počinje u trenutku nominacije. Često govornici posežu za skromnošću govoreći kako nisu očekivali nagradu te time neki opravdavaju nepripremljenost. Tvrdnja da je nagrada neočekivana može biti tek djelomično istinita jer većina ljudi želi priznanje za svoj rad, a zahvalnost na prepoznatom radu i trudu puno je bolje pokazati dobro pripre-

mljenim govorom zahvale. Sadržajno, govor zahvale na nagradi treba uključiti zahvalu instituciji koja nagradu dodjeljuje, konkurenciji te, ovisno o načinu dodjele nagrade, glasačima. Naravno, treba spomenuti i osobe koje su doprinijele ostvarenju cilja, odnosno nagrađenom uspjehu. Često govornici imaju dug popis osoba koje spominju u govorima. Koga sve treba spomenuti, ovisi o prigodi i publici, no ne treba pretjerivati. Duge popise koji uključuju cijelu širu familiju ili svakog trenera od vrtića do nagrade, ako se radi o sportskoj nagradi, definitivno treba izbjegavati. No ne treba izbjegavati efektan završetak u govoru zahvale koji treba sadržavati informaciju o važnosti nagrade za dobitnika te snažnu poruku koja veliča određene vrijednosti, pobuđuje nadu, inspirira ili motivira publiku.

7.2.4. Zdravice

Zdravice su, kao što smo ranije naveli, najprepoznatljivija vrsta govora u posebnoj prigodi. Zdravicom čestitamo, izražavamo poštovanje, slavimo uspjeh ili ih izvodimo u spomen na neku prigodu ili osobu. Najpoznatije zdravice su one na vjenčanjima. No, održavaju se i u brojnim drugim privatnim prigodama poput proslava rođendana, posebno okruglih, proslavama diploma, sakramenata. Zdravice se mogu održati i na poslovnim okupljanjima, ali zbog neformalnog druženja, odnosno domjenaka, stilom su bliže privatnim prigodama jer su sadržajem osobnije.

Zdravica treba biti kratka jer nije prikladno na svečanosti ili slavlju duljiti „govorancije“, sadržajno treba biti usmjerena na slavljenika ili povod za slavlje, ako se na primjer održava kako bi se uvećao zajednički poslovni uspjeh. U praksi susrećemo i govornike koji tijekom zdravice pokušavaju istaknuti sebe, svoju povezanost s prigodom ili zajednicom koja slavi, što nije poželjno niti prihvatljivo. Usmjerenost na slavljenika/e postizemo oslovljavanjem, pričom koja je povezana s njima te neverbalnim znakovima poput pogleda, položaja tijela te gesti poput podizanja čaše u smjeru govornika. Prilikom pripreme priče, kao središnjeg dijela zdravice treba voditi računa da osobni elementi ili neke točke humora ne prijeđu granicu dobrog ukusa. Zdravica obvezno završava podizanjem čaše i prigodnim riječima. Tada treba pričekati da i ostatak publike podigne čašu kako bi istovremeno mogli nazdraviti i ispiti gutljaj.

Iako pržice (engl. *roasts*) nisu prisutne u našoj kulturi, zanimljive su jer istovremeno hvale i pomalo vrijeđaju osobu kojoj se govor održava. Održavaju se na kraju svečanih prigoda koje su slavile velika osobna postignuća i dolaze kao točka humora potičući bliskost jer se smatra da je zajednica dovoljno povezana da će, osim slavlja, kroz šalu pokazati koliko dobro poznaje slavljenika, odnosno njegove slabosti. Ako se pržice prenose putem medija, njihov je sastavni dio prikazivanje slavljenika-laureata, kako bi publika vidjela njegovu ili njezinu reakcije na sadržaj. Sadržaj pak uključuje neke neobične navike ili zanimljive priče o osobi kojoj je pržica usmjerena. Međutim, i tu vrijedi pravilo dobrog ukusa. Ako su informacije osobne, odnosno mogu povrijediti osobu kojoj nazdravljamo, ne treba ih izgovoriti. Za pržice vrijedi i opća uputa o

humoru. Šale koje dijele samo govornik i slavljениk, a publika ih ne razumije, ne trebaju biti dio govora. Na kraju, iako je cilj pržice pokazati da je slavljениk unatoč svim uspjesima i dalje čovjek, nesavršen i blizak publici, govor završava izrazom poštovanja i divljenja prema njegovom uspjehu.

Govori u posebnim prigodama popularni su među studentima, učenicima ili polaznicima edukacija o javnom govoru, zbog čega tu govorničku vrstu možemo koristiti kao aktivnost za razvoj različitih govorničkih vještina: smanjenje treme od javnoga govora, osvještavanje govornoga jezika, uvježbavanje strukture, osvještavanje figurativnosti, uvježbavanje govornih sredstava itd. Predlošci govora u posebnim prigodama dostupni su na internetskim izvorima ili mogu nastati u nastavi kroz simulacije različitih svečanih prigoda – dodjela nagrade, govor na promociji, priprema govora najave gosta predavača itd. Uz improvizacije, izvođenje govora u posebnim prigodama izvrsna je aktivnost kojom se potiče na pljesak u učionici.

Referencije

- Coopman, S. J., & Lull, J. (2012). *Public speaking: The evolving art* (2nd ed.). Wadsworth.
- Kišiček, G. (2019). Važnost epideiktičkoga žanra u klasičnoj i suvremenoj retorici: (Na primjeru analize božićnih poruka hrvatskih biskupa). *Diacovensia*, 27(2), 323–338. <https://doi.org/10.31823/d.27.2.5>
- Lucas, S. (2008). *The art of public speaking*. (10th ed) McGraw-Hill Higher Education.
- Osborn, M. (2012). *Public speaking: Finding your voice* (9th ed). Allyn & Bacon.
- Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L. (2006). *The New Rhetoric: A treatise on argumentation* (Reprinted). Univ. of Notre Dame Press.
- Pernot, L. (2015). *Epideictic rhetoric: Questioning the stakes of ancient praise* (First edition). University of Texas Press.
- Tomić, D., & Kišiček, G. (2012). Stavovi hrvatskih sportaša i trenera o motivacijskim govorima. *Govor*, XXVIII(2), 139–159.
- Verderber, R. F., Sellnow, D. D., & Verderber, K. S. (2011). *The challenge of effective speaking*. Wadsworth Cengage Learning.

8. DEBATA U NASTAVI

Pobjednik debate je onaj koji oblikuje pravo pitanje.

Randall Terry

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Definirati debatu i razlikovati natjecateljsku debatu od debate u nastavi
- Objasniti koncept kritičkog učenja i vještine koje ono uključuje
- Nabrojiti prednosti i nedostatke primjene debate u nastavi
- Nabrojiti najčešće korištene formate natjecateljske debate
- Pripremiti, provesti i vrednovati debatu u nastavi
- Nabrojiti digitalne alate koji se mogu koristiti za pripremu, provedbu i vrednovanje debate u nastavi

Ključni pojmovi: debata, natjecateljska debata, nastavna debata, kritičko učenje, priprema debate, vrednovanje debate, formati debate: Karl Popper, Natjecateljska debata svjetskih škola, Politička debata i Lincoln-Douglas debata, Kialo

Debata se u hrvatskom obrazovanju izvan natjecateljskog okvira određenog debatnim klubovima, najčešće povezuje s predmetima kao što su hrvatski ili strani jezici, sociologija, politika i gospodarstvo, psihologija, itd. Debata u nastavi treba, uz vještine debatiranja, javnog nastupa, argumentacije i kritičkog mišljenja razviti i neke druge vještine. Najčešće se u obrazovnom kontekstu spominju istraživačke vještine, vještine slušanja i vođenja bilježaka te komunikacijski bonton. Debatiranjem se proširuju i različita opća znanja, povećava motivacija i razvijaju transverzne vještine poput vještina vođenja timova i sl. Drugi i treći dio ovog poglavlja govore o praktičnim dimenzijama debate kao nastavne aktivnosti – pripremi debate u razredu, izvedbi i vrednovanju, što je dodatno obogaćeno opisom formata debate, objašnjenjem uloga sudionika debate, primjerima tema i teza za debatu u nastavi te osvrtom na digitalne alate koji se mogu primijeniti za debatu u nastavi.

8.1. Što je debata i čemu služi u nastavi?

Brojne su definicije debate dostupne u različitim izvorima. Općenito, to je natjecateljski dijalog, formalna rasprava o određenoj temi u kojoj se iznose suprotstavljeni argumenti. Debata obično završava glasovanjem. Freeley i Steinberg (2009) daju definiciju – *debata je proces propitivanja i branjenja stajališta. To je proces dolaska do*

argumentiranog zaključka. Pojedinci mogu koristiti tehniku debatiranja za donošenje osobnih odluka. Također, pojedinci ili skupine mogu koristiti debatu za uvjeravanje drugih. Druga definicija, iz metodički usmjerenog priručnika, definira debatu kao usmeno sučeljavanje dvaju pojedinaca, timova ili skupina s ciljem iznošenja argumenata za i protiv određenog stajališta. Autori nastavljaju: *Iznošenje argumenata slijedi zadanu formu ili proceduru. Budući da je debata po prirodi dijaloška forma, trebali biste očekivati da ćete pobiti izjave protivnika i da će vaše izjave, mišljenja i ideje također biti osporavani* (Fedrizzi i Ellis, 2011:4). Konačno, iznimno didaktički orijentirani Snider i Schurner (2006:18-19) definiraju debatu kao *ujednačeni i strukturirani komunikacijski događaj o određenoj temi sa suprotstavljenim stranama* (mišljenjima, op.a.) koje se izmjenjuju pred onima koji donose odluku (publika, suci itd., op.a.).

Četiri navedene definicije ističu ključne značajke debate koje su ujedno i razlozi za korištenje debate u nastavi. To su:

- Usmeni dijalog s različitim brojem sudionika;
- Natjecateljski žanr koji podrazumijeva procjenu i vrednovanje (sudaca i/ili publike) i utječe na motivaciju;
- Pravila koja uređuju proces debatiranja odnosno njezinu strukturu;
- Logičko zaključivanje temeljeno na razumskim argumentima;
- Sučeljavanje različitih gledišta u obrazlaganju, osvještavanje argumenata i protuargumenata.

Sagledana u kontekstu obrazovanja, debata je prilično stara tehnika poučavanja koja datira još iz vremena Egipćana i Protagore, odnosno obrazovanja od prije otprilike 4000 godina (Kennedy, 2009). Tradicija debatiranja nastavlja se na srednjovjekovnim sveučilištima, koja su preuzela znanstvene discipline iz antičkog trivijuma i kvadrivijuma te tehnike poučavanja poput Sokratovog dijaloga, i razvija se u modernom smislu kroz suvremene sveučilišne debatne klubove i natjecanja (Snider i Schnurer, 2006). Također, uz sveučilišne debate, paralelno se razvijaju različiti formati medijske debate te političke debate koji se održavaju ili uživo pred publikom ili se prenose putem medija. Zanimanje za debatu u nastavi obnavlja se početkom 2000-ih kada se osvještava razlika između nastavne debate i medijske, odnosno političke debate. Tada nastavnici ponovo otvaraju teme poput pripreme debate, provedbe, vrednovanja te njezinih prednosti i nedostataka u nastavi. Budući da i sama priprema debate započinje definiranjem ključnih pojmova, definirat ćemo debatu u nastavi (Snider i Schnurer, 2006:2). Snider i Schnurer kažu da je *poučavanje kroz debatu način koji osnažuje studente tj. učenike i zahtjeva primjenu vještine kritičkog učenja*.

Ključni pojam u prethodnoj definiciji jest **vještina kritičkog učenja**. Dakle, debata u nastavi unaprijeđuje brojne vještine koje zajedno tvore konstrukt kritičkog učenja. On se temelji na kritičkom mišljenju, ali i na ostalim vještinama koje donosimo u nastavku. Analizom brojnih dostupnih izvora konstrukt kritičkog učenja raščla-

njujemo na: **kritičko mišljenje, istraživačke vještine, vještinu argumentacije, vještinu rješavanja problema, komunikacijske vještine, sposobnost promjene stavova te samostalno vođeno učenje.** Pojedinačne elemente donosimo u nastavku teksta.

1. Kritičko mišljenje (Faccione 1990b prema Abrami i sur., 2015) uključuje:
 - a) kognitivne vještine (interpretacija, analiza, primjena, evaluacija, zaključivanje, objašnjavanje i samoregulacija),
 - b) pristup problemima, pitanjima i temama (jasnoća, strukturiranost, marljivost, racionalnost, upornost i preciznost).
2. Istraživačke vještine su:
 - a) razumijevanje i organizacija podataka,
 - b) sinteza i evaluacija prikupljenih informacija,
 - c) povezivanje važnih informacija.
3. Rješavanje problema
4. Vještina argumentacije obuhvaća:
 - a) oblikovanje argumenata pazeći na strukturu i jasnoću poruke te uporabu jezika,
 - b) racionalno zaključivanje, pobijanja argumenata i pogreške u argumentaciji,
 - c) razlikovanje objektivnih i subjektivnih argumenata.
5. Komunikacijske vještine su:
 - a) javno govorenje: priprema govora, profiliranje publike, govorna izvedba, neverbalni znakovi itd.,
 - b) aktivno slušanje i vođenje bilježaka,
 - c) smanjenje straha od javnoga govora,
 - d) komunikacijski bonton.
6. Promjena stavova;
7. Samostalno vođeno učenje.

Iz prethodne je klasifikacije jasno da koncept kritičkog učenja uključuje vještine koje se razvijaju u suvremenom obrazovanju primjenom modernih strategija, tehnika i alata poučavanja, među kojima je i debata. Kritičko mišljenje, kao element kritičkog učenja, jedan je od najpopularnijih termina suvremenog obrazovanja te se opisuje u različitim institucijskim dokumentima i obrazovnim politikama, no nameće se pitanje koliko je stvarno prisutno u obrazovanju. Alen i suradnici (1999) u svojoj meta analizi postavljaju pitanje poboljšava li se vještina kritičkog mišljenja unaprjeđenjem komunikacijskih vještina? Rezultati pokazuju da razvoj vještine debatiranja najviše utječe na kritičko mišljenje, no čini se da je odnos dvosmjernan. Raščlanjujući dimenzije kri-

tičkog mišljenja, Scriven i Paul (1987) spominju sljedeće: postavljanje pitanja, što je povezano s jasnom i preciznom formulacijom pitanja, zatim prikupljanje i procjena prikupljenog materijala, što znači izbor relevantnih informacija, uporaba apstraktnih koncepata za interpretaciju relevantnih informacija, primjena racionalnog prosuđivanja pri donošenju zaključaka ili određenih rješenja, revidiranje zaključaka na temelju ključnih kriterija, otvorenost prema drugim mogućnostima i rješenjima, povezivanje novih ideja, rješenja i koncepata s pretpostavkama, implikacijama i posljedicama i konačno, učinkovita komunikacija svega ranije navedenog. Ovaj opis uključuje i objašnjava zapravo cijeli prethodni popis. Stoga, iako se smatraju posebnim vještinama, istraživačke vještine, vještine rješavanja problema, argumentacija i komunikacijske vještine, temeljni su dijelovi konstrukta kritičkog mišljenja koji nam pokazuju na koji način se kritičko mišljenje razvija u praksi.

Osim kritičkog učenja debata u nastavi razvija nešto manje naglašen popis generičkih vještina, kojih nastavnici možda nisu svjesni. To su moralni razvoj, empatija, motivacija, timski rad, vještine vođenja, odnosno upravljanja. Motivacija, timski rad i vještine vođenja najčešće se razvijaju tijekom iskustvenog učenja, stoga je utjecaj debate na njih neupitan. S druge strane, moralni razvoj i empatija ne spominju se često u kontekstu vještina koje razvija debata. Poučavanje moralnog razvoja također treba gledati kroz iskustveno učenje (Hartwell, 1995), a debata, ako se pažljivo priprema, potiče razvoj vrijednosti, tj. moralni razvoj debatanata. Što se empatije tiče, riječ debata često se smatra sinonimom za argumentaciju. To ne čudi budući da je jedna od najcitiranijih knjiga o argumentaciji *Argumentacija i debata* (Freeley i Steinberg, 2009). Međutim, svrha argumentacije 21. stoljeća nije samo u uvjeravanju i pobjedi u raspravi, već u bistranju, razumijevanju i povezivanju različitih mišljenja i perspektiva. Zato je i vještina slušanja važna dimenzija kritičkog učenja. U skladu s tim nameće se i pitanje o razvoju empatije. Razvoj empatije temelji se na nekoliko elemenata (Mirra, 2018): obostrano poštovanje debatanata koji zastupaju suprotne strane, priprema argumentacije te pojedinih govora unutar strukture debate koji razlikuju sadržaj i stil u odnosu na improvizirane rasprave i svađe. Debatanti definiraju pojmove, razmjenjuju činjenice te, iako se ne slažu oko teze ili načina na koji treba pristupiti određenom problemu, dijele zajednički jezik, a to je jezik konkretnih dokaza. Nadalje, kao što navode Mirra i sur. (2016), iako se pravila debate u donosu na suvremene medijske formate može činiti zastarjelom, studenti naglašavaju da im baš ona potiču razvoj kritičkog mišljenja i uključenost u društvene pojave.

Sami učenici i studenti potvrđuju razvoj većine vještina spomenutih u literaturi. Brojna istraživanja bave se povratnom informacijom studenata i pokazuju da debata razvija uz govorničke i brojne druge vještine (Alén i sur., 2015; Hanna i sur., 2014; Kim i Park, 2019; Mumtaz i Latif, 2017; Shaw, 2012; Toor i sur., 2017; Zare i Othman, 2013). Ipak, studenti pokazuju i određenu zadržku prema debati, posebno oni manje iskusni u debatiranju, čega tijekom pripreme debate kao nastavne aktivnosti treba biti svjestan. Srećom, studenti koji debatiranju pristupaju sa zadržkom vrlo često kasnije

u anketama spominju debatu kao najbolju aktivnost na kolegiju (Settlage, 2020). Studentima odgovara raznolikost u učenju, razvoj samopouzdanja u kontekstu javnoga govora, različite perspektive o sadržaju koji se uči, osvještavanje različitih mišljenja, timski rad i vođenje timova (Rodger i Stewart-Lord, 2020). Osim toga, debata je studentima i učenicima uvijek zabavna.

8.2. Prednosti i nedostaci debate u nastavi

S obzirom na sve što je ranije navedeno nije teško nabrojiti brojne prednosti debate u nastavi (Berdine, 1987; Green i Klug, 1990; Hall, 2011; Healey, 2012; Jagger, 2013; Kennedy, 2009; Koklanaris i sur., 2008):

- Primjena naučenog sadržaja
- Stvaranje obrazovnog okruženja sklonog preispitivanju naučenog sadržaja
- Primjena znanja o persuaziji na konkretne praktične primjere, što podrazumijeva usklađivanje svih dimenzija (verbalne, neverbalne, lingvističke, paralingvističke)
- Primjena kritičkog mišljenja u praksi
- Stvaranje pozitivnog obrazovnog okruženja usmjerenog na razvoj vještina
- Zabava

Svejedno, neovisno o brojnim i neupitnim pozitivnim aspektima debate u nastavi, dva pitanja ostaju otvorena: *Kako se postiže pozitivan učinak debate u nastavi?* i *Koji su sve nedostaci debate u nastavi?* Odgovor na prvo pitanje je priprema nastavne aktivnosti, o čemu više u nastavku. O nedostacima primjene debate u nastavi piše se već dugo (Barnard, 1937) te se navode nedostaci prvenstveno povezani uz natjecateljsku debatu. To su loše upute, manjak motivacije debatanata, naglasak na izvedbi kojom se prikriva manjkava argumentacija, arogancija koju pokazuju debatanti zbog toga što se debata smatra kraljicom govorničkog umijeća, pretjerano iznošenje definicija koje impliciraju nerazrađenost argumentacije, dužina debate, nezainteresirana publika, iznošenje dugih citata i pozivanje na autoritete bez kritičnosti prema izvorima, kompetitivnost itd. Još jedno antologijsko istraživanje koje spominje nedostatke natjecateljske debate zaključuje da u njoj nema ništa obrazovno (Padrow, 1956), zbog toga treba razlikovati natjecateljsku debatu od debate u nastavi. Ni noviji radovi ne donose bitno drugačije protuargumente o primjeni natjecateljske debate u nastavi. Zapravo se sve svodi na to da su elementi važni za obrazovni proces tijekom priprema za natjecateljsku debatu zanemareni te da se svodi na isticanje kvalitete nastavnika, odnosno voditelja debate te govorničkih odlika debatanata. I ovo poglavlje slijedi takvo razmišljanje – klasični pristup natjecateljskoj debati ne treba smatrati strategijom poučavanja. Drugim riječima, naglasak na natjecanju, pravilima i izvedbi često dovodi do pretjeranog pojednostavljivanja složenih tema, naglasaka na dihotomijama

pobjeda-poraz/argument-protuargument, što potiče površinsko razumijevanje sadržaja i suprotno je cilju primjene debate u nastavi. Ni natjecateljska atmosfera nije nužno prirodno okružje za poučavanje i učenje. Također, naglasak na natjecateljskoj debati često učvršćuje stavove koje sudionici imaju prije procesa pripreme debate. Brojni studenti ili učenici ne sudjeluju aktivno u učioničkoj raspravi pa ostaje otvoreno pitanje koji ishod učenja oni ostvaruju te u konačnici što se vrednuje primjenom debate u nastavi (Kennedy, 2009).

Iako se o nedostacima debate piše dugo, ne ističe se dovoljno razlika između natjecateljske debate i debate u učionici. Razumijevanje te razlike otklanja navedene nedostatke u primjeni debate u nastavi. Ako se prilikom pripreme debate u nastavi naglasak stavi na razvoj vještina, produbljivanje znanja i oblikovanje argumenata, te na slušanje, govorni bonton i govorničku izvedbu, debata u nastavi ostvaruje svoje obrazovne ciljeve. Iskustvo praktičara pokazuje da se nedostaci lako otklanjaju ako se sama priprema postavi na drugačiji način. Dakle, ako nastavnik naglašava pravila i natjecateljski element debate, naglasak na kompetitivnosti dovest će do površnijeg pristupa u pripremi sadržaja. Ako pak s druge strane nastavnik naglašava važnost argumenata, protuargumenata, slušanja, ako se dovoljno vremena posveti procesu refleksije, koji uključuje objašnjenje odluka sudaca na temelju prethodno poznatih kriterija (npr. prikupljanje i oblikovanje argumenata, vrednovanje govorničke izvedbe i aktivnog slušanja), prenaplašenost natjecateljskih elemenata se smanjuje.

8.3. Upute za pripremu debate za nastavu

Primjena debate u nastavi može se opisati kroz tri faze (Cariñanos-Ayala i sur., 2021): aktivnosti prije debate, izvedba debate i aktivnosti poslije debate. Zanimljivo je da nastavnici i debatanti drugačije gledaju na važnost pojedine pripremne faze. Nastavnici ističu važnost pripremne i refleksijske faze, dok debatanti, očekivano, naglašavaju važnost faze izvedbe. Naravno, njihova se procjena temelji na strahu i tremi koju osjećaju, često i na složenosti pravila određenog formata debate te, kao što smo vidjeli ranije, naglasak na pobjedi zbog natjecateljskog elementa.

Pripremna faza uključuje sljedeće korake:

- Izbor teme i oblikovanje teze
- Prikupljanje materijala:
 - Samostalno pretraživanje izvora
 - Vođeno pretraživanje izvora
 - Priprema argumentacije na temelju materijala koje priprema nastavnik
 - Ostali oblici prikupljanja materijala
- Oblikovanje ekipa:

Odluka o broju članova unutar ekipe (iako ovisi o pravilima formata, broj članova varira od tri do pet, no uvijek postoji mogućnost debate jedan na jedan što zbog vremenskog ograničenja na nastavi nije čest izbor)

Izbor strane – afirmacija-negacija, iako bi u obrazovnom kontekstu svi sudionici debate trebali tražiti argumente i protuargumente

- Informacije o pravilima debate – ovisno o predmetu i/ili ishodima učenja
- Ostale praktične informacije poput bontona, rasporeda sjedenja, uputa za odijevanje i sl.

Izbor teme ovisi o ishodima učenja i demografskim osobinama sudionika. Ako je cilj debate ponavljanje znanja o određenoj temi, odnosno preispitivanje ili vrednovanje postojećeg znanja, tema proizlazi iz tema obrađenih na nastavi. Ako je ishod učenja debate razvoj istraživačkih vještina ili oblikovanje argumenata, tema može biti manje poznata, ako je pak cilj debate razvoj govorničkih vještina kroz improvizacije te rasterećenje i zabava, onda tema debate može biti tema koja je učenicima ili studentima poznata, ali nije povezana s nastavom. Demografske osobine sudionika i ishodi učenja odredit će karakteristike debate u nastavi i usmjeriti proces pripreme. Od demografskih osobina treba voditi računa o dobi u kojoj se može primijeniti debata u nastavi. Nije realno očekivanje da će debata snažno utjecati na razvoj vještina u mlađim uzrastima, ali iskustvo debate u nastavi snažno će utjecati na kritičko mišljenje, budući da ta aktivnosti jasno pokazuje njegovu primjenu i potrebu. Stoga se postavlja pitanje za koju dob je debata kao nastavna aktivnost prikladna? Odgovor iz literature je tinejdžerska dob, međutim, čini se da je kriterij za takav odgovor format, poštivanje pravila te natjecateljski element. Ipak, možemo reći da uz prikladnu pripremu i jednostavniji format debate i mlađi učenici mogu sudjelovati u takvim nastavnim aktivnostima pa bismo debatu mogli primijeniti i u višim razredima osnovne škole.

Prikupljanje materijala tijekom procesa pripreme debate uključuje istraživačke vještine, vještine rješavanja problema, vještinu argumentiranja te timski rad. Organizacija ovog procesa ovisi, kao što je i ranije spominjano, o ishodima učenja i demografskim karakteristikama sudionika debate. Međutim, nastavnici trebaju biti svjesni da se proces može organizirati na različite načine, ali ga je potrebno organizirati. Ako nastavnik smatra da debatanti samostalno mogu lako prikupiti materijale te ne nadzire sam proces, rezultat debate, odnosno ostvarivanje ishoda, može izostati. U slučaju da za proces prikupljanja materijala nema dovoljno vremena, ali se želi organizirati debata s drugačijim ishodima, nije pogrešno da nastavnik podijeli učenicima ili studentima prikupljeni materijal za oblikovanje argumenata. Proces pripreme može uključivati brojne različite aktivnosti, a može i trajati duže vrijeme. Iako su internetski izvori najčešće korišteni izvor informacija, u procesu pripreme važno je osvještavati da oni nisu jedini izvori, ali i da se prilično razlikuju. Cilj prikupljanja materijala treba biti i učenje o različitim vrstama izvora, selekcija bitnih od nebitnih informacija, ali i način tumačenja prikupljenih informacija.

Kao karakteristika debate u nastavi ističe se važnost odluke o ekipi, odnosno strani debate. To je posebno važno tinejdžerima. Često nastavnici kao vježbu oblikuju timove tako da se stav sudionika debate razlikuje od strane koju predstavlja u debati, dakle, ako sudionik zagovara tezu debate, debatirat će u negacijskoj ekipi. To je tinejdžerima posebno zahtjevno te, ako se odluči za takvu organizaciju, u fazi refleksije treba posebnu pozornost posvetiti tom iskustvu. Konačno, ostale informacije koje treba dati sudionicima debate u pripremnoj fazi su: smjernice za organizaciju timskog rada (na primjer o sastancima, podjeli uloga, načinu timske pripreme argumenata, probama itd.), informacije o bontonskim smjernicama (bontonskim govorima, zahvalama ako se debata organizira u sklopu projektnih ili izvannastavnih aktivnosti) te opće organizacijske informacije (Darby, 2007).

Priprema za izvedbu debate uključuje prije svega odabir formata i trajanja debate. U nastavi se obično spominju sljedeći formati: Karl Popper, Lincoln-Douglas, politička debata, debata s unakrsnim ispitivanjem (engl. *cross-examination debate*) ili Natjecateljska debata svjetskih škola (engl. *World School Debate Championship*). Ako je ishod učenja naučiti format debate, tada bi detaljna struktura, precizno trajanje govora pojedine strane tijekom debate ili sadržaj pojedinoga govora afirmacije i negacije unutar strukture, trebali biti dio pripreme. Međutim, važno je napomenuti da općeniti format debate, kao i većine strukturiranih komunikacijskih sadržaja, proizlazi iz strukture uvod-glavni dio-zaključak, što u kontekstu debate uključuje uvodne govore, samo debatiranje te završne govore. Vremenski gledano, debate traju različito. Meta analiza znanstvenih radova iz područja obrazovanja pokazuje da debata u nastavi traje između deset i 50 minuta, s tim da je trajanje od 20 minuta optimalno. Informacija je korisna, posebno u kontekstu trajanja nastavnog sata, jer ostavlja dovoljno vremena za pripremu, izvedbu, ali i refleksiju, te će biti od pomoći nastavnicima koji tek uvode debatu kao tehniku poučavanja. Na kraju, faza pripreme treba uključiti i određivanje samog broja sudionika, objašnjavanje uloga te povezivanje s redoslijedom govorenja, razradu uloge voditelja, postupke ocjenjivanja i/ili glasovanja tijekom pripreme te druge formalne elemente.

Aktivnosti poslije debate mogu biti usmene ili pisane te se mogu odvijati na istom satu na kojem se debata održala ili na nekom od sljedećih sati. Ako je debata bila organizirana tako da svega nekoliko studenata ili učenika aktivno sudjeluje u debati, ostali mogu imati glavnu ulogu u aktivnostima nakon debate. Važno pitanje vezano uz debatu u nastavi je, naravno, vrednovanje. Ne postoji idealan način vrednovanja debate. To ovisi o brojnim čimbenicima, poput predmeta ili kolegija, cilja i ishoda debate, znanju i vještinama koje trebaju biti savladane itd. Budući da je debata natjecateljska forma, uloga sudaca ili glasovi publike važan su element koji treba uključiti i u nastavnu debatu. Postupak organizacije glasanja na *Govorničkoj školi Ivo Škarić* vrlo je primjenjiv u nastavi. Publika izražava svoj stupanj slaganja s tezom debate prije samog debatiranja na skali Likertovog tipa (od 1 do 7 gdje 1 znači uopće se ne slažem s tezom, a 7 u potpunosti se slažem s tezom). Isto čini poslije debate, ali je

pitanje formulirano tako da se ne izražava početni stav nego se odlučuje koja je strana (afirmacija ili negacija) iznosila bolje argumente, odnosno bila uvjerljivija. Razlika u prosječnim vrijednostima glasova publike pokazuje koja je strana bolje argumentirala. Iako naizgled jednostavan način glasovanja, on ovisi o jasnoći upute za glasovanje poslije debate jer stalno treba naglašavati da se ocjenjuje utjecaj debate na promjenu stava. Rizik je i u profilu publike koja, unatoč argumentima, možda neće mijenjati mišljenje. Stoga je dobro osim publike imati i suce koji će uz odluku koja je strana bila uvjerljivija svoj sud dodatno argumentirati. Sudionici debate mogu biti ocijenjeni kao grupa ili pojedinačno, bilo tijekom debatiranja ili tijekom cijelog procesa. Mogućnosti su brojne. Koristan savjet za nastavnike jest da manje često znači više. Dobra skupna analiza debate u obliku razgovora, dakle refleksija, može biti najbolji izbor. Sudionici debate dobit će odgovarajuću povratnu informaciju, suci i publika imaju priliku dati povratnu informaciju sudionicima debate i podijeliti svoje opće dojmove o debati, ali i svoje zaključke o tezi na temelju iznesenih argumenata i na kraju nastavnik može dati povratnu informaciju svim sudionicima, ali i analizirati cijeli proces za buduće poučavanje.

Još jedna važna dimenzija koja se može vrednovati je učenje. Debatu bismo smatrali učinkovitim oblikom poučavanja ako su studenti ili učenici tijekom debate naučili više o temi nego kroz predavanja ili neke druge oblike nastave, ako su kritički razmatrali argumente te promijenili stajalište. Iako u literaturi nema dostupnih istraživanja koja bi kvantificirala rezultate učenja, odnosno promjenu znanja pod utjecajem debatiranja, postoje različiti alati poput rubrika ili popisa kriterija za ocjenjivanje debate koji se mogu primijeniti u većim skupinama kako bi se uključilo što više studenata ili učenika. Tri glavne kategorije koje se spominju u kontekstu vrednovanja su sadržaj argumenata, strategija debatiranja i stil. Rubrike, naravno, daju detaljne opise pojedinih kategorija. Evaluacija se obično provodi na skali Likertovog tipa i uključuje dimenzije kao što su: istraživanje i prikupljanje materijala, jasnoća poruke, izvedba, vještina slušanja, vještine debatiranja (npr. pobijanje argumenata i uvjerljivost završnih govora), pridržavanje pravila debate, bontonski elementi itd. Neovisno o načinu ocjenjivanja u nastavi te vrednovanja cjelokupnog procesa pripreme, izvedbe i analize debate, postupak i kriteriji trebaju biti jasni te unaprijed dogovoreni. U nastavku je primjer rubrike oblikovane prema sadržaju ovog poglavlja, a na temelju brojnih izvora dostupnih na internetskim izvorima ili u literaturi koja može poslužiti kao predložak za vrednovanje debate u nastavi. Rubrike se mogu i trebaju mijenjati i prilagođavati ovisno o učioničkom kontekstu u kojem primjenjujete debatu.

KRITERIJI ZA PROCJENU DEBATE U NASTAVI

Debatanti

Kategorija	Ocjena				
	Odlično	Vrlo dobro	Dobro	Dovoljno	Nedovoljno
Razumijevanje teme i teze debate	Ekipa je pokazala duboko razumijevanje teme, što se vidi kroz jasno, uvjerljivo i pravovremeno iznošenje informacija bez digresija i u skladu sa stajalištem koje zastupaju.	Ekipa je pokazala prilično dobro razumijevanje teme, što se vidi kroz jasno i uvjerljivo iznošenje informacija bez većih digresija i u skladu sa stajalištem koje zastupaju.	Ekipa je razumijela ključne informacije unutar teme, ali znanje o temi nije duboko, što pokazuju povremeno iznesene nejasne informacije i prisustvo većeg broja digresija.	Ekipa je djelomično razumijela temu što se vidi iz nejasnih informacija, većeg broja digresija i poteškoća s oblikovanjem obrazloženja.	Ekipa nije pokazala prikladnu razinu razumijevanja i znanja o temi, što se vidi iz nejasnih i neuvjerljivih argumenata.
Kvaliteta iznesenih argumenata	Svi izneseni argumenti su bili jasni, precizni i detaljni. Uključuju dokaze poput relevantnih činjenica, statističkih podataka, primjera itd.	Većina iznesenih argumenata je bila jasna, precizna i detaljna i uključivala relevantne činjenice, statističke podatke, primjere itd.	Neki su argumenti bili nejasni, nedovoljno precizni i detaljni. Dio argumenata je uključivao činjenice, statističke podatke i primjere, no često nisu bili relevantni.	Većina argumenata nije bila jasna, precizna ni detaljna. Nedostajali su dokazi poput činjenica, statističkih podataka, primjera itd.	Argumenti nisu bili točni niti jasni te se nisu temeljili na činjenicama, statističkim podatcima, primjerima itd.
Pobijanje	Svi izneseni protuargumenti bili su točni, relevantni i snažni.	Većina iznesenih protuargumenata bila je točna, relevantna i snažna.	Neki izneseni protuargumenti nisu bili točni ni relevantni.	Većina iznesenih protuargumenata bila je netočna, slaba ili nevažna.	Protuargumenti su bili netočni i/ili nevažni.

Izvedba	Prilikom izvedbe govora članovi timova većinom koriste prikladna govorna sredstva i neverbalne znakove uobičajene za angažiranu izvedbu te stalno zadržavaju pozornost publike.	Prilikom izvedbe govora članovi timova uglavnom koriste prikladna govorna sredstva i neverbalne znakove uobičajene za angažiranu izvedbu te uglavnom zadržavaju pozornost publike.	Prilikom izvedbe govora članovi tima većinu vremena ne zadržavaju pozornost publike.	Način izvedbe govora članova ekipe nije zadržao pozornost publike.
Bonton	Sve izjave, verbalna i neverbalna komunikacija te interakcija sudionika uključuju poštovanje, prikladan jezik te su u skladu s bontonom.	Većina izjava i odgovora te neverbalna komunikacija i interakcija uključuju poštovanje uz prikladan jezik.	Određeni broj izjava i odgovora uključuju poštovanje, ali prisutan je i određeni broj sarkastičnih izjava bez poštovanja.	Izjave, verbalna i neverbalna komunikacija te interakcija su dosljedno neprikladne i bez poštovanja.
Timski rad	Članovi tima izvršno surađuju i komuniciraju tijekom debate, podjela uloga je izvršna i organizirana s ciljem najučinkovitijeg ostvarenja strategije debate. Članovi tima tijekom govora stalno podržavaju i nadopunjavaju jedni druge te je jasno vidljiva povezanost među njima. Zajednička priprema i planiranje strategije debate učinkovita je i detaljna.	Članovi tima učinkovito komuniciraju i surađuju, podjela uloga je jasna i pridonosi uvjerljivosti i uspješnom ostvarivanju strategije debatiranja. Članovi tima tijekom govora često podržavaju jedni druge u boljem iznošenju argumenta. Vide se rezultati dobro organizirane pripreme koja pridonosi ostvarivanju strategije debate.	Suradnja među članovima tima je minimalna, podjela uloga je nejasna i ne pridonosi strategiji debatiranja. Tijekom govora povremeno podržavaju članove tima predlažući argumente. Vidi se osnovna zajednička priprema koja malo pridonosi strategiji debate.	Suradnja među članovima tima nije prisutna, nema podjele uloga niti suradnje među članovima tijekom debate. Tijekom govora prekida ju jedni druge, ne slušaju iznesene argumente niti ih spominju u zaključku svoga govora. Nisu vidljivi rezultati zajedničke pripreme.

Tema debate _____ **Zakružite:** Afirmacijska strana/Negacijska strana

Ostvaren broj bodova/Ukupan broj bodova _____ / _____

8.3.1. *Formati debate*

Kao što smo već spominjali, postoje različiti formati debate sa svojim posebnim pravilima, no treba napomenuti da se formati natjecateljskih debata na različitim obrazovnim razinama stalno razvijaju, stoga ćemo u nastavku opisati najpoznatije. To su Karl Popper debata, Natjecateljska debata svjetskih škola (engl. *World School Debate Championship*), Politička debata (engl. *Policy debate*) i Lincoln-Douglas debata. Kriteriji za njihov opis preuzeti su iz letka profesora Alfreda C. Snidera, velikog promotora i edukatora u području debate te su za ove i neke druge natjecateljske formate dostupni na internetskoj stranici <http://debate.uvm.edu/learndebate.html>. Nažalost, stranica se više ne obnavlja, no sama arhiva dokumenata vrijedan je izvor nastavnicima za pripremu debate. Kategorije prema kojima se opisuje pojedina vrsta su: teme i vrste teza, broj članova tima, trajanje same debate, način pripreme, oblik debatiranja, sadržaj argumentacije i izvedba. Upoznavanje s odlikama poznatih formata treba služiti kao podloga za prilagodbu formata nastavne debate u određenoj učionici i za određeni predmet.

Karl Popper debata

Teme: Najavljene, obično mjesec dana unaprijed.

Timovi: Sastoje se od po tri člana, sudjeluju dva tima - afirmacija koja brani tezu i negacija koja je pobija.

Trajanje: 45 minuta.

Priprema: Detaljna priprema prije debate.

Debatiranje: Unakrsno ispitivanje.

Sadržaj argumentacije: Dopušteno citiranje materijala uz navođenje izvora.

Izvedba: Brzina govora i sadržaj su razumljivi prosječnoj publici.

Natjecateljska debata svjetskih škola

Teme: Debatira se o se ranije zadanim tezama, ali i o tezama koje sudionici saznaju na samom natjecanju pa se radi o improvizacijama.

Timovi: Sastoje se od po tri člana, sudjeluju dva tima - afirmacija koja nudi prijedlog, promjenu *statusa quo* te negacija koja brani *status quo*.

Trajanje: Jedan sat.

Priprema: Zadane se teme detaljno pripremaju prije natjecanja/održavanja debate, a za improvizirane teme koje debatanti saznaju na samom natjecanju mogu koristiti rječnike, almanahe i druge enciklopedijske izvore.

Debatiranje: Iznose se specifične informacije, tj. argumenti i o njima se raspravlja.

Sadržaj argumentacije: Obično nema citiranog materijala.

Izvedba: Govor je brži od tipičnog razgovornog tempa, ali je razumljiv svima.

Politička debata

Teme: Jedna tema se određuje za natjecanja za cijelu akademsku godinu.

Timovi: Sastoje se od po dva člana, sudjeluju dva tima - afirmacija i negacija.

Trajanje: 2 - 2,5 sata.

Priprema: Intenzivna priprema tijekom cijele godine, opsežno istraživanje. Na samom natjecanju svaki tim ima deset minuta vremena za pripremu koje može iskoristiti tijekom debate.

Debatiranje: Unakrsno ispitivanje.

Sadržaj argumentacije: Citiranje izvora, uporaba žargona, izvedeni argumenti. Naglašava brzo razmišljanje i prilagodbu iznesenom sadržaju tijekom debatiranja.

Izvedba: Obično vrlo brzo govorenje.

Lincoln-Douglas debata

Teme: Debatira se o unaprijed najavljenim vrijednosnim tezama.

Timovi: Sastoje se od jednog člana, sudjeluju dva tima - afirmacija i negacija.

Trajanje: 35 minuta.

Priprema: Teme i teze su unaprijed najavljene. Tijekom debate svaka strana ima na raspolaganju tri minute vremena za pripremu.

Debatiranje: Unakrsno ispitivanje.

Sadržaj argumentacije: Vrlo malo citiranog materijala. Sudionici se izmjenjuju u iznošenju govora i međusobnom unakrsnom ispitivanju.

Izvedba: Brzina govora i sadržaj su razumljivi prosječnoj publici.

Spomenuli smo da je format debate korišten na *Govorničkoj školi Ivo Škarić* prikladan za nastavu. Tema i teza debate jest najavljena, ali zbog trajanja Škole ne pretjerano rano, stoga je vrijeme za pripremu ograničeno na jedan dan. Timovi se sastoje od po tri člana, sama debata je kratka, što je u skladu s nastavnom debatom, a sam proces debatiranja traje deset minuta, debatira se iznošenjem argumenata u kombinaciji s unakrsnim ispitivanjem koje nije izdvojeno u samoj strukturi, a debata uključuje uvodne i završne govore svake od strana u trajanju od jedne minute. Način izvedbe nije prebrz jer sama izvedba nije karakteristika formata, ali se vrednuje kvaliteta oblikovanja i izvođenja argumenata zbog same publike. Od ostalih manje poznatih formata

debate ne treba zaboraviti ni simulaciju suđenja što nije tradicionalni debatan format. Timovi prezentiraju slučajeve kao da su u sudnici, s ulogama poput odvjetnika, svjedoka i sudaca. Uključuje ispitivanje, otvaranje i završne govore. Za nastavu zbog proksemije koristan može biti i format *Debata u akvariju*. To je manji i kraći debatan format u kojem nekoliko sudionika sjedi u krugu (tzv. “akvariju”) i raspravlja o temi dok ostali promatraju. Sudionici u akvariju se mogu izmjenjivati s publikom kako bi što više učenika aktivno sudjelovalo.

8.3.2. Uloge sudionika debate i njihova priprema

U debati obično sudjeluju dvije ekipe, afirmacijska i negacijska, voditelj debate te suci ili publika koja procjenjuje uspješnost debate. Debatanti se trebaju pripremiti za debatu, o čemu je već bilo riječi ranije, te tijekom izvedbe same debate govorima unutar strukture debate doprinositi njezinoj strategiji – uvjeravanju u stajalište koje zastupaju. U nastavku ćemo tablično prikazati strukturu debate i komunikacijski cilj svakoga govora na primjeru debate s tri sudionika. Ovaj prikaz je poopćen te se treba prilagoditi određenom formatu ovisno o broju sudionika unutar ekipe te pravilima pojedine vrste debate.

Tablica 7. Poopćena shema debate

Debatant - govornik	Sadržaj govora
Uvodni govor afirmacijske strane Prvi član afirmacijskog tima	Uvod u kojem se daje kontekst i iznosi stajalište. Najava argumenata koje će razrađivati sljedeći govornik. Iznošenje prvog i drugoga glavnog argumenta, a ovisno o trajanju uvodnoga govora može se iznijeti i treći. Zaključak. Funkcija uvodnoga govora afirmacije jest davanje konteksta i najava argumentacije u cjelini. Ovaj govor određuje ton i način debate.
Uvodni govor negacijske strane Prvi član negacijskog tima	Uvod u kojem se daje kontekst i iznosi (suprotno) stajalište. Najava argumenata koje će razrađivati sljedeći govornik negacijskog tima. Pobijanje prvog argumenta koji je iznijela afirmacijska strana. Iznošenje prvog i drugoga glavnog argumenta negacijske strane, a ovisno o trajanju uvodnoga govora može se iznijeti i treći. Zaključak. Funkcija uvodnoga govora negacijske strane jest objašnjenje njihovog stajališta, pobijanje prvih argumenata afirmacijske strane i najava argumentacije u cjelini.

Drugi član afirmacijskog tima	Uvod. Najava novih argumenata i njihovo povezivanje s općim stajalištem koje zastupaju u debati. Pobijanje argumenata koje je iznio prvi govornik negacijskog tima. Iznošenje jednog do dva nova argumenta. Zaključak. Drugi govornik afirmacijskog tima odgovara na argumente prvoga govornika negacijske ekipe. Argumenti kojima pobija negaciju trebaju se povezati s argumentima koje je iznio prvi govornik afirmacijskog tima te s novim argumentima koje iznosi drugi govornik afirmacijskog tima. Pobijanje, odnosno iznošenje protuargumenata u drugom govoru traje duže u usporedbi s pobijanjima prvoga govornika negacijske strane.
Drugi član negacijskog tima	Uvod. Najava novih argumenata negacijske strane. Pobijanje argumenata koje su iznosili debatanti afirmacijskog tima. Iznošenje jednog novog argumenta. Zaključak. Drugi govor negacijskog tima treba biti pobijanje prethodnih argumenata te tome treba posvetiti većinu vremena.
Završni govor afirmacijske strane Treći član afirmacijskog tima	Uvod. Navođenje točaka prijedora/neslaganja u debati i isticanje valjanosti vlastitih argumenata – ovisno o vremenu mogu se iznijeti dvije do tri ključne točke. Zaključak. Treći govor afirmacijskog tima ne uključuje nove argumente. Uloga toga govora jest sagledati debatu u cjelini, istaknuti glavne točke neslaganja, osvrnuti se na argumente negacije, koji ne bi trebali biti uvjerljiviji od argumenata afirmacije, te iznošenje zaključka.
Završni govor afirmacijske strane Treći član negacijskog tima	Uvod. Navođenje točaka prijedora/neslaganja u debati i isticanje valjanosti vlastitih argumenata – ovisno o vremenu mogu se iznijeti dvije do tri ključne točke. Zaključak. Treći govor negacijskog tima ne uključuje nove argumente. Uloga toga govora jest sagledati debatu u cjelini, istaknuti glavne točke neslaganja, osvrnuti se na argumente afirmacije te u zaključku pobiti završnu riječ afirmacijskog tima.

Uloga voditelja debate također ovisi o njezinom cilju unutar nastavnog procesa, ali i o formatu same debate. Općenite smjernice za pripremu voditelja debate su otvaranje debate, što uključuje pozdravljanje publike, predstavljanje debatanata i/ili sudaca i izricanje teze. Ako je potrebno, voditelj najavljuje pravila, što se ponekad u debati u nastavi može činiti redundantnim, upućuje publiku u proces glasovanja ili ih vodi kroz taj proces, ako je debata tako organizirana. Nadalje, voditelj debate se brine o vremenu, a može i poticati debatante koji ne sudjeluju u raspravi da se uključe. Slijedeći vremensku dinamiku same debate daje riječ članovima timova, upozorava na neprikladno ponašanje u slučaju verbalnih napada na sudionike. Voditelju debate možemo dati i još neke zadatke, primjerice da upozorava na digresije, dakle obrazloženja nepovezana s temom, parafraziranje istih argumenata ili odstupanja od strukture debate. Također, prateći vremensku dinamiku, voditelj može prekinuti govornike i samu debatu. Poslije završnih riječi voditelj zatvara debatu.

Uloga sudaca također ovisi o cilju i formatu debate. Suci mogu samo glasati koja je strana bolje debatirala, no mogu dati povratnu informaciju na što ih također treba pripremiti. Ako se u nastavi odlučimo za davanje povratne informacije od strane vršnjaka koji su bili u ulozi sudaca, korisno je planirati proces refleksije u cjelini i ostaviti dovoljno vremena. Ako se pak odlučimo za glasove publike, treba organizirati brojenje glasova.

8.3.3. Teme i teze za debatu

Izbor teme i oblikovanje teze za debatu predstavlja izazov u fazi pripreme debate. Često na internetskim izvorima možemo pronaći teze oblikovane kao upitne rečenice što nije ispravno. Na kolegiju *Govorništvo za nastavnike* studenti su trebali predložiti teme i teze debate za nastavu iz predmeta koji će predavati. Također su navodili upitne rečenice (*Trebaju li se Češka i Slovačka ponovo ujediniti?; Kralj Artur – Plod mašte britanskih pisaca ili stvarna osoba koja je branila Englesku?*) ili primjere teza različitih za afirmacijsku i negacijsku stranu debate (*Treba težiti korištenju posuđenica u hrvatskom jeziku zbog toga što one olakšavaju razumijevanje stranog pojma, ali i poznavanje stranog jezika./Ne treba težiti korištenju posuđenica u hrvatskom jeziku jer se one kose s gramatičkim i pravopisnim pravilima.*) koje uključuju i neke argumente. Također, bilo je primjera teza koje uopće nisu oblikovane kao rečenice ili nisu branjive. Iz ovih primjera vidimo da na sveučilišnoj razini nije jednostavno oblikovati valjanu tezu debate, kako formalno, tako i sadržajno te da se kritičko učenje, a u tom kontekstu i debata u nastavi, treba poticati na najranijim razinama obrazovanja. Praktično iskustvo pokazuje da studenti žele koristiti debatu u nastavi jer jasno vide njezine prednosti, no da im je potrebno osnaživanje u cjelokupnom procesu pripreme i izvedbe debate. Kako bismo olakšali izbor teme i oblikovanje teze u nastavku donosimo popis tema i teza za debatu koji treba poslužiti kao inspiracija za daljnju pripremu. Primjeri obuhvaćaju različita tematska područja te osim kao inspiracija nastavnicima

mogu poslužiti i kao predlošci za kreativno promišljanje s učenicima, odnosno studentima, ako nastavnici žele zajedno s učenicima izabrati i oblikovati tezu debate. Razina složenosti argumentacije ovisi o dobi učenika, predmetu na kojem se planira debata te o samom formatu debate, no svakako upućuje na istraživački rad, kritičko mišljenje te druge vještine koje bi debata u nastavi trebala poticati. Prijedlozi teza mogu se i dorađivati, sužavati i preoblikovati jer su zamišljeni kao prototip. Tako primjerice prvu tezu o tabletima možemo suziti na osnovne ili srednje škole, kod videoigara možemo preciznije odrediti o kojim se vještinama radi, uvođenje poreza cirkusima možemo suziti na EU ili Hrvatsku jer će argumenti biti precizniji, jednako kao i tezu o financiranju sporta.

Primjeri tema i teza za debatu u nastavi:

Tema	Teza
Tehnologija i obrazovanje	Tableti trebaju zamijeniti udžbenike u školama.
	Videoigre potiču razvoj vještina kod mladih.
Ekologija	Treba zabraniti proizvodnju jednokratne plastike.
Društveni mediji	Društveni mediji su štetni za proces socijalizacije mladih.
Zdravlje	Treba uvesti dodatnu stopu poreza na zaslađena pića kao oblik borbe protiv pretilosti.
Građanska politika	Biračko pravo se treba ostvariti sa 16 godina.
Obrazovanje	U nižim razredima osnovne škole treba ukinuti domaće zadaće.
	Srednjoškolski kurikulum treba uključiti sadržaje o mentalnom zdravlju.
Prava životinja	Cirkusi koji koriste životinje za svoje predstave trebaju plaćati dodatni porez.
Internet	Cenzura na internetskim stranicama je opravdana zbog sprječavanja širenja lažnih vijesti.
Umjetna inteligencija	Razvoj umjetne inteligencije predstavlja prijetnju ljudskim poslovima.
Financiranje sporta	Treba zabraniti financiranje sportskih klubova iz privatnih izvora.
Prehrana	Školski obroci trebaju biti vegetarijanski.
Moda	Proizvođačima odjeće treba ograničiti proizvodnju na četiri kolekcije godišnje.
Autorska prava	Europska unija treba ograničiti trajanje autorskih prava na deset godina.

8.3.4. Uporaba tehnologije u debatiranju

Danas su dostupni različiti digitalni alati koji mogu poslužiti za pripremu ali i izvedbu debate. Uostalom, internetske rasprave na forumima možemo smatrati određenim oblikom debate. Većina alata zapravo služi za pripremu, dakle oblikovanje i vrednovanje argumenata. Budući da alati nastaju i nestaju, primjerice vrijedan internetski izvor o debati dostupan na internetskoj stranici debate.org je nedavno ugašen, spomenut ćemo pet internetskih stranica koje se u trenutku pisanja ovog poglavlja čine najkorisnijima za pripremu debate u nastavi. Iz izbora su izostavljeni alati za znanstveno proučavanje značenja argumenata, koji se također intenzivno razvijaju, ali nisu pogodni za nastavu, jednako kao i alati za izradu mentalnih mapa koje nastavnici često koriste pa ih na temelju praktičnog iskustva mogu prilagoditi debati u nastavi.

Debategraph (debategraph.org) je digitalni alat koji kombinira prikaz mentalnih mapa i krupnog plana, tj. zumiranja na koji su navikli korisnici prezentacijskog alata Prezi. Kako sami kažu, to je alat koji omogućava vizualni prikaz rasprava i debata, bolje razumijevanje nekog problema, ali i brojne druge zajedničke aktivnosti poput razvoja vještina kolaboracije, ali i pripreme narativa (engl. *storytelling*). Ovaj alat tijekom pripreme debate u nastavi može poslužiti za prikupljanje argumenata, pripremu strategije debatiranja, povezivanje argumenata i protuargumenata itd. Nešto klasičniji i manje vizualno usmjeren izvor je stranica *ProCon* (procon.org). Nastala prije skoro 20 godina s ciljem promoviranja kritičkog mišljenja, kao neovisan izvor, a danas, pod okriljem poznate britanske enciklopedije, nastavlja ispunjavati svoju misiju. Ovaj izvor je koristan za osmišljavanje teme i teze debate, ako ona ne proizlazi iz nastavnih sadržaja, jer nudi argumente i dokaze za više od stotinu aktualnih tema i nešto manje arhiviranih tema kojima ne dodaju nove argumente. Sljedeći internetski izvor je *Parlia* (parlia.com) koja u svom opisu naglašava usmjerenost na razvoj kritičkog mišljenja i razumijevanje društvenih pitanja te DNA analizu mišljenja što je naziv njihovog proizvoda, no ono što nam se čini njezinom najvećom vrijednošću jest veliki broj dostupnih teza koje mogu olakšati taj korak u pripremi debate u nastavi. Budući da je alat otvoren, argumente koji se nude za pojedinu tezu treba kritički sagledati uključujući i kulturološke razlike. Četvrti alat je *DebateHub* (debatehub.net), internetska stranica koja omogućava pregledavanje debata, ali i organizaciju vlastite debate. Ako se koristi u nastavi kritički treba pristupiti postojećim sadržajima budući da su neka pitanja o kojima se raspravlja znanstvene činjenice o kojima rasprava nije potrebna. Internetska je stranica manje popularna od alata *Kialo*, što pokazuje broj sudionika u nekim raspravama te manji broj ponuđenih argumenata. *Kialo* (kialo.com odnosno kialo-edu.com) najpoznatiji je i najpopularniji alat za debatiranje. To je internetska platforma za razvoj kritičkog mišljenja, koja, kako sami navode, smanjuje komunikacijski šum koji se javlja zbog brojnih bezvrijednih argumenata na internetskim izvorima. Sama platforma ima jednostavnu i jasnu strukturu, čime se ostvaruje spomenuti cilj. Kreće se od teze debate te se grananjem prikazuju argumenti i protuargumenti. Otvaranjem pojedinog argumenta činjenice i podatci postaju dostupni, što je važno

za vrednovanje argumentacije odnosno debate u cjelini. Takva struktura olakšava praćenje argumenata, posebno ako su oni brojni. Također, budući da se argumenti vrednuju, oni koji dobiju najviše glasova postaju najvidljiviji. To se postiže tako da su argumenti afirmacije prikazani u jednom, a argumenti negacije u drugom stupcu te se njihov redoslijed mijenja ovisno o glasovima koje dobiju, tako da najsnažniji argumenti zauzimaju prvo mjesto u stupcu. Dodana je vrijednost to što je vrednovanje argumenata rezervirano samo za korisnike koje autor debate pozove, što onemogućava utjecaj nekompetentnijih sudionika. Novi se argumenti dodaju jednostavno i intuitivno, a svaka je otvorena debata na početku privatna, dok je autor ne otvori široj javnosti. Besplatna inačica za obrazovanje dostupna na kialo-edu.com daje dodatne primjere kako pripremiti debatu u nastavi i koristiti *Kialo*.

Referencije

- Abrami, P. C., Bernard, R. M., Borokhovski, E., Waddington, D. I., Wade, C. A., & Persson, T. (2015). Strategies for Teaching Students to Think Critically: A Meta-Analysis. *Review of Educational Research*, 85(2), 275–314. <https://doi.org/10.3102/0034654314551063>
- Alén, E., Domínguez, T., & de Carlos, P. (2015). University students' perceptions of the use of academic debates as a teaching methodology. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 16, 15–21. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2014.11.001>
- Allen, M., Berkowitz, S., Hunt, S., & Loudon, A. (1999). A meta-analysis of the impact of forensics and communication education on critical thinking. *Communication Education*, 48(1), 18–30. <https://doi.org/10.1080/03634529909379149>
- Barnard, R. H. (1937). The Evils of High School Debating. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 12(4), 211–213. <https://doi.org/10.1080/00098655.1937.11474652>
- Berdine, R. (1987). Increasing student involvement in the learning process through debate on controversial topics. *Journal of Management Education*, 9(3), 6–8.
- Cariñanos-Ayala, S., Arrue, M., Zarandona, J., & Labaka, A. (2021). The use of structured debate as a teaching strategy among undergraduate nursing students: A systematic review. *Nurse Education Today*, 98, 104766. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.104766>
- Darby, M. (2007). Debate: A Teaching-Learning Strategy for Developing Competence in Communication and Critical Thinking. *Journal of Dental Hygiene*, 81(4), 10.
- Fedrizzi, M., & Ellis, R. (2011). *Debate* (1st ed). South-Western, Cengage Learning.
- Freeley, A. J., & Steinberg, D. L. (2009). *Argumentation and debate: Critical thinking for reasoned decision making* (12th ed., international student ed). Wadsworth Cengage Learning.
- Green, C. S., & Klug, H. G. (1990). Teaching Critical Thinking and Writing through Debates: An Experimental Evaluation. *Teaching Sociology*, 18(4), 462. <https://doi.org/10.2307/1317631>
- Hall, D. (2011). Debate: Innovative Teaching to Enhance Critical Thinking and Communication Skills in Healthcare Professionals. *Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice*. <https://doi.org/10.46743/1540-580X/2011.1361>
- Hanna, L.-A., Barry, J., Donnelly, R., Hughes, F., Jones, D., Lavery, G., Parsons, C., & Ryan, C. (2014). Using Debate to Teach Pharmacy Students About Ethical Issues. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 78(3), 57. <https://doi.org/10.5688/ajpe78357>
- Hartwell, S. (1995). Promoting moral development through experiential teaching. *Clinical Law Review*, 1(3), 505–540.
- Healey, R. L. (2012). The Power of Debate: Reflections on the Potential of Debates for Engaging Students in Critical Thinking about Controversial Geographical Topics. *Journal of Geography in Higher Education*, 36(2), 239–257. <https://doi.org/10.1080/03098265.2011.619522>
- Jagger, S. (2013). Affective learning and the classroom debate. *Innovations in Education and Teaching International*, 50(1), 38–50. <https://doi.org/10.1080/14703297.2012.746515>

- Kennedy, R. R. (2009). The power of in-class debates. *Active Learning in Higher Education*, 10(3), 225–236. <https://doi.org/10.1177/1469787409343186>
- Kim, W.-J., & Park, J.-H. (2019). The effects of debate-based ethics education on the moral sensitivity and judgment of nursing students: A quasi-experimental study. *Nurse Education Today*, 83, 104200. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2019.08.018>
- Koklanaris, N., MacKenzie, A. P., Fino, M. E., Arslan, A. A., & Seubert, D. E. (2008). Debate Preparation/Participation: An Active, Effective Learning Tool. *Teaching and Learning in Medicine*, 20(3), 235–238. <https://doi.org/10.1080/10401330802199534>
- Mirra, N. (2018). *Educating for empathy: Literacy learning and civic engagement*. Teachers College Press.
- Mirra, N., Honoroff, B., Elgendi, S., & Pietrzak, G. (2016). *Reading and Writing with a Public Purpose: Fostering Middle School Students' Academic and Critical Community Literacies through Debate*. 12(1), 22.
- Mumtaz, S., & Latif, R. (2017). Learning through debate during problem-based learning: An active learning strategy. *Advances in Physiology Education*, 41(3), 390–394. <https://doi.org/10.1152/advan.00157.2016>
- Padrow, B. (1956). Lets stop calling them educational. *The Speech Teacher*, 5(3), 205–206. <https://doi.org/10.1080/03634525609376811>
- Rodger, D., & Stewart-Lord, A. (2020). Students' perceptions of debating as a learning strategy: A qualitative study. *Nurse Education in Practice*, 42, 102681. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2019.102681>
- Scriven, M., & Paul, R. (1987). *Defining critical thinking*. The Critical Thinking Community website: <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
- Settlage, D. M. (2020). Breaking Through Student Bias with Creative Debate Assignments. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 20(1). <https://doi.org/10.14434/josotl.v20i1.24589>
- Shaw, J. A. (2012). Using Small Group Debates to Actively Engage Students in an Introductory Microbiology Course. *Journal of Microbiology & Biology Education*, 13(2), 155–160. <https://doi.org/10.1128/jmbe.v13i2.420>
- Snider, A., & Schnurer, M. (2006). *Many sides: Debate across the curriculum* (Rev. ed). International Debate Education Association.
- Toor, R., Samai, K., & Wargo, R. (2017). Debate as an alternative method for medical literature evaluation. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 9(3), 427–432. <https://doi.org/10.1016/j.cptl.2017.01.009>
- Zare, P., & Othman, M. (2013). *Classroom Debate as a Systematic Teaching/Learning Approach*. 9.

9. VREDNOVANJE JAVNOGA GOVORA

Vrednovanje je način da danas promijenimo poučavanje u budućnosti.

Carol Ann Tomlison

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Objasniti izazove u vrednovanju komunikacijske kompetencije
- Opisati načine vrednovanja govorničkih vještina
- Vrednovati javni govor primjenom određenih skala i rubrika
- Kritički procijeniti alate za vrednovanje javnoga govora
- Nabrojiti poželjna i nepoželjna neverbalna ponašanja tijekom javnoga govora

Ključne riječi: vrednovanje javnoga govora, komunikacijska kompetencija, obrasci i rubrike za procjenu javnoga govora, poželjna i nepoželjna neverbalna ponašanja tijekom javnoga govora

Kao i brojne druge teme iz područja govorništva i vrednovanje javnoga govora povezujemo s antikom. Prvi oblici vrednovanja pripisuju se Aristotelu ali i sofistima koji su svojim učenicima davali povratnu informaciju u različitim trenutcima pripreme govora. Tijekom dvadesetog stoljeća započinje intenzivno proučavanje i razvoj vrednovanja javnoga govora budući da su govorničke vještine u Sjedinjenim Američkim Državama postale obvezni dio visokoškolskih programa kroz uvodne kolegije o javnom govoru. Brojni su autori vrednovali javni govor na različite načine, od istraživanja fizioloških reakcija tijekom javnoga govora, izrade i ispunjavanja profila govornika, razvoja tehnike za mjerenje učinkovitosti ili uvjerljivosti javnoga govora, analize utjecaja snimljenih govora na razvoj govorničkih vještina pa sve do primjene znanja i vještina stečenih na kolegijima o javnom govoru u praksi (Morreale, 1994; Morreale, Backlund, Hay, i Moore, 2011). Velik interes za vrednovanje javnoga govora ne jenjava, ali temeljno pitanje ostaje otvoreno – može li se vrednovanje javnoga govora standardizirati? Samo pitanje upućuje na puno složeniji problem vrednovanja komunikacijske kompetencije ili kompetencija. Komunikacijska kompetencija jest važna transversalna kompetencija koju treba stjecati kroz život, a posebno tijekom cijelog obrazovanja. Tijekom visokoškolskog obrazovanja komunikacijska se kompetencija dodatno naglašava jer se povezuje s potrebama tržišta rada koje sve više i sve češće naglašava važnost komunikacijskih vještina za sve profesije (Morreale i sur., 2011; Morreale, Osborn, i Pearson, 2000; Morreale i Pearson, 2008), a u nastavničkoj profesiji se smatraju i temeljem uspjeha obrazovnog procesa (Khan, 2017; Muste, 2016; Zamora i Zamora, 2022).

Središnja tema poglavlja je vrednovanje javnoga govora, dakle vrednovanje govorničkih vještina koje se istovremeno ostvaruju u trenutku izvedbe javnoga govora. Ni njih, kao što smo već spominjali, nije jednostavno odrediti budući da u sebi uključuju govorne vještine, ali su ujedno i dio komunikacijskih vještina. Tom smo podjelom odredili okvir knjige te ćemo ga slijediti i kod vrednovanja. Prvi dio ovog poglavlja predstavlja izazove prilikom vrednovanja komunikacijske kompetencije strukturirane kroz šest heurističkih pitanja – što vrednujemo, tko, kada i gdje vrednuje komunikacijsku kompetenciju te kako se ona vrednuje. Odgovor na pitanje zašto je vrednujemo impliciran je u cijeloj knjizi. Vrednujemo je prvenstveno da bismo je unaprijedili i poboljšali, a potreba za razvijenim i suvremenim komunikacijskim vještinama odlika je današnjeg vremena.

U drugom dijelu ovog poglavlja govorit ćemo o vrednovanju govorničkih vještina obuhvaćenih u knjizi. Spomenut ćemo strah i tremu koje nećemo vrednovati na klasičan način, no svakako će njihova procjena, osvještavanje i smanjivanje utjecati na govorničke vještine općenito te, slijedeći slično promišljanje, procjenu govorničkog slušanja. Treći dio poglavlja govori o vrednovanju javnoga govora u užem smislu u kojem donosimo izbor poznatih skala i rubrika za vrednovanje govorničkih vještina, odnosno kompetencija. Debata je izostavljena iz ovog dijela budući da se radi o dijaloškoj govorničkoj vrsti čije je vrednovanje već opisano u osmome poglavlju.

Kratko ćemo napomenuti da vrednovanje može biti formativno i sumativno te da u kontekstu vrednovanja vještina procjena, praćenje i povratna informacija značajnije utječu na napredak. No, u formalnom obrazovanju proces završava ocjenom, dakle rezultatom sumativnog vrednovanja, što nas opet dovodi do pitanja standardizacije i svih izazova koje to u kontekstu procjene vještina postavlja. Sadržaj ovog poglavlja može poslužiti kao okvir za osmišljavanje procesa vrednovanja koji prati proces razvoja govorničkih vještina u različitim obrazovnim procesima, a pojedini instrumenti olakšat će i ocjenjivanje.

9.1. Vrednovanje komunikacijske kompetencije

Ponovit ćemo, problem s vrednovanjem komunikacijske kompetencije jest njezino određenje. Slično kao i kod određivanja komunikacijskih vještina, definicija komunikacijske kompetencije ili kompetencija je složena. Vrednovanje komunikacijske kompetencije, kako navode Morreale i sur. (2011), razlikuje se od vrednovanja u drugim područjima. Komunikacijska kompetencija je u suštini vještina, slično kao što su vještine čitanje i pisanje, stoga su za vrednovanje komunikacijskih vještina prikladne različite metode kojima se vrednuje izvedba (engl. performance measures), dok se znanje o komunikaciji može vrednovati klasičnim metodama, poput testova i sl. Također, na komunikacijsku kompetenciju utječu i brojni drugi čimbenici koje treba razmotriti. Jedan od njih je kontekst. Proučavanje i poučavanje komunikacijskih vještina ovisi o situaciji, iz čega proizlazi da primjena komunikacijskih vještina može i mora biti

različita u različitim situacijama i kulturama. Teško je zanemariti i utjecaj drugih čimbenika na komunikacijsku kompetenciju i reći da je određeno ponašanje samo rezultat obrazovanja, a ne, primjerice, iskustva. Nadalje, budući da teško možemo popisati komunikacijske vještine, jer pokušaji najčešće završavaju dugim popisima i pitanjem radi li se zaista o različitim komunikacijskim vještinama ili različitim nazivima za iste vještine u različitom kontekstu (Spitzberg, 2015; Spitzberg i Cupach, 2011), razumijevanje složenosti komunikacijske kompetencije preduvjet je za vrednovanje. Zaključno, na prvo heurističko pitanje – **što vrednujemo** kada vrednujemo komunikacijsku kompetenciju, možemo dati samo vrlo općenit odgovor – vrednujemo konceptualni okvir unutar kojeg poučavamo. Teorije i modeli, odnosno koncepti komunikacijske kompetencije ili vještina, budući da se često koriste kao sinonimi, nužni su za vrednovanje zbog sužavanja i ograničavanja s ciljem preciznijeg razumijevanja. Postavljajući okvir možemo odgovoriti na ostala pitanja – tko, kada, gdje, kako i zašto vrednuje komunikacijske vještine? Ako sam okvir doživimo kao shemu koju primjenjujemo na ponašanje, postajemo svjesni da će postojati više shema, ali i da niti jedna od njih neće obuhvatiti sve dimenzije komunikacijskog procesa, slikovito rečeno, teritorij u cjelini. Dakle, teorije i okviri daju uvide nužne za dublje razumijevanje složenog procesa te ih se određuje unutar konteksta u kojem se komunikacija vrednuje. U skladu s tim, u prvom i drugom dijelu ove knjige odvojili smo govorne od govorničkih vještina te ih povezali s komunikacijskim vještinama općenito, izdvojili smo slušanje i neverbalnu komunikaciju, ali i unutar neverbalne komunikacije istaknuli paralingvistički sloj kao dio koji je usko vezan uz prijenos poruke u javnom govoru. Time smo dali okvir za vrednovanje javnoga govora koji će se razrađivati metodama i alatima u nastavku.

Sljedeće pitanje jest **tko vrednuje** komunikacijske vještine? Pregled literature pokazuje da su višestruke perspektive preduvjet cjelovitom vrednovanju komunikacijske kompetencije. To znači da u proces vrednovanja može biti uključena osoba koja komunicira i ostali sudionici komunikacije, ali i promatrači koji nisu izravno uključeni u komunikaciju, što bi u komunikacijskom kontekstu ove knjige oprimirali ulogom sudaca u debati. Ostali sudionici komunikacije razlikuju se po demografskim osobinama, o čemu je detaljnije bilo riječi ranije u dijelu o profiliranju publike, pa u sam komunikacijski proces unose nove elemente. Iz višestrukih perspektiva sudionika komunikacije proizlazi da u konkretnom primjeru, dakle u nastavi govorništva, javni govor može vrednovati govornik, učitelj govorništva ili publika koja nosi svoje posebnosti. Učitelj govorništva se razlikuje od samoga govornika i publike po stručnim kompetencijama na temelju kojih može dati detaljniju povratnu informaciju ili argumentiraniju procjenu. Primijenimo li to na vrednovanje govornih vještina koje su dio govorničkih, dolazimo do profesionalnih kompetencija fonetičara, učitelja govorništva, jer mu te iznimno specifične profesionalne kompetencije omogućavaju detaljnu analizu i vrednovanje govornih sposobnosti i govorničke izvedbe.

Ni pitanje **kada vrednujemo** komunikacijske vještine nije jednostavno. Na različitim edukacijama iz komunikacijskih vještina sudionici često navode svoja prethodna

iskustva u komunikaciji te na temelju tog iskustva interpretiraju kvalitetu određene komunikacijske vještine i svoja očekivanja o njezinom razvoju u budućnosti. Ostaje otvoreno o kojem se vremenskom okviru unutar kojeg se samoprocjenjujemo radi – desetljeću, godini, mjesecu, tjednu, danu ili tom trenutku? Povezanost komunikacijskih obrazaca iz prošlosti s budućnošću nije jednoznačna, niti se tu može zanemariti uloga konteksta, tako da za istraživanje komunikacije vrijeme svakako postaje nezaobilazna varijabla, no za potrebe vrednovanja bi trebala biti jasno određena. Javni govor najčešće procjenjujemo u trenutku slušanja, iako se i to, zbog utjecaja tehnologije mijenja, te publika sve češće sluša snimke govora dostupne na internetskim izvorima, što mijenja vremenski kontekst primanja poruke i otvara nova pitanja o digitalnom govorništvu. Svjesni brojnih mogućnosti smatramo da je polazište za vrednovanje javnoga govora situacija u kojoj govornik s publikom dijeli određeni trenutak javnoga govora. Ostali vremenski konteksti proizlaze iz toga.

Slično kao i za pitanje kada vrednujemo komunikacijsku kompetenciju, treba biti svjestan da odgovor na pitanje **gdje je vrednujemo** nije jednostavan, a u literaturi je često zanemaren (Spitzberg, 2015). Budući da je odgovor na pitanje gdje se vrednuje komunikacijska kompetencija očekivano povezan s komunikacijskim, dostupni su brojni izvori koji popisuju kompetencije, odnosno vještine koje se od pojedinca očekuju u specifičnom kontekstu. Na primjer, vještine aktivnog slušanja (Fassaert, Van Dulmen, Schellevis, i Bensing, 2007), neverbalne komunikacije (Gallagher, Hartung, Gerzina, Gregory, i Merolla, 2005) ili usmene komunikacije (Helitzer, Hollis, Sanders, i Roybal, 2012) u kontekstu interakcije liječnika i pacijenta. Preklapanja, odnosno primjena određene vještine u drugačijem kontekstu, ostaju neistražena te se čini, kako Spitzberg (2015) slikovito navodi, da znanstvenici ciklički iznova izmišljaju kotač dajući nove nazive određenim situacijskim kompetencijama bez dubljeg razumijevanja onih temeljnih. No njih nije jednostavno odrediti pa se čini da se kotač prebrzo okreće te ga treba redefinirati.

Najvažnije i najkonkretnije pitanje jest **kako vrednujemo** komunikacijsku kompetenciju? Način vrednovanja neupitno treba uključiti sve prethodno navedene izazove kako određenja tako i vrednovanja komunikacijske kompetencije te se prilikom izbora vrednovanja treba pitati vrednujemo li zaista tu dimenziju koju želimo vrednovati ili ne? U znanosti na to pitanje odgovaramo s informacijama o valjanosti i pouzdanosti instrumenata kojima vrednujemo odnosno istražujemo određenu pojavu, a u poučavanju tome zaista treba pristupiti s oprezom i stalnim preispitivanjem. Znanstvena istraživanja također često olako zanemaruju složenost komunikacijske kompetencije jer je nerijetko usmjerenost na određene varijable, konstrukte ili procese jedini valjani istraživački put. No svakodnevna komunikacija u kojoj smo više ili manje uspješni je dinamična, promjenjiva i vrlo, vrlo složena. Ako je obrazovanjem nastojimo poboljšati ne smijemo joj oduzeti cjelovitost. Zbog toga je cilj prvog dijela ovog poglavlja bio osvijestiti složenost procesa vrednovanja komunikacijske kompetencije koji proizlazi iz komunikacije same.

9.2. Vrednovanje govorničkih vještina

Instrumenti za vrednovanje govorničkih vještina obično razlikuju vrednovanje sadržaja od vrednovanja izvedbe govora, no najveći je broj istraživanja posvećen procjeni stupnja straha i treme od javnoga govora. Nadalje, u istraživanjima se često spominje i razvoj komunikacijske kompetencije općenito, budući da je javni govor jedna od istaknutijih komunikacijskih kompetencija, te vrednovanje govornih vještina i neverbalne komunikacije u govorničkoj izvedbi (Marinho, Medeiros, Lima, i Teixeira, 2022). Zanimljivo je, a i dodatno potvrđuje važnost govornih vještina za javni govor, da se najčešće istražuju odlike glasa, brzina govora, visina glasa, glasnoća, dikcija te uporaba stanki tijekom javnoga govora. To dodatno osnažuje i već spomenuti paradoks - u sklopu govorničkog obrazovanja poučavanje i uvježbavanje govornih vještina se zane-maruje, ali se s druge strane baš taj dio često uključuje u vrednovanje jer su govorne vještine dominantan čimbenik koji određuje uspjeh javnoga govora. Pregled literature o samom vrednovanju govorničkih vještina pokazuje da se istraživanja grupiraju unutar četiri kategorije: (1) aktivnosti koje se mogu primijeniti u učionici i vrednovati, (2) razlike u vrednovanju i povratnoj informaciji koje daje nastavnik i publika u odnosu na samoprocjenu, (3) mjere za vrednovanje koje su najčešće rubrike te (4) čimbenici koji utječu na uspjeh javnoga govora (Su, 2015). Od četiri navedene kategorije, prvu smo spomenuli u prethodnim poglavljima. Druga kategorija, odnosno istraživanja čimbenika koji utječu na uspjeh javnoga govora veliko je istraživačko područje o kojem smo općenito govorili u prvom dijelu ovog poglavlja te možemo zaključiti da učitelje govorništva, odnosno nastavnike općenito, treba samo osvijestiti o ograničenjima bilo u poučavanju ili vrednovanju komunikacijskih i govorničkih vještina koje proizlaze iz složenosti komunikacijskog procesa. Razlike u vrednovanju i povratnim informacijama nastavnika i publike očekivane su zbog različitih perspektiva koje proizlaze bilo iz kompetencija ili same perspektive, stoga ćemo u nastavku poglavlja opisati različite mjere, najčešće rubrike ili skale za vrednovanje koje mogu koristiti kako govornici tako i publika, a koja se razlikuje prema stupnju stručnosti. No prije toga ćemo se osvrnuti na dvije govorničke vještine koje su preduvjet javnom govorenju u užem smislu. To su način nošenja sa strahom od javnoga govora, odnosno tremom pred javni nastup, te govorničko slušanje.

Strah i trema od javnoga govora obično se manifestira kroz različite fiziološke i psihološke simptome koji postaju vidljivi kroz određena verbalna i neverbalna ponašanja tijekom izvedbe javnoga govora. U kontekstu govorničkog obrazovanja cilj procjene straha odnosno treme jest osvještavanje samih simptoma, ali i praćenje njihove učestalosti i intenziteta tijekom i pod utjecajem govorničke edukacije. Također, povratna informacija nastavnika govorništva ili publike o samoj vidljivosti, jednako kao i samoprocjena, doprinosi njihovom osvještavanju i smanjenju pojavljivanja. Nastavnik govorništva može dodatno doprinijeti osvještavanju znakova straha i treme koji laicima možda nisu primjetni, primjerice u glasu, govornoj organizaciji poruke itd. U

drugom je poglavlju opisan najrašireniji instrument za samoprocjenu straha i treme od javnoga govora (Upitnik za testiranje straha i treme od javnog govora – PRPSA). Uz Upitnik PRPSA često se koristi i PRCA – Upitnik za procjenu komunikacijske nelagodnosti (engl. Personal Report of Communication Apprehension) istog autora (Levine i McCroskey, 1990; McCroskey, 1983) koji uključuje nešto manji broj (šest) tvrdnji o javnom govoru, dok se ostale odnose na komunikaciju općenito. Bodie (2010) donosi pregled različitih upitnika i skala procjene straha ili treme dijeleći ih u tri skupine kojima se procjenjuju psihološki čimbenici općenito, pozitivni i negativni psihološki čimbenici ili sama ponašanja kao manifestacije straha ili treme. Budući da su spomenuti instrumenti prvenstveno istraživački, treba ih prilagoditi za nastavu. Najprikladniji su spomenuti McCroskeyjevi upitnici, a rezultate ili tvrdnje iz ostalih instrumenata, primjerice o ponašanju u nastavi, možemo primijeniti u drugim aktivnostima poput popisivanja simptoma ili ponašanja, razgovora o strahu ili tremi itd. Dakle, cilj procjene tj. vrednovanja, odnosno davanja povratne informacije o strahu i tremi od i tijekom javnoga govora jest njihovo smanjivanje. Samoprocjena je najčešći oblik, iako ne treba zanemariti i procjenu publike o prisustvu i vidljivosti znakova straha i treme, a detaljniju procjenu može dati i nastavnik zbog svojih kompetencija. Također, samoprocjena se može odnositi na specifičnu situaciju u kojoj se izvodi javni govor, ali i govorničko iskustvo općenito.

U trećem poglavlju o slušanju naglasili smo kako je ta vještina zanemarena u obrazovanju općenito unatoč tome što se njezina važnost stalno ističe zbog povezanosti s profesionalnim uspjehom. Pregled kompetencija slušanja iz trećeg poglavlja daje temeljnu strukturu za poučavanje, a onda i za vrednovanje, s naglaskom na istodobnost u razvoju tih kompetencija u ulozi govornika i publike. Podsjetimo se, prva skupina kompetencija govorničkog slušanja čini temelj za razumijevanje sadržaja koji se sluša, a druga za kritičnost u slušanju. Te dvije skupine kompetencija nazvali smo govorničkim slušanjem baš zbog toga što sudionici komunikacijskog procesa odgovorno i otvoreno, pripremljeno i spremno sudjeluju u komunikaciji, što je predujet javnoga govora. Cilj procjene kompetencija slušanja, slično i kod procjene straha i treme od javnoga govora, jest osvještavanje, određivanje razine prirodne sposobnosti te unaprjeđenje vještine. Budući da se radi o procesu, ovisno o publici koju poučavamo, naglasak može biti na različitim kompetencijama unutar klasifikacije kompetencija govorničkog slušanja. Stoga je korisno u nastavi planirati i povratnu informaciju publike. Što se tiče praktične primjene popisanih kompetencija govorničkog slušanja, uzmimo kao primjer kompetencije aktivnog slušanja, koja se sastoji od prepoznavanja kognitivne i afektivne dimenzije u poruci, potvrde razumijevanja informacije kroz oblikovanje pitanja kojima se pojašnjava ili kvalificira sadržaj ili govornikova namjera te potvrde razumijevanja kroz parafraziranje poruke. Oblike vrednovanja tih sastavnica nastavnik će jednostavno osmisliti crpeći znanje iz područja koja pripadaju temeljnim nastavničkim kompetencijama. Ono što se ne smije zaboraviti jesu kompetencije slušanja samih nastavnika jer je, kao što navodi Campbell (2011), prvi korak za uvođenje aktivnog slušanja u nastavu da nastavnici vrednuju svoju vještinu slušanja.

Konačno, ne treba zanemariti, a često u priručnicima o javnom govoru jest zanemaren, znanstveni pristup proučavanju slušanja koji je rezultirao spomenutim popisom kompetencija, ali i instrumentima za procjenu slušanja, od kojih smo primjenu modela HURIER već ranije spomenuli. Pregled profila, odnosno instrumenata ili načina vrednovanja, dostupan je u knjizi koju su uredili Debra L. Worthington i Graham Bodie (2017). U toj je knjizi prikazano 65 dosad poznatih profila za procjenu i vrednovanje različitih dimenzija slušanja. Oni uključuju akademsko slušanje, empatiju, aktivno slušanje, stupanj atribucije prilikom slušanja, slušanje u partnerskim odnosima, vještine slušanja kod liječnika, spremnost za slušanje, zapamćivanje, metakognitivne sposobnosti i brojne druge. Svjesni toga da će profiliranje kompetencija i vještina slušanja svoju primjenu naći tek u specijaliziranim edukacijama najčešće namijenjenim osobama na visokim upravljačkim pozicijama, tema možda zainteresira nekog nastavnika ili budućeg nastavnika među čitateljima. Ono što je danas neupitno preduvjet za razvoj kompetencija i vještina slušanja u obrazovanju jest otvaranje prostora slušanju u kurikulumima. Međutim, za razvoj vještine nije dovoljno odrediti broj sati koji će se posvetiti određenoj temi i poučiti ključne pojmove. Aktivno, odnosno kompetentno, govorničko slušanje treba biti dio svakodnevne komunikacije, a kultura slušanja u najširem smislu dio obrazovanja. Kad se to postigne, lako će se primijeniti postojeći načini vrednovanja slušanja i razviti novi.

9.3. Načini vrednovanja sadržaja javnoga govora i govorničke izvedbe

Kada govorimo o vrednovanju javnoga govora najčešće razlikujemo vrednovanje sadržaja i govorničke izvedbe. Javni govor se u praksi vrednuje primjenom rubrika. Postoje dvije temeljne vrste rubrika za procjenu javnoga govora: skale procjene i opisne tj. analitičke rubrike. Skale procjene mogu biti brojčane (npr. skale od 1 do 5 koje odgovaraju školskim ocjenama u našem obrazovnom sustavu) ili opisne (npr. dobro, srednje kvalitete i loše). Također, može se procjenjivati prisustvo ili odsustvo ponašanja (npr. često, ponekad, rijetko, nikad) ili se može primijeniti neki drugi kriterij. Najveći nedostatak skala procjene jest što često ostvarena razina nije jasno opisana pa je zbog toga podložna različitim tumačenjima što je za procjenu komunikacijskih vještina izrazito važno. Također, iz toga proizlazi subjektivnost procjenitelja te varijacije u procjeni što dovodi u pitanje smisao vrednovanja. Dodatno, rezultat dobiven skalama procjene često ne uključuje dodatne povratne informacije na temelju čega, u slučaju formativnog vrednovanja, osoba čiji smo javni govor procjenjivali može razvijati svoje govorničke vještine. Opisne, odnosno analitičke rubrike umjesto ocjena, kategorija opisa ili prisustva ponašanja nude razrađenije opise postignuća na određenoj razini. Dakle, sadržajno su jasnije jer uključuju opise razina za pojedinu kompetenciju ili ishod te se iz samih opisnica jasno vidi razlika između, primjerice, početnog i naprednoga govornika. Analitičke rubrike su mjerljive jer se procjenjuje pojedinačan ishod ili kompetencija te se potom zbrajaju ocjene za sve ishode ili kompetencije uključene

u rubriku i na taj se način dobije ukupan rezultat. Prednost analitičkih rubrika jest u tome što se mogu koristiti i za formativno i sumativno vrednovanje, pokazuju manju razliku među procjeniteljima zbog jasnijih kriterija za pojedinu razinu te daju lako dostupne povratne informacije koje govornici mogu jednostavno primijeniti u svom daljnjem obrazovanju, ali i tijekom procesa pripreme govora. Njihova je vrijednost u primjeni tijekom nastave kada studenti, učenici i polaznici traže objašnjenje pojedine ocjene te se međusobno uspoređuju. Dostupna su i istraživanja koja pokazuju da studenti pozitivno reagiraju na primjenu rubrika u nastavi (Andrade i Du, 2005) jer bolje razumiju zadatak i mogu se usredotočiti na važne elemente, bolje se fokusiraju te imaju manje izražen strah, lakše organiziraju vrijeme za pripremu govorničkog zadatka te mogu procijeniti svoju pripremljenost. Ono što je nedostatak deskriptivnih rubrika jest njihova izrada te duže trajanje primjene. Danas su nam dostupni različiti alati za vrednovanje komunikacijske kompetencije, odnosno javnoga govora, no nisu svi znanstveno utemeljeni niti standardizirani, što bi svakako trebao biti kriterij za primjenu u nastavi. U nastavku donosimo četiri primjera alata za vrednovanje javnoga govora i jedan popis neverbalnih ponašanja koji se može na različite načine primijeniti u nastavi. To su: Obrazac za procjenu javnog govora kompetentni govornik (engl. *Competent Speaker Speech Evaluation Form*) (Morreale, 1994; Morreale, Moore, Surges-Tatum i Webster, 2007), Instrument za procjenu govorničke kompetencije (engl. *Public speaking competence instrument*, Thomson & Rucker, (2002)), Rubrika za procjenu govorničkih kompetencija (engl. *Public Speaking Competence Rubric*) (Schreiber, Paul i Shibley, 2012:228–231) te hrvatski instrument pod nazivom Elementi vrednovanja govornog izražavanja (Pletikos, 2008). Popis poželjnih i nepoželjnih neverbalnih ponašanja tijekom javnoga govora, kojeg prikazujemo na kraju poglavlja, prikupili su Schnieder, Börner, Van Rosmalen i Specht (2017) putem procjene snimki javnih govora, a s ciljem izrade računalnog sustava za procjenu neverbalnih znakova. Taj popis može poslužiti i kao podloga za uvježbavanje neverbalnih znakova u govorničkoj izvedbi, ili za njihovo vrednovanje.

Autorica **Obrasca za procjenu javnog govora kompetentni govornik** (engl. *Competent Speaker Speech Evaluation Form*) (Morreale, 1994; Morreale i sur., 2007) u uvodnim napomenama o instrumentu naglašava kako polazeći od tisućljetne tradicije vrednovanja javnoga govora, današnja potreba za procjenama, vrednovanjem te akreditiranjem ljudskog djelovanja traži nove alate koji mogu odgovoriti na suvremene komunikacijske potrebe. Iz tih potreba, uz svijest o tradiciji, nastao je prilično raširen instrument pod nazivom **Kompetentni govornik**. Kompetentni govornik sastoji se od osam govorničkih kompetencija, a uključuje verbalna i neverbalna ponašanja tijekom javnoga govora. Kompetencije se procjenjuju na tri razine (izvršno, zadovoljavajuće i nezadovoljavajuće) od kojih svaka ima jasne opise. Autorica navodi da se instrument može koristiti za: a) vrednovanje informativnih i uvjeravajućih govora koji se izvode u učionici; b) za testiranje govorničkih vještina prije uključivanja u obrazovni program kao oblik inicijalnog testiranja, ali i za evaluaciju uspjeha edukacije; c) za poučavanje

i savjetovanje učenika, studenata ili polaznika edukacije tijekom procesa pripreme javnih govora te d) za prikupljanje podataka o vrednovanju s ciljem vrednovanja visokoškolske institucije budući da je sam instrument izrađen u Sjedinjenim Američkim Državama u kojima su uvodni kolegiji o javnom govoru općeprisutni kolegiji unutar visokoškolskih programa. Prve četiri kompetencije u instrumentu uključuju pripremu sadržaja govora, a druge četiri izvedbu govora. Sama primjena instrumenta detaljno je opisana u priručniku dostupnom na internetskim izvorima (Morreale i sur., 2007), a izrada instrumenta provedena je u suradnji Nacionalnog udruženja za komunikaciju zbog čega je instrument usklađen s brojnim smjernicama koje se odnose na visokoškolsku praksu SAD-a. Instrument ja razvijan dugo, danas je standardiziran na više od 500 javnih govora koje je procjenjivalo oko 300 procjenitelja. Psihometrijske karakteristike instrumenta su dobre, no budući da se radi o komunikacijskoj kompetenciji sami autori navode u priručniku za uporabu instrumenta određene preinake u bodovanju prilikom vrednovanja uvjeravajućih govora. Naime, ako se instrument koristi za procjenu uvjeravajućih govora treća kompetencija (Izbor sadržaja za obrazlaganje koji odgovara publici i prigodi govora) treba nositi više bodova. Također, ako se govori održavaju tijekom semestra, poslije predavanja o uporabi jezika u javnom govoru, petoj kompetenciji (Uporaba jezika u skladu s publikom i prigodom) treba dodijeliti više bodova. Sam broj bodova za pojedinu razinu je, prema priručniku, 1 za nezadovoljavajuću, 2 za zadovoljavajuću i 3 za izvrsnu razinu, što daje ukupno maksimalan broj od 24 boda. Sadržajni nedostatak ovog upitnika jest taj da se sedam od osam kompetencija referira na publiku i prigodu. Međutim, postavlja se pitanje ovisi li zaista prikupljeni sadržaj, dakle elementi dokazivanja, o publici ili govornik oblikuje sadržaj u samome govoru na način da ga publika razumije, ali istovremeno bira sadržaj govora i prema drugim kriterijima? Neovisno o tome, upitnik je razrađen, standardiziran, raširen i zbog svega toga koristan za procjenu javnih govora na nastavi. Iako ovaj instrument nije oblikovan kao opisna rubrika, u nastavku donosimo sam obrazac, ali i tablicu s opisnicama zbog lakše uporabe u praksi.

OBRAZAC ZA PROCJENU JAVNOGA GOVORA KOMPETENTNI GOVORNIK (ICA)

(engl. The NCA Competent Speaker evaluation Form (Morreale i sur., 2007: 10))

Kolegij: _____ Semestar: _____ Datum: _____

Projekt: _____

Govornik/ici: _____

PREZENTACIJSKE KOMPETENCIJE

Ocjene

	Nezadovoljavajuće	Zadovoljavajuće	Izvršno
1. kompetencija: IZBOR I SUŽAVANJE TEME OVISNO O PUBLICI I PRIGODI.			
2. kompetencija: OBLIKOVANJE SREDIŠNJE MISLI TE SPECIFIČNOG CILJA PREMA PUBLICI I PRIGODI GOVORA.			
3. kompetencija: IZBOR SADRŽAJA ZA OBRAZLAGANJE KOJI ODGOVARA PUBLICI I PRIGODI GOVORA.			
4. kompetencija: PRIPREMA STRUKTURE GOVORA U SKLADU S TEMOM, PROFILOM PUBLIKE, PRIGODOM TE SPECIFIČNIM CILJEM GOVORA.			
5. kompetencija: UPORABA JEZIKA U SKLADU S PUBLIKOM I PRIGODOM.			
6. kompetencija: PRIKLADNO KORIŠTENJE GOVORNIH SREDSTAVA (BRZINA, VISINA I GLASNOĆA) S CILJEM NAGLAŠAVANJA INFORMACIJA TE ZADRŽAVANJA POZORNOSTI PUBLIKE U SKLADU S PRIGODOM.			
7. kompetencija: IZGOVOR, GRAMATIKA I ARTIKULACIJA U SKLADU S PUBLIKOM I PRIGODOM.			
8. kompetencija: FIZIČKO PONAŠANJE U SKLADU S VERBALNOM PORUKOM.			

Zbroj rezultata za svih osam kompetencija: _____

Opći komentari

Tablica 8. Opisnice razine kompetencija za procjenu javnoga govora kompetentni govornik

	Nezadovoljavajuće (1)	Zadovoljavajuće (2)	Izvršno (3)
1. kompetencija: IZBOR I SUŽAVANJE TEME OVISNO O PUBLICI I PRIGODI.	Govornik bira temu i pristupa pripremi na način koji nije prikladan s obzirom na cilj govora, vremensko ograničenje i publiku. (Izbor teme nije usklađen s ciljem, tema ne može biti razrađena unutar zadanog vremenskog ograničenja te ima malo ili nema uopće dokaza o profiliranju publike.)	Govornik bira temu i pristupa pripremi na način koji je prikladan s obzirom na svrhu, vremensko ograničenje i publiku. (Izbor teme je općenito usklađen s ciljem, usklađen s vremenskim ograničenjem te odražava profil većeg dijela publike.)	Govornik bira temu i pristupa pripremi na način koji je iznimno prikladan s obzirom na cilj govora, vremensko ograničenje i publiku. (Izbor teme je potpuno usklađen s ciljem, potpuno usklađen s vremenskim ograničenjem te odražava detaljan profil publike.)
2. kompetencija: OBLIKOVANJE SREDIŠNJEG MISLI TE SPECIFIČNOG CILJA PREMA PUBLICI I PRIGODI GOVORA.	Govornik ne oblikuje središnju misao i specifični cilj na dovoljno jasan i prepoznatljiv način. (Veći dio publike ima poteškoće s razumijevanjem specifičnog cilja i središnje misli nakon izgovorenih rečenica govora.)	Govornik oblikuje središnju misao, i specifični cilj na dovoljno jasan i prepoznatljiv način. (Većina publike jasno razumije specifični cilj ili središnju misao nakon izgovorenih prvih rečenica govora.)	Govornik oblikuje središnju misao i specifični cilj na iznimno jasan i prepoznatljiv način. (Neupitno je da svi članovi publike jasno razumiju specifični cilj ili središnju misao nakon izgovorenih prvih rečenica govora.)
3. kompetencija: IZBOR SADRŽAJ ZA OBRAZLAGANJE KOJI ODGOVARA PUBLICI I PRIGODI GOVORA.	Govornik bira sadržaj za obrazlaganje nezadovoljavajuće kvalitete i raznolikosti. (Obrazlaganje nije jasno sa središnjom misli, preširoko je ili preusko te umanjuje učinkovitost govora.)	Govornik bira sadržaj za obrazlaganje zadovoljavajuće kvalitete i raznolikosti. (Obrazlaganje je logično povezano sa središnjom misli, a kvalitetom doprinosi zanimljivosti govora.)	Govornik bira kvalitetan i raznolik sadržaj za obrazlaganje. (Obrazlaganje je neupitno povezano sa središnjom misli, a kvalitetom ukazuje na vjerodostojnost govornika i pojašnjava temu.)
4. kompetencija: PRIPREMA STRUKTURE GOVORA U SKLADU S TEMOM, PROFILOM PUBLIKE, PRIGODOM TE CILJEM GOVORA.	Govornik ne sastavlja dobar uvod i zaključak, niti jasno povezuje ideje u govoru te organizira prijelaze među njima. (Uvod ne privlači pozornost publike na prikladan način, glavni dio govora nije jasno organiziran, a zaključak ne sažima sadržaj govora zbog čega veći dio publike ne prima jasnu poruku niti poziv na reakciju.)	Govornik sastavlja prikladan uvod i zaključak te prilično jasno povezuje ideje u govoru te organizira prijelaze među njima. (Uvod privlači pozornost većeg dijela publike na prikladan način; glavni dio je dobro strukturiran, a zaključak prikladno sažima sadržaj govora zbog čega veći dio publike prima jasnu poruku ili poziv na reakciju.)	Govornik sastavlja izvrstan uvod i zaključak, iznimno jasno i logično povezuje ideje u govoru te organizira prijelaze među njima. (Uvod jasno privlači pozornost publike na prikladan i kreativan način; glavni dio je jasno strukturiran, a zaključak jasno sažima sadržaj govora zbog čega publika prima jasnu poruku odnosno poziv na reakciju.)

5. kompetencija: UPORABA JEZIKA U SKLADU S PUBLIKOM I PRIGODOM.	Govornik koristi izrazito jasan, slikovit i prikladan jezik. (Govornik jezično oblikuje poruku s ciljem poboljšanja razumijevanja same poruke i zanimanja za temu uz dozu kreativnosti kojom pokazuje osjetljivost na suptilne značenjske razlike i poetičnost.)	Govornik koristi dovoljno jasan, slikovit i prikladan jezik. (Bira izraze bez neprikladnog žargona te politički nekorektnih izraza.)	Govornik koristi nejasan i neprikladan jezik. (Bira neprikladne izraze koji pripadaju žargonu ili su politički nekorektni.)
6. kompetencija: PRIKLADNO KORIŠTENJE GOVORNIH SREDSTAVA (BRZINA, VISINA I GLASNOĆA) S CILJEM NAGLAŠAVANJA INFORMACIJA TE ZADRŽAVANJA POZORNOSTI PUBLIKE U SKLADU S PRIGODOM.	Govornik ne koristi govorna sredstva na prihvatljiv način da bi ostvario govornost. (Govornik često pokazuje nedostatke u govornoj izvedbi poput kontrole i prilagodbe govornih sredstava – tempa, glasnog i tona visine, što umanjuje kvalitetu izvedbe i primanja govora.)	Govornik koristi govorna sredstva na prihvatljiv način ostvarujući dovoljnu razinu govornosti. (Pokazuje određene nedostatke u govornoj izvedbi bilo u tempu govora, glasnoći ili tonskoj visini, no unatoč tome to značajno ne utječe na ukupnu kvalitetu izvedbe i primanja govora.)	Govornik izvršno koristi govorna sredstva odnosno govornost. (Govorna izvedba je izvršna – prikladnog tempa, dovoljne glasnog i tona visini čime se poboljšava primanje poruke.)
7. kompetencija: IZGOVOR, GRAMATIKA I ARTIKULACIJA U SKLADU S PUBLIKOM I PRIGODOM.	Govornikov izgovor i artikulacija su nedostatni, a u govoru je gramatički netočan. (Nefluentnosti i disfluentnosti otežavaju primanje poruke, a česte govorne i gramatičke pogreške otežavaju razumijevanje poruke.)	Govornikova artikulacija je prihvatljiva uz manje gramatičke i govorne pogreške su izvršni te je u govoru gramatički točan. (Govornik je iznimno fluentan, izgovor glasova je precizan i olakšava primanje poruke, bez gramatičkih i govornih pogrešaka.)	Govornikov izgovor i artikulacija su izvršni te je u govoru gramatički točan. (Govornik je iznimno fluentan, izgovor glasova je precizan i olakšava primanje poruke, bez gramatičkih i govornih pogrešaka.)
8. kompetencija: FIZIČKO PONAŠANJE U SKLADU S VERBALNOM PORUKOM.	Govornik ne pokazuje prihvatljivo držanje tijela, geste, kretanje, mimiku, kontakt očima te prikladan način odijevanja (Kinezički i proksemički ne verbalni znakovi te odijevanje neusklađeni su s ciljem verbalne komunikacije, umanjuju vjerodostojnost govornika i otežavaju primanje poruke.)	Govornik pokazuje prihvatljivo držanje tijela, geste, kretanje, mimiku, kontakt očima te prikladan način odijevanja (Kinezički i proksemički ne verbalni znakovi te odijevanje općenito su usklađeni sa sadržajem poruke uz manje nedosljednosti koje ne umanjuju značajno vjerodostojnost govornika niti otežavaju primanje poruke.)	Govornik pokazuje izvršno držanje tijela, geste, kretanje, mimiku, kontakt očima te prikladan način odijevanja (Kinezički (držanje, geste, mimika i kontakt očima) i proksemički (udaljenost i položaj u prostoru) neverbalni znakovi te odijevanje dosljedno su usklađeni sa sadržajem poruke te pozitivno utječu na vjerodostojnost govornika.)

Drugi instrument za procjenu javnoga govora, odnosno govorničke kompetencije je skala procjene pod nazivom **Instrument za procjenu govorničke kompetencije** (Thomson i Rucker, 2002). Uključuje 20 tvrdnji koje se mogu kategorizirati u sedam većih kategorija. Prvu kategoriju čine tvrdnje koje se odnose na uvodni dio govora (1 - 3), drugu one povezane s retoričkom shemom (4 i 5), treću one o elementima dokazivanja (6 - 8), četvrtu one koje se odnose na zaključak (9 - 12), petu čine tvrdnje o govornim sredstvima u govorničkoj izvedbi (13, 14, 17 i 18), šestu skupinu čine tvrdnje o neverbalnim znakovima (15, 16 i 19) dok je u posljednju, sedmu kategoriju uključena samo jedna tvrdnja o općim kompetencijama. Dakle, 12 tvrdnji odnosi se na sadržaj govora, sedam na izvedbu, a jedna na komunikacijsku kompetenciju općenito. I autori sami navode da je njihov instrument jednostavan, brzo se može upotrijebiti u praksi, posebno ako treba procijeniti veliki broj govora u kratkom vremenu te može poslužiti kao dodatni alat uz postojeće, detaljnije instrumente. Njegov glavni nedostatak jest preciznost zbog manjka opisnica, što lako može dovesti do razlika među procjeniteljima. Obrazac se nalazi na stranici 216.

Treći instrument u ovom pregledu je analitička rubrika pod nazivom **Rubrika za procjenu govorničkih kompetencija** dostupna na stranicama 217-220 (Schreiber i sur., 2012: 228-231). Rubrika uključuje devet temeljnih i dvije dodatne kompetencije o vizualnim pomagalima i uvjeravanju. Kompetencije se procjenjuju na skali od 0 do 4 prema sljedećim razinama: 0 - nedostatno, 1 - minimalno, 2 - osnovno, 3 - vješto i 4 - napredno. Autori smatraju da ova rubrika ima sve prednosti koje primjena rubrika donosi u nastavi – olakšava pripremu zadatka, daje sadržajniju povratnu informaciju, objašnjava ocjenu, smanjuje razlike među ocjenjivačima budući da javni govor u visokom obrazovanju poučavaju nastavnici različitih obrazovnih profila (filolozi, psiholozi, komunikolozi itd.). Rubriku lako mogu koristiti i studenti za međusobno ocjenjivanje, što je dodatna prednost. Autori daju i raspone ocjena. Dakle, ovisno o broju kategorija koje se uključe u rubriku zbroj ocjena može biti najviše 44. On se dijele s brojem kategorija i daje ocjenu govorničkih vještina. Razine uspjeha su sljedeće:

4,00 – 3,25 – napredna razina

3,24 – 2,75 – vješta razina

2,74 – 2,25 – osnovna razina

2,24 – 1,00 – minimalna razina

Manje od 1 – nedostatna razina

Instrument za procjenu govorničke kompetencije

(engl. Public speaking competence instrument, (Thomson i Rucker, 2002))

IME GOVORNIKA _____ PROCJENITELJ _____

Zaokružite broj poslije svake tvrdnje ovisno o tome smatrate li da je sadržaj tvrdnje u govoru ostvaren odlično (5), dobro (4), prosječno (3), dovoljno (2) ili nedovoljno (1).

Uvod govora	5	4	3	2	1
Cilj govora jasan je iz uvoda.	5	4	3	2	1
Uvod govora jasno je određen te se lako prepoznaje.	5	4	3	2	1
U glavnom dijelu govora se jasno prepoznaju glavne točke.	5	4	3	2	1
Struktura glavnog dijela je jasna.	5	4	3	2	1
Obrazlaganje u glavnom dijelu govora je prikladno.	5	4	3	2	1
Elementi obrazlaganja doprinose zanimljivosti govora.	5	4	3	2	1
Elementi obrazlaganja olakšavaju razumijevanje teme.	5	4	3	2	1
Zaključak je jasno određen te se lako prepoznaje.	5	4	3	2	1
Cilj govora jasan je iz zaključka.	5	4	3	2	1
U zaključku se jasno prepoznaju glavne točke.	5	4	3	2	1
Efektan završetak govora je snažan.	5	4	3	2	1
Tempo govora doprinosi razumljivosti.	5	4	3	2	1
Glasnoća doprinosi razumljivosti.	5	4	3	2	1
Govornikova neverbalna ponašanja (npr. geste) su prirodna.	5	4	3	2	1
Kontakt očima doprinosi djelovanju govora na publiku.	5	4	3	2	1
Tijekom govora govornik je opušten i osjeća se ugodno.	5	4	3	2	1
Govornik se služi govornim sredstvima da bi postigao izražajnost.	5	4	3	2	1
Govornik se služi ostalim neverbalnim znakovima da bi postigao izražajnost.	5	4	3	2	1
Govornik je kompetentan komunikator.	5	4	3	2	1

Rubrika za procjenu govorničkih kompetencija

(engl. Public Speaking Competence Rubric, (Schreiber i sur., 2012))

IME GOVORNIKA _____ PROCJENITELJ _____

Kriterij vrednovanja	Stupanj razvoja vještine				
	Napredno	Vješto	Osnovno	Minimalno	Nedostatno
1. Govornik bira temu prikladnu publici i prigodi govora.	Bira temu koja je publici zanimljiva, odnosno korisna; pravovremena i donosi nove informacije publici.	Bira temu koja je prikladna za ciljnu publiku i situaciju te pruža publici neke korisne informacije.	Bira temu koja nije pravovremena ili nije originalna; pruža publici malo novih informacija.	Bira temu koja je ili trivijalna ili presložena ili neprikladna za ciljnu publiku odnosno situaciju.	Ne može se razlučiti jedna tema govora.
2. Govornik oblikuje uvod koji usmjerava publiku prema temi i govorniku.	Koristi izvrsne postupke privlačenja pozornosti; jasno uspostavlja autoritet; precizno sužava temu; jasno iznosi tezu; daje uvjerljiv i pamtljiv pregled glavnih točaka.	Koristi dobre postupke privlačenja pozornosti; općenito uspostavlja autoritet, daje neke smjernice o temi, oblikuje prepoznatljivu tezu te daje pregled glavnih točaka.	Koristi prizemne postupke privlačenja pozornosti, donekle uspostavlja autoritet, oblikuje tezu na neobičajan način, ne daje dovoljno smjernica publici.	Bira nebitan sadržaj uvoda, pokušaj uspostavljanja autoriteta je slab, rezovi između dijelova retričke sheme su izrazito vidljivi, teza i glavne točke govora se mogu razaznati, ali nisu eksplicitno izražene.	Ne koristi uobičajene postupke za privlačenje pozornosti; nema dijelove uvoda, uspostavljanje vjerodostojnosti govornika, kontekstualnih informacija o temi, teza nije jasno određena niti je struktura govora vidljiva.

3. Govornik koristi odgovarajuću retoričku shemu odnosno organizacijski obrazac.	Vrlo dobro organizira sadržaj; glavne točke su jasne, međusobno se razlikuju i izravno su povezane s tezom; prijelazi su učinkoviti te se prikladno koriste modalni izrazi (engl. <i>signposts</i>)	Organizacija sadržaja je vidljiva; glavne točke su izdvojene jednako kao i prijelazi između njih; modalni izrazi se donekle koriste.	Organizacija sadržaja je donekle vidljiva, glavne točke su izdvojene, ali ne i jasno razdvojene, postoje prijelazi između dijelova, ali nisu pretjerano učinkoviti.	Tijek govora nije dobar; govor nije logično organiziran; prijelazi su prisutni ali nisu dobro oblikovani.	Nedostaje organizacijski obrazac sadržaja; nema prijelaza; govor zvuči kao nasumično razbacane informacije.
4. Govornik pronalazi, sintetizira i u govoru koristi uvjerljive elemente dokazivanja.	Sve ključne točke su dobro potkrijepljene s različitim vrstama vjerodostojnih elemenata (npr. činjenicama, statističkim podacima, citatima itd.) koji izvršno dokazuju tezu; svi su izvori jasno navedeni.	Glavne točke su potkrijepljene prikladnim elementima koji su dobro povezani s tezom; skoro su svi izvori jasno navedeni.	Glavne točke su načelno potkrijepljene s prikladnim elementima iz različitih kategorija koji uglavnom potkrijepljuju tezu, izvori bi trebali biti jasniji.	Neke točke nisu potkrijepljene; treba dodati još kvalitetnijih elemenata dokazivanja; neki su izvori niže kvalitete.	Elementi dokazivanja nisu uključeni ili nisu citirani.
5. Govornik oblikuje zaključak koji osnažuje tezu i daje psihološki završetak.	Donosi jasan i pamtljiv sažetak glavnih točaka govora; referira se na tezu/širu sliku i završava efektним završetkom ili pozivom na djelovanje.	Daje prikladan sažetak; donekle se referira na tezu; jasno oblikuje efektни završetak odnosno poziv na djelovanje.	Donekle sažima ključne točke bez jasne poveznice s tezom; treba ojačati tehnike završavanja.	U zaključku nedostaje jasnoća, djeluje raspršeno te nije usklađen s ostatkom govora.	Nema zaključka, govor se naglo prekidat bez završetka.

6. Govornik pažljivo bira riječi.	Korišteni jezik je iznimno jasan, predočiv i figurativan; nema nekorektnih izraza, gramatičkih grešaka niti neprikladne uporabe jezičnih elemenata.	Uporaba jezika je u skladu s ciljem izlaganja; nema vidljivih gramatičkih grešaka niti nekorektnih izraza.	Korišteni jezik je prikladan uz određene gramatičke greške te povremenu uporabu žargona, slenga i neelegančnih struktura.	Treba poboljšati gramatičke strukture i sintaksu te sofisticiranije koristiti jezične izraze; nekorektni izrazi su povremeno prisutni.	Prisutne su brojne gramatičke pogreške, žargon, <i>sleng</i> te se često koriste sekvestički i rasištički izrazi; riječi su često nepravilno izgovorene.
7. Govornik učinkovito koristi govorna sredstva odnosno paralingvističke znakove za angažiranje publike.	Izvršno koristi govorna sredstva, glasnoću i tempo; izvedba je prirodna i entuzijastična; izbjegava poštapalice i stanke oklijevanja.	Dobro koristi govorna sredstva i tempo; izvedba odgovara govorničkom zadatku; poštapalice i stanke oklijevanja su rijetke.	Donekle koristi govorna sredstva, izgovor je jasan i dovoljno glasan; općenito izbjegava zvučne stanke oklijevanja i poštapalice (npr. um, uh, kao)	Ponekad govori pretiho s nedostatnom dikcijom što otežava slušanje; često koristi poštapalice i stanke oklijevanja.	Govor je jedva čujan a izgovor je loš, govorna izvedba je monotona; tempo govora je neprikladan; slušatelj ometa poštapalicama i stankama oklijevanja.
8. Govornik koristi oblike neverbalnog ponašanja u skladu sa sadržajem verbalne poruke.	Držanje tijela, geste, izrazi lica i kontakt očima su dobro razrađeni, prikladni i ukazuju na mirnoću i samopouzdanje.	Držanje tijela, geste i izrazi lica su prikladni za javni govor; govornik djeluje samopouzdan.	Govornik se tijekom izvedbe oslanja na bilješke no ostvaruje dostatan kontakt očima i izbjegava neverbalna ponašanja koja mogu ometati publiku.	Govornik se jako oslanja na bilješke, a neverbalna ponašanja djeluju kruto i neprirодно.	Govornik obično gleda prema dolje i izbjegava kontakt očima; geste odaju nervozu, a neverbalna ponašanja otežavaju primanje poruke ili su kontradiktorna sa sadržajem.

9. Govornik uspješno prilagođava sadržaj izlaganja publici.	Govornik pokazuje koliko su informacije važne za publiku; govor je vješto pripremljen prema profilu publike, njihovim vjerovanjima, vrijednostima i stavovima; govornik se osvrće na zajednička iskustva.	Govornik implicira važnost teme za publiku; izlaganje je prilagođeno vjerovanjima, vrijednostima i stavovima publike; nastoji se uspostaviti zajednički jezik.	Govornik pretpostavlja, ali ne iznosi važnost teme za publiku; izlaganje je donekle prilagođeno vjerovanjima, vrijednostima i stavovima publike; određeni sadržaj govora nije povezan s iskustvima publike niti njihovim profilom.	Ne iznosi se važnost teme; prilagodba profilu publike nije vidljiva; govornik treba jasnije uspostaviti vezu s publikom.	Govor je suprotan vjerovanjima, vrijednostima i stavovima publike; sadržaj govora je općenit i ukotvijen; ne pokušava se uspostaviti zajednički jezik s publikom.
<i>Dodatni kriteriji (dodati ih u rubriku ako je potrebno)</i>					
10. Govornik vješto koristi vizualna pomagala.	Izvršno objašnjava i izlaže s vizualnim pomagalima; vizualna pomagala olakšavaju razumijevanje teme; vizualna pomagala su profesionalne kvalitete.	Dobro koristi vizualna pomagala; vizualna pomagala poboljšavaju razumijevanje; vizualna pomagala su kvalitetna.	Općenito, prikaz i objašnjenja vizualnih pomagala su dobri; prisutne su manje pogreške u vizualnim pomagalima.	Govornik nije dovoljno uvježbao korištenje vizualnih pomagala; vizualna pomagala nisu prava; vizualna pomagala su dobrim objašnjenjima; kvaliteta vizualnih pomagala treba biti bolja.	Uporaba vizualnih pomagala ometa praćenje sadržaja govora; vizualna pomagala nisu relevantna; kvaliteta vizualnih pomagala je loša.
11. Govornik gradi uvjerljivu poruku valjanom dokazima i dobrim zaključivanjem.	Govornik oblikuje problem i rješenje na jasan i zanimljiv način; potkrijepljuje tvrdnje snaznim/vjerodostojnim dokazima; u potpunosti izbjegava pogreške u zaključivanju; oblikuje pamtljiv poziv na reakciju.	Govornik jasno izražava problem i rješenje; tvrdnje su potkrijepljene dokazima i primjerima; postupci zaključivanja su točni; poziv na reakciju je jasan.	Govornik navodi problem i rješenje; većina tvrdnji je potkrijepljena dokazima; postupci zaključivanja su točni; poziv na reakciju je prepoznatljiv.	Govornik ne navodi u potpunosti jasno problem i rješenje; tvrdnje nisu u potpunosti potkrijepljene; prisutne su određene pogreške u zaključivanju; poziv na reakciju je nejasan.	Govornik ne definira problem i rješenje; tvrdnje nisu potkrijepljene dokazima; postupci zaključivanja nisu valjani; nedostaje poziv na reakciju.

Na hrvatskom je instrument za procjenu govorničkih vještina izradila Pletikos (2008). On uključuje nekoliko dijelova: **kriterije za procjenu retoričkih obilježja, kriterije za procjenu govornih obilježja i kriterije za procjenu neverbalnih znakova**. Pojedini kriteriji uključuju pitanja koja mogu služiti i kao smjernice za pripremu govora, a oni su sintetizirani u procjenu pod nazivom **Tablica elemenata vrednovanja govornog izražavanja**. Udio retoričkih obilježja u vrednovanju je 50 %, govornih 40 %, a neverbalnih 10 %, što bismo trebali dodatno psihometrijski ispitati jer ostali dostupni instrumenti veću vrijednost daju sadržaju negoli izvedbi. Sedam je retoričkih obilježja uključeno u procjenu. To su komunikativnost, kompozicija govora, preglednosti tijekom glavnog dijela (razdioba, jasnoća tvrdnji), potpore tvrdnji (primjeri, podatci, citati i sl.), figurativan i duhovit stil, standardni jezik te tekst prilagođen govorenju. Govorna obilježja sastoje se od pet obilježja: govornosti, izražajnosti, tečnosti, glasa te izgovora, dok se neverbalni znakovi dijele na vrijeme, kontakt očima i druge vizualne znakove. Ovaj se obrazac za vrednovanje koristio na nastavi kolegija Govorništvo za nastavnike. Njegova je posebnost jasno izdvajanje govornih obilježja, odnosno procjena govorničke izvedbe, što je terminološki usklađenije s nazivima korištenim u knjizi, ali neupitno u skladu s isticanjem važnosti govornog izražavanja te kompetencija fonetičara kao učitelja govorništva. Preinake na temelju praktičnog iskustva uključile su ujednačavanje skale. Naime, autorica predlaže različite maksimalne brojeve bodova za pojedinu kategoriju. Tako, primjerice komunikativnost, kompozicija i govoreni tekst nose najviše po deset bodova, dok ostala retorička obilježja nose pet. Slično je i s govornim obilježjima među kojima govornost, izražajnost i tečnost mogu donijeti po deset bodova, a glas i izgovor najviše pet, odnosno vrijeme nosi četiri boda, a kontakt očima i drugi vizualni znakovi po tri. To otežava procjenu i iskusnim procjeniteljima, a studentima prilikom procjene kolega otežava vrednovanje. Iako ujednačavanje skale ponešto mijenja udio određene kategorije u ukupnoj ocjeni, olakšava proces vrednovanja. Unatoč smjernicama za daljnju razradu, naš se instrument može mjeriti s prethodno opisanim instrumentima na engleskom jeziku, no svakako bismo ga trebali standardizirati.

Na kraju ćemo predstaviti popis poželjnih i nepoželjnih neverbalnih ponašanja tijekom javnoga govora koji služe za vrednovanje, ali i za pripremu neverbalnih znakova u govorničkoj izvedbi (Schneider i sur., 2017). Cilj vrednovanja neverbalne komunikacije u govorničkoj izvedbi jest procjena prikladnosti neverbalnih znakova, ali i usklađenosti paralingvističkih i ekstralingvističkih znakova s verbalnom porukom. Takav kriterij procjene nije jednostavan jer ovisi o kontekstu, situaciji i kulturi, ali i o iskustvu procjenitelja te naravno karakteristikama samog neverbalnog znaka. Primjerice, određena gesta izvedena manjim intenzitetom ili frekvencijom pojavljivanja neće ometati primanje poruke, dok istu gestu koja se češće pojavljuje publika može smatrati neprikladnom. Autori su podijelili poželjna i nepoželjna ponašanja s obzirom na klasifikaciju neverbalne komunikacije (Tablica 9.), ali i s obzirom na dio govora u kojem se određeno ponašanje javlja (Tablica 10.). Stručnjaci su navodili poželjna i nepoželjna ponašanja, a redoslijed navođenja samih ponašanja u tabli-

cama odražava njihovu učestalost. Dakle, prvi primjer je najčešće spomenut, dok su primjeri navedeni kurzivom spomenuti samo jednom. Treba napomenuti i da samu klasifikaciju treba vrednovati. Naime, neke oblike ponašanja ne bismo svrstali u kategoriju koju navode autori u svome radu. Na primjer, dodirivanje lica koje se spominje kod držanja tijela ili kategorija uporaba stanki uključuje brojne primjere koje bi trebalo doraditi. Naime, radi se o impresionističkim tumačenjima bez razumijevanja proizvodnje govora te se nameće pitanje što su procjenitelji zaista čuli kad su zabilježili da se kratka stanka javlja poslije svake rečenice. Označili smo i primjer ponašanja prilagođenog sceni u uvodu (Tablica 10.) jer nam se čini da bi ga trebalo jasnije oblikovati te uvrstiti u kategoriju povezanu s prostorom ili dolaskom na pozornicu, jednako kao i duboko disanje, vladanje prostorom te stajanje u blizini publike, što se spominje u kategoriji vremenske organizacije. Primjeri koji zahtijevaju doradu i dodatna razmatranja otisnuti su svjetlijom bojom.

Ovi se popisi mogu prije svega koristiti u nastavi kao stvarni primjeri neverbalnih ponašanja tijekom javnoga govora. Korisni su za davanje povratne informacije tijekom improvizacija ili drugih vrsta govora na satu, ali i za gledanje snimljenih govora itd. Popis se lako proširuje i novim primjerima koji se češće javljaju u našoj kulturi. U kontekstu vrednovanja popis definitivno nije razrađen do mjere da bi bio instrument za procjenu neverbalne komunikacije, ali može poslužiti kao podloga za njegovu izradu u budućnosti.

Tablica 9. Poželjna i nepoželjna neverbalna ponašanja (Schneider i sur., 2017)

Kategorija	Poželjno ponašanje	Nepoželjno ponašanje
Držanje tijela	Govornički stav: noge u širini ramena uz čvrsto stajanje na tlu Pravilno držanje: opuštene ramena usmjerena prema natrag Podignuta brada Gledanje publike Otvoreno držanje Opušteno držanje ruku uz tijelo s dlanovima usmjerenim prema publici Položaj vrata usmjeren prema natrag Spojene ruke, smještene iznad pojasa bez ispreplitanja prstiju Opušteno držanje koje je ugodno govorniku <i>Nožni prsti usmjereni prema publici</i> <i>Opuštene ruke i držanje palca jedne ruke drugom</i>	Okretanje leđa publici Plesanje Ruke u džepovima Ruke iza leđa Dodirivanje lica Prekrižene noge Držanje predmeta u rukama i igranje njime Skrivanje (najčešće iza govornice) Nesvjesno igranje rukama Položaj vrata usmjeren prema naprijed Prekrižene ruke Pogrljenost Zatvoreno držanje Prebacivanje težine tijela na jednu nogu <i>Postavljanje jedne noge ispred druge</i>
Geste	Intenzivnije geste od onih u svakodnevnoj komunikaciji Pripremljene geste u skladu sa sadržajem govora Geste u funkciji sadržaja – nabiranja i podjele Geste u funkciji naglašavanja Geste u funkciji objašnjavanja i oslikavanja Izvedba geste i zauzimanje neutralnog stava Geste usklađene s govornim ostvarenjem Sporije geste	Izostanak geste Mahanje objema rukama iznad razine ramena Držanje predmeta Dodirivanje lica ili kose bez određene funkcije Igranje bilješkama tj. karticama Držanje ruku bez određene funkcije Prekrižene ruke bez određene funkcije Mahanje rukama ispod bokova
Izrazi lica	Osmijeh Usklađenost sa sadržajem Izraz emocija koje se žele prenijeti publici	Izraz lica bez ikakve emocije (engl. <i>blank face</i>) <i>Stalno i nepotrebno smješkanje</i> <i>Manjak entuzijazma</i>

Kontakt očima	Široko i ravnomjerno gledanje publicke te intenzivan kontakt očima	Nedostatak kontakta očima Fiksiranje pogleda Čitanje Okretanje leđa publici (neostvarivanje kontakta očima) Gledanje u zaslon, platno i sl.
Govorno izražavanje	Obraćanje publici Trbušno disanje Isticanje važnih riječi Usklađenost emocija i poruke koja se nastoji prenijeti Govor je nešto glasniji od uobičajenog Govor je nešto sporiji od uobičajenog tempa Glasnoća se mijenja Glas je usklađen s organizacijom izlaganja <i>Niži ton glasa za muškarce</i> <i>Viši ton glasa za žene</i> <i>Prijelaz na novu temu označen višim tonom kojim je izgovorena prva riječ</i> <i>Jasan završetak svake rečenice</i>	Glasan govor upućen samome sebi Usmjerenost isključivo na sadržaj govora. Zvučne stanke poput /hmm/, /ahm/ itd. Monoton govor Prebrz tempo Pretiho govorenje Stišavanje na kraju rečenice <i>Visok glas (visoka frekvencija osnovnog tona)</i> <i>Nerazgovijetan govor – mumljanje.</i>
Uporaba stanki	Uporaba duge stanke nakon važne informacije Uporaba duge stanke nakon pitanja Uporaba duge stanke prije prijelaza na novu temu Uporaba kratke stanke poslije svake rečenice Stanka tijekom koje publika može pročitati trenutni sadržaj prezentacije prije nego što govornik započne izlaganje o sadržaju <i>Duža stanika poslije svakih tri do pet rečenica</i> <i>Dobra vremenska organizacija stanki</i> <i>Duže trajanje stanki od uobičajenog</i> <i>Grupiranje rečenica i uporaba kraćih stanki između skupina (govornih blokova)</i>	Govorenje bez stanki Žurenje Nerazlikovanje funkcije dugih i kratkih stanki

Tablica 10. Poželjna i nepoželjna neverbalna ponašanja koja se javljaju u različitim trenutcima javnoga govora (Schneider i sur., 2017)

Dio javnoga govora	Poželjno ponašanje	Nepoželjno ponašanje
Dolazak na pozornicu	Sporije i samopouzdanije hodanje praćeno kontaktom očima s publikom	Žurni dolazak na pozornicu Prtljanje Negativan stav <i>Zanemarivanje činjenice da je prezentacija krenula</i>
Vladanje prostorom (pozornicom)	Ciljano kretanje u prostoru Stajanje na mjestu s kojeg je govornik vidljiv publici	Stajanje iza računala, govornice ili stola Stalno kretanje s jedne strane na drugu
Uvod	Intenzivniji kontakt očima Veće prisustvo pauza u govoru Varijacije govornih sredstava Glasniji govor Ponašanje prilagođeno sceni Otvorene ruke Pripremljenost i spremnost za početak javnoga govora Približavanje publici Sporiji tempo Entuzijazam vidljiv kroz osmijeh	<i>Početak govorenja visokim tonom glasa</i>
Sredina govora	Promjena načina izvedbe tj. dinamike Smanjena angažiranost u izvedbi u usporedbi s početkom <i>Skretanje pogleda tijekom dosjećanja ili poslije postavljanja retoričkog pitanja te vraćanje pogleda na publiku odmah poslije</i>	Monoton govor Nenaglašavanje važnih riječi Nesvjesno kretanje u prostoru
Zaključak	Duga stanka prije prelaska na zaključak Govorna izvedba sporijim tempom te preciznom dikcijom Držanje i položaj tijela odražavaju samopouzdanje (otvoreno držanje, raširene ruke itd.) <i>Približavanje publici</i> <i>Mirno disanje</i>	Nezavršavanje rečenice prikladnim govornim sredstvima. Prijelaz na zaključak bez prikladne najave Završavanje govora riječima <i>i to je to</i> <i>Izostanak energične izvedbe</i>

Pitanja i odgovori	Zahvala na pitanju Odgovor upućen svima u publici	Usmjerenost isključivo na osobu koja je postavila pitanje <i>Upiranje prstom u osobu koja je postavila pitanje</i> <i>Loša organizacija vremena zbog koje izostaje vrijeme za pitanja</i>
Organizacija vremena tijekom javnog govora	Mirno i svjesno korištenje vremena Staloženost Duboko disanje <i>Vladanje prostorom</i> <i>Stajanje u blizini publike</i>	

Svi opisani alati, standardizirani instrumenti i klasifikacije korisni su za poučavanje i vrednovanje. Njih lako možemo prilagoditi i doraditi potrebama poučavanja u određenom kontekstu. Oni mogu poslužiti i za analizu snimljenih govora. Prvi korak, osim snimanja, jest analiza sadržaja govora. Kao što smo vidjeli kroz spomenute alate, sadržaj javnoga govora proizlazi iz teme koja zadovoljava određene uvjete. Nakon sadržaja vrednujemo strukturu, a potom govorničku izvedbu i konačno, neverbalnu komunikaciju. Četiri osnovne kategorije mogu se proširivati. Korištenje videosnimke za procjenu javnoga govora otvara i druge mogućnosti za analizu tj. vrednovanje. Analizirajući snimku možemo odstraniti govor. Ako odstranimo govorenje, više ne procjenjujemo sadržaj i govorničku izvedbu. U tom slučaju je popis poželjnog i nepoželjnog neverbalnog ponašanja iznimno koristan. Primjerice, govornik na temelju iskustva gledanja vlastite snimke može izdvojiti popis svojih neverbalnih ponašanja. Na temelju tog popisa može analizirajući izvedbu u nekom drugom kontekstu, provjeriti smanjuju li se nepoželjni neverbalni znakovi ili ne. Ako se analizira samo zvučni zapis govora, prvo se osvještava boja vlastitoga glasa. Nakon što se govornik navikne na svoj glas, može se krenuti u analizu glasnoće, brzine govora itd. Također, budući da je cilj govorničkog obrazovanja praćenje i razvoj vještina, popisi se mogu stalno koristiti kao sredstvo za pripremu i poboljšanje. Ono što bismo dodali o vrednovanju i uporabi obrazaca ili rubrika jest stupnjevitost (engl. *scaffolding*). S ciljem poticanja kulture javnoga govora, povratna informacija i proces vrednovanja ne smiju biti oštri budući da vrednovanje javnoga govora kod ljudi izaziva veliki strah. Zato je važno da su očekivanja, kriteriji procjene, ali i govornički zadaci prilagođeni stupnju iskustva. Na taj način stvaramo poticajno okruženje u kojem će se sustavno razvijati govorničke vještine.

Manje iskusnim govornicima će biti lakše pripremiti kraći govor, unatoč često citiranoj izjavi W. Churchilla koji govor u trajanju od sat vremena može održati odmah, a za kraći treba puno vremena za pripremu. Za stjecanje govorničkog iskustva, što

jest važan dio govorničke pripreme, kratke govorničke vrste pogodan su zadatak. U tom kontekstu govornička improvizacija s ciljem određivanja početnih govorničkih vještina postaje ključan zadatak u govorničkom obrazovanju. Za određivanje početnih govorničkih vještina povratna informacija učitelja/nastavnika govorništva iznimno je važna. Ona treba biti jasna i precizna, za što samim nastavnicima trebaju pomoći ranije spomenuti materijali o vrednovanju. Korisne su i refleksivne aktivnosti poput kontinuiranog praćenja izrada dnevnika govorničkih vještina. Dnevnik govornik razrađuje u različitim kategorijama. Može započeti s uzorima, dakle isticanjem dobrih govornika. Sljedeći korak je osvještavanje govorničkih vještina koje ta osoba prepoznaje kao pozitivne. Potom slijedi samovrednovanje. Tu se kategoriju može nazvati *Ja govornik*. Ona sadržava samoprocjenu početnog stupnja govorničkih vještina iz spomenute improvizacije. Iako se sadržaj javnoga govora razlikuje od situacije, odnosno zadatka, dobro je osvijestiti vještinu govornog izražavanja. Neki su govornici spontano vrlo logični u svom izrazu, drugi su pak spontano figurativni. Osvještavanjem odlika govornog izražavanja osvještavamo pojedinčeve prednosti i nedostatke. Posebne vježbe, primjerice vježbe imaginativnosti, mogu poboljšati slikovitost i figurativnost u govorima. Slično je i s ostalim kategorijama koje smo spominjali u prethodnim poglavljima.

Na kraju ovog dijela o načinima vrednovanja javnoga govora treba spomenuti govore u posebnim prigodama te govorne vještine. O vrednovanju govora u posebnim prigodama nema brojnih izvora. Razlog tomu jest što su oni kao govorničke vrste manje opisani i sistematizirani, a budući da im je cilj bontonska organizacija komunikacije ili emotivna reakcija publike artikulirana u temeljnim postupcima poistovjećivanja i veličanja, teško ih možemo mjeriti. Mjera je pljesak. Međutim, neke od ranije spomenutih kategorija vrednovanja možemo primijeniti ili prilagoditi i za te govorničke vrste. Na primjer one koji se odnose na strukturu, jezik ili izvedbu. Ono što treba naglašavati tijekom pripreme pa i vrednovanja govora u posebnim prigodama jest priča, uporaba predočivog jezika i figurativnost. Njih u pripremi treba isticati te ih pripremati kroz ciljane aktivnosti, a to kasnije i vrednovati.

Uporaba govornih sredstava u govorničkoj izvedbi prisutna je u svim spomenutim alatima za procjenu. Iz opisnica se vidi opći pristup govorenju koji smo spominjali i u prethodnim poglavljima. On je impresionistički te mu često manjka razumijevanje samog procesa govorenja. No ne treba ga nužno odbaciti, budući da govorna sredstva koristimo spontano i prirodno u svakodnevnoj komunikaciji. One su nam dovoljne za komunikaciju, no jesu li za poučavanje i vrednovanje? Neupitno je da je za stručnu procjenu govornih vještina te dublju analizu govorničke izvedbe nužno bolje poznavanje govora, dakle fonetske kompetencije. Stoga, kao prvi korak treba osvijestiti da je moguće izmjeriti govorne vještine objektivnim ili subjektivnim (slušnim) postupcima te na temelju tih rezultata izraženih u hertzima, decibelima, slogovima u jedinici vremena, odnosno kategorijama fonetskih statusa, pratiti napredak i vrednovati uspjeh. Zbog toga su fonetičari najkompetentniji stručnjaci za poučavanje govorništva. Također, treba biti svjestan da razvoj govornih vještina, kao preduvjeta razvoja

govorničkih vještina, nije isključivo posao fonetičara nego svih nastavničkih profesija te mora uključiti dodatno obrazovanje nastavnika u područjima govora, bilo u temeljnom nastavničkom obrazovanju ili kroz cjeloživotne edukacije.

Vrednovanje javnoga govora nije lagan zadatak zbog toga što se u govoru istovremeno ostvaruju različita znanja, sposobnosti i vještine. Sadržaj ovog poglavlja daje smjernice kako raščlaniti i poboljšati elemente istovremenosti kroz kompetencije i ponašanja. Razvoj govorničkih vještina ne počinje kolegijima iz javnoga govora, on počinje u trenutku kada prvi put u životu trebate ustati i predstaviti se. U tom trenutku osvještavamo strah, istovremenost, vlastiti glas i u konačnici postojanje vrednovanja. Stoga, unatoč svim ranije spomenutim načinima vrednovanja koji su važni za obrazovanje, ne smijemo zaboraviti da svi trebaju dovesti do jednog cilja – uspješnog javnoga govora. Taj se uspjeh mjeri dvjema jednostavnim mjerama: pljeskom publike i zadovoljstvom govornika.

Referencije

- Andrade, H., & Du, Y. (2005). Student perspectives on rubric-referenced assessment. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 10(3), 1–11. <https://doi.org/10.7275/G367-YE94>
- Bodie, G. D. (2010). A Racing Heart, Rattling Knees, and Ruminative Thoughts: Defining, Explaining, and Treating Public Speaking Anxiety. *Communication Education*, 59(1), 70–105. <https://doi.org/10.1080/03634520903443849>
- Campbell, R. (2011). The Power of the Listening Ear. *The English Journal*, 100(5), 66–70.
- Fassaert, T., Van Dulmen, S., Schellevis, F., & Bensing, J. (2007). Active listening in medical consultations: Development of the Active Listening Observation Scale (ALOS-global). *Patient Education and Counseling*, 68(3), 258–264. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2007.06.011>
- Gallagher, T. J., Hartung, P. J., Gerzina, H., Gregory, S. W., & Merolla, D. (2005). Further analysis of a doctor–patient nonverbal communication instrument. *Patient Education and Counseling*, 57(3), 262–271. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2004.06.008>
- Helitzer, D., Hollis, C., Sanders, M., & Roybal, S. (2012). Addressing the “Other” Health Literacy Competencies—Knowledge, Dispositions, and Oral/Aural Communication: Development of TALKDOC, an Intervention Assessment Tool. *Journal of Health Communication*, 17(sup3), 160–175. <https://doi.org/10.1080/10810730.2012.712613>
- Khan, A. (2017). Communication Skills of a Teacher and Its Role in the Development of the Students’ Academic Success. *Journal of Education and Practice*.
- Levine, T. R., & McCroskey, J. C. (1990). Measuring trait communication apprehension: A test of rival measurement models of the PRCA-24. *Communication Monographs*, 57(1), 62–72. <https://doi.org/10.1080/03637759009376185>
- Marinho, A. C. F., Medeiros, A. M. de, Lima, E. de P., & Teixeira, L. C. (2022). Public speaking assessment and self-assessment instruments: An integrative literature review. *Audiology - Communication Research*, 27, e2539.
- McCroskey, J. C. (1983). Cross-situational consistency of the PRCA: Another View. Albuquerque.
- Morreale, S. P. (1994). *Public Speaking*. U W. G. Christ (Ur.), *Assessing communication education: A handbook for media, speech, and theatre educators* (str. 219–236). Hillsdale, N.J: Erlbaum.
- Morreale, S. P., Backlund, P., Hay, E., & Moore, M. (2011). Assessment of Oral Communication: A Major Review of the Historical Development and Trends in the Movement from 1975 to 2009. *Communication Education*, 60(2), 255–278. <https://doi.org/10.1080/03634523.2010.516395>
- Morreale, S. P., Moore, M., Surges-Tatum, D., & Webster, L. (Ur.). (2007). *Competent Speaker Speech Evaluation Form* (2nd ed). Washington, D.C: National Communication Association.
- Morreale, S. P., Osborn, M. M., & Pearson, J. C. (2000). *Why Communication is Important: A Rationale for the Centrality of the Study of Communication*.

- Morreale, S. P., & Pearson, J. C. (2008). Why Communication Education is Important: The Centrality of the Discipline in the 21st Century. *Communication Education*, 57(2), 224–240. <https://doi.org/10.1080/03634520701861713>
- Muste, D. (2016). The Role of Communication Skills in Teaching Process. 430–434. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2016.12.52>
- Pletikos, E. (2008). Kriteriji procjene govornoga izražavanja u nastavi hrvatskoga jezika. U M. Češi i M. Barbaroša-Šikić (Ur.), *Jezik, književnost i mediji u nastavi hrvatskoga jezika: Suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama* (str. 43–63). Jastrebarsko: Naklada Slap ; Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO).
- Schneider, J., Börner, D., Van Rosmalen, P., & Specht, M. (2017). Presentation Trainer: What experts and computers can tell about your nonverbal communication. *Journal of Computer Assisted Learning*, 33(2), 164–177. <https://doi.org/10.1111/jcal.12175>
- Schreiber, L. M., Paul, G. D., & Shibley, L. R. (2012). The Development and Test of the Public Speaking Competence Rubric. *Communication Education*, 61(3), 205–233. <https://doi.org/10.1080/03634523.2012.670709>
- Spitzberg, B. H. (2015). Assessing the state of assessment: Communication competence. U A. F. Hannawa & B. H. Spitzberg (Ur.), *Communication Competence* (Str. 559–584). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110317459-023>
- Spitzberg, B. H., & Cupach, W. R. (2011). Interpersonal communication. U M. L. Knapp & J. A. Daly (Ur.), *The Sage handbook of interpersonal communication* (4th ed, str. 564–611). Thousand Oaks: SAGE.
- Su, Y. (2015). An Overview of the Development of Research on Public Speaking Course from 2004 to 2013. *Chinese Journal of Applied Linguistics*, 38(4). <https://doi.org/10.1515/cjal-2015-0027>
- Thomson, S., & Rucker, M. L. (2002). The development of a specialized public speaking competency scale: Test of reliability. *Communication Research Reports*, 19(1), 18–28. <https://doi.org/10.1080/08824090209384828>
- Worthington, D. L., & Bodie, G. (Ur.). (2017). *The sourcebook of listening research: Methodology and measures*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Zamora, J. T., & Zamora, J. J. M. (2022). 21st Century Teaching Skills and Teaching Standards Competence Level of Teacher. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 21(5), 220–238.

Iz recenzija

Knjiga predstavlja originalan znanstveni doprinos razvoju kulture govorništva. Autorica s naglašenim pijetetom elaborira vrijednost svjetskog i hrvatskog nasljeđa (škarićizma), donosi relevantan znanstveni opus o govorništvu, aktualizira njegovu uvelike zanemarenu važnost u odgoju i obrazovanju. Sve spaja u vrijedan resurs na dobrobit studenata, učitelja, nastavnika, učenika i zaljubljenika u govorništvo. Posebno inspiriraju primjeri i aktivnosti kojima pragmatičnim šarmom izravno komunicira s čitateljem. Knjiga Diane Tomić je govorništvo koje je poželjno što prije učiti.

Doc. dr. sc. Sanja Jurić

Knjiga *Govorništvo za nastavnike* objedinjuje retoričku teoriju i govorničku praksu u obrazovanju, naglašavajući i ulogu fonetičara u nastavi, čime obogaćuje interdisciplinarnost pristupa ovoj knjizi. Izborom tema ova bi knjiga vrlo izgledno mogla postati i sveučilišnim udžbenikom za istoimeni kolegij *Govorništvo za nastavnike*. Djelo i teorijski i praktično potkrepljuje velik interes različitih sfera društva za javni govor te pruža stabilan oslonac u vidu vodiča za sve one (nastavnike) koji žele razumjeti retoričku teoriju, ohrabrenje svima onima koji žele steći govorničke kompetencije i svojevrstu vježbenicu svima onima koji žele uvježbati svoju govorničku izvedbu te ju sustavno i (samo)vrednovati.

Doc. dr. sc. Sanja Kišiček

U ovom djelu vješto se isprepliću spoznaje iz odgojnih znanosti, filologije, komunikologije, psihologije i retorike te time oblikuju znanja o govorništvu, strahu od govora, slušanju govora, pripremi govora, izvedbi govora, vrednovanju govora i drugim govorničkim temama. Nakon ove knjige tko god se bude bavio istraživanjem ili poučavanjem govorništva, govorničkih vještina, govornih vještina i srodnih tema imat će nezaobilazno referentno mjesto odakle će moći crpiti definicije, podjele, kvalitetnu literaturu za ulazak u temu i njezino istraživanje. Djelo nudi i brojne metodičke alate, primjerice prijedloge aktivnosti, obrasce za samoprocjenu i obrasce za vrednovanje govorničke izvedbe koji će biti od koristi svima koji poučavaju ove teme.

Most od teorije do prakse mogu izgraditi samo oni koji pomno čitaju znanstvenu literaturu, promišljaju o njezinoj primjeni i imaju veliko iskustvo u poučavanju, a ovim djelom učinjeno je upravo to: govorničke teme utemeljene u znanstvenim spoznajama oblikovane su na način da budu primjenjive u praksi.

Izv. prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof

GOVORNIŠTVO ZA NASTAVNIKE

Diana Tomić

